

สภาพปัญหาและแนวโน้มของแรงงานเด็กในประเทศไทย และผลกระทบต่อโอกาสในอนาคตของแรงงานเด็ก

รายงานฉบับสมบูรณ์

เสนอ

สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

โดย

ฝ่ายวิจัยเศรษฐกิจรายสาขา

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

โครงการวิจัยเรื่อง

**สภาพปัญหาและแนวโน้มของแรงงานเด็กในประเทศไทย
และผลกระทบต่อโอกาสในอนาคตของแรงงานเด็ก**

รายงานฉบับสมบูรณ์

เสนอ

สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

โดย

**ฝ่ายเศรษฐกิจรายสาขา
สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย**

4 มิถุนายน 2544

คณะผู้วิจัย

ดร.นิพนธ์ พัวพงศกร หัวหน้าโครงการ

คณะผู้จัดทำแบบจำลองเพื่อคาดคะเนแนวโน้มการจ้างแรงงานเด็ก

ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ นักวิจัยอาวุโส
นายวีระชาติ กิเลนทอง นักวิจัย

คณะนักวิจัยดำเนินการสำรวจภาคสนาม

นางสาวพัชนีบุลย์	เจริญผิว	นักวิจัย
นางสาวสุวรรณา	ตุลยวคินพงศ์	นักวิจัย
นางสาวนิภา	ศรีอนันต์	นักวิจัย
นางสาวชญาณิศ	หวังดี	นักวิจัย
นายทสมัย	เพื่อนปฐม	นักวิจัย
นายสมเกียรติ	เรืองจันทร์	นักวิจัย
นายกิตติพงศ์	แนวมาลี	นักวิจัย
นางสาวเมธินี	พงษ์ประภาพันธ์	นักวิจัย
นายสุรเดช	ไตรสิทธิ์	นักวิจัย
นายสุรียา	กาฬสินธุ์	นักวิจัย
นายจักรชัย	สื่อประเสริฐสิทธิ์	นักวิจัย
นางสาวยุคลณี	กังศศิเทียม	นักวิจัย
นางสาวทวิยุค	กังศศิเทียม	นักวิจัย

การประมวลผลข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม

นายเศก เมธาสุรารักษ์ นักวิจัย

สารบัญ

หน้า

สารบัญตาราง	v
สารบัญรูป	vii
กิตติกรรมประกาศ	ix
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	xi
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	2
1.3 วิธีการศึกษา.....	2
1.4 นิยามที่ใช้ในการศึกษา	4
1.5 การสำรวจข้อมูลภาคสนาม.....	4
1.6 งานวิจัยในอดีตเกี่ยวกับปัญหาแรงงานเด็กในประเทศไทย	9
บทที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่ออุปทานแรงงานและการจ้างแรงงานเด็ก.....	13
2.1 แนวโน้มของแรงงานเด็ก และการจ้างแรงงานเด็ก	13
2.2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแรงงานเด็ก และการทำงานของเด็ก : การวิเคราะห์เชิงมหภาค	24
2.3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเรียนหนังสือ/ทำงานของเด็ก : การวิเคราะห์ระดับครัวเรือน	37
2.4 การพยากรณ์ความต้องการแรงงานเด็กในอนาคต	45
บทที่ 3 ตลาดแรงงานเด็ก : การหางาน เครือข่าย สารสนเทศ ประสิทธิภาพของกลไกตลาดและโอกาสความก้าวหน้า ของแรงงานเด็ก	55
3.1 วัตถุประสงค์	55
3.2 แนวโน้มของตลาดการจ้างแรงงานเด็ก และผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ	56
3.3 ตลาดการจ้างงานเด็ก : ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม	66
3.4 ค่าจ้างกับการเปลี่ยนงาน	76
3.5 ผลกระทบต่อโอกาสก้าวหน้าในอนาคตของแรงงานเด็ก : เครือข่ายและข้อมูลสารสนเทศ	81
บทที่ 4 มาตรการของรัฐกับการคุ้มครองแรงงานเด็ก	95
4.1 กฎหมายเพื่อการคุ้มครองแรงงานเด็ก	95
4.2 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย.....	100
4.3 บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือแรงงานเด็ก.....	100

บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	105
5.1 สรุปผลการศึกษาและนัยเชิงนโยบาย.....	105
5.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย : การเปลี่ยนยุทธศาสตร์การดำเนินนโยบายแรงงานเด็ก.....	107
ภาคผนวก.....	117
ภาคผนวกที่ 1 เกณฑ์การคัดเลือกจังหวัดที่ ดำเนินการเก็บตัวอย่างภาคสนาม.....	119
ภาคผนวกที่ 2 ทฤษฎีการตัดสินใจทำงานของครัวเรือน	125
ภาคผนวกที่ 3 สรุปผลจากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก.....	129
ภาคผนวกที่ 4 สรุปผลแบบสอบถามสำหรับนายจ้าง	151
ภาคผนวกที่ 5 สรุปผลแบบสอบถามสำหรับครัวเรือน ที่มีลูกอายุ 11-17 ปีทำงาน	163
ภาคผนวกที่ 6 สรุปผลแบบสอบถามสำหรับครอบครัว ที่ไม่ได้ให้ลูกอายุ 11-17 ปีทำงาน	195
บรรณานุกรม.....	209

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1.1	จังหวัดและจำนวนตัวอย่างที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม.....	5
ตารางที่ 1.2	ประมวลมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและคุ้มครองแรงงานเด็ก	10
ตารางที่ 1.3	งานวิจัยที่ทำการสัมภาษณ์แรงงานเด็ก ผู้ปกครองและนายจ้าง.....	12
ตารางที่ 2.1	ประชากร กำลังแรงงาน ผู้ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน และผู้มีงานทำ อายุ 11 - 17 ปี.....	14
ตารางที่ 2.2	จำนวนประชากร กำลังแรงงาน ผู้ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน และผู้ที่กำลังเรียนหนังสือ ตามช่วงอายุ ปี 2527-2543	15-17
ตารางที่ 2.3	จำนวนประชากรและนักเรียนอายุ 11-18 ปี	19-20
ตารางที่ 2.4	จำนวนครัวเรือนที่ยากจนและไม่ยากจน แยกตามอาชีพและเขตอาศัย ปี 2535 - 2541	21
ตารางที่ 2.5	จำนวนเด็กตามช่วงอายุ 11-17 ปีในครัวเรือนที่ยากจนและไม่ยากจน แยกตาม เขตอาศัยและการทำงาน ปี 2535 - 2541	22
ตารางที่ 2.6	จำนวนเด็กช่วงอายุ 11-17 ปี ในครัวเรือนที่ยากจนและไม่ยากจน แยกตาม เขตอาศัยและการศึกษา ปี 2535 - 2541	24
ตารางที่ 2.7	นิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปร	26
ตารางที่ 2.8 (ก)	สมการอัตราการใช้ร่วมในกำลังแรงงานอายุ 11-12 ปี.....	29
ตารางที่ 2.8 (ข)	สมการอัตราการใช้ร่วมในกำลังแรงงานอายุ 13-17 ปี.....	30
ตารางที่ 2.8 (ค)	สมการกำลังแรงงานเด็กอายุ 13-17 ปี.....	31
ตารางที่ 2.9 (ก)	สมการผู้มีงานทำอายุ 11-12 ปี	35
ตารางที่ 2.9 (ข)	สมการผู้มีงานทำอายุ 13-17 ปี	35
ตารางที่ 2.10	นิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปรสำหรับสมการการตัดสินใจให้ลูกเรียนหรือทำงานของครัวเรือน.....	39
ตารางที่ 2.11 (ก)	สมการการตัดสินใจเรียนมัธยม (Logit Analysis) จากข้อมูลแบบสอบถามครัวเรือน.....	41
ตารางที่ 2.11 (ข)	สมการการตัดสินใจเรียนมัธยม (Logit Analysis) จากข้อมูลสำรวจครัวเรือนทั่วประเทศ	42
ตารางที่ 2.12 (ก)	สมการการตัดสินใจให้ลูกทำงาน (Logit Analysis) จากข้อมูลแบบสอบถามครัวเรือน	44
ตารางที่ 2.12 (ข)	สมการการตัดสินใจให้ลูกทำงาน (Logit Analysis) จากข้อมูลสำรวจครัวเรือนทั่วประเทศ.....	45
ตารางที่ 2.13	ค่าสัมประสิทธิ์และค่าทางสถิติสำหรับการพยากรณ์เด็กผู้มีงานทำในกลุ่มต่าง ๆ	50
ตารางที่ 2.14	การพยากรณ์อัตราการใช้ร่วมเด็กโตทางเศรษฐกิจ โดยมูลนิธิสถาบันวิจัย เพื่อการพัฒนาประเทศไทย.....	51
ตารางที่ 3.1	ผู้มีงานทำ/ไม่มีงานทำ/กำลังแรงงาน/นอกกำลังแรงงาน.....	57-58
ตารางที่ 3.2	การเปลี่ยนแปลงของจำนวนผู้มีงานทำ ผู้ไม่มีงานทำ กำลังแรงงาน และ ผู้อยู่นอกกำลังแรงงานของเด็กและผู้ใหญ่ ก่อน/หลังวิกฤต	59
ตารางที่ 3.3	ดัชนีวัดการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ.....	60
ตารางที่ 3.4	ชั่วโมงทำงานเฉลี่ยของเด็กและผู้ใหญ่	62

ตารางที่ 3.5	ค่าเฉลี่ยของชั่วโมงการทำงานของเด็กกลุ่มอายุ 11-12 ปี และ 13-17 ปี จำแนกตามเพศ และกลุ่มอุตสาหกรรม 63
ตารางที่ 3.6	ค่าจ้างแท้จริงเฉลี่ยของเด็ก และผู้ใหญ่ จำแนกตามเพศ 65
ตารางที่ 3.7	ข้อมูลทั่วไปของแรงงานเด็กที่ตกเป็นตัวอย่างในการสัมภาษณ์ ด้วยแบบสอบถาม จำนวน 343 คน 67
ตารางที่ 3.8	ภูมิลำเนาเดิมของเด็กและที่พักอาศัยในปัจจุบัน 68
ตารางที่ 3.9	อายุและประเภทงานที่เริ่มทำงานครั้งแรกของแรงงานเด็ก 68
ตารางที่ 3.10	ข้อมูลลักษณะงานและการเรียนรู้งานของเด็ก 69
ตารางที่ 3.11	ชั่วโมงการทำงานและค่าจ้างที่ได้รับของเด็ก 70
ตารางที่ 3.12	อุบัติเหตุในการทำงานและสิทธิประโยชน์ในการรักษาพยาบาล 71
ตารางที่ 3.13	สวัสดิการ ในโรงงาน/กิจการที่เด็กทำงาน 72
ตารางที่ 3.14	ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานของเด็ก 72
ตารางที่ 3.15	การปรับค่าจ้างจำแนกตามอายุการทำงาน 73
ตารางที่ 3.16	การเปลี่ยนงานของเด็ก 73
ตารางที่ 3.17	สาเหตุที่จ้างแรงงานเด็ก 74
ตารางที่ 3.18	ความจำเป็นของกิจการในการจ้างแรงงานเด็ก 74
ตารางที่ 3.19	ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจต่อการจ้างงาน 75
ตารางที่ 3.20	แนวโน้มการจ้างแรงงานเด็กในอนาคต 75
ตารางที่ 3.21	ค่าจ้างครั้งแรกและปัจจุบัน 76
ตารางที่ 3.22	นิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปรสำหรับสมการค่าจ้างและการเปลี่ยนงานของแรงงานเด็ก 78
ตารางที่ 3.23	สมการปัจจัยกำหนดค่าจ้างครั้งแรกและค่าจ้างในปัจจุบัน 78
ตารางที่ 3.24	สมการการเปลี่ยนงาน 79
ตารางที่ 3.25	ค่าจ้างกับการเปลี่ยนงาน 80
ตารางที่ 3.26	สมการการเปลี่ยนแปลงของค่าจ้างครั้งแรกและครั้งสุดท้าย 81
ตารางที่ 3.27	อายุเมื่อเริ่มงานครั้งแรก และการตัดสินใจออกมาทำงานครั้งแรกของเด็ก 83
ตารางที่ 3.28	การได้งานทำและความรู้เกี่ยวกับลักษณะงานก่อนเข้าสู่ตลาดแรงงานครั้งแรก 84
ตารางที่ 3.29	เครือข่ายและข้อมูลรวมทั้งการหางานทำครั้งแรกของเด็ก 85
ตารางที่ 4.1	เปรียบเทียบกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กของไทย 96-97
ตารางที่ 4.2	เปรียบเทียบข้อกำหนดสำหรับการจ้างแรงงานเด็กในประเทศต่าง ๆ 99

สารบัญรูป

หน้า

รูปที่ 2.1	จำนวนกำลังแรงงานเด็ก 11-12 ปี และ 13-17 ปี และเด็กผู้มีงานทำ อายุ 11-12 และ 13-17 ปี	17
รูปที่ 2.2	อัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานของเด็ก และจำนวนนักเรียนมัธยมต้น	26
รูปที่ 2.3	อัตราเข้าร่วมแรงงาน 13-17 ปีกับรายได้แท้จริงต่อประชากร	33
รูปที่ 2.4	อัตราส่วนค่าจ้างแท้จริงของเด็กต่อผู้ใหญ่	36
รูปที่ 2.5	จำนวนเด็กผู้มีงานทำแยกตามช่วงอายุ	46
รูปที่ 2.6	ร้อยละของเด็กที่มีงานทำในภาคเกษตรต่อประชากร	47
รูปที่ 2.7	ร้อยละของเด็กที่มีงานทำนอกภาคเกษตรต่อประชากร	47
รูปที่ 2.8	ค่า Natural Log ของอัตราส่วนระหว่างแรงงานต่อ GDP ในแต่ละสาขา	50
รูปที่ 2.9	จำนวนเด็กผู้มีงานทำอายุ 11-12 ปี	51
รูปที่ 2.10	จำนวนเด็ก ผู้มีงานทำ อายุ 13-17 ปี	51
รูปที่ 2.11	จำนวนเด็กที่ เรียน ไม่เรียน และไม่เรียนและไม่ทำงานอายุ 11-12 ปี	52
รูปที่ 2.12	จำนวนเด็กที่เรียน ไม่เรียน และไม่เรียนและไม่ทำงาน อายุ 13-17 ปี	53
รูปที่ 3.1	ผู้มีงานทำ ไม่มีงานทำ นอกกำลังแรงงาน อายุ 13-17 ปี เทียบกับผู้ใหญ่อายุ 18 ปีขึ้นไป	56
รูปที่ 3.2	ชั่วโมงทำงานเฉลี่ยต่อสัปดาห์ของเด็กและผู้ใหญ่	61
รูปที่ 3.3	ค่าจ้างที่แท้จริงรายวันของเด็กและผู้ใหญ่	64
รูปที่ 4.1	หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครอง และพัฒนาเด็ก	102
รูปที่ 5.1	รูปแบบโครงสร้างสถาบันการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐในด้าน การคุ้มครองสิทธิและการพัฒนาแรงงานเด็ก	115

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยเรื่อง “สภาพปัญหาและแนวโน้มของแรงงานเด็กในประเทศไทยและผลกระทบต่อโอกาสในอนาคตของแรงงานเด็ก” ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานปลัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณอัศรพล วนะภูติ คุณบุญลือ ทองอยู่ คุณสรพลสิทธิ์ คุณพ่ประพันธ์ คุณเพ็ญศรี พุทธดิลก และ พ.ต.ต.รมยง สุรกิจบรรหาร ในฐานะคณะกรรมการติดตามงานวิจัยที่กรุณาเอาใจใส่และให้ข้อชี้แนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัย

ขอขอบคุณฝ่ายข้อมูลและสถิติ กองวิชาการและแผนงาน กรมประชาสัมพันธ์ที่อนุเคราะห์ข้อมูลจากโครงการสำรวจข้อมูลสวัสดิการสังคมของครัวเรือนเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการสำรวจภาคสนามของงานศึกษานี้ ในการดำเนินการสำรวจภาคสนาม คณะผู้วิจัยได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย มูลนิธิดวงประทีป สมาคม YMCA สำนักสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร ตลอดจนปลัดอำเภอฝ่ายปกครอง องค์การบริหารส่วนตำบล กำนันผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าชุมชน และบัณฑิตอาสาในพื้นที่ที่คณะผู้วิจัยเข้าไปสำรวจในจังหวัดเชียงใหม่ กาญจนบุรี สมุทรสาคร ศรีสะเกษ อุบลราชธานี คณะผู้วิจัยต้องขอขอบคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้ และขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับแรงงานเด็ก พ่อแม่ และผู้ปกครองทุกท่านที่กรุณาเสียสละเวลาให้คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการวิจัย “สภาพปัญหาและแนวโน้มของแรงงานเด็กในประเทศไทยและผลกระทบต่อโอกาสในอนาคตของแรงงานเด็ก” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่กำหนดการจ้างแรงงานเด็กและแนวโน้มในอนาคต ศึกษาตลาดการจ้างงานเด็กในเมืองในประเด็นที่เกี่ยวกับสาเหตุที่เด็กต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัยอันสมควร ลักษณะงาน ค่าจ้าง สวัสดิการที่ได้รับ ตลอดจนการเปลี่ยนงานและโอกาสความก้าวหน้าของเด็ก นอกจากนี้ การศึกษานี้ยังประเมินกฎระเบียบและนโยบายของรัฐในการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็ก การศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้างต้นนี้เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการคุ้มครองสิทธิของแรงงานเด็กในที่สุด

วิธีการศึกษาใช้กรอบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก แต่ได้เพิ่มเติมแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยด้านสังคมในการวิเคราะห์ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ การศึกษาครั้งนี้อาศัยทั้งข้อมูลทุติยภูมิระดับประเทศ และข้อมูลปฐมภูมิที่คณะผู้วิจัยดำเนินการสำรวจด้วยแบบสอบถามกับแรงงานเด็กและนายจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการ นอกจากนี้ยังได้ทำการสัมภาษณ์ครัวเรือนที่มีแรงงานเด็กและครัวเรือนที่มีลูกในวัยเดียวกันแต่ไม่ได้ให้ลูกไปทำงานเพื่อศึกษาเปรียบเทียบถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้บางครอบครัวต้องให้ลูกออกไปทำงาน ข้อค้นพบสำคัญจากการวิเคราะห์ด้วยข้อมูลทั้งระดับมหภาคและจุลภาคสะท้อนภาพต่าง ๆ ของสถานการณ์ด้านแรงงานเด็กในปัจจุบันที่น่าสนใจหลายประการดังนี้

ประการแรก จากการศึกษาด้วยข้อมูลการสำรวจแรงงานทั่วประเทศพบว่า ในช่วง 17 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ.2527-2543) จำนวนแรงงานเด็กในระบบเศรษฐกิจไทยลดลงอย่างมาก กล่าวคือ จำนวนแรงงานเด็กอายุ 13-17 ปี ลดลงจาก 3.5 ล้านคนในปี 2527 เหลือ 1.04 ล้านคนในปี 2543 หรือลดลงร้อยละ 70 เหตุที่เป็นเช่นนี้ สาเหตุหลักเนื่องจากการขยายตัวของโรงเรียนมัธยมในชนบทตามนโยบายขยายโอกาสทางการศึกษา ทำให้เด็กที่มีโอกาสเรียนต่อมัธยมมีเพิ่มขึ้นถึง 1.8 เท่าตัว ส่วนสาเหตุอื่นในเชิงมหภาคคือการลดลงของอัตราการเพิ่มของประชากรและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตที่ใช้ทุนเพิ่มขึ้น สำหรับจำนวนแรงงานเด็กที่ลดลงนี้ส่วนใหญ่เป็นการลดลงของเด็กในครอบครัวยากจนในชนบท ซึ่งได้รับอานิสงส์จากการขยายโอกาสทางการศึกษามากกว่าเด็กในครอบครัวยากจนในเมืองที่พ่อแม่ยังต้องให้ลูกออกทำงานช่วยเหลือครอบครัว โดยเฉพาะเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจส่งผลให้เด็กนักเรียนที่มาจากครอบครัวยากจนในเมืองมีจำนวนลดลงจากร้อยละ 73 ในปี 2539 เหลือร้อยละ 70.7 ในปี 2541 แต่ในทางกลับกันจำนวนเด็กนักเรียนจากครอบครัวยากจนในชนบทกลับเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 78.9 ในปี 2539 เป็นร้อยละ 80.9 ในปี 2541 อย่างไรก็ดี ผลการพยากรณ์พบว่าใน 10 ปีข้างหน้าจำนวนเด็กที่ไม่เรียนต่อ และเด็กที่มีงานทำจะทรงตัวอยู่ในระดับ 3 แสนคน แสดงว่าในอนาคตการขยายโอกาสการศึกษาจะไม่สามารถลดจำนวนแรงงานเด็กในอนาคตได้มากเท่ากับในทศวรรษที่ผ่านมา (ยกเว้นในบางพื้นที่) เด็กจากครัวเรือนที่ยากจนยังมีความจำเป็นต้องออกทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยเหลือตัวเองและครอบครัว

ประการที่สอง การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครัวเรือนเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของพ่อแม่ว่าจะให้ลูกเรียนต่อมัธยมหรือออกทำงานพบว่าฐานะของครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด ถ้าครัวเรือน

มีฐานะดี ลูกจะมีโอกาสเรียนต่อมากกว่า หรือถ้าต้องทำงานเด็กจะตัดสินใจไม่ทำงานต่างถิ่น ถ้าพ่อแม่มีปัญหาค่าใช้จ่ายในการส่งลูกเรียน ลูกจะมีโอกาสเรียนน้อยลงและต้องออกทำงานต่างถิ่น นอกจากนี้ปัจจัยอื่นที่มีผลต่อโอกาสได้เรียนต่อของเด็กได้แก่ (ก) ระดับการศึกษาของแม่ ในครอบครัวที่แม่มีการศึกษาสูงลูกจะมีโอกาสได้เรียนต่อมัธยมมากกว่าเมื่อเทียบกับเด็กที่มีแม่ซึ่งไม่มีการศึกษา ยิ่งแม่เรียนสูง เด็กยิ่งมีโอกาสทำงานน้อยลง (ข) ขนาดครัวเรือน เด็กจากครัวเรือนใหญ่มีโอกาสน้อยที่จะเรียนต่อมัธยมน้อยลง (ค) เพศของเด็ก เด็กหญิงมีโอกาสน้อยที่จะเรียนต่อมากกว่าเด็กชาย (ง) ถ้าในหมู่บ้านมีโรงเรียนมัธยม เด็กจะมีโอกาสออกทำงานน้อยลง

ประการที่สาม วิฤตเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อภาวะการจ้างงาน ค่าจ้าง และอัตราการว่างงานของแรงงานเด็กรุนแรงกว่าผู้ใหญ่ จากข้อมูลผู้มีงานทำในช่วงปี 2527-2539 พบว่าจำนวนเด็กที่มีงานทำลดลงอย่างรวดเร็ว การจ้างงานเด็กชายลดลงร้อยละ 57 เด็กหญิงลดลงร้อยละ 64.7 แต่การจ้างงานผู้ใหญ่กลับเพิ่มขึ้น แต่หลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 การจ้างแรงงานเด็กกลับลดลงในอัตราที่ช้ากว่าก่อนเกิดวิกฤต ทั้งนี้เนื่องจากเด็กส่วนใหญ่มาจากครัวเรือนยากจน จึงไม่สามารถถอนตัวจากตลาดแรงงานได้ ผลกระทบในด้านรายได้คือ ค่าจ้างต่อเดือนของแรงงานเด็กลดลงใกล้เคียงกับผู้ใหญ่คือประมาณร้อยละ 5 แต่เมื่อพิจารณาเงินได้รวมกับค่าจ้าง (earning) พบว่าเด็กลดลงถึงร้อยละ 24 ในขณะที่ผู้ใหญ่ลดลงร้อยละ 8 ส่วนอัตราการว่างงานของเด็กหลังวิกฤตก็เพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่าตัวเมื่อเทียบกับก่อนวิกฤต และสูงกว่าอัตราการว่างงานของผู้ใหญ่เกือบ 3 เท่าตัวเช่นกัน

ประการที่สี่ จากการสำรวจพบว่าเด็กส่วนใหญ่ออกมาทำงานครั้งแรกโดยผ่านการแนะนำจากญาติพี่น้อง ซึ่งความสำคัญของการพึ่งพาเครือข่าย (network) ในการหางานนี้ไม่ได้ช่วยให้ค่าจ้างครั้งแรกของเด็กสูงกว่าเด็กที่ไม่มีเครือข่าย เพราะในระยะแรกเด็กยังไม่มีฝีมือหรือประสบการณ์เหมือนๆ กัน ตลาดจึงเป็นของนายจ้าง แต่การมีเครือข่ายจะเป็นประโยชน์ต่อตัวเด็กและนายจ้างในแง่ของการมีข้อมูลซึ่งกันและกัน ช่วยให้เด็กไม่ต้องเปลี่ยนงาน เพราะจากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนงานไม่ได้ช่วยให้ค่าจ้างเพิ่มขึ้น การที่เด็กไม่เปลี่ยนงานจะเป็นประโยชน์กับตัวเด็กเองในแง่ที่เด็กมีโอกาสได้พัฒนาทักษะ เรียนรู้งานจากนายจ้าง ส่งผลให้ค่าจ้างปัจจุบันเพิ่มขึ้น

ประการที่ห้า เมื่อพิจารณาถึงโอกาสความก้าวหน้าของเด็กที่มาทำงานในเมือง ผลการวิเคราะห์พบว่าโดยเฉลี่ยเด็กจะได้รับค่าจ้างแท้จริงเพิ่มขึ้นปีละ 7% ซึ่งเป็นอัตราที่สูงกว่าการเพิ่มของอัตราค่าจ้างแท้จริงของลูกจ้างเอกชนทั่วประเทศในช่วงปี 2540-43 ตัวเลขนี้แสดงว่าเด็กมีผลิตภาพการทำงานเพิ่มขึ้น (higher productivity) แต่ต้องไม่ลืมข้อเท็จจริงว่า เด็กส่วนใหญ่ (กว่าร้อยละ 76) ยังได้รับค่าจ้างต่ำกว่าวันละ 100 บาท สาเหตุสำคัญที่ทำให้ค่าจ้างแท้จริงเพิ่มขึ้น คือ เด็กมีอายุมากขึ้น (ทำให้มีประสบการณ์ความแข็งแรงและความรับผิดชอบสูงขึ้น) และอาชีพบางอาชีพเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้พัฒนาฝีมือและทักษะ เช่น อาชีพก่อสร้าง ช่างซ่อมรถยนต์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม งานส่วนใหญ่ที่เด็กทำไม่ใช่งานที่จะสามารถสร้างความก้าวหน้าหรือยึดเป็นอาชีพหลักได้ตลอดไป เด็กส่วนใหญ่ต้องทำงานหนักวันละเกือบ 10 ชั่วโมง จนไม่มีแม้กระทั่งเวลาพักผ่อนหย่อนใจอย่างเพียงพอ จึงแทบไม่ต้องพูดถึงโอกาสในการศึกษาหรือฝึกอบรมเพิ่มเติม (ทั้งๆ ที่เด็กส่วนใหญ่คิดอยากเรียนต่อหรือไปฝึกงาน แต่มีเด็กจำนวนน้อยมากที่เคยใช้เวลาว่างไปเรียนต่อ) แม้จะมีเด็กบางคนที่สามารถเก็บออมเงินเพื่อวางแผนค้าขายในอนาคต แต่การที่เด็กเหล่านั้น (69%) ต้องส่งเงินให้พ่อแม่ (เฉลี่ย

เดือนละ 1,000 บาท) ทำให้เด็กเหล่านั้นแทบไม่มีเงินออมของตนเอง นอกจากนั้นงานส่วนใหญ่ไม่ใช่งานที่ต้องใช้ความรู้หรือทักษะ (ร้อยละ 66 ของเด็กสามารถเรียนรู้งานได้ภายใน 2 สัปดาห์) เมื่อประกอบกับข้อเท็จจริงที่ว่าเด็กเหล่านี้มีการศึกษาต่ำ โอกาสความก้าวหน้าของเด็กจึงมีน้อยเต็มที

ประการที่หก ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ไทยมีความก้าวหน้าในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กจนได้มาตรฐานทัดเทียมอารยประเทศที่มีระดับการพัฒนาใกล้เคียงกับไทย นอกจากนี้ในการคุ้มครองแรงงานเด็ก ก็มีทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนจำนวนมากที่มีหน้าที่รับผิดชอบ มีการกำหนดมาตรการแก้ไขไม่ต่ำกว่า 15 มาตรการ แต่โครงสร้างการจัดการนโยบายคุ้มครองแรงงานเด็กยังมีจุดอ่อนบางประการ จุดอ่อนประการแรกคือ ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา นโยบายแรงงานเด็กยังคงเน้นการปรับปรุงกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็ก และการบังคับให้นายจ้างปฏิบัติตามกฎหมาย แต่ขณะเดียวกัน การสำรวจครั้งนี้พบว่า มีนายจ้างจำนวนมากที่ยังมีการจ้างแรงงานเด็กไม่ถูกต้องตามกฎหมาย นอกจากนั้นมีเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี จำนวนหนึ่งที่ต้องทำงานหาเงินเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ทั้งๆ ที่กฎหมายห้ามการจ้างแรงงานเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ผลอีกประการหนึ่งของการเพิ่มระดับการคุ้มครองคือ ต้นทุนการจ้างแรงงานเด็กสูงขึ้นจนมีผู้เชี่ยวชาญด้านแรงงานบางท่านตั้งข้อสังเกตในระหว่างการสัมมนาของงานวิจัยเรื่องนี้ว่านายจ้างบางรายเริ่มหันไปจ้างแรงงานเด็กต่างชาติและแรงงานผู้ใหญ่ต่างชาติ ซึ่งมีค่าจ้างต่ำกว่าแรงงานไทย จุดอ่อนประการที่สองคือการบังคับใช้กฎหมาย การศึกษาสภาพการจ้างแรงงานเด็กและสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการทั้งจากการสัมภาษณ์เด็กและเจ้าของกิจการ พบว่ามีการละเมิดกฎหมายคุ้มครองแรงงานเกือบทุกมาตรา โดยทั่วไปสภาพการทำงานของเด็กจำนวนหนึ่งยังอยู่ในระดับที่ไม่น่าพอใจ บางกรณีก็อยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐานที่กฎหมายกำหนดไว้ เช่น ร้อยละ 40 ของแรงงานเด็กมีเวลาหยุดพักน้อยกว่าวันละ 1 ชั่วโมง เด็กร้อยละ 34 มีวันหยุดเพียงสัปดาห์ละ 1 วัน ร้อยละ 22 ต้องทำงานล่วงเวลา ร้อยละ 5-6 รายงานว่าสถานที่ทำงานไม่มีน้ำสะอาดดื่ม หรือไม่มีห้องน้ำ ร้อยละ 30 รายงานว่าสถานประกอบการไม่มีตู้ยาหรือห้องพยาบาล และร้อยละ 19 เคยประสบอุบัติเหตุระหว่างทำงาน เป็นต้น จุดอ่อนประการที่สามคือ แม้จะมีการประสานงานระดับชาติเพื่อแก้ไขปัญหาลูกจ้างเด็ก แต่ในการทำงานระดับปฏิบัติและสนาม ยังมีลักษณะการทำงานแบบหน่วยงานใครหน่วยงานมัน (bureaucratic fragmentation) ขาดกลไกและสถาบันการประสานงานอย่างเป็นระบบในการทำงานระดับกลางและระดับล่าง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย : การเปลี่ยนยุทธศาสตร์การดำเนินนโยบายแรงงานเด็ก

ผลการศึกษาข้างต้นชี้ให้เห็นจุดอ่อนของยุทธศาสตร์การดำเนินนโยบายแรงงานเด็กในอดีตที่เน้นการปรับกฎหมายเพื่อเพิ่มระดับและมาตรฐานการคุ้มครองแรงงานเด็ก การศึกษาพบว่าสาเหตุที่แรงงานเด็กลดลงเกิดจากนโยบายการขยายโอกาสทางการศึกษาและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าการมีกฎหมายคุ้มครองที่เข้มงวดขึ้น ความจำเป็นในการใช้แรงงานเด็กของนายจ้าง และความยากจนของครอบครัวทำให้สองฝ่ายต่างยอมทำผิดกฎหมาย ขณะเดียวกันการจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ก็ต้องแอบทำกันอย่างลับๆ ตัวเด็กเองก็ต้องสูญเสียสิทธิประโยชน์ตามกฎหมายแรงงานอื่นๆ ความหวังดีของรัฐที่ต้องการให้การคุ้มครองแก่แรงงานเด็ก กลับกลายเป็นผลร้ายต่อตัวเด็กเอง ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ผู้เกี่ยวข้องในวงการ

แรงงานจะต้องร่วมกันสร้างฉันทามติ และผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแนวคิด ทักษะ และยุทธศาสตร์ การดำเนินนโยบายแรงงานเด็กจากเดิมที่เน้นยุทธศาสตร์การคุ้มครอง มาเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาทักษะและความรู้ให้เด็ก โดยข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายพัฒนาแรงงานเด็กควรมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ

- ส่งเสริมเด็กจากครัวเรือนยากจนให้มีโอกาสได้เรียนต่อถึงระดับมัธยมปลาย และ/หรือมีโอกาสได้ฝึกอาชีพหลังจบมัธยมต้น
- ส่งเสริมเด็กที่ออกมาทำงานนอกบ้านให้มีโอกาสได้ฝึกอาชีพและ/หรือเรียนต่อ
- สนับสนุนให้นายจ้างลดการจ้างแรงงานเด็ก

นโยบายแรงงานตามแนวคิดใหม่ เน้นวัตถุประสงค์ตามแนวคิดสากลที่ว่า “มนุษย์ชาติมีพันธะต้องมอบสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับเด็ก” ยุทธศาสตร์ใหม่ที่เป็นบททดลองเสนอมี 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาระดับมัธยม ยุทธศาสตร์การพัฒนาความรู้แก่เด็กยากจนในตลาดแรงงาน ยุทธศาสตร์การสนับสนุนนายจ้างให้ลดการจ้างแรงงานเด็ก และยุทธศาสตร์การสร้างสถาบันประสานนโยบายและมาตรการเกี่ยวกับการพัฒนาแรงงานเด็กดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ยุทธศาสตร์การส่งเสริมเด็กจากครัวเรือนยากจนให้มีโอกาสเรียนต่อระดับมัธยมหรือสูงกว่ามัธยม : รัฐควรดำเนินมาตรการดังต่อไปนี้

- ขยายโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทให้เปิดสอนถึงระดับมัธยมต้น โดยขยายให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ แต่มีเงื่อนไขว่าในแต่ละพื้นที่ต้องมีจำนวนนักเรียนเพียงพอเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย ในกรณีที่ไมอาจเพิ่มโรงเรียนดังกล่าวได้ ก็ควรใช้มาตรการสนับสนุนให้เด็กจากหมู่บ้านเดินทางไปเรียนข้ามหมู่บ้าน โดยรัฐจ่ายค่าเดินทางให้
- การให้ทุนการศึกษาแก่เด็กจากครัวเรือนยากจน : การสกัดกั้นมิให้เด็กเข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัยอันควรต้องเริ่มก่อนที่เด็กจะเข้าสู่ตลาดแรงงาน เพราะเมื่อเด็กมาถึงมือนายจ้างแล้ว การดำเนินนโยบายต่าง ๆ จะมีโอกาสสัมฤทธิ์ผลยาก เพราะจำนวนกิจการเล็ก ๆ ที่จ้างเด็กนั้นมีมากมายเกินกว่ากำลังของเจ้าหน้าที่ที่จะบังคับให้นายจ้างทำตามกฎหมายได้หมด ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อพิจารณาถึงสภาพการจ้างแรงงานเด็กที่ได้รับค่าจ้างน้อย แต่ชั่วโมงการทำงานสูงเฉลี่ยถึง 10 ชั่วโมงต่อวันและทำงาน 6 วันต่อสัปดาห์ โอกาสที่เด็กจะได้พัฒนาศักยภาพ การเข้ารับการศึกษาหรือเรียนต่อ การศึกษานอกโรงเรียนยังเป็นไปได้ยาก นโยบายการขยายการศึกษาภาคบังคับโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนจึงเป็นหนทางที่จะสกัดกั้นเด็กไม่ให้เข้าสู่ตลาดแรงงานได้ดี อย่างไรก็ตามนโยบายนี้ยังมีช่องว่างอยู่ในกรณีที่เด็กมีฐานะยากจน แม้ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน แต่พ่อแม่ก็ยังมีภาระต้องเสียค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น ค่าเดินทาง ค่าเครื่องแบบนักเรียน ค่าหนังสือ ตลอดจนสูญเสียโอกาสที่จะได้จากการทำงานของเด็ก การจะสกัดกั้นเด็กตั้งแต่อยู่ในหมู่บ้านไม่ให้ออกมาทำงานเป็นเรื่องที่ต้องใช้งบประมาณมาก เพราะการให้เรียนโดยไม่เสียค่าเล่าเรียนและค่าตำราอุปกรณ์การเรียนใช้ไม่ได้ผลกับเด็กกลุ่มนี้ เนื่องจากพ่อแม่ของเด็กมีต้นทุนเสียโอกาสที่จะได้จากการให้เด็กออกทำงาน รัฐจำเป็นต้องสนับสนุนให้เด็กได้เรียนโดยการให้ทุนแก่เด็กยากจน ซึ่งต้องครอบคลุม

ค่าเล่าเรียน ค่าใช้จ่ายในการเรียนทั้งหมด ค่ากินอยู่ของเด็ก รวมทั้งมีเงินบางส่วนช่วยเหลือพ่อแม่ด้วย ลำพังเงินทุนค่าเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายในการเรียนจะไม่เพียงพอที่จะชักจูงให้พ่อแม่ที่ยากจนส่งลูกเรียนต่อ เพราะถ้าลูกออกจากโรงเรียนมาทำงาน พ่อแม่ก็อาจได้รับเงินจากลูกที่อยู่ทำงานนอกบ้านอย่างน้อย 500-1,000 บาทต่อเดือน จึงต้องมีเงินจำนวนมาก “ซื้อ” เด็กจากพ่อแม่ หากคำนวณค่าใช้จ่ายต่างๆ ประกอบด้วยค่าจัดหาอุปกรณ์การศึกษา ค่าเครื่องแบบ หนังสือเรียน ค่าเดินทาง อาหารกลางวัน รวมทั้งค่าเสียโอกาสจากการทำงานของเด็ก สำหรับนักเรียนมัธยมต้น รัฐอาจต้องให้เงินทุนการศึกษาแก่เด็กจากครัวเรือนยากจนคนละ 8,000-15,000 บาทต่อปี¹

- อย่างไรก็ตามการให้เงินสนับสนุนดังกล่าวต้องมีเงื่อนไขบางประการ เช่น เด็กต้องมาเรียนประจำ พ่อแม่ต้องยากจน หรือให้เด็กทำงานที่โรงเรียนแลกกับเงินทุน วิธีดำเนินการต้องใช้ชุมชน (กรรมการหมู่บ้าน) ดูแลรับผิดชอบร่วมกับโรงเรียนในชุมชน ปัญหาการคัดเลือกกว่าจะให้ทุนแก่เด็กคนไหนอาจมีจุดอ่อนที่ทำให้เกิดการรั่วไหลบ้าง แต่ก็น่าจะเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการยับยั้งไม่ให้เด็กกลุ่มนี้ต้องออกมาจากบ้าน การคัดเลือกกว่าเด็กคนไหนสมควรได้รับทุนควรเป็นกระบวนการที่คนในหมู่บ้านมีส่วนร่วม เพราะคนในชุมชนมีความคุ้นเคยและรู้ข้อมูลของกันและกันดีกว่าเจ้าหน้าที่จึงสามารถบอกได้ว่าลูกบ้านไหนเดือดร้อน พ่อแม่มีปัญหายากจนไม่สามารถส่งลูกเรียนได้จริงๆ โดยเงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่งของการให้ทุนนี้คือ ไม่ควรจำกัดว่าจะให้เฉพาะเด็กที่มีผลการเรียนดีเท่านั้น เพราะเด็กที่เรียนดีก็มีแนวโน้มที่จะรักติดอยู่แล้ว เด็กยิ่งเรียนไม่ดี แล้วไม่ได้ทุนหรือไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนไปในทางที่ดี กลับจะเป็นปัญหาสังคมที่หนักขึ้นในอนาคต อย่างไรก็ตาม ทางการออกเรื่องการให้ทุนการศึกษานี้ก็ได้เฉพาะปัญหาเด็กยากจน ส่วนปัญหาเด็กไม่อยากเรียนเอง เป็นอีกเรื่องที่ต้องหาทางแก้ไขต่อไป²
- ในปัจจุบันรัฐบาลมีกองทุนกู้ยืมสำหรับนักเรียนตั้งแต่ระดับมัธยมปลายขึ้นไป รัฐบาลอาจขยายวัตถุประสงค์ของกองทุนดังกล่าวให้ครอบคลุมการให้เงินทุนอุดหนุนแบบให้เปล่าแก่นักเรียนในระดับมัธยมต้น โดยรัฐจัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมให้กองทุนรวมทั้งแก้ไขกฎระเบียบของกองทุนให้ครอบคลุมการจ่ายเงินอุดหนุนการศึกษาแบบให้เปล่าในระดับมัธยมต้น
- การให้ทุนการศึกษาเด็กยากจนในระดับมัธยมอาจไม่เพียงพอในการแก้ปัญหา ความยากจนอาจทำให้เด็กมีผลการเรียนอ่อนตั้งแต่ระดับประถมศึกษา จึงควรมีทุนพิเศษสำหรับเด็กยากจนตั้งแต่ระดับประถมศึกษา
- โครงการทุนการศึกษาทั้งระดับประถมและมัธยมจะต้องมีการมุ่งเป้า (targeting) ที่เด็กจากครัวเรือนยากจน ดังนั้นจึงต้องมีมาตรการจัดทำข้อมูลเด็กยากจนตั้งแต่ชั้นประถม โดยให้ครูเป็นผู้รวบรวมข้อมูล

¹ ประเทศแถบสแกนดิเนเวีย มีการจ่ายเงินอุดหนุนประเภทดังกล่าว เช่น นอร์เวย์ จ่ายเงินทุนการศึกษาให้เด็กยากจนเดือนละ 5,000 บาท เป็นต้น

² ตัวอย่างเช่น การศึกษาสาเหตุที่เด็กไม่ต้องการเรียนต่อ การปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนให้น่าสนใจสำหรับเด็กที่ไม่ต้องการเรียนต่อ เป็นต้น

- ผลการศึกษาที่สำคัญข้อหนึ่งพบว่า การศึกษาของแม่มีผลสำคัญต่อการศึกษาของลูก จากการสัมภาษณ์ในหมู่บ้านพบว่ากรณีพ่อแม่ยากจน (โดยเฉพาะแม่ที่ต้องทำงานหนัก) แม่บางคนที่ยอมให้ลูกไปทำงานต่างถิ่น มักมีข้อมูลที่ผิดพลาดเกี่ยวกับลักษณะงานของลูก ถ้าแม่ขาดญาติพี่น้องในหมู่บ้านที่มีข้อมูลเรื่องงานในเมือง เด็กที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านอาจได้งานที่ไม่ดี ดังนั้นรัฐควรสนับสนุนให้ใช้เงินกองทุนหมู่บ้าน (1 ล้านบาท) บางส่วนจัดสรรมาจ้างพ่อแม่ในครัวเรือนยากจน วิธีนี้จะช่วยให้พ่อแม่มีฐานะพออยู่ได้ จนไม่จำเป็นต้องส่งลูกออกทำงานนอกหมู่บ้าน นอกจากนั้นควรมีการสนับสนุนให้ผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว แต่มีการศึกษาต่ำ ได้มีโอกาสเรียนหนังสือมากขึ้น (โดยไม่จำเป็นต้องบังคับให้สอบเพื่อรับประกาศนียบัตรมัธยม)
- รัฐต้องมุ่งการขยายการศึกษาให้กับกลุ่มเด็กยากจนในเขตเมืองมากขึ้น เพราะเด็กกลุ่มนี้มักตกอยู่ในสภาวะลำบากกว่าเด็กทั่วไป มีปัญหาต่างๆ เช่น ไม่มีทะเบียนบ้าน ทำให้มีโอกาสได้รับการศึกษาไม่เต็มที่ การขยายโอกาสการศึกษาให้แก่เด็กในเมืองต้องใช้มาตรการเชิงรุก เช่น ต้องมีการทำ mapping เด็กยากจน จัดทำโครงการให้เด็กที่ต้องย้ายถิ่นตามพ่อแม่สามารถย้ายโรงเรียนได้ การให้ทุนการศึกษาเป็นพิเศษ เป็นต้น

(2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาความรู้แก่เด็กที่ไม่ได้เรียนหนังสือและเข้าสู่ตลาดแรงงาน

ทางออกสำหรับเด็กกลุ่มนี้คงไม่ใช่การแก้ไขกฎหมายเพื่อให้รับรองสถานะในการทำงานของเด็กเหล่านี้ โดยเฉพาะเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี กฎหมายคุ้มครองแรงงานของไทยพัฒนามาไกลเกินกว่าที่จะถอยกลับไปในจุดที่ยอมรับให้มีแรงงานเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาอนุสัญญาแรงงานระหว่างประเทศฉบับที่ 138 ว่าด้วยอายุขั้นต่ำที่ยอมให้จ้างงาน พ.ศ. 2516 นั้น ระบุว่าประเทศสมาชิกอาจกำหนดกฎหมายอนุญาตให้เด็กอายุ 13-15 ปีทำงานเบาได้ แต่ต้องเป็นงานซึ่งไม่ใช่งานอันตรายและไม่เสียหายต่อการเรียน แนวทางพัฒนากฎหมายเพื่อช่วยเหลือเด็กกลุ่มนี้จึงไม่ควรแก้กฎหมายเพื่อยกเว้นให้เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีทำงานได้ แต่ควรใช้มาตรการทางสังคมเข้ามารองรับเด็กกลุ่มนี้ โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ที่ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมออกกฎกระทรวงเพื่อให้เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีสามารถเข้ารับการฝึกงานได้ โดยมีเงื่อนไขเกี่ยวกับการฝึกงาน

ในอดีตรัฐบาลไทยและองค์กรบางแห่งนิยมที่จะให้สัตยาบันกับอนุสัญญาแรงงานระหว่างประเทศ เพื่อเป็นการสร้างภาพพจน์แก่ประเทศ แต่การสร้างภาพพจน์มีหลายวิธี ไทยควรเลือกวิธีที่เป็นประโยชน์ต่อเด็กโดยตรง โดยใช้นวัตกรรมในการดำเนินนโยบายพัฒนาแรงงานเด็ก เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ และเป็นตัวอย่างให้องค์การแรงงานระหว่างประเทศนำไปเผยแพร่ให้ประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ แนวทางการดำเนินนโยบายพัฒนาแรงงานเด็กที่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานควรเริ่มจากโครงการขั้นทดลอง (pilot project) ก่อน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- วัตถุประสงค์ของโครงการฝึกงานเด็กคือ การพัฒนาอาชีพ ความรู้ ประกอบกับการสันถนาการ เป้าหมายคือให้เด็กมีทักษะและความรู้ เพื่อประกอบอาชีพที่มีโอกาสก้าวหน้าในอนาคต

- โครงการทดลองนี้จะเป็นโครงการที่ให้นายจ้างและเด็กสมัครใจเข้าร่วมโครงการ โดยมีแรงจูงใจให้เข้าร่วมโครงการ เด็กที่เข้าร่วมโครงการจะได้รับการฝึกอบรมในงานอาชีพที่ตนทำอยู่ เช่น งานช่างไม้ งานซ่อมรถยนต์ เป็นต้น ส่วนนายจ้างที่เข้าร่วมโครงการสามารถรับเด็กอายุ 13-15 ปี เข้าฝึกงานในสถานประกอบการของตนได้ โดยมีเงื่อนไขบางประการ เช่น การลดชั่วโมงทำงานของเด็ก (เช่น ลดจากสัปดาห์ละ 48 ชั่วโมง เหลือ 35 ชั่วโมง) งานที่เด็กทำต้องเป็นงานที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและไม่ขัดพัฒนาการของเด็ก นอกจากนี้กระทรวงแรงงานจะสนับสนุนทางการเงินให้องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) หรือสถาบันการศึกษาจัดทำโครงการฝึกงานให้เด็ก ร่วมกับผู้ประกอบการ โครงการฝึกงานนี้ต้องเป็นการส่งเสริมประสบการณ์ในอาชีพให้เด็กอย่างแท้จริง ไม่ใช่การแอบอ้างเพื่อใช้แรงงานเด็ก นอกจากนี้โครงการจะต้องมีการส่งเสริมให้เด็กมีโอกาสศึกษาเพื่อเติมด้วย
- การจะให้เด็กสนใจเข้าร่วมโครงการจำเป็นต้องลดชั่วโมงการทำงานของเด็กลงดังกล่าวแล้ว มิฉะนั้นเด็กจะเหน็ดเหนื่อยเกินกว่าจะเข้าร่วมโครงการได้ ดังนั้นจึงต้องมีมาตรการแรงจูงใจให้ทั้งนายจ้างและเด็ก แรงจูงใจสำหรับเด็กคือ การลดชั่วโมงทำงานลง และที่สำคัญคือระหว่างการฝึกอบรม รัฐบาลจะจ่ายเงินค่าเบี้ยเลี้ยงให้ทุกครั้งที่เข้าอบรม นอกจากนี้โครงการฝึกอบรมควรมีลักษณะผสมผสานกับกิจกรรมสันทนาการเพื่อความบันเทิงและสนุกสนานด้วย
- ส่วนแรงจูงใจสำหรับนายจ้าง ได้แก่ การที่นายจ้างสามารถว่าจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ให้ทำงานที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและไม่ขัดพัฒนาการของเด็กได้โดยไม่ผิดกฎหมาย สามารถจ่ายค่าจ้างในอัตราฝึกงาน เพื่อลดชั่วโมงทำงานของเด็กลงให้มีการให้รางวัลยกย่องนายจ้างที่เข้าร่วมโครงการ นอกจากนั้นรัฐบาลอาจพิจารณาให้สินเชื่อดอกเบี้ยอัตราพิเศษแก่นายจ้างที่ต้องการพัฒนากิจการของตนอีกด้วย แรงจูงใจอีกประการหนึ่ง คือ เงินค่าจ้างเด็ก ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมโครงการฝึกอบรมสามารถนำมาหักภาษีเงินได้
- นอกจากนั้นในกรณีเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี เข้าร่วมในโครงการฝึกงานเด็ก เด็กเหล่านี้สมควรได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายแรงงานเหมือนคนงานทั่วไป แต่ในปัจจุบันเด็กกลุ่มนี้ยังไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายประกันสังคม จึงสมควรพิจารณาแก้ไขกฎหมายอนุบัญญัติเพื่อให้การคุ้มครองแก่เด็กกลุ่มนี้ด้วย
- การจัดทำโครงการฝึกงานให้เด็กควรเป็นบทบาทของ NGO หรือสถาบันการศึกษาร่วมกับลูกจ้างนายจ้าง โดยมีรัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนทางการเงิน เหตุผลที่รัฐควรสนับสนุนให้ NGO หรือสถาบันการศึกษาเป็นผู้ดำเนินการก็เนื่องจากงานนี้มีลักษณะที่ต้องการความคล่องตัวสูง เจ้าหน้าที่/อาจารย์ต้องเป็นฝ่ายเข้าไปหาเด็ก การไปตั้งต้นที่จัดนิทรรศการตามแหล่งที่เด็กชอบไป ให้เด็กไปติดต่อเองอาจไม่ได้ผล โครงการนี้ต้องให้เด็กสมัครใจ จึงต้องเลือก NGO ที่มีประสบการณ์ มีผลงานและทำงานในพื้นที่ แล้ว sub-contract ให้ไปทำ โดยรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายและกำกับดูแล ข้อดีอีกประการหนึ่ง คือ เมื่อเสร็จสิ้นโครงการก็สามารถยุบโครงการได้

- การศึกษาครั้งนี้พบว่าเครือข่ายเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการหางานของเด็ก การจะกำหนดมาตรการเพื่อใช้ประโยชน์จากเครือข่ายของเด็กไม่ใช่เรื่องง่าย วิธีการหนึ่งคือรัฐสนับสนุนให้องค์กรพัฒนาเอกชน หรือสถาบันการศึกษาจัดทำโครงการเผยแพร่ข้อมูลตลาดแรงงานตามสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของเด็ก สนับสนุนให้หนังสือพิมพ์ธุรกิจหรือธุรกิจจัดหางานร่วมมือกับนายจ้างขนาดเล็กและกลางจัดทำข่าวสารเกี่ยวกับตลาดแรงงาน หรือจัดตลาดนัดแรงงาน โดยมีระบบคัดเลือกและตรวจสอบนายจ้างที่จะเข้ามาจ้างแรงงานเด็กผ่านหนังสือพิมพ์ หรือผ่านตลาดนัดแรงงานเพื่อป้องกันการหลอกลวงเด็ก หรือการนำเด็กไปใช้งานที่ผิดกฎหมาย

(3) ยุทธศาสตร์การส่งเสริมให้นายจ้างลดการจ้างแรงงานเด็ก

นอกจากนโยบายเพื่อการสกัดกั้นมิให้เด็กต้องทำงานก่อนวัยอันควรและมาตรการรองรับเด็กที่ต้องทำงานให้ได้รับการฝึกอาชีพขั้นต้นแล้ว มาตรการอื่นๆ คงต้องขึ้นกับนโยบายเชิงมหภาค เช่น นโยบายส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะทำให้ธุรกิจขนาดเล็กเติบโตขึ้นจนไม่ต้องจ้างแรงงานเด็ก ส่วนมาตรการอื่นๆ มีดังนี้

- โครงการสนับสนุนให้นายจ้างในธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลางปรับโครงสร้างการผลิตเพื่อลดการจ้างแรงงานเด็ก เช่น การสนับสนุนให้เปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีและระบบการผลิตด้วยสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ
- การบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กคงต้องอาศัยความร่วมมือจากนายจ้าง โดยให้แรงจูงใจ เช่น การให้การยกย่องนายจ้างเพื่อให้ปฏิบัติตามกฎหมายและการสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อผู้ประกอบการน่าจะประสบความสำเร็จมากกว่าการวิ่งไล่จับ นโยบายการตรวจแรงงานโดยการปรับบทบาทให้นายจ้างและลูกจ้างร่วมกันตรวจสอบและรับรองการปฏิบัติตามกฎหมาย โดยเฉพาะในเรื่องการจ้างแรงงานเด็กของสถานประกอบการกิจการตามแบบรายงานที่กำหนด (Reporting System) ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ได้นำมาใช้กับสถานประกอบการที่มีลูกจ้างตั้งแต่ 50 คนขึ้นไป ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2544 ก็ดี แต่คงได้ผลระดับหนึ่ง เพราะสถานประกอบการส่วนใหญ่ที่จ้างเด็กเป็นสถานประกอบการขนาดเล็ก ซึ่งมีจำนวนมาก และรัฐไม่สามารถเข้าถึงได้หมดอยู่แล้ว

(4) ยุทธศาสตร์การประสานนโยบายและมาตรการคุ้มครองสิทธิแรงงานเด็กและพัฒนาแรงงานเด็ก

สภาพปัจจุบันของการดำเนินนโยบายและมาตรการเกี่ยวกับแรงงานเด็กมีลักษณะที่ไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายได้อย่างจริงจัง แต่ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ นโยบายและมาตรการเกี่ยวกับเด็กของหน่วยงานของรัฐหลายหน่วยมักขาดทิศทางร่วมกันมีการดำเนินงานทั้งที่ขัดแย้งและซ้ำซ้อนกัน หรือที่เรียกว่า “bureaucratic fragmentation” สาเหตุสำคัญมาจากการที่หน่วยราชการระดับกรมมีอำนาจสิทธิ์ขาดตามกฎหมายของแต่ละหน่วยงาน หน่วยงานอื่นไม่สามารถเข้ามาแทรกแซงการทำงานของอีกหน่วยงานได้ นอกจากนี้ระบบงบประมาณก็เป็นการจัดสรรโดยตรงแก่หน่วยงานระดับกรม การที่หน่วยงานต่างๆ จะได้รับงบประมาณจำนวนมากน้อยนั้นมิได้ขึ้นกับผลการปฏิบัติงาน (เพราะยังไม่เคยมีการจัดสรรงบประมาณตามหลัก

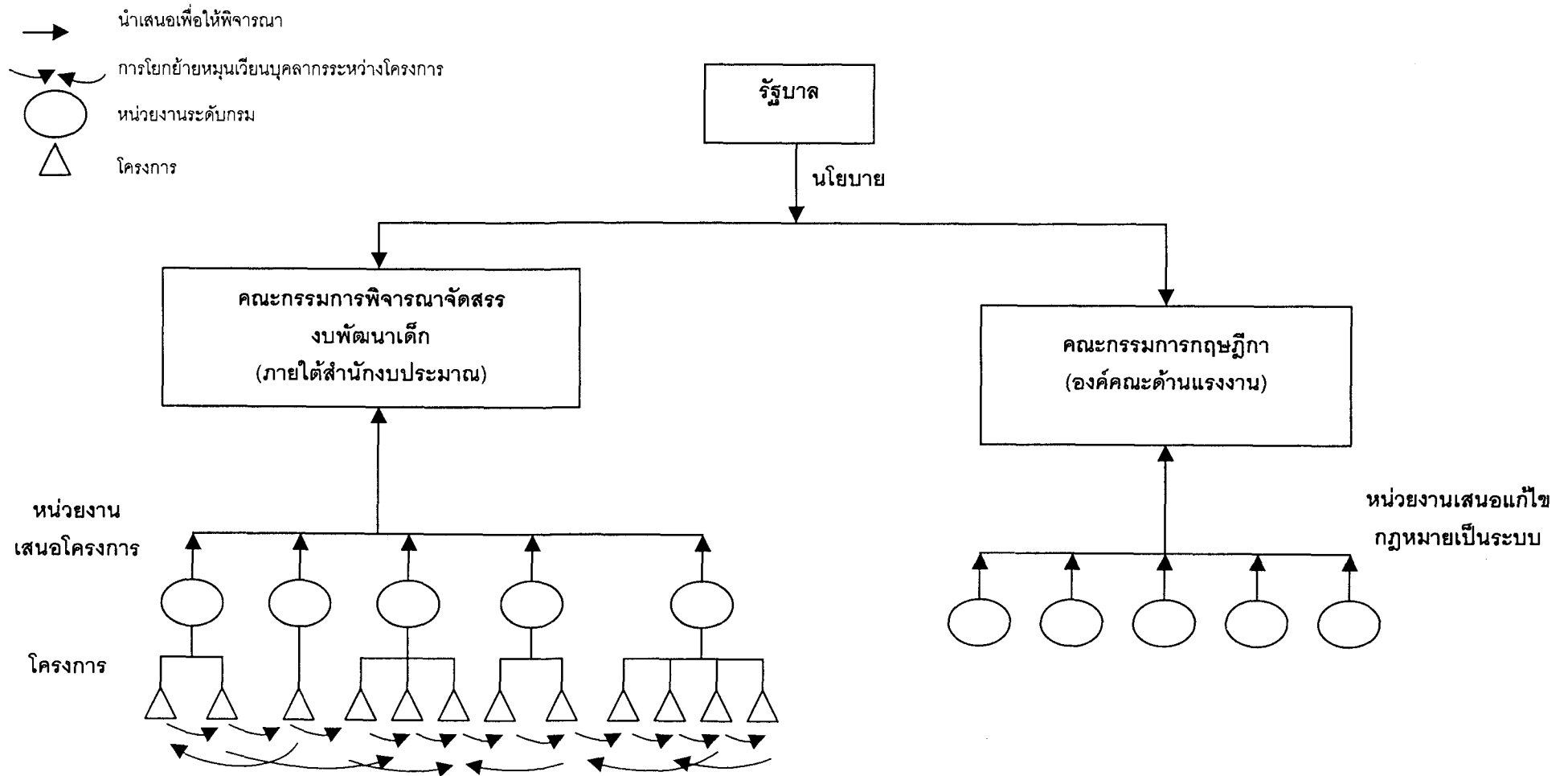
performance based) แต่ขึ้นกับปัจจัยทางการเมือง และความสามารถส่วนตัวของหัวหน้าหน่วยงานหรือรัฐมนตรี ที่ดูแลรับผิดชอบหน่วยงานดังกล่าว ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ หน่วยงานของรัฐหลายแห่ง และกฎหมายส่วนใหญ่ยังไม่ยอมรับบทบาทการมีส่วนร่วมในการร่วมแก้ปัญหาขององค์กรเอกชน กลุ่มประชาชนระดับชุมชน หรือการให้พ่อแม่มีส่วนร่วมกับภาครัฐในการแก้ไขปัญหากับลูกของตน เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้จึงทำให้ทั้งนโยบายและการดำเนินการตามนโยบายขาดเอกภาพไม่มีประสิทธิภาพและไม่มีประสิทธิผล จริงอยู่กฎหมายและโครงสร้างการบริหารงานรัฐก็จะมีการกำหนดให้หน่วยงานต่างๆ ต้องร่วมมือกันในระดับนโยบาย หรือการปฏิบัติการระดับบน แต่ผู้วิจัยไม่พบว่ามี การประสานความร่วมมืออย่างเป็นระบบระหว่างหน่วยราชการ ในระดับกลางและระดับล่าง เช่นเดียวกัน ก็ไม่ปรากฏความร่วมมือระหว่างภาคเอกชนและภาครัฐในระดับกลาง และล่าง ยกเว้นความร่วมมือที่เกิดจากความสัมพันธ์ส่วนตัว

ข้อเสนอแนะของคณะผู้วิจัยคือ การสร้างสถาบันความร่วมมือเชื่อมโยงระหว่างหน่วยราชการในระดับ ปฏิบัติงาน และสถาบันความร่วมมือระหว่างราชการกับเอกชน/ประชาชน ในระดับกลางและล่าง แนวทางใน การสร้างสถาบัน มีดังนี้ (ดูแผนภาพประกอบ)

- **การจัดสรรงบประมาณ** เพื่อให้การจัดสรรงบประมาณเป็นไปในทิศทางเดียวกันตามแนวนโยบายหลัก จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ดูแลและประสานนโยบายหลัก (overarching coordinating body) โดยแก้ไขกฎหมายให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติร่วมกับสำนักงบประมาณทำหน้าที่ดังกล่าว หน้าที่หลักคือการรวบรวมกลั่นกรองโครงการและแผนงานของหน่วยราชการทุกหน่วยที่รับผิดชอบเรื่องแรงงานเด็กและการพัฒนาเด็ก โดยทุกหน่วยงานต้องทำโครงการแข่งขันกับเม็ดเงินจำนวนหนึ่งที่รัฐบาลจัดสรรตามนโยบายแรงงานเด็ก สำนักงบประมาณจะไม่อนุมัติ งบประมาณให้โครงการเรื่องเด็กแก่หน่วยราชการแต่ละหน่วยโดยตรง แต่จะให้คณะกรรมการพิจารณางบประมาณเรื่องเด็กที่ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ระดับสูงของสำนักงบประมาณ สศช. และผู้ทรงคุณวุฒิด้านเด็กเป็นผู้พิจารณาอนุมัติโครงการด้านเด็กที่เสนอโดยหน่วยราชการต่างๆ³ หน้าที่สำคัญของคณะกรรมการฯ คือ เมื่อรับนโยบายแรงงานเด็กจากรัฐมาแล้วจะต้องมีการประกาศวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการที่ต้องการสนับสนุนแก่หน่วยงานต่างๆ พิจารณาคัดเลือกโครงการประเมินผลและเสนอรายงานแก่รัฐบาลและรัฐสภา สำหรับการประเมินผลสศช.ควรก็ต้องร่วมมือกับสำนักงบประมาณและหน่วยปฏิบัติงานหรือร่วมกันพัฒนาตัวชี้วัด “ผลการปฏิบัติงาน” (performance indicator) เพื่อใช้วัดความสำเร็จของการดำเนินโครงการซึ่งจะส่งผลต่อเงินงบประมาณที่จะได้รับในปีต่อไป แม้การแข่งขันระหว่างหน่วยราชการในการเสนอโครงการด้านแรงงานเด็กต่อ สศช. จะยังถูกอิทธิพลของปัจจัยทางการเมือง แต่เชื่อว่าการแข่งขัน และการมีคณะกรรมการพิจารณางบประมาณด้านเด็ก เป็นผู้ประสานนโยบายหลักจะช่วยลด ปัญหาการดำเนินงานซ้ำซ้อนหรือความขัดแย้งกันได้ และที่สำคัญคือ การประหยัดเงินภาษีอากรจากการที่หน่วยราชการหลายแห่งทำงานซ้ำซ้อนกัน

³ ในปัจจุบันมีตัวอย่างการอนุมัติโครงการในลักษณะดังกล่าว ได้แก่ แผนงานการปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมที่ได้รับเงินกู้จากธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย

รูปแบบโครงสร้างสถาบันการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐในการคุ้มครองสิทธิและการพัฒนาแรงงานเด็ก

- **นโยบายการบริหารบุคคล** รัฐบาลและสำนักงานข้าราชการพลเรือน (กพ.) อาจต้องริเริ่มศึกษาการบริหารบุคคลระบบใหม่ที่มีลักษณะดังนี้ มีการจ้างบุคคลหรือข้าราชการกลุ่มพิเศษในระดับ 5-8 เพื่อรับผิดชอบในการดูแลบริหารจัดการโครงการ⁴ บุคคลกลุ่มนี้มีสัญญาจ้างที่มีกำหนดระยะเวลา และอาจมีฐานเป็นหรือไม่เป็นข้าราชการประจำก็ได้ ในกรณีที่ไม่นับเป็นข้าราชการประจำก็อาจต้องได้รับผลตอบแทนสูงเป็นพิเศษ (ดูข้อถัดไป) job description ของผู้บริหารโครงการกลุ่มนี้คือ การรับผิดชอบบริหารจัดการโครงการจนเสร็จสิ้น หลังจากนั้นจะต้องย้ายไปบริหารโครงการอื่น ซึ่งอาจอยู่ในหน่วยงานเดิมหรือหน่วยงานอื่น ในกรณีหลังนี้จะต้องเป็นการย้ายสังกัด ส่วนการพิจารณาความดีความชอบจะประเมินจากผลการบริหารโครงการโดยหน่วยงานเจ้าของโครงการ ตัวอย่างเช่น นาย ก. เคยรับราชการในกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน มีหน้าที่บริหารโครงการพัฒนาฝีมือผู้ที่เพิ่งสำเร็จการศึกษามัธยมปลายในด้านคอมพิวเตอร์ เมื่อเสร็จสิ้นโครงการจะมีการโอนนาย ก. ไปทำงานในโครงการอื่นที่อาจอยู่ในความรับผิดชอบของกรมอื่นๆ ทั้งในและนอกกระทรวงแรงงานฯ ข้อดีของวิธีนี้คือ เมื่อ นาย ก. ย้ายไปทำงานให้กรมอาชีวศึกษา ซึ่งมีโครงการที่จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน นาย ก. จะไม่มีปัญหาการประสานงานเพราะรู้จักคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในกรมพัฒนาฝีมือแรงงานอย่างดี ข้อดีอีกประการหนึ่งของระบบโยกย้ายนี้คือ เทคโนโลยีและความรู้ในการบริหารจัดการจะแพร่หลายอย่างรวดเร็วจากหน่วยงานหนึ่งไปยังหน่วยงานอื่นๆ
- **ระบบแรงจูงใจ** การสร้างสถาบันความร่วมมือระดับกลางและล่างจะเกิดขึ้นไม่ได้หากขาดซึ่งกติกา กำหนดระบบแรงจูงใจ ระบบแรงจูงใจสำคัญคือการจัดสรรงบประมาณและบุคลากร สำนักงาน กพ. จะต้องคัดเลือกบุคลากรระดับกลางที่มีความสามารถสูงในการบริหารจัดการโครงการ โดยจ่ายผลตอบแทนสูงกว่าข้าราชการทั่วไปในอัตราร้อยละ 40-60 ของเงินเดือนข้าราชการ นอกจากนี้ควรมีระบบโบนัสพิเศษแก่ผู้ที่มีผลงานดีเด่น ส่วนผู้ที่ขาดความสามารถก็ควรพิจารณาไม่ต่ออายุสัญญาว่าจ้าง นอกจากนี้ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ที่โยกย้ายไปทำงานโครงการใหม่ควรได้รับผลตอบแทนพิเศษสูงกว่าผู้ที่ไม่โยกย้าย (เช่น ได้โบนัสพิเศษจำนวนหนึ่ง) และประการสุดท้าย รัฐควรจัดสรรงบประมาณในองค์กรเอกชน ชุมชน มูลนิธิ ฯลฯ ที่เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหางานเด็ก หลักการจัดสรรงบประมาณก็ให้ยึดหลักแข่งขัน โดยให้คณะกรรมการพิจารณางบประมาณเด็กของสำนักงานงบประมาณ มีอำนาจในการคัดสรรโครงการพร้อมๆ กับข้อเสนอโครงการของหน่วยราชการต่างๆ
- **การแก้ไขกฎหมาย** ในการดำเนินงานตามแนวการประสานงานนโยบายพัฒนาแรงงานเด็กแบบใหม่นี้อาจมีความจำเป็นต้องแก้ไขกฎหมายของบางหน่วยงาน ข้อเสนอแนะคือควรหิบบกกฎหมายของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องมาพิจารณาประกอบ และอาจต้องแก้ไขให้พร้อมกันเพื่อให้

⁴ สำนักงานงบประมาณ กพ. และสศช. ต้องร่วมกันพิจารณาประเภทโครงการที่จะใช้วิธีว่าจ้างให้ข้าราชการกลุ่มพิเศษเป็นผู้บริหาร เกณฑ์การกำหนดโครงการประเภทนี้ อาทิเช่น เป็นโครงการลักษณะคล้ายคลึงกันที่มีหลายหน่วยงานรับผิดชอบ สามารถประเมินผลการปฏิบัติงานได้ชัดเจน เป็นต้น

แนวทางนโยบายสอดคล้องกัน หน่วยราชการที่มีหน้าที่ประสานงานด้านกฎหมายคือสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เป็นที่น่ายินดีที่ในปัจจุบันคณะกรรมการกฤษฎีกาได้เริ่มใช้แนวทางนี้ในการแก้ไขกฎหมายต่างๆ โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการกฤษฎีกาดูแลรับผิดชอบกฎหมายด้านต่างๆ หลายชุด ในขณะนี้กฎหมายสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์คุ้มครองสวัสดิภาพ และความประพฤติดังเด็กก็มีการดำเนินการในลักษณะที่กล่าวข้างต้น

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

วิกฤตการณ์เศรษฐกิจที่เริ่มปะทุในปี 2541 สะท้อนปัญหาสำคัญในระบบเศรษฐกิจไทยหลายประการ หากพิจารณาเฉพาะในภาคการผลิตและการส่งออกแล้ว ปัญหาสำคัญที่ทำให้การส่งออกของไทยชะงักงันในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา เป็นเพราะภาคอุตสาหกรรมที่เคยมีความได้เปรียบจากต้นทุนค่าจ้างแรงงานถูก ได้สูญเสียความได้เปรียบดังกล่าว เนื่องจากประเทศคู่แข่งอื่นๆ ที่มีความได้เปรียบด้านค่าจ้างแรงงานที่ต่ำกว่าไทยอย่าง เวียดนาม อินโดนีเซีย จีน ฯลฯ กำลังแข่งขันไทยในอุตสาหกรรมที่มีการใช้แรงงานเข้มข้น (labour intensive) แล้วการเร่งพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการแข่งขันในตลาดโลกด้วยการผลิตสินค้าที่มีคุณภาพสูงขึ้น โดยใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยนั้นไม่อาจทำได้อย่างทันทั่วทั้งที่ ทั้งนี้เพราะประเทศไทยขาดการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับปัญหาสูญเสียความสามารถในการแข่งขันทางด้านการค้าระหว่างประเทศ สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยไม่มีความพร้อมในเรื่องการเรียนรู้และพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตดังกล่าว เป็นเพราะแรงงานส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาต่ำ ขาดประสบการณ์ ประกอบกับนายจ้างและลูกจ้างไม่ให้ความสนใจต่อการพัฒนาฝีมือแรงงานมากนัก

การไร้ฝีมือของแรงงานอันเนื่องมาจากการศึกษาระดับต่ำนี้มีสาเหตุสำคัญคือ ความด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ในแต่ละสาขาการผลิต วัฏจักรของความยากจนที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากแรงงานในระดับหัวหน้าครอบครัวทั้งชายและหญิงมีการศึกษต่ำ ได้รับค่าจ้างในระดับต่ำ ส่งผลให้โอกาสทางการศึกษาของเด็กในครอบครัวน้อยลงตามไปด้วย และมีแนวโน้มที่เด็กเหล่านี้จะเข้ามาสู่ตลาดแรงงานในรูปของแรงงานเด็ก นอกจากนี้การขาดแคลนแรงงานอาจกดดันให้มีการจ้างแรงงานเด็กแทนแรงงานต่างชาติที่รัฐบาลมีนโยบายให้ลดจำนวนลง

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการที่ตลาดแรงงานของไทยมีแรงงานเด็กอายุ 11-17 ปี คือ¹ แรงงานที่เติบโตมาจากแรงงานเด็ก มักจะตกอยู่ในสภาพของคนด้อยโอกาสต่อไปตลอดชีวิต เนื่องจากแรงงานเด็กจะได้รับค่าจ้างต่ำ ขาดโอกาสทางการศึกษาและการพัฒนาฝีมือแรงงาน ทำให้ไม่สามารถยกระดับความเป็นอยู่ของตนได้ในระยะยาว ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ ทำให้ประสิทธิภาพการผลิตของประเทศในระยะยาวลดลง การพัฒนา

¹ มาตรา 44 หมวด 4 การใช้แรงงานเด็ก ในพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 นั้นได้ห้ามมิให้นายจ้างจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีเป็นลูกจ้าง แต่ตัวเลขจำนวนกำลังแรงงานในตารางที่ 2 เป็นสถิติที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลของทางสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งได้นิยามประชากรในวัยทำงานว่าเป็นบุคคลที่มีอายุ 13 ปีขึ้นไป แต่ในสภาพข้อเท็จจริง การจ้างแรงงานเด็กมีเด็กอายุ 11-12 ปีรวมอยู่ด้วย

ประเทศเป็นไปได้ซ้ำ เนื่องจากแรงงานขาดทักษะและประชาชนมีระดับการศึกษาต่ำกว่าที่ควรจะเป็น และส่งผลกระทบต่อสังคมในแง่ปัญหาสังคมต่างๆ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม เนื่องจากมีประชากรที่มีรายได้น้อยเป็นจำนวนมาก และเกิดช่องว่างมากระหว่างผู้ด้อยโอกาสและประชาชนส่วนอื่นในสังคม

แม้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของคนไทยโดยกำหนดเป้าหมายในการเพิ่มคุณภาพการศึกษาทุกระดับ และรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้กำหนดหน้าที่ของรัฐในการให้บริการหรือส่งเสริมให้บุคคลมีสิทธิเสมอกันในการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งรัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพไม่น้อยกว่า 12 ปี แต่ความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กตามกรอบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และกฎหมายใหม่ดังกล่าวนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับว่ามีข้อมูลที่เพียงพอ และความเข้าใจที่ถูกต้องต่อสภาพตลาดแรงงานเด็กในปัจจุบัน และสภาพปัญหา ตลอดจนสาเหตุต่างๆ อย่างเชื่อมโยง เพื่อจะนำไปสู่การดำเนินนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1.2.1 ศึกษาแบบแผนของการจ้างงานเด็กในระยะ 12-17 ปีย้อนหลัง (พ.ศ.2527-2543) จนถึงปัจจุบัน ตลอดจนศึกษาแนวโน้มของแบบแผนการจ้างงานเด็กในอนาคต

1.2.2 ศึกษาตลาดการจ้างแรงงานเด็กในเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นต่อไปนี้

- สาเหตุที่เด็กต้องออกจากสถาบันการศึกษาและเข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัย
- ลักษณะสัญญาการจ้างแรงงานเด็กในสถานประกอบการต่างๆ
- ลักษณะของงาน ตลอดจนค่าจ้าง และสวัสดิการที่แรงงานเด็กได้รับ
- การเปลี่ยนงาน และโอกาสความก้าวหน้าในอนาคตของแรงงานเด็ก

1.2.3 ประเมินกฎระเบียบและนโยบายของรัฐว่า สามารถแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กได้มากน้อยเพียงใด

1.2.4 จัดทำข้อเสนอแนะด้านนโยบายเพื่อการคุ้มครองสิทธิของแรงงานเด็ก

1.3 วิธีการศึกษา

การศึกษาสภาพปัญหาและแนวโน้มตลาดแรงงานเด็กของการศึกษานี้จะใช้วิธีการวิเคราะห์ 2 ระดับคือการวิเคราะห์ระดับมหภาค โดยใช้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิต่างๆ เช่น ข้อมูล การสำรวจแรงงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และการวิเคราะห์ระดับจุลภาค ซึ่งใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์แรงงานเด็กนายจ้าง และครอบครัวของแรงงานเด็กด้วยแบบสอบถาม เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องเหตุปัจจัยที่ทำให้เด็กต้องทำงาน และสภาพตลาดแรงงานเด็กในภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร ข้อมูลที่เพียงพอและ

ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เด็กต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัยอันควรเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาในครั้งนี้ การจะเข้าใจปัญหาแรงงานเด็ก และการกำหนดนโยบายที่มีประสิทธิภาพจึงต้องศึกษาปัญหาไม่เฉพาะจากตัวเด็กเองโดยตรง แต่ต้องศึกษาโดยการสัมภาษณ์ครอบครัวของเด็กด้วย ดังนั้นจำนวนตัวอย่างของการศึกษาในครั้งนี้นอกจากจะทำการสัมภาษณ์แรงงานเด็ก และนายจ้างแล้ว ยังเน้นที่การสัมภาษณ์ครอบครัวของเด็กจากภาคต่างๆ อีกด้วย โดยการสำรวจด้วยแบบสอบถามต่อครัวเรือนที่มีลูกอายุ 11-17 ปี และลูกเป็นผู้มีงานทำนอกภาคเกษตร นอกจากนี้ยังสัมภาษณ์ครอบครัวที่ไม่ได้ส่งลูกทำงานแต่มีลักษณะคล้ายครอบครัวที่ส่งลูกทำงาน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบ

วัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ครัวเรือนเพื่อศึกษาสาเหตุที่พ่อแม่ต้องส่งลูกทำงาน ประเด็นที่ศึกษาได้แก่ ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจของพ่อแม่ อำนาจต่อรองของลูกว่าขึ้นกับรายได้ที่ตนส่งให้พ่อแม่หรือไม่ รายได้และค่าจ้างของพ่อแม่ ตลอดจนลักษณะต่างๆ ของหมู่บ้านหรือพื้นที่ที่ครอบครัวของเด็กอาศัยอยู่ เป็นต้น ส่วนการสัมภาษณ์แรงงานเด็กที่ทำงานอยู่ในเมืองจะศึกษาปัจจัยที่กระทบต่อจำนวนแรงงานเด็ก เช่น สาเหตุที่เด็กต้องออกจากโรงเรียนและเข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัย ช่องทาง และวิธีการที่เด็กหางาน ผู้วิจัยมีข้อคาดการณ์ (hypothesis) ว่าระบบเครือข่ายข่าวสารแบบไม่เป็นทางการเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ช่วยให้เด็กหางานทำได้ และอาจเป็นปัจจัยที่ช่วยให้เด็กเปลี่ยนงาน คำถามที่น่าสนใจคือเมื่อเด็กไม่พอใจงานแรกที่ตนทำอยู่ (เนื่องจากค่าจ้างต่ำ สภาพการจ้างงานเลว และถูกทารุณระหว่างการทำงาน ฯลฯ) เด็กจะมีช่องทางเปลี่ยนงานได้หรือไม่ กลไกตลาดมีประสิทธิภาพพอจะช่วยให้เด็กหางานใหม่ที่ดีกว่าเดิมและมีโอกาสก้าวหน้ากว่าเดิมหรือไม่ นอกจากนั้นก็จะมีการสัมภาษณ์เด็กเกี่ยวกับค่าจ้างและสภาพการจ้างงานรวมทั้งปัญหาต่างๆ เช่น ความสัมพันธ์กับนายจ้างและเพื่อนร่วมงาน เป็นต้น สำหรับนายจ้างประเด็นคำถามที่การศึกษานี้สนใจนอกเหนือไปจากประเด็นเรื่องช่องทางการแสวงหาแรงงานเด็ก ลักษณะการจ้างงาน (เช่น ค่าจ้าง สวัสดิการ) และสภาพการทำงาน ก็คือการเปลี่ยนแปลงของลักษณะอุตสาหกรรมและบริการในภาพรวม ว่าก่อให้เกิดผลกระทบต่อการจ้างแรงงานเด็กอย่างไร

อย่างไรก็ดี ในบางประเด็นที่การสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถามดังกล่าวอาจให้ภาพได้ไม่ชัดเจนก็ยังมี การสัมภาษณ์เชิงคุณภาพกับแรงงานเด็กในเมือง และเด็กเร่ร่อนเพื่อเสริมประเด็นที่แบบสอบถามให้คำตอบไม่ได้อีกด้วย

ในการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่ออุปทานและการจ้างแรงงานเด็กในบทที่ 2 ของรายงานนี้ ได้ประยุกต์ใช้ข้อมูลทั้งจากการสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และการสำรวจครัวเรือนด้วยแบบสอบถามของคณะผู้วิจัยเอง เพื่อศึกษาหาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าสู่ตลาดแรงงานของเด็ก รวมทั้งวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเรียนหนังสือหรือเข้าสู่ตลาดแรงงานของเด็ก โดยการใช้อยู่การใช้ข้อมูลการสำรวจดังกล่าววิเคราะห์ด้วยแบบจำลองสมการถดถอย (regression analysis) นอกจากนี้ยังได้สร้างแบบจำลองเพื่อพยากรณ์แนวโน้มความต้องการแรงงานเด็กในอนาคตด้วย

ในบทที่ 3 เป็นการศึกษาตลาดแรงงานเด็ก โดยพิจารณาประสิทธิภาพของตลาดจ้างงานเด็กในประเด็นต่างๆ ทั้งการหางาน เครือข่าย สารสนเทศ ความก้าวหน้า และประสิทธิภาพของกลไกตลาด วิธีการศึกษาใช้ข้อมูลทั้งระดับจุลภาคและมหภาคเช่นเดียวกับการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่ออุปสงค์และอุปทานของแรงงาน

เด็กในบทที่ 2 เนื่องจากข้อมูลระดับมหภาคมีประโยชน์ในแง่สะท้อนภาพรวมของตลาดแรงงานได้ดี แต่ไม่สามารถลงรายละเอียดในบางประเด็นที่ต้องการศึกษาได้ เช่น กลไกตลาดในเรื่องการหางานและสภาพการจ้างงาน จึงต้องใช้ข้อมูลระดับจุลภาคจากแบบสอบถามมาอธิบายเพิ่มเติม การใช้ข้อมูลทั้งระดับมหภาคและจุลภาคยังมีข้อดีในด้านการเสริมระดับความเชื่อมั่นในผลการศึกษาที่มีลักษณะสนับสนุนกันอีกด้วย

นอกจากการใช้ข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิดังกล่าวแล้ว ยังมีการประชุมระดมสมองผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายการคุ้มครองแรงงานเด็กและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามมาตรการด้านแรงงานเด็กมาให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับจุดอ่อน จุดแข็งของกฎหมายและมาตรการที่เกี่ยวกับแรงงานเด็กดังปรากฏในบทที่ 4

1.4 นิยามที่ใช้ในการศึกษา

แรงงานเด็ก : สำหรับข้อมูลมหภาคใช้นิยามเดียวกับสำนักงานสถิติแห่งชาติคือแรงงานเด็ก หมายถึง เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ที่มีงานทำอย่างน้อยหนึ่งชั่วโมงในสัปดาห์สำรวจ หรือเป็นผู้ว่างงาน (คือหางานทำในระหว่างสัปดาห์สำรวจ หรือไม่ได้หางานทำแต่พร้อมจะทำงาน) สำหรับข้อมูลจุลภาคในการสำรวจด้วยแบบสอบถามของคณะผู้วิจัย แรงงานเด็กหมายถึงเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีที่ทำงานในสถานประกอบการในลักษณะที่มีการจ้างงานโดยได้รับค่าจ้างจากนายจ้าง รวมถึงเด็กที่ทำงานในลักษณะการจ้างงานเหมา การทำงานช่วยกิจการในครัวเรือน การทำงานในเวลาว่างจากการเรียน

ครัวเรือนของแรงงานเด็ก : หมายถึงครอบครัวที่มีลูกอายุ 11-17 ปีและส่งลูกไปทำงาน โดยทำงานนอกภาคเกษตร

ครัวเรือนที่ไม่ได้ส่งลูกทำงาน : หมายถึงครอบครัวที่มีลูกอายุ 11-17 ปี แต่ไม่ได้ส่งลูกออกไปทำงาน

นายจ้าง : หมายถึงผู้ประกอบการในกิจการที่ว่าจ้างแรงงานเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีในสัปดาห์ที่สำรวจ หรือเคยจ้างแรงงานเด็ก แต่ในสัปดาห์ที่สำรวจไม่ได้จ้างแล้ว

เด็กเร่ร่อน : หมายถึงเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีที่ไม่ได้อาศัยอยู่กับครอบครัว อาจจะมีที่พักหรือไม่มีที่พักเป็นหลักแหล่งในกรุงเทพฯ เป็นเด็กที่หาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง เป็นผู้มีงานทำ หรืออยู่ในช่วงหางานทำ

1.5 การสำรวจข้อมูลภาคสนาม

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถามในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ภาคละ 1 จังหวัด (ดูรายละเอียดจำนวนแบบสอบถามในแต่ละจังหวัดในตารางที่ 1.1) อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพิจารณากำหนดจังหวัดในภาคต่างๆ จำเป็นต้องพิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ ที่แตกต่างกันของภูมิภาค เช่น ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่าง ฯลฯ ดังนั้นการสำรวจครัวเรือนของแรงงานเด็กจะทำเฉพาะในกรุงเทพฯ ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น

แต่จะไม่สำรวจในภาคใต้ เพราะคณะผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานว่าครอบครัวในภาคใต้ไม่นิยมส่งลูกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ส่วนการสำรวจสถานประกอบการที่จ้างแรงงานเด็กจะกระจายตามสาขาที่สำคัญ ได้แก่ อุตสาหกรรม การผลิต การค้า และบริการ แต่จะไม่ศึกษาแรงงานเด็กในภาคเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่อยู่นอกเขตเมือง

ตารางที่ 1.1 จังหวัดและจำนวนตัวอย่างที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม*

ภาค/จังหวัด	ครัวเรือนของ แรงงานเด็ก	แรงงานเด็ก**	นายจ้าง	ครัวเรือนที่ ไม่ส่งลูกทำงาน	เด็กเร่ร่อน
กรุงเทพฯ และปริมณฑล	60	68	7	18	15
ภาคกลาง (จ.กาญจนบุรี)	71	88	10	29	-
ภาคเหนือ (จ.เชียงใหม่)	38	45	5	12	-
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จ.ศรีสะเกษ และ จ.อุบลราชธานี)	86	92	11	27	-
ภาคใต้ (จ.สงขลา)	-	50	4	-	-
รวม	255	343	37	86	15

หมายเหตุ: * ช่วงเวลาดำเนินการสำรวจวันที่ 3 พฤศจิกายน 2543-11 กุมภาพันธ์ 2544

** สัมภาษณ์แรงงานเด็กเชิงคุณภาพเพิ่มเติมในกรุงเทพฯ อีก 45 คน

เนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้เน้นกลุ่มตัวอย่างแรงงานเด็กอายุน้อยกว่า 15 ปี ดังนั้นในการพิจารณาเกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกจังหวัดที่จะดำเนินการเก็บตัวอย่างภาคสนามจึงพิจารณาจากข้อมูลสถิติเกี่ยวกับจำนวนแรงงานเด็กในช่วงอายุดังกล่าว โดยใช้หลักเกณฑ์ต่างๆ ประกอบกันคือ²

- จังหวัดที่มีจำนวนผู้มีงานทำอายุ 13-15 ปี และสัดส่วนของจำนวนแรงงานกลุ่มอายุ 13-15 ปีเทียบกับจำนวนแรงงานอายุ 18 ปีขึ้นไป อันดับ 1-5 ของภาค
- จังหวัดที่มีการโยกย้ายถิ่นของแรงงานจากชนบทสู่เมือง
- ลำดับความยากจนของจังหวัดที่มีแรงงานเด็ก 5 อันดับแรกในแต่ละภาค

ตารางที่ 1.1 แสดงรายละเอียดของกลุ่มตัวอย่างต่างๆ จำแนกตามจังหวัดที่สำรวจ และจำนวนตัวอย่างที่ดำเนินการสำรวจ ตามเกณฑ์การคัดเลือกจังหวัดตัวอย่างที่มีความแตกต่างกันในรายได้ต่อหัว มีจำนวนแรงงานเด็กมากประกอบกันเป็นเกณฑ์ ทั้งนี้ในแต่ละภาคจะเลือกให้มีจังหวัดที่มีรายได้ต่อหัวแตกต่างกัน ได้แก่ จังหวัดที่มีระดับรายได้ในเกณฑ์ค่อนข้างจน ปานกลาง-ค่อนข้างจน ปานกลาง-ค่อนข้างรวย และจังหวัดที่มีรายได้ค่อนข้างรวย เพื่อให้ตัวอย่างมีความหลากหลาย

² ดูรายละเอียดเกณฑ์การคัดเลือกจังหวัดตัวอย่างได้ในภาคผนวกที่ 1

1.5.1 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการสำรวจภาคสนาม

ก. การสัมภาษณ์แรงงานเด็กและนายจ้าง : เนื่องจากการสุ่มตัวอย่างมีปัญหาขาด population frame ดังนั้นก่อนออกสำรวจนักวิจัยได้ใช้วิธีสอบถามข้อมูลเบื้องต้นจาก NGO และหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อระบุแหล่งการจ้างงานสำคัญๆ และแหล่งพักผ่อนของเด็กในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล นักวิจัยได้ทำการสำรวจในพื้นที่ที่คาดว่าจะมีการจ้างแรงงานเด็ก เช่น ชุมชน 200 ห้อง บางแค วงเวียนใหญ่ พระโขนง เป็นต้น และในช่วงสุดสัปดาห์ได้ไปในย่านที่คาดว่าจะมีเด็กมาพักผ่อน เช่น ห้างสรรพสินค้า ลานคอนเสิร์ต เป็นต้น แต่ในการสำรวจแรงงานเด็กในต่างจังหวัดมีข้อแตกต่างกับในกรุงเทพฯ เพราะผู้วิจัยไม่ค่อยพบเด็กที่ทำงานแล้วมาพักผ่อนตามห้างสรรพสินค้าในวันหยุด จึงต้องทำการสำรวจโดยตระเวนตามแหล่งจ้างงานในลักษณะที่เปิดเผย เช่น ตามร้านอาหาร ร้านค้า อยู่ริมรถขนาดเล็ก เป็นต้น

ในกรณีที่เป็นการสัมภาษณ์ในสถานประกอบการ ก่อนเริ่มการสัมภาษณ์ทุกครั้ง นักวิจัยจะต้องขออนุญาตจากนายจ้าง โดยอธิบายวัตถุประสงค์ของการศึกษาว่าไม่ได้เป็นการจับผิดนายจ้างในแง่ละเมิดกฎหมาย แต่ต้องการข้อมูลเพื่อศึกษาแนวโน้มโอกาสก้าวหน้าของแรงงานเด็กในอนาคต ส่วนใหญ่นายจ้างในสถานประกอบการขนาดเล็กจะเข้าใจและอนุญาตให้เข้าสัมภาษณ์เด็กได้ ในขณะเดียวกันนักวิจัยที่มีหน้าที่สัมภาษณ์นายจ้างก็จะดำเนินการสัมภาษณ์นายจ้างไปพร้อมๆ กับที่นักวิจัยอีกส่วนหนึ่งสัมภาษณ์เด็กด้วย

ข. การสัมภาษณ์ครอบครัวของแรงงานเด็ก : ก่อนที่จะเริ่มต้นทำการสำรวจภาคสนาม คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการทดสอบแบบสอบถามทั้งในกรุงเทพฯ และ จ. กาญจนบุรี ปัญหาหนึ่งที่คณะผู้วิจัยประสบในการทดสอบแบบสอบถามคือ ครอบครัวที่มีลูกอายุ 11-17 ปีและลูกเป็นผู้มีงานทำนั้นมีจำนวนน้อยมากในแต่ละหมู่บ้านหรือชุมชน ทำให้ต้องมีการหาข้อมูลก่อนออกสำรวจจริง คณะผู้วิจัยจึงได้ประสานงานไปยังกรมประชาสัมพันธ์เพื่อขอผลการสำรวจจำนวนเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีที่เป็นผู้ทำงานหาเลี้ยงครอบครัว จากโครงการสำรวจข้อมูลสวัสดิการสังคมของครัวเรือน (สสค.1) ซึ่งทางกรมฯ ได้ว่าจ้างให้บัณฑิตอาสาในแต่ละพื้นที่ทำการสำรวจทั่วประเทศในปี 2542 มาใช้ในการเลือกหมู่บ้านเป้าหมายที่จะทำการสำรวจในการศึกษาคั้งนี้

เมื่อทราบหมู่บ้านเป้าหมายแล้ว นักวิจัยได้ประสานงานผ่านหน่วยงานต่างๆ ในการสำรวจครอบครัวที่มีลูกทำงานในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล คณะผู้วิจัยได้ประสานงานผ่านหน่วยงานที่ทำงานกับชุมชนต่างๆ ได้แก่ มูลนิธิศุภนิมิต มูลนิธิดวงประทีป สมาคม YMCA สำนักสวัสดิการสังคม ซึ่งได้รับความช่วยเหลือในการพาลงพื้นที่ หรือประสานงานให้คณะผู้วิจัยได้รู้จักกับประธานหรือกรรมการชุมชนในเขตต่างๆ เพื่อนำลงพื้นที่สำรวจอีกที ส่วนการสำรวจในต่างจังหวัด คณะผู้วิจัยได้ประสานงานผ่านปลัดอำเภอฝ่ายปกครอง องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อขอให้ช่วยเหลือในการสำรวจว่าครัวเรือนใดที่มีลูกอายุต่ำกว่า 18 ปีและออกไปทำงานต่างถิ่น จากนั้นนักวิจัยจึงนัดหมายวัน-เวลาเข้าหมู่บ้านเพื่อทำการสัมภาษณ์ต่อไป

³ อย่างไรก็ดี เมื่อคณะผู้วิจัยเข้าไปสำรวจข้อมูลในหมู่บ้านเป้าหมายตามที่ได้ข้อมูลจากผลการสำรวจ สสค.1 พบว่าข้อมูลจำนวนเด็กอายุน้อยกว่า 15 ปีที่ทำงานเลี้ยงครอบครัวตามที่รายงานในแต่ละหมู่บ้านกับที่มีอยู่จริง ณ ช่วงเวลาที่คณะผู้วิจัยเข้าไปสำรวจส่วนใหญ่จะคลาดเคลื่อนกันอยู่มาก ทำให้ในการสำรวจครั้งนี้ คณะผู้วิจัยต้องประสานงานขอให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือ อบต. ช่วยสำรวจคร่าวๆ ให้อีกครั้งหนึ่งก่อนที่คณะผู้วิจัยจะเข้าไปสัมภาษณ์ครัวเรือนในหมู่บ้านนั้นๆ

1.5.2 ปัญหาและข้อสังเกตที่พบในการสำรวจภาคสนาม

ก. ปัญหาที่พบในการสำรวจแรงงานเด็ก

- การปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือของนายจ้าง โดยเฉพาะสถานประกอบการขนาดกลางและใหญ่ที่มีจำนวนคนงานมากกว่า 20 คนขึ้นไป แม้นักวิจัยจะมีข้อมูลการจ้างงานเด็กอายุ 15-17 ปี ที่ได้จากสำนักงานประกันสังคม แต่เมื่อติดต่อขอเข้าสัมภาษณ์ นายจ้างมักไม่ให้ความร่วมมือ โดยบอกว่าเด็กลาออกไปแล้ว ไม่มีการจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีทำงานอีกแล้ว แต่ในบางคั้งนักวิจัยก็ยังสังเกตเห็นเด็กที่คะเนด้วยสายตาแล้วอายุไม่น่าจะถึง 18 ปี ทำงานอยู่ในโรงงาน แต่ก็ไม่สามารถเข้าสัมภาษณ์ในเวลาทำงานได้ จึงต้องใช้วิธีรอให้ถึงเวลาเลิกงานก่อนจึงจะเข้าไปขอสัมภาษณ์จากตัวเด็กเองโดยตรง และผลปรากฏว่าเด็กเหล่านั้นอายุไม่ถึง 18 ปีจริงๆ
- ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เด็กในสถานประกอบการอาจมีความเอนเอียง (bias) เพราะมีหลายกรณีที่นายจ้างขอดูแบบสอบถามและขอร้องฟังการสัมภาษณ์ด้วย แม้ว่าการนั่งฟังของนายจ้างจะเป็นข้อบกพร่องของการสัมภาษณ์ในแง่ที่ทำให้การตอบคำถามของเด็กอาจจะไม่ตรงกับข้อเท็จจริง เพราะเด็กเกรงใจนายจ้าง แต่ก็เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงได้ยาก เพราะนักวิจัยไม่มีเวลามากพอที่จะคัดกรองสัมภาษณ์เด็กตอนเลิกงาน ประกอบกับเด็กส่วนใหญ่ที่ผู้วิจัยพบในการสำรวจนั้นพักอาศัยอยู่กับนายจ้าง การจะหลบหลีกจากนายจ้างจึงไม่ใช่เรื่องง่าย นอกจากนี้ยังมีกรณีที่นายจ้างไม่อยู่ในระหว่างเริ่มสัมภาษณ์ แต่กลับมาพบในตอนท้ายของการสัมภาษณ์ ทำให้นายจ้างไม่พอใจและขู่ว่าจะไล่เด็กออกจากงาน นักวิจัยจึงจำเป็นต้องแก้สถานการณ์เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบในด้านลบกับเด็กด้วยการชี้แจงว่าการสัมภาษณ์ครั้งนี้ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระทรวงแรงงานฯ แต่เป็นนักศึกษาที่มาเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาเชิงวิชาการเท่านั้น

ข. ปัญหาและข้อสังเกตที่พบในการสำรวจครัวเรือน

ในทุกจังหวัดที่คณะผู้วิจัยดำเนินการสำรวจพบปัญหาเหมือนๆ กันคือครัวเรือนที่มีลูกอายุ 11-17 ปี และลูกเป็นผู้มีงานทำมีจำนวนน้อยในแต่ละชุมชน/หมู่บ้าน จากการสัมภาษณ์กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านต่างๆ ที่คณะผู้วิจัยเข้าไปสำรวจ พบว่าการที่คณะผู้วิจัยหาครัวเรือนที่มีลูกอายุในวัยดังกล่าวทำงานได้ยากนั้นเป็นเพราะหลายสาเหตุประกอบกัน กล่าวคือ

- การที่ขนาดครัวเรือนลดลง จากครอบครัวใหญ่ในอดีต ปัจจุบันครอบครัวหนึ่งๆ มักจะมีลูกเพียง 1-2 คน ซึ่งเป็นผลมาจากการคุมกำเนิด ทำให้จำนวนประชากรวัย 11-17 ปีในหมู่บ้านมีน้อย

- การขยายโอกาสทางการศึกษาโดยการเพิ่มขึ้นของโรงเรียน ทำให้เด็กในหมู่บ้านที่มีโรงเรียนระดับมัธยมอยู่ในหมู่บ้านหรืออยู่ในระยะห่างไปจากหมู่บ้านไม่กี่กิโลเมตรได้มีโอกาสเรียนสูงขึ้น นอกจากจำนวนโรงเรียนที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นแล้ว จากการสัมภาษณ์ในหลายท้องที่ผู้วิจัยพบว่าโรงเรียนที่ดำเนินโครงการช่วยเหลือผู้ปกครอง เช่น ให้เรียนฟรีไม่เสียค่าเทอมจนถึง ม.3 โครงการลดค่าใช้จ่ายให้ผู้ปกครองโดยเอาหนังสือของรุ่นพี่ให้รุ่นน้องได้ใช้ต่อๆ กันไป การอุดหนุนค่ารถรับ-ส่งนักเรียนบางส่วน ช่วยแบ่งเบาภาระของผู้ปกครองได้มาก ดังนั้นในหมู่บ้านส่วนใหญ่ ถ้าระยะทางระหว่างบ้านกับโรงเรียนไม่ไกลกันนัก เสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางน้อย เด็กก็มักจะได้เรียนต่ออย่างน้อยจนจบ ม.3
- ในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ปรากฏว่าบริษัท/ธุรกิจมีการกำหนดเกณฑ์ในการรับคนงานเพิ่มขึ้น คือจะรับคนงานที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป หรืออย่างน้อยต้องอายุ 15 ปีขึ้นไปและทำบัตรประชาชนแล้ว หรือต้องเป็นคนที่มีความรู้ระดับมัธยมต้น ซึ่งเป็นผลจากความต้องการแรงงานที่ลดลงเพราะการหดตัวของเศรษฐกิจ ประกอบกับคนว่างงานมีจำนวนมาก ทำให้บริษัทต้องคัดคนงานที่มีคุณสมบัติสูงขึ้นกว่าปกติ จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยพบว่าปรากฏการณ์นี้ทำให้พ่อแม่ ผู้ปกครองที่เคยส่งลูกไปทำงาน โดยเฉพาะเด็กที่อายุไม่ถึง 15 ปี มีทางเลือกคือ ก. ให้เด็กอยู่บ้านเฉยๆ ข. ให้เรียนต่อเพื่อให้ได้วุฒิการศึกษาและรอให้อายุถึงเกณฑ์ที่บริษัทจะรับเข้าทำงาน ค. ให้เด็กไปทำงานที่ไม่กำหนดอายุ เช่น งานก่อสร้าง ร้านค้าต่างๆ เป็นต้น
- นอกจากนี้ ในบางกรณีที่คณะผู้วิจัยไม่สามารถสัมภาษณ์ครัวเรือนที่มีลูกอายุ 11-17 ปีทำงานได้ ก็เป็นเพราะครอบครัวดังกล่าวอพยพเข้าไปทำงานในเมืองกันทั้งครอบครัว

กล่าวโดยสรุป การที่คณะผู้วิจัยประสบปัญหาเกี่ยวกับการหาครอบครัวที่มีลูกอายุ 11-17 ปีทำงานได้ยาก เป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายของรัฐในเรื่องประชากร การขยายโอกาสทางการศึกษา และผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจที่ทำให้อุปสงค์ต่อแรงงานลดลง เกิดการคัดคุณภาพของคนงานมากขึ้น ทำให้จำนวนเด็กในวัยที่ผู้วิจัยสนใจศึกษานอกจากจะมีจำนวนน้อยเพราะผลจากนโยบายด้านประชากรแล้ว ในจำนวนเด็กที่มีอยู่ส่วนใหญ่ก็จะเป็นเด็กที่กำลังเรียนหนังสือ หรือไม่ก็อยู่บ้านเฉยๆ เพราะไม่มีงานนอกภาคเกษตรทำ แม้ในหมู่บ้านจะมีงานรับจ้างภาคเกษตร แต่ผู้วิจัยพบว่าเด็กส่วนใหญ่ไม่สามารถทำงานในภาคเกษตรได้ เพราะเห็นว่าเป็นงานหนัก ทรากตรำ และไม่ได้รับการฝึกฝนให้ทำตั้งแต่เด็ก นอกจากนี้ข้อสังเกตหนึ่งในการสำรวจครั้งนี้คณะผู้วิจัยพบว่า ปัญหาใหญ่ของเด็กที่ผู้วิจัยพบในแทบจะทุกชุมชน/หมู่บ้านที่เข้าไปสำรวจคือ ปัญหาการแพร่ระบาดของยาบ้า โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ และพบว่าเด็กจำนวนมากที่ไม่ยอมไปเรียนหนังสือ และไม่ยอมทำงาน เป็นภาระกับพ่อแม่ผู้ปกครอง แม้ปัญหาเรื่องการระบาดของยาเสพติดจะไม่ได้เป็นโจทย์ของการศึกษาในครั้งนี้ แต่ก็ยังเป็นปัญหาที่จะส่งผลอย่างกว้างขวางต่อสังคมไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคต จึงได้หยิบยกขึ้นมาเป็นข้อสังเกตเพื่อการพิจารณาศึกษาเชิงนโยบายในคราวต่อไป

1.6 งานวิจัยในอดีตเกี่ยวกับปัญหาแรงงานเด็กในประเทศไทย

ความสนใจวิเคราะห์และเสาะหาหนทางการแก้ไขปัญหาการใช้แรงงานเด็กในประเทศไทยมีมานานกว่า 20 ปี จากการรวบรวมงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเด็กในประเทศไทย พบว่างานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเด็กสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทดังนี้

ประเภทแรก เป็นงานศึกษาที่ประมวลสภาพปัญหาแรงงานเด็กจากข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ ทั้งจากกรณีร้องเรียนต่างๆ งานศึกษาในส่วนนี้ช่วยให้เห็นพัฒนาการของการหามาตรการบรรเทาปัญหาการใช้แรงงานเด็กที่มีมาในอดีต ตั้งแต่การถกเถียงกันในประเด็นว่าสมควรให้เด็กเข้าสู่ตลาดแรงงานหรือไม่ มาจนถึงการยอมรับสภาพปัญหาว่าไม่สามารถหยุดยั้งการเข้าสู่ตลาดแรงงานของแรงงานรุ่นเยาว์เหล่านี้ จนต้องมีการพิจารณาถึงอายุขั้นต่ำที่ควรอนุญาตให้เด็กทำงานได้ รวมถึงพิจารณาลักษณะการทำงานที่เหมาะสมสำหรับเด็ก จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2531 หน่วยงานต่างๆ ที่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายแรงงานเด็กได้เสนอมาตรการเพื่อการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กและกลายมาเป็นมาตรการเชิงนโยบายที่อนุมัติตามมติคณะรัฐมนตรี 27 ข้อ ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมได้นำมาตรการดังกล่าวมาพิจารณาจัดทำเป็นมาตรการป้องกันและคุ้มครองแรงงานเด็ก 15 ข้อ (ดูรายละเอียดในตารางที่ 1.2)

มาตรการดังกล่าวได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสำคัญ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงอายุขั้นต่ำของการเข้าทำงานและการขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปให้สอดคล้องกัน อย่างไรก็ตาม สถาบันวิจัยสังคม (2538) ได้สรุปประเด็นที่เกี่ยวข้องกับมาตรการข้างต้นว่า มาตรการบางประการไม่มีรายละเอียด จึงทำให้ไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้ จำเป็นต้องมีการศึกษาที่เป็นระบบว่าจะมีความเป็นไปได้อย่างไรและจะดำเนินการในลักษณะใด เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพเงื่อนไขขององค์กรหรือกลุ่มเป้าหมาย ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมถึงวิธีการที่แต่ละหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับแรงงานเด็กจะปฏิบัติโดยผนวกเข้ากับแผนงานและเป้าหมายของหน่วยงานนั้น และควรจะคิดหาวิธีการประเมินความก้าวหน้าของการดำเนินการตามมาตรการดังกล่าวด้วย เพราะไม่มีหลักประกันอะไรที่จะบอกได้ว่ามาตรการเหล่านี้จะได้รับความสนใจนำไปปฏิบัติมากน้อยแค่ไหน อีกทั้งการวางมาตรการยังยึดโครงสร้างการปฏิบัติงานตามปกติของระบบราชการ ในขณะที่ปัญหาแรงงานเด็กมีลักษณะพิเศษและมีพลวัต การดำเนินการจึงควรมีหน่วยงานลักษณะพิเศษที่มองปัญหานอกเหนือไปจากระบบปกติของการดำเนินงาน นอกจากนี้มาตรการดังกล่าวยังร่างขึ้นบนคำจำกัดความและเน้นการจ้างงานของแรงงานเด็กในสถานประกอบการมากกว่าแรงงานเด็กทั่วไป

ตารางที่ 1.2 ประมวลมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและคุ้มครองแรงงานเด็ก

มาตรการที่อนุมัติตามมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ.2531	มาตรการป้องกันและคุ้มครองแรงงานเด็ก พ.ศ.2536
● มาตรการระยะสั้น 1. เพิ่มอายุการจ้างงานขั้นต่ำจาก 12 ปีเป็น 13 ปี 2. เพิ่มอายุขั้นต่ำของอายุประชากรที่เป็นกำลังแรงงานจาก 11 ปี เป็น 13 ปี 3. เร่งรัดดำเนินการให้เด็กได้เข้าศึกษาภาคบังคับ 4. จัดทุนการศึกษาให้แก่ครอบครัวยากจน 5. สนับสนุนการฝึกอบรมอาชีพและจัดหาทุน 6. ส่งเสริมบริการทางสังคมสำหรับเด็กภายในและภายนอกสถานประกอบการ 7. ส่งเสริมบริการด้านสุขภาพอนามัยสำหรับแรงงานเด็กในอุตสาหกรรมการผลิต 8. ส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรเอกชนให้จัดบริการทางสุขภาพอนามัยและอื่น ๆ 9. แก้ไขปรับปรุงกฎหมายคุ้มครองแรงงานในปัจจุบันในแง่ชั่วโมงทำงาน การพัก การทำงานล่วงเวลา วันหยุด สวัสดิการ และบทลงโทษ 10. ปรับปรุงการบังคับใช้กฎหมาย 11. แลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างหน่วยงานเพื่อการป้องกันและคุ้มครองแรงงานเด็ก 12. ส่งเสริมให้สหภาพแรงงานริเริ่มการดูแลเรื่องเด็กที่ถูกแสวงประโยชน์ 13. เพิ่มอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ตรวจแรงงาน 14. ส่งเสริมบทบาทขององค์กรเอกชนในการตรวจแรงงานและเป็นใจทดแทนแรงงานเด็ก 15. จัดให้มีระบบตรวจแรงงานทั้งหลังชั่วโมงทำงานและในวันหยุดเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิเด็กและกฎหมายคุ้มครองแรงงาน 16. เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิเด็กและกฎหมายคุ้มครองแรงงาน 17. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและพลเมืองในการแจ้งเหตุ 18. เอาเปรียบเด็ก 19. ส่งเสริมการศึกษาวิจัยเรื่องแรงงานเด็ก 20. กำหนดแผนงานและโครงการด้านแรงงานเด็กอย่างสม่ำเสมอ 21. เผยแพร่ข้อมูลในระดับหมู่บ้าน 22. มอบหมายเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่นให้รับผิดชอบเรื่องการคุ้มครองแรงงานเด็ก 23. เร่งรัดกระบวนการบังคับใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมการฝึกอาชีพ 24. เผยแพร่ข้อมูลและยกระดับจิตสำนึกในเรื่องแรงงานเด็กในหมู่บ้านและเจ้าของกิจการ 25. ส่งเสริมให้ภาคเอกชนมีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาแรงงานเด็ก ● มาตรการระยะยาว 26. ขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 9 ปี 27. เพิ่มอายุการจ้างงานขั้นต่ำ 28. พัฒนาตัวชี้วัดสำหรับความต้องการขั้นพื้นฐานสำหรับแรงงานเด็ก	1. เร่งรัดการตรวจแรงงานและบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองแรงงาน 2. รณรงค์ระดับชาติเพื่อต่อต้านการแสวงหาประโยชน์จากแรงงานเด็กและแสวงหาความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ 3. ให้ข้อมูลแก่ผู้นำชุมชนและประชาชนโดยทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาที่เหมาะสมของแรงงานเด็ก 4. จัดประชุมสำนักงานจัดงานเพื่อชี้แจงระเบียบการใช้แรงงานเด็ก 5. จัดประชุมกับเจ้าของกิจการเพื่อชี้แจงเรื่องการใช้แรงงานเด็กและกฎหมายคุ้มครองแรงงาน 6. จัดทะเบียนเด็กที่ไปทำงานต่างถิ่น 7. ตั้งคณะกรรมการพิเศษเพื่อคุ้มครองแรงงานเด็กในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค 8. แสวงหาความร่วมมือจากโรงพยาบาลในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดให้รายงานกรณีที่น่าสงสัยว่าจะเป็น การทารุณและทำร้ายแรงงานเด็ก 9. ตั้งสำนักงานตรวจแรงงานในเขตต่างๆ 36 เขตใน กรุงเทพฯ 10. เพิ่มอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ตรวจแรงงานของหน่วยงานรัฐ 11. ขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปีเป็น 9 ปี 12. ส่งเสริมการพัฒนาฝีมือแรงงานสำหรับเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีที่อยู่นอกระบบโรงเรียน 13. อบรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ตรวจแรงงานตั้งศูนย์แจ้งข่าวด่วนเพื่อรับแจ้งเหตุการเอาเปรียบแรงงานเด็ก 14. ตั้งศูนย์แจ้งข่าวด่วนเพื่อรับแจ้งเหตุการเอาเปรียบแรงงานเด็ก 15. เพิ่มขีดการลงโทษผู้ที่ละเมิดกฎหมายคุ้มครองแรงงาน

แม้สถานภาพของการดำเนินการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กในประเทศไทยจะมีพัฒนาการอย่างเป็นกระบวนการในช่วงหลายปีที่ผ่านมา แต่สิ่งหนึ่งที่ทำให้การดำเนินการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กยังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้น เกิดจากการที่สถานการณ์การเข้าสู่ตลาดแรงงานของเด็กในปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากในอดีตค่อนข้างมาก จากการสัมภาษณ์ผู้ที่ทำงานในแวดวงแรงงานเด็ก⁴ พบว่าการเข้าสู่ตลาดแรงงานของเด็กในปัจจุบันอาจไม่ได้เกิดจากปัญหาความยากจนและปัญหาการขาดข่าวสารข้อมูลอีกต่อไป กรณีเด็กถูกกักขังทารุณ ให้ทำงานในสภาพการทำงานที่เลวร้ายได้ลดลง ส่วนใหญ่เด็กจะเข้ามาในตลาดแรงงานด้วยความสมัครใจ โดยมีญาติพี่น้องพามามากกว่าที่จะถูกหลอกลวงเหมือนในอดีต การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้เป็นเรื่องใหม่ที่ทำให้ต้องมีการทบทวนบทบาทของรัฐว่าจะดำเนินนโยบายอย่างไรต่อแรงงานเด็กเหล่านี้ นอกจากนี้จุดอ่อนประการสำคัญเกี่ยวกับการดำเนินการตามมาตรการต่างๆ ที่กำหนดขึ้นคือ ยังไม่เคยมีการประเมินความสำคัญของปัญหา เพื่อจัดลำดับความสำคัญของมาตรการดังกล่าวว่ามาตรการใดเป็นมาตรการเร่งด่วน การขาดดุลพินิจในเรื่องขนาดและความสำคัญของปัญหานี้อาจนำไปสู่การแก้ไขปัญหาระดับที่ไร้ทิศทางและขาดกระบวนการที่จะนำไปสู่เป้าหมายได้ นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาหาทางแก้ไขปัญหาระดับแรงงานเด็กด้วยทัศนคติเชิงบวกด้วย เช่น การหามาตรการที่จะส่งเสริมให้นายจ้างหรือผู้ประกอบการหันมาให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับแรงงานเด็ก แทนการหลบเลี่ยงเนื่องจากกลัวความรับผิดชอบทางกฎหมายเท่านั้น เป็นต้น

งานวิจัยประเภทที่สองเป็นงานวิจัยเชิงสำรวจ (ดูรายละเอียดในตารางที่ 1.3) โดยดำเนินการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ทั้งตัวแรงงานเด็ก นายจ้าง ผู้ปกครอง สำหรับประเด็นที่ได้จากการสำรวจดังกล่าว ได้แก่ รายละเอียดเกี่ยวกับครอบครัวของแรงงานเด็ก การเข้าสู่ตลาดแรงงาน ลักษณะงานที่ทำ ค่าจ้างที่ได้รับ สภาพแวดล้อมในการทำงาน ปัญหาสุขภาพ การเจ็บป่วยต่างๆ ที่มีสาเหตุมาจากการทำงาน ความคาดหวังในอนาคตของเด็ก เป็นต้น ผลที่ได้จากการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องในทิศทางเดียวกัน คือ แรงงานเด็กที่เข้าสู่ตลาดแรงงานมักจะเป็นเด็กหญิงมากกว่าเด็กชาย เด็กที่เข้ามาทำงานมักมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เข้ามาทำงานโดยมีนายหน้าชักชวนหรือพ่อแม่ ญาติพี่น้องพามาสมัครงานด้วยตนเอง สาเหตุที่เด็กเข้าสู่ตลาดแรงงาน เพราะความยากจน ต้องช่วยแบ่งเบาภาระครอบครัว นายหน้าชักชวน อยากมากรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เด็กจะได้เข้าทำงานในโรงงานขนาดเล็ก หรือสถานประกอบการประเภทห้องแถว อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในหลายการศึกษาได้ใช้วิธีสัมภาษณ์แรงงานเด็กที่ยังอยู่ในระบบการศึกษา เช่น เด็กที่เรียนกับการศึกษานอกระบบ (กศน.) ทำให้ผลการศึกษาที่ได้ออกมาในเชิงบวก กล่าวคือ เด็กเหล่านี้มิได้อยู่ในสถานภาพการทำงานที่กดดันมากนัก บางส่วนอาศัยอยู่กับพ่อแม่ แต่ออกมาทำงานเพื่อช่วยหารายได้จุนเจือครอบครัวเท่านั้น มิได้เป็นกลุ่มที่ขัดสนมากนัก จึงมีทัศนคติและความคาดหวังที่ค่อนข้างดีต่ออนาคต โดยเฉพาะในด้านโอกาสทางการศึกษา ผลการศึกษาเหล่านี้จึงเป็นการสะท้อนภาพเพียงด้านเดียวของปัญหาแรงงานเด็ก

⁴ สัมภาษณ์คุณเข้มพร วรรณพันธ์ โครงการแรงงานเด็ก มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2542 และ คุณสรพลสิทธิ์ คุมพ์ประพันธ์ มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2542

ตารางที่ 1.3 งานวิจัยที่ทำการสัมภาษณ์แรงงานเด็ก ผู้ปกครองและนายจ้าง

ผู้วิจัย	ปีที่ สำรวจ	จำนวน ตัวอย่าง	พื้นที่สำรวจ	กลุ่มตัวอย่าง	หมายเหตุ
นิตยา และคณะ	2542	89	กรุงเทพฯ	เด็ก 83 คน ผู้ปกครอง 2 คน เจ้าหน้าที่รัฐ 3 คน NGO 1 คน	ศึกษาความต้องการพื้นฐานของ แรงงานเด็ก
นิตยา และคณะ	2541	200	สมุทรปราการ	อายุน้อยกว่า 17 ปี	เก็บข้อมูลจากนักเรียน กศน.ถึง ร้อยละ 80
นิตยา	2541	30	อยุธยา	เด็ก 22 คน ผู้ปกครอง 3 คน นายจ้าง 5 คน	เด็กส่วนใหญ่กำลังเรียน ยกเว้น 6 คนที่ไม่ได้เรียนแล้ว
จันทนา และคณะ	2539	536	ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ เชียงราย ปัตตานี	สัมภาษณ์ผู้ปกครอง	สัมภาษณ์ลักษณะต่างๆ ของ ครัวเรือน
บริษัทที่ปรึกษาวิจัย ภาคใต้ จำกัด	2539	60	กรุงเทพฯ นครปฐม สมุทรสาคร สมุทรปราการ สงขลา	สัมภาษณ์นายจ้าง	สัมภาษณ์อุตสาหกรรมทั้งใน formal sector (โรงงานแปรรูป อาหารทะเล ทอผ้า และตัดเสื้อ สำเร็จรูป) และ informal sector (ร้านอาหาร โรงงานทำขนม)
สุเทพ (วพ.)	2537	406	บุรีรัมย์	สัมภาษณ์ผู้ปกครอง	
นิลุบล (วพ.)	2536	50	กรุงเทพฯ	เด็ก 30 คน ครอบครัว 20 ราย	ศึกษาเฉพาะธุรกิจก่อสร้าง
วรวรรณ (วพ.)	2535	72	กรุงเทพฯ	เด็กที่มาใช้บริการของ โครงการแรงงานเด็ก	
จันทนา	2533	1,005	กรุงเทพฯ และ ปริมณฑล เชียงใหม่ ขอนแก่น สงขลา	เด็กภาคเกษตร 56 คน เด็กนอกภาคเกษตร 949 คน	
อรัญญ์	2532	364	สมุทรสาคร	เด็กที่ทำงานในอุตสาหกรรม ประมง 331 คน สถานประกอบการ 33 แห่ง	

บทที่ 2

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่ออุปทานแรงงานและการจ้างแรงงานเด็ก

วัตถุประสงค์ของบทนี้คือ การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่ออุปทานแรงงานและความต้องการแรงงานเด็กทั้งในระดับประเทศ และการวิเคราะห์ระดับครัวเรือน นอกจากนี้จะนำเสนอการคาดคะเนจำนวนแรงงานเด็กใน 10 ปีข้างหน้า

ตอนที่ 2.1 จะอธิบายแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของจำนวนแรงงานเด็กและการจ้างงานเด็ก ตอนที่ 2.2 เป็นการวิเคราะห์สาเหตุของการลดลงของแรงงานเด็กด้วยข้อมูลการสำรวจแรงงานทั่วประเทศ ตอนที่ 2.3 วิเคราะห์การตัดสินใจของเด็กว่าจะทำงานหรือจะเรียนต่อ โดยใช้ข้อมูลการสำรวจแรงงานเด็กของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ตอนที่ 2.4 เป็นการพยากรณ์ความต้องการแรงงานเด็กใน 10 ปีข้างหน้า (2544-2553)

2.1 แนวโน้มของแรงงานเด็ก และการจ้างแรงงานเด็ก

ในช่วง 16 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2527-2543) จำนวนประชากรอายุ 11-17 ปี ลดลงอย่างรวดเร็ว ยังผลให้จำนวนแรงงานเด็กลดลงเช่นกัน เช่น ประชากรอายุ 13-17 ปี ลดลงจาก 6.2 ล้านคนในปี 2527 เหลือ 5.58 ล้านคนในปี 2543 ทำให้จำนวนแรงงานอายุ 13-17 ปี ลดลงจาก 3.37 ล้านคน เหลือ 1.0 ล้านคน มีข้อสังเกตว่าแรงงานเด็กที่เป็นผู้หญิง และแรงงานเด็กที่อยู่ในชนบทมีสัดส่วนลดลงมาก แนวโน้มของเด็กที่มีงานทำก็มีลักษณะเดียวกับแรงงานเด็ก กล่าวคือ สัดส่วนเด็กมีงานทำที่เป็นหญิง และเด็กมีงานทำในชนบทลดลงค่อนข้างมาก แต่ประเด็นที่น่าสนใจคือสัดส่วนของเด็กผู้มีงานทำในภาคเกษตรกลับเพิ่มจากร้อยละ 44.5 มาเป็นร้อยละ 72 ในช่วงปี 2527-2543 (ทว่าจำนวนผู้มีงานทำในภาคเกษตรกลับลดลง) ขณะที่สัดส่วนเด็กผู้มีงานทำนอกภาคเกษตรลดลงจากร้อยละ 56 เหลือเพียงร้อยละ 28 ในช่วงเวลาเดียวกัน (ดูตารางที่ 2.1)

ตารางที่ 2.1 ประชากร กำลังแรงงาน ผู้ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน และผู้มีงานทำ อายุ 11 - 17 ปี

ลักษณะของแรงงาน	2527		2532		2537		2539		2543		อัตราการเติบโตต่อปี	
	อายุ 11-12	อายุ 13-17	อายุ 11-12	อายุ 13-17	อายุ 11-12	อายุ 13-17	อายุ 11-12	อายุ 13-17	อายุ 11-12	อายุ 13-17	2527-2537	2527-2543
ประชากร											อายุ 11-12	อายุ 13-17
รวม	2,498,193	6,195,338	2,955,378	6,171,942	2,465,862	6,411,229	N.A.	5,770,919	N.A.	5,580,629	-0.08	-0.65
เพศหญิง (ร้อยละของทั้งหมด)	49.35%	48.48%	48.43%	48.79%	49.85%	49.39%	N.A.	49.16%	N.A.	49.29%		
กำลังแรงงาน												
รวม	143,918	3,370,192	142,707	3,406,962	117,394	2,176,864	N.A.	1,324,959	N.A.	1,041,572	-1.27	-7.34
เพศหญิง (ร้อยละของทั้งหมด)	54.83%	50.18%	53.97%	49.86%	49.73%	48.25%	N.A.	45.33%	N.A.	44.82%		
อาศัยในชนบท (ร้อยละของทั้งหมด)	93.98%	88.33%	90.61%	86.42%	94.95%	82.71%	N.A.	79.42%	N.A.	77.41%		
ผู้ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน												
รวม	2,354,275	2,825,146	2,812,671	2,764,980	2,348,468	4,234,365	N.A.	4,445,960	N.A.	4,539,057	-0.02	2.96
เพศหญิง (ร้อยละของทั้งหมด)	49.01%	46.45%	48.15%	47.47%	49.85%	49.98%	N.A.	50.30%	N.A.	50.31%		
อาศัยในชนบท (ร้อยละของทั้งหมด)	76.90%	63.18%	72.84%	60.34%	70.12%	68.28%	N.A.	67.73%	N.A.	68.13%		
ผู้มีงานทำ												
รวม	143,791	3,301,200	141,903	3,334,615	117,394	2,119,304	N.A.	1,288,192	N.A.	977,133	-1.27	-7.61
เพศหญิง (ร้อยละของทั้งหมด)	54.79%	50.23%	54.07%	49.74%	49.73%	48.22%	N.A.	45.45%	N.A.	45.17%		
อาศัยในชนบท (ร้อยละของทั้งหมด)	94.07%	88.53%	91.12%	86.92%	94.95%	83.15%	N.A.	79.52%	N.A.	76.95%		
ทำงานในภาคเกษตร (ร้อยละของทั้งหมด)	44.51%	85.03%	63.42%	82.32%	13.63%	69.93%	N.A.	56.13%	N.A.	72.05%		
ทำงานนอกภาคเกษตร (ร้อยละของทั้งหมด)	55.49%	14.97%	36.58%	17.68%	86.37%	30.07%	N.A.	43.87%	N.A.	27.95%		

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ เทปการสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักร รอบ 3 ปีต่างๆ

ก. การลดลงของอุปทานแรงงานเด็กและความต้องการแรงงานเด็ก

ในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา (2527-2543) จำนวนแรงงานเด็ก⁵ ลดลงอย่างรวดเร็ว แรงงานเด็กอายุ 11-12 ปี ลดจาก 1.44 แสนคนในปี 2527 เหลือ 1.17 แสนคนในปี 2537 (ลดลงประมาณร้อยละ 18.4) หลังจากนั้นก็ไม่มีการสำรวจแรงงานเด็กกลุ่มดังกล่าว ส่วนแรงงานเด็กอายุ 13-17 ปีลดลงถึง 2.3 ล้านคน หรือร้อยละ 4.5 ต่อปี ในช่วงปี 2527-2543 คือ ลดจาก 3.37 ล้านคนเหลือเพียง 1.04 ล้านคน (ดูตารางที่ 2.2 และรูปที่ 2.1) มีข้อสังเกตว่าการลดลงของแรงงานเด็กอย่างรวดเร็วเกิดขึ้นในปี 2536-2539 ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจไทยมีการเติบโตแบบพองสพู่ภายหลังการจัดตั้งกรุงเทพมหานครกิจ (BIBF) ทำให้มีการลงทุนในสินค้าทุนมากขึ้นและอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การจ้างแรงงานเด็กลดลง

ถ้าพิจารณาเฉพาะเด็กที่มีงานทำ ก็พบว่า การลดลงของผู้มีงานทำมีลักษณะเหมือนกับการลดลงของแรงงานเด็ก (ดูตารางที่ 2.2 และรูปที่ 2.1) กล่าวคือ แรงงานเด็กอายุ 13-17 ปี ลดจาก 3.5 ล้านคน ในปี 2527 มาเหลือประมาณ 1 ล้านคนในปี 2543 หรือลดลงร้อยละ 4.8 ต่อปี โปรดสังเกตว่าผู้มีงานทำลดลงเร็วกว่าจำนวนแรงงาน

ตารางที่ 2.2 จำนวนประชากร กำลังแรงงาน ผู้ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน และผู้ที่กำลังเรียนหนังสือ ตามช่วงอายุ ปี 2527-2543

ปี	ช่วงอายุ	ประชากร (พันคน)	กำลังแรงงาน (พันคน)	ผู้ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน (พันคน)	เรียนหนังสือ (พันคน)	ร้อยละของผู้เรียนหนังสือ ต่อผู้ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน
2527	อายุ 11-12	2,498	144	2,354	2,295	97.49
	อายุ 13-15	3,794	1,690	2,105	1,821	86.54
	อายุ 16-17	2,401	1,680	721	605	83.97
	อายุ 18	1,214	890	324	253	78.29
2528	อายุ 11-12	2,490	119	2,371	2,295	96.77
	อายุ 13-15	3,888	1,773	2,114	1,752	82.87
	อายุ 16-17	2,469	1,670	799	655	82.00
	อายุ 18	1,236	865	371	268	72.20
2529	อายุ 11-12	2,478	82	2,396	2,332	97.33
	อายุ 13-15	3,812	1,730	2,082	1,758	84.45
	อายุ 16-17	2,474	1,740	735	607	82.69
	อายุ 18	1,257	908	349	271	77.69
2530	อายุ 11-12	2,480	133	2,347	2,295	97.77
	อายุ 13-15	3,842	1,847	1,995	1,682	84.31
	อายุ 16-17	2,398	1,621	777	662	85.17
	อายุ 18	1,224	916	308	253	82.06

(ต่อหน้า 16)

⁵ แรงงานเด็กหมายถึงผู้มีงานทำ และผู้ว่างงาน อายุของแรงงานเด็กตามนิยามของสำนักงานสถิติแห่งชาติ คือ 13-17 ปี แต่ในอดีตก่อนปี 2538 แรงงานเด็กจะครอบคลุมเด็กอายุ 11-12 ปีด้วย ตั้งแต่ปี 2538 เป็นต้นมา ไม่มีการสำรวจแรงงานเด็กอายุ 11-12 ปี แม้ว่าในข้อเท็จจริงจะมีเด็กกลุ่มดังกล่าวทำงานในตลาดแรงงานก็ตาม แต่คาดว่าจำนวนแรงงานเด็กกลุ่มนี้จะมีน้อยมาก

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

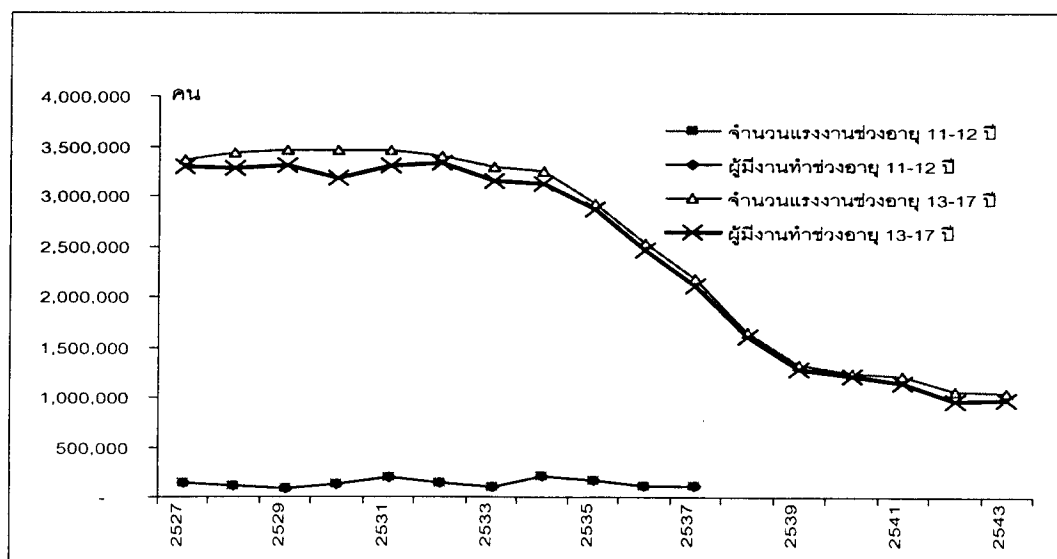
ปี	ช่วงอายุ	ประชากร (พันคน)	กำลังแรงงาน (พันคน)	ผู้ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน (พันคน)	เรียนหนังสือ (พันคน)	ร้อยละของผู้เรียนหนังสือ ต่อผู้ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน
2531	อายุ 11-12	2,475	193	2,282	2,202	96.51
	อายุ 13-15	3,722	1,791	1,931	1,567	81.16
	อายุ 16-17	2,450	1,667	783	668	85.26
	อายุ 18	1,226	890	337	256	76.19
2532	อายุ 11-12	2,955	143	2,813	2,698	95.92
	อายุ 13-15	3,787	1,782	2,005	1,714	85.45
	อายุ 16-17	2,385	1,625	760	636	83.76
	อายุ 18	1,361	1,041	320	244	76.16
2533	อายุ 11-12	3,002	98	2,904	2,803	96.51
	อายุ 13-15	3,841	1,703	2,138	1,831	85.63
	อายุ 16-17	2,393	1,586	807	661	81.96
	อายุ 18	1,238	896	342	252	73.58
2534	อายุ 11-12	2,504	206	2,298	2,224	96.74
	อายุ 13-15	3,824	1,646	2,178	1,903	87.36
	อายุ 16-17	2,441	1,608	833	702	84.29
	อายุ 18	1,283	940	343	260	75.65
2535	อายุ 11-12	2,486	170	2,316	2,256	97.42
	อายุ 13-15	3,893	1,454	2,438	2,208	90.56
	อายุ 16-17	2,381	1,482	898	785	87.39
	อายุ 18	1,332	946	386	304	78.87
2536	อายุ 11-12	2,475	107	2,367	2,302	97.24
	อายุ 13-15	3,844	1,117	2,727	2,460	90.21
	อายุ 16-17	2,514	1,423	1,090	937	85.92
	อายุ 18	1,210	794	416	342	82.29
2537	อายุ 11-12	2,466	117	2,348	2,315	98.57
	อายุ 13-15	3,888	952	2,936	2,781	94.70
	อายุ 16-17	2,523	1,225	1,298	1,154	88.91
	อายุ 18	1,228	745	483	384	79.43
2538	อายุ 11-12	2,591	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.
	อายุ 13-15	3,596	722	2,874	2,744	95.48
	อายุ 16-17	2,207	930	1,277	1,173	91.82
	อายุ 18	1,323	782	541	468	86.43
2539	อายุ 11-12	2,563	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.
	อายุ 13-15	3,570	490	3,081	2,939	95.41
	อายุ 16-17	2,201	835	1,365	1,243	91.01
	อายุ 18	1,306	704	603	506	83.99

(ต่อหน้า 17)

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

ปี	ช่วงอายุ	ประชากร (พันคน)	กำลังแรงงาน (พันคน)	ผู้ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน (พันคน)	เรียนหนังสือ (พันคน)	ร้อยละของผู้เรียนหนังสือ ต่อผู้ไม่อยู่ในกำลังแรงงาน
2540	อายุ 11-12	2,421	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.
	อายุ 13-15	3,451	499	2,952	2,832	95.94
	อายุ 16-17	2,177	740	1,437	1,307	91.01
	อายุ 18	1,341	664	677	588	86.74
2541	อายุ 11-12	2,322	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.
	อายุ 13-15	3,395	458	2,937	2,817	95.93
	อายุ 16-17	2,288	754	1,534	1,405	91.58
	อายุ 18	1,334	583	750	628	83.70
2542	อายุ 11-12	2,393	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.
	อายุ 13-15	3,422	410	3,012	2,857	94.87
	อายุ 16-17	2,213	644	1,569	1,444	92.00
	อายุ 18	1,280	497	783	657	83.92
2543	อายุ 11-12	2,290	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.
	อายุ 13-15	3,437	397	3,039	2,918	96.01
	อายุ 16-17	2,144	644	1,500	1,380	92.05
	อายุ 18	1,369	561	808	701	86.77

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปี 2527-43

รูปที่ 2.1 จำนวนกำลังแรงงานเด็ก 11-12 ปีและ 13-17 ปี
และเด็กผู้มีงานทำอายุ 11-12 และ 13-17 ปี

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปี 2527-43

การลดลงของแรงงานเด็กเป็นผลมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้ สาเหตุแรกคือ การลดลงอย่างรวดเร็วของอัตราเพิ่มของประชากร ทำให้ประชากรอายุ 11-17 ปี ลดจำนวนจาก 8.69 ล้านคนในปี 2527 เหลือ 7.87 ล้านคนในปี 2543 หรือลดลงร้อยละ 10.42 สาเหตุที่สองคือ จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นมาก อันเป็นผลจากการขยายโอกาสการศึกษา ระหว่างปี 2527-2543 จำนวนนักเรียนอายุ 13-17 ปี เพิ่มขึ้นจาก 2.43 ล้านคน เป็น 4.30 ล้านคน หรือเพิ่มขึ้นเกือบ 1.8 เท่าตัว ดังนั้นสาเหตุหลักของการลดลงของแรงงานเด็กคือ การที่เด็กส่วนใหญ่มีโอกาสเรียนต่อระดับมัธยมมากขึ้น ส่วนการลดลงของประชากรเป็นสาเหตุรอง

มีข้อสังเกตว่าในปัจจุบัน (2543) ผู้อยู่นอกกำลังแรงงานเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 95) จะเป็นนักเรียน ส่วนในปี 2527 ร้อยละ 86 ของผู้อยู่นอกกำลังแรงงานอายุ 13-17 ปี เป็นนักเรียน

อย่างไรก็ตามข้อมูลข้างต้นเป็นข้อมูลจากการสำรวจซึ่งอาศัยเทคนิคทางสถิติในการสุ่มตัวอย่าง และประมาณการจำนวนประชากรทั่วประเทศ ผลการสำรวจอาจมีความคลาดเคลื่อนทางสถิติ เพื่อเป็นการตรวจสอบว่าข้อสรุปข้างต้นถูกต้อง ผู้วิจัยจึงขอแนะนำเสนอข้อมูลจากแหล่งอื่นประกอบการพิจารณาดังนี้ (1) จำนวนประชากรจากแหล่งข้อมูล 3 แหล่ง ได้แก่ การประมาณการของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เพื่อใช้เป็นกรอบในการสำรวจแรงงาน การคาดคะเนของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ซึ่งทำร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ และการประมาณการล่าสุดของมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งจัดทำสำหรับใช้เป็นข้อมูลในการปฏิรูปการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2) ข้อมูลจำนวนนักเรียนจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และการสำรวจแรงงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (3) ข้อมูลกำลังแรงงานจากการสำรวจแรงงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ข้อมูลเหล่านี้ปรากฏในตารางที่ 2.3

ผลการตรวจสอบข้อมูลในตารางที่ 2.3 พบว่า แม้ประชากรอายุ 11-18 ปี จะมีแนวโน้มลดลงในช่วงปี 2533-2542 แต่จำนวนนักเรียนกลับเพิ่มขึ้น ขณะที่จำนวนผู้มีงานทำลดลง ข้อมูลนี้ยืนยันว่าการลดลงของแรงงานเด็กอายุ 11-18 ปี เกิดจากการขยายโอกาสทางการศึกษาอย่างแน่นอน ดังหลักฐานต่อไปนี้ (ก) ขณะที่ประชากรอายุ 13-18 ปี ลดลง 0.56 ล้านคนในช่วงปี 2533-2542 และผู้มีงานทำอายุ 13-18 ปี ก็ลดลง 2.61 ล้านคน แต่จำนวนนักเรียนมัธยมต้นและมัธยมปลายกลับเพิ่มขึ้น 2.3 ล้านคนในช่วงเวลาเดียวกัน แสดงว่าแรงงานเด็กที่ลดลงนั้นเกิดจากการขยายโอกาสการศึกษา (ข) สำหรับเด็กในกลุ่มอายุ 11-12 ปี พบว่าในช่วงปี 2533-2542 นั้น จำนวนประชากรเด็กในกลุ่มอายุดังกล่าวลดลงมากกว่าจำนวนนักเรียนที่ลดลง กล่าวคือ เด็กอายุ 11 ปีลดลง 0.37 ล้านคนในช่วงปี 2533-2542 แต่เด็กนักเรียนประถม 6 (อายุ 11-12 ปี) ลดลงเพียง 0.18 ล้านคน นั้นแสดงว่า แม้ประชาชนจะลดลงอย่างรวดเร็ว แต่จำนวนนักเรียนกลับลดลงน้อยกว่า เพราะการขยายโอกาสการศึกษา ดังนั้นจำนวนเด็กผู้มีงานทำ จึงมีแนวโน้มลดลง (จาก 0.074 ล้านคนในปี 2534 เหลือ 0.032 ล้านคนในปี 2537) (ค) แม้ว่าข้อมูลการสำรวจแรงงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติจะให้ตัวเลขประชากรและนักเรียนสูงกว่าข้อมูลอื่น ๆ แต่ลักษณะของแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรและนักเรียนจากข้อมูลแหล่งอื่นก็ให้ข้อสรุปเดียวกัน

โดยสรุป การที่นักเรียนประถมและมัธยมได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้แรงงานเด็กและเด็กผู้มีงานทำลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว

ตารางที่ 2.3 จำนวนประชากรและนักเรียนอายุ 11-18 ปี

หน่วย : พันคน

ปี	ประชากร			ผู้ที่กำลังเรียนอยู่**		ผู้มีงานทำ** (สรจ.)
	(สรจ.)	(สศช.)	(มหิตล)	(สรจ.)	(สศช.)	
----- อายุ 11 ปี -----						
					/นร. ประถม 6/	
2533	1,442	1,169		1407*	1,111	13
2534	1,221	1,164		1187*	1,108	74
2535	1,157	1,158		1140*	1,110	47
2536	1,170	1,151		1150*	1,087	30
2537	1,132	1,143		1121*	1,062	32
2538	1,205	1,132	1,003	n.a.	983	n.a.
2539	1,183	1,119	966	n.a.	957	n.a.
2540	1,103	1,106	943	n.a.	962	n.a.
2541	1,091	1,094	939	n.a.	928	n.a.
2542	1,070	1,083	947	n.a.	927	n.a.
----- อายุ 12 ปี -----						
					/นร. มัธยม 1/	
2533	1,560	1,173		1,423	535	83
2534	1,283	1,169		1,186	609	132
2535	1,329	1,163		1,241	683	123
2536	1,304	1,157		1,235	760	77
2537	1,334	1,150		1,288	827	85
2538	1,386	1,141	1044	n.a.	855	n.a.
2539	1,380	1,130	1002	n.a.	853	n.a.
2540	1,318	1,118	966	n.a.	873	n.a.
2541	1,230	1,106	943	n.a.	833	n.a.
2542	1,324	1,093	938	n.a.	880	n.a.
----- อายุ 12-18 ปี -----						
					นร.ม.ต้น-ปลาย	
2533	9,032	8,143		4,334	2,230	4,099
2534	8,831	8,160		4,324	2,543	4,165
2535	8,934	8,166		4,840	2,718	3,926
2536	8,872	8,156		5,257	3,047	3,309
2537	8,974	8,138		6,058	3,384	2,933
2538	8,511	8,108	7,758		3,692	
2539	8,457	8,067	7,620		3,925	
2540	8,287	8,012	7,451		4,161	
2541	8,246	7,951	7,262		4,104	
2542	8,238	7,880	7,074		4,342	

(ต่อหน้า 20)

ตารางที่ 2.3 (ต่อ)

หน่วย : พันคน

ปี	ประชากร			ผู้ที่กำลังเรียนอยู่**		ผู้มีงานทำ** (สง.)
	(สง.)	(สศช.)	(มหิตล)	(สง.)	(สกศ.)	
(----- อายุ 13-18 ปี -----)						
					/--ม.2-ม.6--/	
2533	7,472	6,970		2,911	1,695	4,016
2534	7,548	6,991		3,138	1,934	4,033
2535	7,606	7,003		3,599	2,035	3,803
2536	7,567	6,999		4,022	2,287	3,232
2537	7,639	6,988		4,770	2,557	2,848
2538	7,125	6,967	6,714	4,780	2,837	2,367
2539	7,077	6,937	6,618	4,955	3,072	1,973
2540	6,969	6,894	6,485	5,072	3,288	1,865
2541	7,016	6,845	6,319	5,247	3,271	1,679
2542	6,915	6,787	6,136	5,305	3,462	1,403

หมายเหตุ: * ผู้ที่มีอายุ 11 ปี กำลังเรียนอยู่ตามข้อมูลของ สรง. มีทั้งที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้ว

** ผู้ที่กำลังเรียนอยู่ และผู้ที่มีงานทำในส่วนของข้อมูลของ สรง. นับตั้งแต่ปี 2538 เป็นต้นมาไม่มีการบันทึกข้อมูล

ที่มา: สรง. คือ สำรวจแรงงาน โดย สำนักงานสถิติแห่งชาติ เฉพาะรอบ 3 (เดือนสิงหาคม)

สศช. คือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

มหิตล คือ คณะทำงานคาดประมาณประชากร โดย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิตล

สกศ. คือ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

ข. ครัวเรือนยากจนกับแรงงานเด็ก

เมื่อการลดลงของแรงงานเด็กส่วนใหญ่เกิดจากการขยายโอกาสทางการศึกษา คำถามที่ตามมาคือ เด็กที่มาจากครัวเรือนยากจนจะมีโอกาสได้เรียนต่อหรือไม่ และจำนวนแรงงานเด็กที่ลดลงเกิดขึ้นในครัวเรือนยากจนหรือไม่

ผู้วิจัยใช้นิยามความยากจนในการแบ่งครัวเรือนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่ารายได้ระดับยากจน (Poverty Line) และครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่ารายได้ระดับยากจน นิยามของรายได้ระดับยากจนเป็นนิยามที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย⁶ กล่าวคือ เป็นรายได้ขั้นต่ำเพื่อให้เพียงพอต่อการค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และอื่นๆ ในปี 2541 รายได้ดังกล่าวมีค่าเฉลี่ยประมาณปีละ 10,388

⁶ นักสังคมศาสตร์ทั่วไปไม่เห็นด้วยกับนิยามดังกล่าวด้วยเหตุผลความยากจนไม่สามารถวัดด้วยรายได้เพียงอย่างเดียว เพราะความยากจนเกิดจากความอับจนทางปัญญา จนเพราะขาดข้อมูล จนเพราะขาดทรัพยากร เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังไม่มีกรวัดความยากจนด้วยวิธีการอื่นๆ ในประเทศไทย จึงจำเป็นต้องใช้รายได้เป็นเครื่องวัดไปก่อน

บาทต่อคนสำหรับคนในชนบท และ 11,827 บาทต่อคนสำหรับคนในเมือง⁷ ข้อมูลที่จะใช้ครั้งนี้มาจากการสำรวจรายได้รายจ่ายครัวเรือนของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

ผลการแบ่งครัวเรือนปรากฏว่าในปี 2541 จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 16.43 ล้านครัวเรือน มีครัวเรือนยากจน 2.8 ล้านครัวเรือน (ร้อยละ 17) ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70.8) อยู่ในภาคเกษตรหรือประมาณ 1.98 ล้านครัวเรือน และมีครัวเรือนยากจนในชนบท จำนวน 2.72 ล้านครัวเรือน (หรือร้อยละ 96.4) แสดงว่าความจนกระจุกตัวอยู่ในชนบทและภาคเกษตร (ดูตารางที่ 2.4)

ตารางที่ 2.4 จำนวนครัวเรือนที่ยากจนและไม่ยากจน แยกตามอาชีพ และเขตอาศัย ปี 2535 - 2541

หน่วย : ครัวเรือน

เขตอาศัย	สถานะ	อาชีพของครัวเรือน	2535		2537		2539		2541	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เมือง	ไม่ยากจน	นอกภาคเกษตร	2,544,623	97.53	3,455,571	97.87	3,530,966	98.32	3,519,162	98.16
		ภาคเกษตร	64,339	2.47	75,287	2.13	60,267	1.68	65,817	1.84
		รวม	2,608,962	100.00	3,530,858	100.00	3,591,233	100.00	3,584,979	100.00
	ยากจน	นอกภาคเกษตร	70,697	84.76	56,100	75.05	71,673	82.45	77,165	90.22
		ภาคเกษตร	12,715	15.24	18,650	24.95	15,256	17.55	8,367	9.78
		รวม	83,412	100.00	74,749	100.00	86,929	100.00	85,532	100.00
	รวม (ไม่ยากจน+ยากจน)	นอกภาคเกษตร	2,615,320	97.14	3,511,671	97.39	3,602,639	97.95	3,596,327	97.98
		ภาคเกษตร	77,054	2.86	93,937	2.61	75,523	2.05	74,184	2.02
		รวม	2,692,374	100.00	3,605,608	100.00	3,678,162	100.00	3,670,511	100.00
	ชนบท	ไม่ยากจน	นอกภาคเกษตร	4,482,991	49.41	4,992,149	49.82	5,299,699	51.35	5,547,606
ภาคเกษตร			4,590,145	50.59	5,029,204	50.18	5,021,840	48.65	4,494,464	44.76
รวม			9,073,136	100.00	10,021,353	100.00	10,321,539	100.00	10,042,070	100.00
ยากจน		นอกภาคเกษตร	584,760	21.99	451,256	22.19	592,636	24.63	742,753	27.32
		ภาคเกษตร	2,074,442	78.01	1,582,346	77.81	1,813,093	75.37	1,975,626	72.68
		รวม	2,659,202	100.00	2,033,602	100.00	2,405,729	100.00	2,718,379	100.00
รวม (ไม่ยากจน+ยากจน)		นอกภาคเกษตร	5,067,751	43.19	5,443,405	45.15	5,892,335	46.30	6,290,359	49.30
		ภาคเกษตร	6,664,587	56.81	6,611,550	54.85	6,834,933	53.70	6,470,090	50.70
		รวม	11,732,338	100.00	12,054,955	100.00	12,727,268	100.00	12,760,449	100.00
รวม (เมือง+ชนบท)		ไม่ยากจน	นอกภาคเกษตร	7,027,614	60.16	8,447,720	62.33	8,830,665	63.47	9,066,768
	ภาคเกษตร		4,654,484	39.84	5,104,491	37.67	5,082,107	36.53	4,560,281	33.46
	รวม		11,682,098	100.00	13,552,211	100.00	13,912,772	100.00	13,627,049	100.00
	ยากจน	นอกภาคเกษตร	655,457	23.90	507,356	24.06	664,309	26.65	819,919	29.24
		ภาคเกษตร	2,087,157	76.10	1,600,996	75.94	1,828,349	73.35	1,983,993	70.76
		รวม	2,742,614	100.00	2,108,352	100.00	2,492,658	100.00	2,803,912	100.00
	รวม (ไม่ยากจน+ยากจน)	นอกภาคเกษตร	7,683,071	53.26	8,955,076	57.18	9,494,974	57.88	9,886,687	60.17
		ภาคเกษตร	6,741,641	46.74	6,705,487	42.82	6,910,456	42.12	6,544,274	39.83
		รวม	14,424,712	100.00	15,660,563	100.00	16,405,430	100.00	16,430,960	100.00

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจรายได้รายจ่ายครัวเรือน ปี 2535, 2537, 2539, 2541

⁷ ถ้าใช้นิยามความจนของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย จะทำให้สัดส่วนคนจนสูงกว่านิยามของธนาคารโลก ซึ่งใช้นิยาม one-dollar a day กล่าวคือ สัดส่วนคนจนเพิ่มจากร้อยละ 11 เป็นร้อยละ 14 (ดู TDRI, Thailand Economic Information Kit, November 2000)

จำนวนเด็กในครัวเรือนยากจนมีจำนวนลดลงในช่วงปี 2535-2539 จาก 2.08 ล้านคน เหลือ 1.75 ล้านคน แต่หลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ จำนวนเด็กยากจนเพิ่มขึ้นเป็น 2.03 ล้านคนในปี 2541 หรือเพิ่มขึ้นถึง 0.28 ล้านคน (ดูตารางที่ 2.5)

การที่จำนวนเด็กในครัวเรือนยากจนลดลงในช่วงปี 2533-2539 ส่งผลให้จำนวนเด็กยากจนที่ต้องทำงานมีจำนวนลดลงเป็นจำนวนมาก คือลดจาก 0.77 ล้านคน ในปี 2535 เหลือ 0.26 ล้านคน ในปี 2539 หลังวิกฤตเศรษฐกิจจำนวนเด็กในครัวเรือนยากจนที่ต้องทำงานเพิ่มขึ้น เป็น 0.28 ล้านคน ในปี 2541 อย่างไรก็ตาม จำนวนเด็กยากจนที่ทำงานในปี 2541 ก็ยังต่ำกว่าปี 2535 ถึงร้อยละ 63.6 ขณะเดียวกัน วิกฤตเศรษฐกิจมิได้ทำให้จำนวนเด็กในครัวเรือนไม่ยากจน ต้องทำงานเพิ่มขึ้น (ดูตารางที่ 2.5)

ตารางที่ 2.5 จำนวนเด็กตามช่วงอายุ 11-17 ปี ในครัวเรือนที่ยากจนและไม่ยากจน
แยกตามเขตอาศัยและการทำงาน ปี 2535 - 2541 (หน่วย : คน)

เขตอาศัย	สถานะ	การทำงาน	2535		2537		2539		2541	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เมือง	ไม่ยากจน	ไม่ทำงาน	954,367	82.44	1,106,262	84.59	1,094,942	88.08	1,117,885	90.15
		ทำงาน	203,285	17.56	201,483	15.41	148,227	11.92	122,120	9.85
		รวม	1,157,651	100.00	1,307,745	100.00	1,243,169	100.00	1,240,005	100.00
	ยากจน	ไม่ทำงาน	49,497	75.58	39,684	79.04	44,535	76.41	42,935	76.81
		ทำงาน	15,995	24.42	10,525	20.96	13,747	23.59	12,962	23.19
		รวม	65,492	100.00	50,210	100.00	58,282	100.00	55,897	100.00
	รวม (ไม่ยากจน+ยากจน)	ไม่ทำงาน	1,003,864	82.07	1,145,946	84.39	1,139,477	87.55	1,160,820	89.58
		ทำงาน	219,280	17.93	212,008	15.61	161,974	12.45	135,082	10.42
		รวม	1,223,144	100.00	1,357,955	100.00	1,301,451	100.00	1,295,901	100.00
ชนบท	ไม่ยากจน	ไม่ทำงาน	3,342,561	71.73	3,994,950	80.88	4,078,931	88.81	3,956,254	88.45
		ทำงาน	1,317,572	28.27	944,571	19.12	514,027	11.19	516,412	11.55
		รวม	4,660,233	100.00	4,939,521	100.00	4,592,958	100.00	4,472,666	100.00
	ยากจน	ไม่ทำงาน	1,264,163	62.62	1,111,067	74.39	1,441,560	85.24	1,702,724	86.41
		ทำงาน	754,512	37.38	382,451	25.61	249,559	14.76	267,803	13.59
		รวม	2,018,675	100.00	1,493,518	100.00	1,691,119	100.00	1,970,527	100.00
	รวม (ไม่ยากจน+ยากจน)	ไม่ทำงาน	4,606,724	68.97	5,106,017	79.37	5,520,491	87.85	5,658,978	87.83
		ทำงาน	2,072,184	31.03	1,327,022	20.63	763,586	12.15	784,215	12.17
		รวม	6,678,908	100.00	6,433,039	100.00	6,284,077	100.00	6,443,193	100.00
รวม (เมือง+ชนบท)	ไม่ยากจน	ไม่ทำงาน	4,296,928	73.86	5,101,212	81.66	5,173,873	88.65	5,074,139	88.82
		ทำงาน	1,520,957	26.14	1,146,054	18.34	662,254	11.35	638,531	11.18
		รวม	5,817,884	100.00	6,247,266	100.00	5,836,127	100.00	5,712,670	100.00
	ยากจน	ไม่ทำงาน	1,313,660	63.03	1,150,751	74.54	1,486,095	84.95	1,745,659	86.14
		ทำงาน	770,507	36.97	392,976	25.46	263,306	15.05	280,765	13.86
		รวม	2,084,167	100.00	1,543,728	100.00	1,749,401	100.00	2,026,424	100.00
	รวม (ไม่ยากจน+ยากจน)	ไม่ทำงาน	5,610,588	71.00	6,251,963	80.25	6,659,968	87.80	6,819,798	88.12
		ทำงาน	2,291,464	29.00	1,539,030	19.75	925,560	12.20	919,296	11.88
		รวม	7,902,051	100.00	7,790,994	100.00	7,585,528	100.00	7,739,094	100.00

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจรายได้รายจ่ายครัวเรือน ปี 2535, 2537, 2539, 2541

การที่แรงงานเด็กจากครัวเรือนยากจนมีจำนวนลดลงนั้น ส่วนใหญ่เป็นการลดลงในชนบท กล่าวคือ ในปี 2535 แรงงานเด็กในครัวเรือนยากจนในชนบท มีสูงถึงร้อยละ 37.38 ของเด็กทั้งหมดในชนบท สัดส่วนดังกล่าวลดลงเหลือเพียงร้อยละ 13.59 ในปี 2541 ขณะเดียวกันแม้ว่าแรงงานเด็กในเมืองจะมีจำนวนลดลงเช่นกัน แต่ทว่าอัตราการลดของแรงงานเด็กในเมืองต่ำกว่าในชนบท ในปี 2535 มีแรงงานเด็กในเมืองจากครัวเรือนยากจนร้อยละ 24.42 (หรือเพียง 15,995 คน) เทียบกับร้อยละ 37.38 ในชนบท แต่สัดส่วนแรงงานเด็กในเมืองจากครัวเรือนยากจนในปี 2541 กลับสูงถึงร้อยละ 23.19 ข้อมูลนี้แสดงว่าครัวเรือนยากจนในเมืองยังต้องให้เด็กออกทำงานช่วยเหลือครอบครัว ซึ่งต่างจากครัวเรือนยากจนในชนบทที่พอจะเลี้ยงดูลูก โดยไม่ได้ให้ลูกออกทำงานหรือแม้กระทั่งการทำงานในไร่ก็ลดลง

การขยายโอกาสทางการศึกษาส่งผลดีเป็นพิเศษต่อครัวเรือนยากจนทั้งในเมืองและชนบท แต่ดูเหมือนว่าครัวเรือนยากจนในชนบทจะได้รับประโยชน์มากกว่าในเมือง เพราะปรากฏว่าสัดส่วนเด็กในครัวเรือนยากจนที่มีโอกาสเรียนหนังสือพุ่งสูงขึ้นมากกว่า กล่าวคือเพิ่มจากร้อยละ 58.39 ในปี 2535 เป็นร้อยละ 72.19 ในปี 2537 ขณะที่ครัวเรือนยากจนในเมืองมีเด็กเรียนหนังสือเพิ่มจากร้อยละ 65.72 ในปี 2535 เป็นร้อยละ 72.01 ในปี 2537 (ดูตารางที่ 2.6)

ขณะที่วิกฤตเศรษฐกิจในกลางปี 2539 ไม่มีผลกระทบต่อแนวโน้มการส่งลูกเรียนหนังสือเพิ่มขึ้นในครัวเรือนที่ไม่ยากจน เพราะสัดส่วนเด็กที่เรียนยังเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 85.61 ในปี 2539 เป็นร้อยละ 86.42 ในปี 2541 แต่วิกฤตมีผลต่อการเรียนหนังสือของเด็กยากจนในเมือง เพราะปรากฏว่าสัดส่วนเด็กที่เรียนและมาจากครัวเรือนยากจนในเมืองลดจากร้อยละ 73.18 ในปี 2539 เหลือร้อยละ 70.66 ในปี 2541 อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่าแปลกใจ และน่ายินดีก็คือวิกฤตไม่ได้กระทบต่อแนวโน้มการเรียนของเด็กที่อยู่ในครัวเรือนยากจนในชนบท สัดส่วนเด็กที่เรียนต่อในครัวเรือนยากจนในชนบทยังเพิ่มจากร้อยละ 78.87 เป็นร้อยละ 80.87 ในช่วงปี 2539-2541 (ดูตารางที่ 2.6)

อะไรเป็นสาเหตุให้เด็กจากครัวเรือนยากจนทำงานน้อยลง คำตอบจากตารางที่ 2.6 คือการศึกษา แต่ที่น่าสนใจคือ แม้ว่าครัวเรือนยากจนในเมืองและชนบทจะส่งลูกเรียนหนังสือเพิ่มขึ้น แต่จำนวนเด็กยากจนในชนบทที่มีโอกาสได้เรียนหนังสือกลับมีอัตราการเพิ่มสูงกว่าในเมืองมาก กล่าวคือ การที่จำนวนเด็กยากจนในเมืองที่ได้เรียนหนังสือเพิ่มจากร้อยละ 65.7 ในปี 2535 ร้อยละ 70.7 ในปี 2541 แต่สัดส่วนของเด็กยากจนในชนบทที่ได้เรียนหนังสือกลับเพิ่มจากร้อยละ 58 เป็นร้อยละ 80.9 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่ต่ำกว่าเด็กในครอบครัวไม่ยากจนทั่วประเทศไม่มากนัก (ร้อยละ 86.4) ข้อมูลนี้แสดงว่าการขยายโอกาสการศึกษาในชนบทมีผลต่อการลดจำนวนแรงงานเด็กมากที่สุด แต่ประเด็นที่น่าห่วงคือ แม้จำนวนเด็กยากจนที่ไม่ได้เรียนหนังสือและเด็กยากจนที่ทำงานในเมือง จะมีจำนวนน้อย (กลุ่มแรกมีจำนวน 16,400 คน กลุ่มที่สองมีจำนวนต่ำกว่า 13,000 คน) แต่อัตราการเรียนหนังสือของเด็กยากจนในเมือง อยู่ในอัตราที่ค่อนข้างต่ำ คือ อยู่ในอัตราเพียงร้อยละ 70.7 ซึ่งต่ำกว่าครัวเรือนยากจนในชนบท (ร้อยละ 80) การที่เด็กไม่ได้เรียนหนังสือจะเป็นสร้างปัญหาทั้งต่อตัวเด็ก ปัญหาในครอบครัว และปัญหาสังคม

ตารางที่ 2.6 จำนวนเด็กช่วงอายุ 11-17 ปี ในครัวเรือนที่ยากจนและไม่ยากจน
แยกตามเขตอาศัยและการศึกษา ปี 2535 - 2541 (หน่วย : คน)

เขตอาศัย	สถานะ	การศึกษา	2535		2537		2539		2541	
			จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เมือง	ไม่ยากจน	กำลังเรียน	923,937	79.81	1,086,223	83.06	1,063,082	85.51	1,090,225	87.92
		ไม่ได้เรียน	233,715	20.19	221,522	16.94	180,087	14.49	149,779	12.08
		รวม	1,157,651	100.00	1,307,745	100.00	1,243,169	100.00	1,240,004	100.00
	ยากจน	กำลังเรียน	43,040	65.72	36,156	72.01	42,649	73.18	39,494	70.66
		ไม่ได้เรียน	22,453	34.28	14,053	27.99	15,633	26.82	16,403	29.34
		รวม	65,492	100.00	50,210	100.00	58,282	100.00	55,897	100.00
	รวม (ไม่ยากจน+ยากจน)	กำลังเรียน	966,977	79.06	1,122,379	82.65	1,105,731	84.96	1,129,719	87.18
		ไม่ได้เรียน	256,167	20.94	235,576	17.35	195,720	15.04	166,182	12.82
		รวม	1,223,144	100.00	1,357,955	100.00	1,301,451	100.00	1,295,901	100.00
ชนบท	ไม่ยากจน	กำลังเรียน	3,203,396	68.74	3,893,746	78.83	3,933,135	85.64	3,846,939	86.01
		ไม่ได้เรียน	1,456,837	31.26	1,045,775	21.17	659,700	14.36	625,727	13.99
		รวม	4,660,233	100.00	4,939,521	100.00	4,592,835	100.00	4,472,666	100.00
	ยากจน	กำลังเรียน	1,178,634	58.39	1,078,215	72.19	1,333,843	78.87	1,593,528	80.87
		ไม่ได้เรียน	840,040	41.61	415,303	27.81	357,276	21.13	376,999	19.13
		รวม	2,018,674	100.00	1,493,518	100.00	1,691,119	100.00	1,970,527	100.00
	รวม (ไม่ยากจน+ยากจน)	กำลังเรียน	4,382,030	65.61	4,971,961	77.29	5,266,978	83.82	5,440,467	84.44
		ไม่ได้เรียน	2,296,877	34.39	1,461,078	22.71	1,016,975	16.18	1,002,726	15.56
		รวม	6,678,907	100.00	6,433,039	100.00	6,283,953	100.00	6,443,193	100.00
รวม (เมือง+ชนบท)	ไม่ยากจน	กำลังเรียน	4,127,333	70.94	4,979,969	79.71	4,996,217	85.61	4,937,164	86.42
		ไม่ได้เรียน	1,690,552	29.06	1,267,297	20.29	839,787	14.39	775,506	13.58
		รวม	5,817,884	100.00	6,247,266	100.00	5,836,004	100.00	5,712,670	100.00
	ยากจน	กำลังเรียน	1,221,674	58.62	1,114,371	72.19	1,376,492	78.68	1,633,022	80.59
		ไม่ได้เรียน	862,493	41.38	429,357	27.81	372,908	21.32	393,402	19.41
		รวม	2,084,166	100.00	1,543,728	100.00	1,749,401	100.00	2,026,424	100.00
	รวม (ไม่ยากจน+ยากจน)	กำลังเรียน	5,349,007	67.69	6,094,340	78.22	6,372,709	84.01	6,570,186	84.90
		ไม่ได้เรียน	2,553,044	32.31	1,696,654	21.78	1,212,695	15.99	1,168,908	15.10
		รวม	7,902,051	100.00	7,790,994	100.00	7,585,404	100.00	7,739,094	100.00

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจรายได้รายจ่ายครัวเรือน ปี 2535, 2537, 2539, 2541

2.2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแรงงานเด็ก และการทำงานของเด็ก : การวิเคราะห์เชิงมหภาค

ก. อุปทานแรงงานเด็ก

การวิเคราะห์ในตอนที่ 2.1-2.2 เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแรงงานเด็ก โดยพิจารณาทีละสาเหตุ (single factor analysis) แต่ในความเป็นจริงแรงงานเด็กจะถูกกำหนดโดยสาเหตุหลายสาเหตุพร้อมๆ

กัน ผู้วิจัยจึงต้องใช้เครื่องมือทางสถิติในการวิเคราะห์สาเหตุเหล่านั้น เครื่องมือนี้เรียกว่าการวิเคราะห์โดยใช้สมการถดถอย (regression analysis) ข้อมูลที่จะใช้วิเคราะห์เป็นข้อมูลระดับประเทศที่ได้จากการสำรวจแรงงานเดือนสิงหาคม ระหว่างปี 2524-2539⁸

นักเศรษฐศาสตร์แรงงานจำนวนมากเคยศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแรงงานจากผลงานในอดีต พอจะคาดคะเนได้ว่าอุปทานแรงงานเด็กจะขึ้นกับอัตราค่าจ้างแท้จริง (REAL WAGE) รายได้ประชาชาติต่อหัว (GDP PER CAPITA) การศึกษา (EDUCATION) อัตราการเพิ่มประชากร (POP CHANGE) สัดส่วนทุนต่อแรงงาน (CAP-LABOR) และเวลา (TIME) ดังนั้นสมการอุปทานแรงงานจะมีลักษณะดังนี้

$$(1) LFP_i = a_0 + a_1 \text{ REAL WAGE} + a_2 \text{ GDP PER CAPITA} + a_3 \text{ POP CHANGE} + a_5 \text{ UNEMPLOY} + a_6 \text{ CHILD LAW}$$

$$(2) LF_i = a_0 + a_1 \text{ RELATIVE WAGE} + a_2 \text{ GDP PER CAPITA} + a_3 \text{ EDUCATION} + a_4 \text{ POP CHANGE} + a_5 \text{ TIME} + a_6 \text{ UNEMPLOY} + a_7 \text{ CHILD LAW}$$

โดยที่ LFP_i = อัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานของประชากรกลุ่ม 11-12 ปีและ 13-17 ปี

$$= \frac{\text{แรงงานกลุ่มอายุ } i}{\text{ประชากรกลุ่มอายุ } i}$$

$$LF_i = \text{กำลังแรงงานเด็ก} = \text{เด็กที่มีงานทำ} + \text{เด็กว่างงาน}$$

โดยที่ i = กลุ่มอายุ 11-12 ปี และ 13-14 ปี

การประมาณการจะมีสองสมการ สมการ (1) เป็นอัตราการเข้าสู่กำลังแรงงาน สมการ (2) เป็นจำนวนกำลังแรงงาน ข้อแตกต่างของตัวแปรอิสระใน 2 สมการ คือ สมการ (1) ไม่มีตัวแปรจำนวนนักเรียนมัธยมต้น (EDUCATION) เพราะจะเกิดปัญหาเรื่อง Identity เนื่องจาก $POP = LF - \text{Not in labor force}$ (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเรียน) ดังนั้น ถ้าเอา POP หาดลบออก จะพบว่า $LFP = 1 - \frac{EDU}{POP}$

นิยามและค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสระตามสมการที่ (1) และ (2) อยู่ในตารางที่ 2.7 รูปที่ 2.2 แสดงแนวโน้มของอัตราการเข้าสู่กำลังแรงงาน อายุ 11-12 ปี และ 13-17 ปี กับจำนวนนักเรียนมัธยมต้นโปรดสังเกตว่าการเข้าสู่กำลังแรงงานเด็กอายุ 13-17 ปี มีความสัมพันธ์สูงมากกับจำนวนนักเรียนมัธยมต้น ระหว่างปี 2527-2533 ทั้งคู่มีแนวโน้มคงที่ หลังจากมีนโยบายการขยายโอกาสมัธยมศึกษาในปี 2533 จำนวนนักเรียนมัธยมต้นก็พุ่งขึ้นอย่างรวดเร็วยิ่งผลให้อัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานอายุ 13-17 ปี ลดลงอย่างกระทันหัน เช่นกัน

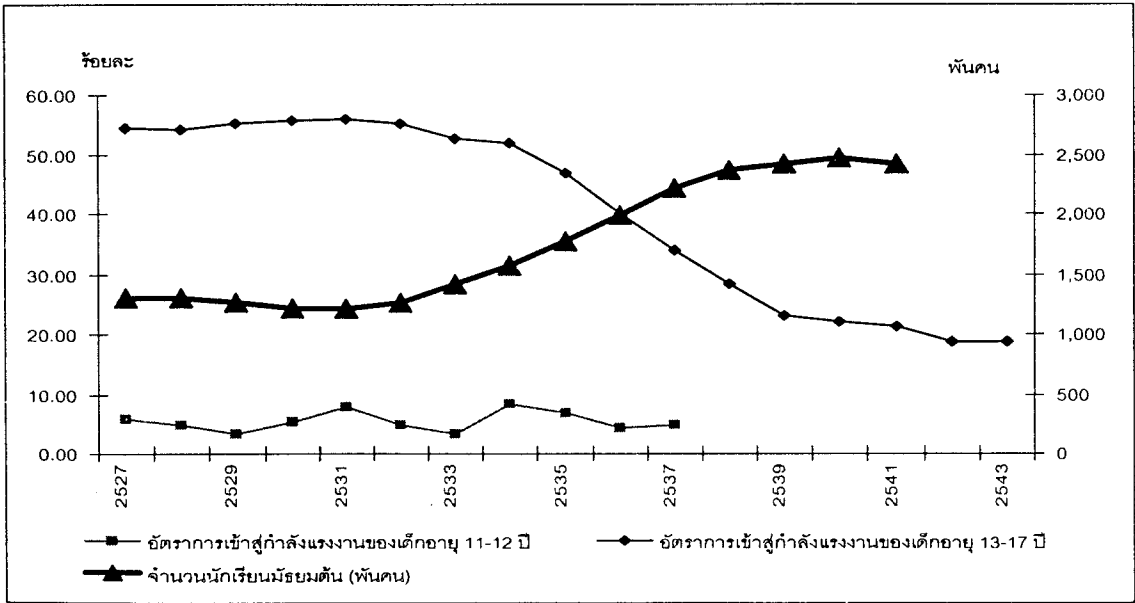
⁸ สาเหตุที่ไม่ใช้ข้อมูลถึงปี 2543 เพราะไม่มีข้อมูลตัวแปรบางตัว เช่น ผลิตภัณฑ์ประชาชาติต่อหัว ดังนั้นจึงไม่มีการทดสอบผลของวิกฤตเศรษฐกิจต่ออุปทานแรงงานเด็กและการจ้างแรงงานเด็ก

ตารางที่ 2.7 นิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปร

ตัวแปร	นิยาม	ค่าเฉลี่ย (Mean)	ความเบี่ยงเบน (SD)	ที่มา
LFP 13-17 ปี	กำลังแรงงาน/จำนวนประชากร *100	47.329	12.005	สำรวจแรงงาน
LF 13-17 ปี	กำลังแรงงานปัจจุบัน อายุ 13-17 ปี			สำรวจแรงงาน
Relative wage 13-17 ปี	อัตราค่าจ้างที่แท้จริง(เด็ก)/อัตราค่าจ้างที่แท้จริง(ผู้ใหญ่)	31.45	4.0709	สำรวจแรงงาน
Real wage 13-17 ปี	อัตราค่าจ้างที่เป็นตัวเงิน/ดัชนีราคาผู้บริโภค	64.74	18.9994	สำรวจแรงงาน
Real GDP per capita	รายได้ประชาชาติที่แท้จริง/จำนวนประชากร	33,619.06	11,385.9	สภาพัฒน์ฯ
Population change	ln (Pop t)/ (Pop t-1)	0.0153	0.0033	สภาพัฒน์ฯ
Unemployment 13-17 ปี	จำนวนผู้ว่างงาน/จำนวนประชากร	2.911	1.924	สำรวจแรงงาน
Time	ปี พ.ศ. 2524 ถึง 2540			
Time2	เท่ากับ 0 ถ้า time < 2534 เท่ากับ 1,2,3, ตั้งแต่ปี 2525			
11-12 ปี				
LFP 11-12	กำลังแรงงาน/จำนวนประชากร *100	6.858	3.515	สำรวจแรงงาน
LF 11-12	กำลังแรงงานปัจจุบันอายุ 11-12 ปี	137.454		สำรวจแรงงาน
Relative wage	อัตราค่าจ้างที่แท้จริง(เด็ก)/อัตราค่าจ้างที่แท้จริง(ผู้ใหญ่)	30.306	3.036	สำรวจแรงงาน
Real wage	อัตราค่าจ้างที่เป็นตัวเงิน/ดัชนีราคาผู้บริโภค	57.354	11.87	สำรวจแรงงาน
Real GDP per capita	รายได้ประชาชาติที่แท้จริง/จำนวนประชากร	29,245.73	8,851.145	สภาพัฒน์ฯ
Population change	ln (Pop t)/ (Pop t-1)	0.017	0.003	สภาพัฒน์ฯ
Unemployment	จำนวนผู้ว่างงาน/จำนวนประชากร	2.93	2.056	สำรวจแรงงาน

ที่มา: คำนวณจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจแรงงาน รอบ 3 และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

รูปที่ 2.2 อัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานของเด็ก และจำนวนนักเรียนมัธยมต้น

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปี 2527-2543

ตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์ อัตราค่าจ้างมีผลทั้งด้านบวกและลบต่ออุปทานแรงงาน เมื่อค่าจ้างสูงขึ้น เวลาพักผ่อนจะมีราคาสูงขึ้น เด็กจะทำงานมากขึ้น (เรียกว่าผลการทดแทน) แต่ขณะเดียวกัน ค่าจ้างสูงขึ้น ทำให้คนรู้สึกรวยขึ้น เขาก็อาจตัดสินใจทำงานน้อยลง เพราะต้องการพักผ่อนมากขึ้น ดังนั้นผลสุทธิจึงไม่แน่นอน ถ้าผลการทดแทนแรงกว่าผลทางรายได้ เด็กก็จะทำงานมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยคาดว่าสัมประสิทธิ์ของค่าจ้างควรจะเป็นบวก ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยทดลองวัดค่าจ้าง 2 วิธี วิธีแรกคือ ค่าจ้างต่อวันแท้จริง (ปรับด้วยอัตราเงินเฟ้อ) ของเด็ก วิธีที่สองคือ ค่าจ้างแท้จริงของเด็กเทียบกับค่าจ้างแท้จริงของผู้ใหญ่ ผู้วิจัยคาดว่าถ้าค่าจ้างเปรียบเทียบลดลง เด็กจะทำงานมากขึ้น กล่าวคือ สมมุติว่าค่าจ้างผู้ใหญ่เพิ่มขึ้นมากกว่าค่าจ้างเด็กค่าจ้างเปรียบเทียบจะลดลง เมื่อผู้ใหญ่มีค่าจ้างสูงขึ้นก็สามารถเลี้ยงดูเด็กได้ดีขึ้น (ตามแนวคิดที่ว่าพ่อแม่หวังดีกับลูก) อุปทานแรงงานเด็กจะลดลง ถ้าให้สัมประสิทธิ์ของค่าจ้างเปรียบเทียบเป็นบวก

คาดว่ารายได้ประชาชาติต่อหัวที่สูงขึ้นจะทำให้อุปทานแรงงานเด็กลดลง เพราะเมื่อประชาชนมีฐานะดีขึ้น พ่อแม่ก็ไม่จำเป็นต้องให้ลูกออกทำงาน นอกจากนั้นถ้ามองในแง่อุปสงค์ต่อสินค้า หากประชาชนมีรายได้สูงขึ้น ก็จะต้องการบริโภคสินค้าที่มีคุณภาพสูง หรือสินค้าฟุ่มเฟือย สินค้าเหล่านี้จะไม่ใช้แรงงานเด็ก ดังนั้นสัมประสิทธิ์ของ GDP PER CAPITA จะเป็นลบ

อัตราการเปลี่ยนแปลงของประชากรเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อจำนวนแรงงานเด็ก การลดลงของอัตราเพิ่มของประชากรจะมีผลให้อุปทานแรงงานลดลงในเวลาต่อมา ดังนั้นสัมประสิทธิ์ของตัวแปรการศึกษา (a_4) จะมีค่าเป็นบวก

การเพิ่มของจำนวนนักเรียนมัธยมต้นจะมีผลให้อุปทานแรงงานลดลง (LF) ค่าสัมประสิทธิ์ (a_5) จะเป็นลบ แต่ตัวแปรนี้จะปรากฏเฉพาะในสมการ (2) LF_t ไม่ปรากฏในสมการการเข้าร่วมในกำลังแรงงาน (สมการ 1) ดังเหตุผลที่อธิบายไปแล้ว

การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างการผลิตของประเทศย่อมมีผลต่ออุปทานแรงงานเด็ก ผู้วิจัยจะวัดการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วยตัวแปร 3 ตัว ตัวแปรแรก ได้แก่ ระยะเวลา (time trend) ซึ่งจะวัดการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างการผลิตที่เกิดจากสาเหตุต่างๆ⁹ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีทำให้กรรมวิธีการผลิตมีความต้องการใช้แรงงานที่มีฝีมือสูงขึ้น ความต้องการใช้แรงงานเด็กก็จะลดลง นอกจากนั้น สังคมที่พัฒนาขึ้น ย่อมต้องการเห็นเด็กได้รับการพัฒนามากขึ้น พ่อแม่จึงมีแนวโน้มให้ลูกเรียนต่อมากกว่าจะออกมาทำงาน เป็นต้น นอกจากนั้น ผู้วิจัยจะทดสอบด้วยว่า หลังการปรับปรุงกฎหมายการจ้างงานเด็กในปี 2536 เป็นต้นมา จะมีผลอย่างไรต่ออุปทานแรงงานเด็ก ตัวแปรหุ่นนี้เรียกว่า CHILD LAW ซึ่งจะมีค่าเป็น 1 ตั้งแต่ปี 2536-2540 และมีค่าเป็น 0 ในปี 2523-2535 ตัวแปรสุดท้าย คือ อัตราการว่างงานในตลาดแรงงาน (UNEMPLOY) ผู้วิจัยคาดว่าหากอัตราการว่างงานสูงขึ้น เด็กจะประสบปัญหาการหางานทำมากที่สุด ทำให้เด็กตัดสินใจถอนตัวออกจากตลาดแรงงาน ดังนั้นอุปทานแรงงานเด็กจะลดลง (หรือ discouraged worker effect)

⁹ ในการประมาณการ พบว่าอัตราการเข้าร่วมในกำลังแรงงานลดลงอย่างรวดเร็วในปี 2534 จากนั้นก็จะลดลงอย่างช้าๆ แบบเส้นตรง (ดูรูปที่ 2.1) ดังนั้นผู้วิจัยจึงทดลองใช้สมการ spline function ซึ่งเป็นการพยายามสร้างสมการเส้นตรง 2 เส้น ที่มีความชันต่างกันให้มีจุดเชื่อมต่อกันที่ปี 2534 โดยสมการแรกคือ สมการระหว่างปี 2524-2534 สมการที่สอง คือ สมการระหว่างปี 2534-2543 รูปแบบ spline function คือ $LFP = a_0 + a_1 \text{ time} + a_2 \text{ time}^2$ โดยที่ $\text{time}^2 = 0$ ก่อน ปี 2534 และ หลังจากนั้นมีความเท่ากับ $\text{time} - 2534$ โดยที่ time คือ ปีพ.ศ. (ดูรายละเอียดใน W.H. Greene, *Econometric Analysis*, New York : McMillan, 1993 pp.235-238).

ผลการประมาณการสมการที่ (1) และ (2) ปรากฏอยู่ในตารางที่ 2.7 และ 2.8 (ก) ถึง 2.8 (ค) โดยตารางที่ 2.7 เป็นนิยามและค่าเฉลี่ยของตัวแปรที่ใช้ในสมการทั้งหมด การประมาณการได้แยกสมการของเด็กอายุ 11-12 ปี ออกจากเด็กอายุ 13-17 ปี เพราะว่าแนวโน้มของกำลังแรงงานของเด็กสองกลุ่มต่างกันอย่างมากดังรูปที่ 2.1

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า แม้ผู้วิจัยจะได้พยายามทดลองหาตัวแปรอิสระเพิ่มเติมหลายตัว (เช่น การแก้ไขกฎหมายการใช้แรงงานเด็กตั้งแต่ปี 2533 เป็นต้น) แต่ตัวแปรเกือบทั้งหมดในสมการอัตราเข้าร่วมแรงงานเด็กอายุ 11-12 ปี (ตารางที่ 2.8 (ก)) กลับไม่มีนัยสำคัญทางสถิติเลยดูเหมือนว่าจะมีเพียงตัวแปร real GDP per capita เพียงตัวเดียวที่มีความสัมพันธ์เชิงผกผันกับแรงงานเด็ก ซึ่งสอดคล้องกับการคาดคะเนของผู้วิจัย ส่วนค่าจ้างเปรียบเทียบระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่มีสัมประสิทธิ์เป็นบวกตรงความคาดหมาย แต่กลับไม่มีนัยสำคัญทางสถิตินอกจากนั้นหากอัตราว่างงานเด็กสูงขึ้น เด็กก็จะถอนตัวออกจากตลาดแรงงานทำให้อัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานลดลง แต่ค่าสัมประสิทธิ์ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 2.8 (ข) รายงานผลของสมการอัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานเด็กอายุ 13-17 ปี ตัวแปรสำคัญ 2 ตัว ในทฤษฎีอุปทานแรงงาน คือ อัตราค่าจ้าง (ทั้ง relative wage และ real wage) และรายได้ประชาชาติต่อหัว (real GDP per capita) กลับมีเครื่องหมายตรงข้ามกับการคาดคะเน และบางครั้งเมื่อเปลี่ยนแปลงตัวแปรอิสระอื่นในสมการกลับทำให้เครื่องหมายของสัมประสิทธิ์รายได้ต่อหัวเปลี่ยนจากบวกเป็นลบส่วนอัตราค่าจ้างแท้จริง (real wage) มีนัยสำคัญในสมการที่ 2 ซึ่งหมายความว่า ถ้าสิ่งอื่นๆ คงที่เด็กจะออกจากตลาดแรงงานเมื่อค่าจ้างสูงขึ้น แสดงว่าผลทางรายได้สูงกว่าผลการทดแทน แต่ผู้วิจัยเชื่อว่าไม่สามารถตีความเช่นนั้นได้ เพราะแรงงานเด็กส่วนใหญ่มาจากครัวเรือนยากจน เมื่อค่าจ้างแท้จริงเพิ่มขึ้น น่าจะดึงดูดให้เด็กเข้าสู่ตลาดแรงงานเพิ่มขึ้น มากกว่าการถอนตัวออกจากตลาดแรงงานสำหรับค่าจ้างเปรียบเทียบ (relative wage) มีสัมประสิทธิ์ติดลบและมีค่าแปรปรวนมาก บางครั้งก็มีนัยสำคัญทางสถิติ (สมการที่ 5) บางครั้งก็ไม่มีนัยสำคัญ (สมการที่ 1,3,6,7) ค่าสัมประสิทธิ์ติดลบนี้สวนทางกับข้อเท็จจริงโดยตรง เพราะถ้าค่าจ้างของเด็กลดลงเทียบกับผู้ใหญ่ (ซึ่งเกิดจากค่าจ้างเด็กลด ค่าจ้างผู้ใหญ่เพิ่ม หรือค่าจ้างเด็กคงที่ แต่ค่าจ้างผู้ใหญ่เพิ่มขึ้นก็ได้) เด็กจะต้องทำงานน้อยลง ทำให้สัมประสิทธิ์เป็นบวก

ดูเหมือนว่าตัวแปรที่น่าจะมีนัยสำคัญ และมีเครื่องหมายตามที่คาดไว้ ได้แก่ อัตราการเปลี่ยนแปลงของประชากร (pop change) ส่วนตัวแปรอีก 2 ตัว คือ TIME และ TIME 2 ก็มีนัยสำคัญ ตัวแปรทั้งสองนี้สร้างขึ้นมาเพื่อให้สมการเป็น spline function ซึ่งเชื่อมต่อกับอุปทานแรงงานในช่วงปี 2524-2534 กับช่วงปี 2534-2540 (เพราะอุปทานแรงงาน 2 ช่วงนี้มีค่าความชันต่างกัน) แต่การที่ตัวแปรคู่นี้มีนัยสำคัญทางสถิติ กลับไปส่งผลเสียให้ตัวแปรอื่นๆ ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติเลย

ตารางที่ 2.8 (ก) สมการอัตราการใช้แรงงานในกำลังแรงงานอายุ 11-12 ปี

ตัวแปร	สมการ 1		สมการ 2		สมการ 3		สมการ 4		สมการ 5		สมการ 6	
	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat
ตัวแปรตาม = LFP												
ตัวแปรอิสระ:												
ค่าคงที่	39.49	1.58	32.15	1.23	-9.81	-0.76	13.65	0.53	5.23	0.54	11.64	3.80
relative wage	0.59	1.27			0.25	0.76			0.05	0.17		
real wage			-0.01329	-0.05426								
real GDP per capita	-0.00075	-1.74898	0.00	-0.67			-0.00019	-0.57			0.00	-1.63
Pop change	-1599.52	-1.394	-722.85	-0.71	553.4598	1.648329	-77.9895	-0.08				
unemployment	-0.63	-1.35	-0.89	-1.69								
Time												
Time2												
ค่าสถิติ adjusted R square	0.27		0.15		0.06		0.03		-0.07		0.11	
F	2.29		1.62		1.42		1.23		0.03		2.65	
ปี 1981-1997												

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปี 2524-2540

ตารางที่ 2.8 (ข) สมการอัตราการเข้าร่วมในกำลังแรงงานอายุ 13-17 ปี

ตัวแปร	สมการ 1		สมการ 2		สมการ 3		สมการ 4		สมการ 5		สมการ 6		สมการ 7		สมการ 8	
	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat	coefficient	t-stat
ตัวแปรตาม = อัตราการเข้าร่วมในกำลังแรงงาน (LFP)																
ตัวแปรอิสระ																
ค่าคงที่	17.36	0.40	33.58	1.11	28.09	1.41	45.70	1.06	118.72	7.71	84.85	6.90	53.70	7.31	51.22	8.26
relative wage	-0.60	-1.01			-0.69	-1.63			-2.27	-4.67	-0.23	-0.43	-0.24	-0.67		
real wage			-0.58	-3.49												
real GDP per capita	0.00	0.03	0.00	1.20			0.00	-1.15			0.00	-4.09	0.00	1.19	0.00	1.04
Pop change	2,952.68	1.51	2,077.01	1.72	2,683.28	5.14	1,370.99	0.80								
unemployment	1.03	1.63	0.49	1.00												
Time													-1.41	-1.55	-1.00	-1.52
Time2													-4.77	-6.89	-4.70	-7.02
ค่าสถิติ adjusted R square	0.85		0.92		0.84		0.82		0.83		0.81		0.96		0.96	
F	22.93		45.14		42.55		38.57		78.41		37.18		94.43		131.35	
ปี 2524-2540	17 ปี		17 ปี		17 ปี		17 ปี		17 ปี		17 ปี		17 ปี		17 ปี	

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปี 2524-2540

ตารางที่ 2.8 (ค) สมการกำลังแรงงานเด็กอายุ 13-17 ปี

ตัวแปรตาม : กำลังแรงงานเด็กอายุ 13-17 ปี (พันคน)

	สมการที่ 1		สมการที่ 2		สมการที่ 3		สมการที่ 4	
ตัวแปรอิสระ	co-efficient	t-stat	co-efficient	t-stat	co-efficient	t-stat	co-efficient	t-stat
ค่าคงที่	6,479.74	4.40	6,235.86	15.51	6,094.96	18.32	6,437.46	4.60
relative wage	-	-	-19.21	-1.29	-19.28	-1.32	-17.64	-0.94
real wage	-8.02	-0.65	-	-	-	-	-	-
real GDP per capita	0.0001	0.3100	0.0002	1.22	0.0099	1.16	0.0002	0.48
population change	-27,356.25	-45.00	-	-	-	-	-9,816.94	-0.15
unemployment	-13.37	-0.53	-14,755.90	-0.66	-	-	-15.61	0.65
secondary student	-0.001	-3.690	-0.001	-7.140	-0.001	-8.610	-0.001	-0.590
adj. R-square	0.97287		0.97389		0.96726		0.96209	
F - statistic	78.89411		111.87480		158.54230		82.22	

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปี 2524-2540

อะไรเป็นสาเหตุให้การประมาณการสมการอัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานของเด็กประสบความสำเร็จล้มเหลว ทั้ง ๆ ที่สมการอุปทานแรงงานเป็นสมการที่มีการประมาณการกันทั่วโลก และส่วนใหญ่ นักเศรษฐศาสตร์มักประสบความสำเร็จในการประมาณการสมการการเข้าสู่กำลังแรงงานของผู้ใหญ่ คำตอบที่อาจเป็นไปได้มี 2 คำตอบ เหตุผลแรกคือ ข้อมูลไม่ดีพอ เหตุผลที่สองคือตัวแปรทางเศรษฐกิจไม่สามารถอธิบายอัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานของเด็กได้ เพราะอุปทานแรงงานเด็กถูกกำหนดโดยปัจจัยทางสังคมมากกว่าเหตุผลทางเศรษฐกิจ เชื่อว่าเหตุผลที่สองมีน้ำหนักน้อยกว่าเหตุผลข้อแรก แม้ว่าตัวแปรสังคมบางตัวแปรที่อาจมีอิทธิพลต่อกำลังแรงงานเด็ก แต่ตัวแปรเศรษฐกิจก็น่าจะมีผลบ้างไม่มากนักน้อยตามผลงานของนักเศรษฐศาสตร์ในประเทศอื่น

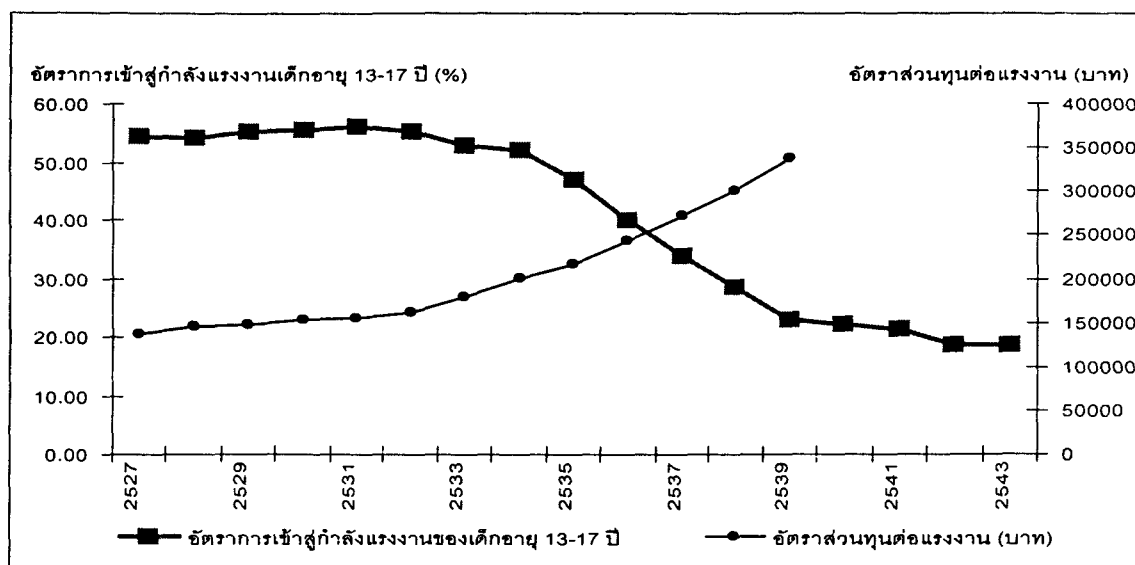
จากแนวโน้มของอัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานเด็กอายุ 13-17 ปี ในรูปที่ 2.1 เมื่อพิจารณาแนวโน้มของตัวแปรอิสระที่สำคัญบางตัว ได้แก่ real GDP per capita และ real wage (ดูรูปที่ 2.3) ปรากฏว่าตัวแปรอิสระทั้งสองมีความสัมพันธ์ผกผันกับอัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานของเด็กอายุ 13-17 ปี เพียงแต่ตัวแปร real wage มีลักษณะผันผวนขึ้นลงค่อนข้างบ่อยกว่า real GDP per capita นอกจากนั้นประเด็นสำคัญคือ ปีที่อัตราเข้าสู่แรงงานเด็กอายุ 13-14 ปี ลดลงอย่างรวดเร็ว (ปี 2533) เป็นปีเดียวกับที่ค่าจ้างแท้จริง real GDP per capita เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ยิ่งกว่านั้นยังเป็นปีเดียวกับที่มีการแก้ไขกฎหมายแรงงานเด็กให้เข้มงวดขึ้น ดังนั้นหากใส่ตัวแปรอิสระ 3 ตัวนี้กันสูงมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรทั้งสาม และตัวแปรอื่นๆ ในสมการ ในกรณีนี้เนื่องจาก real GDP per capita มีความสัมพันธ์ผกผันกับ LFP ดีกว่าความสัมพันธ์ระหว่าง real wage กับ LFP ดังนั้นจึงทำให้สัมประสิทธิ์ของ real GDP per capita มีค่าลบและมีนัยสำคัญ แต่กลับทำให้ตัวแปรอื่นมีเครื่องหมายเปลี่ยนไป และไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ถ้าใส่ตัวแปรหุ่น (time และ time²) ซึ่งสร้างขึ้นมาให้สมการเป็น spline function ตามลักษณะแนวโน้มของอัตราเข้าสู่กำลังแรงงาน 2 ช่วง ตัวแปรทั้งสองจะมีนัยสำคัญสูงและมีเครื่องหมายลบตามลักษณะแนวโน้มในรูปที่ 2.1 แต่กลับไปทำให้สัมประสิทธิ์ของตัวแปรซึ่งไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ปัญหาอีกข้อหนึ่งคือ ตัวแปรอัตราค่าจ้าง (ทั้ง real wage และ relative wage) มีปัญหาแปรปรวนมาก เพราะจำนวนตัวอย่างไม่ค่อยเกินไป ก่อให้เกิดปัญหา sampling error ดังนั้นผู้วิจัยจึงเชื่อว่าปัญหาข้อมูลไม่น่าไว้วางใจเป็นต้นเหตุให้ผู้วิจัยไม่ประสบความสำเร็จในการประมาณการ LFP ในตอนที่ 2.3 เมื่อใช้ข้อมูลการสำรวจระดับครัวเรือน ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นว่าปัจจัยเศรษฐกิจยังเป็นตัวแปรสำคัญที่สุดที่อยู่เบื้องหลังการตัดสินใจทำงานของเด็ก

ส่วนตัวแปรสังคมที่จะมีบทบาทกำหนดอัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานจะนำไปวิเคราะห์ในบทที่ 3 ต่อไป

ข. กำลังแรงงานเด็ก

เมื่อไม่ประสบความสำเร็จในการประมาณการสมการอัตราการเข้าสู่กำลังแรงงานของเด็ก ผู้วิจัยจึงทดลองหันมาประมาณการสมการจำนวนกำลังแรงงานเด็กอายุ 13-17 ปี ตามรูปแบบในสมการที่ (2) ข้างต้น

รูปที่ 2.3 อัตราเข้าร่วมแรงงาน 13-17 ปีกับรายได้แท้จริงต่อประชากร

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปี 2527-2543

การประมาณการในตารางที่ 2.8 (ค) ไม่ได้ผลดี เช่นเดียวกับสมการอัตราการเข้าสู่กำลังแรงงาน แต่มีข้อแตกต่างสำคัญ คือ ผู้วิจัยสามารถใส่ตัวแปรจำนวนนักเรียนมัธยมต้นเข้าไปในสมการได้ ปรากฏว่าตัวแปรนี้มีนัยสำคัญทางสถิติในสมการ (1) (2) และ (3) แม้ว่าในสมการทั้งสามจะมีการสลับตัวแปรค่าจ้างจาก real wages (สมการ 1) ไปเป็น relative wage (สมการ 2 และ 3) ก็ตาม นอกจากนั้นค่าสัมประสิทธิ์ของ secondary student ก็มีค่าเกือบเท่าเดิมในทุกสมการ ผลการประมาณการนี้จึงเป็นการใช้สถิติยืนยันคำอธิบายในตอนต้นที่ 2.1 ว่า การลดลงของกำลังแรงงานเด็กเกิดจากการขยายโอกาสด้านมัธยมศึกษา

ส่วนตัวแปรอิสระอื่นๆ ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ยกเว้นอัตราการเปลี่ยนแปลงของประชากรในสมการที่ (1) แต่ค่าสัมประสิทธิ์ก็แปรปรวนมากและกลับไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ (สมการที่ 4) ทำให้ตัวแปรประชากรขาดความน่าเชื่อถือ เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ การขยายตัวของจำนวนนักเรียนมัธยมจะมีความสัมพันธ์เชิงผกผันกับการเปลี่ยนแปลงของประชากรทำให้เกิดปัญหา multi-collinearity ซึ่งจะ使得ค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรประชากรเกิดความแปรปรวน จึงต้องตัดตัวแปรประชากรออกจากสมการ

ค. การมีงานทำของเด็ก

การมีงานทำของเด็กเป็นผลจากพลังของอุปสงค์ต่อแรงงานเด็ก และอุปทานของแรงงานเด็ก สมการการจ้างแรงงานเด็กจึงต้องพิจารณาทั้งปัจจัยที่มีผลต่ออุปสงค์ต่อแรงงาน ได้แก่ อัตราค่าจ้าง รายได้ต่อหัว และ capital labor ratio ด้วยเหตุผลต่อไปนี้ อัตราค่าจ้างเด็กยิ่งต่ำ นายจ้างยิ่งต้องการจ้างเด็กมากขึ้น (สิ่งอื่นๆ

คงที่)¹⁰ ส่วนรายได้ต่อหัวของประชากรสูงขึ้น แสดงว่าประชาชนมีอำนาจซื้อมากขึ้น ประชากรส่วนใหญ่จะต้องการสินค้าคุณภาพดีขึ้น ซึ่งผลิตโดยแรงงานฝีมือมากกว่าแรงงานเด็ก ดังนั้นคาดว่าเมื่อรายได้ต่อหัวสูงขึ้น อุปสงค์ต่อแรงงานเด็กจะลดน้อยลงทำให้สัมประสิทธิ์ของ GDP per capita จะมีค่าเป็นลบ ส่วนอัตราส่วนทุนต่อแรงงาน (capital labour ratio) ก็จะมีอิทธิพลทางลบต่อการจ้างงานเด็ก เพราะเมื่อมีการใช้ทุนต่อแรงงานเพิ่มขึ้น นายจ้างจะต้องการแรงงานฝีมือที่สามารถทำงานกับเครื่องจักรที่มีเทคโนโลยีทันสมัย ความต้องการจ้างแรงงานเด็กก็จะลดลง

ส่วนตัวแปรด้านอุปทานแรงงาน ได้แก่ อัตราค่าจ้างฐานของครัวเรือน (วัดด้วย GDP per capita) การศึกษาเปลี่ยนแปลงของประชากรและอัตราการว่างงาน ในทัศนะของแรงงาน ถ้าค่าจ้างสูงขึ้น (ทั้ง real wage และ relative wage) เด็กน่าจะตัดสินใจทำงานมากขึ้น ดังนั้นตัวแปรอัตราค่าจ้างในสมการการจ้างงานจึงต้องเป็น instrumental variable (ดูคำอธิบายในเชิงอรรถที่ 11) ส่วนรายได้ต่อหัวจะมีอิทธิพลทางลบต่อแรงงานเด็ก เพราะเมื่อครอบครัวรวยขึ้น ก็ไม่ต้องส่งเด็กเข้าสู่ตลาดแรงงาน การเปลี่ยนแปลงประชากรจะมีผลทางบวกต่ออุปทานแรงงาน และอัตราว่างงานของเด็กยิ่งสูง เด็กก็จะออกจากตลาดแรงงานดังกล่าวแล้วในตอนต้น

การประมาณการสมการการจ้างงานจะแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรงงานเด็กอายุ 11-12 ปี และ 13-17 ปี นอกจากนั้นจะประมาณการทั้งสมการจ้างงานรวม และสมการจ้างงานในภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรม และบริการ เพราะเชื่อว่าโครงสร้างความต้องการใช้แรงงานเด็กในสาขาเศรษฐกิจทั้งสามมีความแตกต่างกัน โปรดสังเกตว่าในสมการภาคเกษตร อุตสาหกรรม และบริการ ตัวแปร GDP per capita จะเปลี่ยนไปเป็น GDP per capita จากภาคเกษตร จากภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการตามลำดับ

ผลการประมาณการสมการการจ้างงานเด็กอายุ 11-12 ปี อยู่ในตารางที่ 2.9 (ก) และสมการเด็กอายุ 13-17 ปี อยู่ในตารางที่ 2.9 (ข) สมการการจ้างงานเด็กอายุ 11-12 ปี ให้ผลไม่ดี ยกเว้นตัวแปรอัตราการว่างงานในสมการจ้างงานภาคบริการ และเครื่องหมายของสัมประสิทธิ์ส่วนใหญ่ใน สมการจ้างงานรวมเป็นไปตามคาดหมายเพียงแต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ อัตราค่าจ้าง GDP per cap อัตราว่างงาน และ capital-labor ratio การที่สมการจ้างงานเด็กอายุ 11-12 ปีให้ผลไม่ดี ไม่ใช่เรื่องน่าประหลาดใจในภาคเกษตร การใช้แรงงานเด็กเกิดจากพ่อแม่ที่ทำไร่นามีความจำเป็นต้องให้เด็กช่วยงานเมื่อต้องลงมือเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว นอกจากนั้นพ่อแม่ยังต้องการฝึกลูกให้ทำงานเกษตรเป็น แม้กระทั่งตัวแปร agricultural GDP per capita ก็ไม่มีอิทธิพลต่อการจ้างแรงงานเด็ก 11-12 ปี เพราะการจ้างแรงงานเด็กกลุ่มนี้อยู่ในระดับต่ำมากและค่อยๆ ลดน้อยลงขณะที่รายได้ต่อหัวจากภาคเกษตรยังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลจากการใช้เครื่องจักร จากการใช้ปุ๋ยและน้ำ ใช้วิทยาการความรู้ ดังนั้นตัวแปรทั้งสองจึงไม่สัมพันธ์กัน

ในภาคอุตสาหกรรมไม่มีตัวแปรใดที่มีนัยสำคัญ เช่นเดียวกัน การที่ตัวแปรค่าจ้างไม่มีอิทธิพลต่อการจ้างงานเป็นเรื่องน่าประหลาดใจมาก เพราะจากการสอบถามนายจ้าง มีนายจ้างบางส่วนที่ยอมรับว่าจ้างแรงงานเด็กเนื่องจากค่าจ้างต่ำ

¹⁰ อัตราค่าจ้างและปริมาณการจ้างงานมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ทั้งคู่จึงเป็นตัวแปรภายใน (endogenous variable) ที่ถูกกำหนดขึ้นพร้อมกันในตลาดแรงงาน ดังนั้นค่าจ้างจึงไม่ใช่ตัวแปรอิสระ ผู้วิจัยจึงต้องแก้ไขปัญหานี้ โดยใช้เทคนิคสถิติที่เรียกว่า instrumental variable แล้วใช้ค่าพยากรณ์ของค่าจ้างจากสมการค่าจ้างใหม่เป็นตัวแปรอิสระในสมการการจ้างงาน

ตารางที่ 2.9 (ก) สมการผู้มีงานทำอายุ 11-12 ปี

ตัวแปรอิสระ	การจ้างงานรวม				การจ้างงานภาคเกษตร		การจ้างงานภาคอุตสาหกรรม		การจ้างงานภาคบริการ	
	สมการ1		สมการ2		ภาคเกษตร		ภาคอุตสาหกรรม		ภาคบริการ	
	B	t-Stat	B	t-Stat	B	t-Stat	B	t-Stat	B	t-Stat
Relative Wage	14.86	-1.17								
Real Wage			-137.66	-1.17	-6.69	-0.08	1.52	0.38	-7.87	-0.64
Real GDP	-25.8E-5	-1.22	-28.00E-05	-1.27	0.01	0.08	-28.00E-05	-1.42	-35.10E-05	-0.51
Pop change	-40518.67	-1.24	-39803.91	-1.23	11169.62	0.37	301.12	0.23	-2522.02	-0.79
Unemploy	-15.82	-1.24	14.50	-1.09	-16.35	-1.37	-0.23	-0.42	-3.44	-2.03
Cap Labour	-4.06E-4	-1.9	-6.83E-05	-0.03	-15E-05	-0.01	-5.62E-05	-0.99	-13.10E-05	-1.26
ค่าคงที่	92.66	1.35	1796.06	1.59	-52.41	-0.04	35.66	0.98	195.88	1.81
Adjusted R-Square	0.20		0.20		0.03		0.06		0.12	
F-Statistic	1.69		1.69		1.08		1.17		1.37	
Observation	1980-1994		1980-1994		1980-1994		1980-1994		1980-1994	

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปี 2527-2543

ตารางที่ 2.9 (ข) สมการผู้มีงานทำอายุ 13-17 ปี

ตัวแปรอิสระ	การจ้างงานรวม				การจ้างงานภาคเกษตร		การจ้างงานภาคอุตสาหกรรม		การจ้างงานภาคบริการ	
	สมการ1		สมการ2		ภาคเกษตร		ภาคอุตสาหกรรม		ภาคบริการ	
	B	t-Stat	B	t-Stat	B	t-Stat	B	t-Stat	B	t-Stat
Relative Wage	1.45	0.15								
Real Wage			-5.91	-1.09	-9.92	-2.23	-2.33	-1.23	-2.53	-1.54
Real GDP	55.52E-05	3.33	64.43E-05	3.92	-72.88E-05	-0.4	61.10E-05	4.35	15.72E-05	1.32
Pop change	-97021.5	-3.07	-83265.74	-3.17	12958.65	0.54	-6487.91	-0.66	-9895.09	-1.23
Unemploy	-1.55	-0.01	-0.92	-0.09	14.35	1.32	2.07	0.51	1.09	0.26
Cap Labour	-0.02	-13.1	-0.02	-11.49	-0.06	-8.97	-246E-05	-5.14	-45.94E-05	-1.29
ค่าคงที่	7149.62	11.02	6960.24	11.74	4543.71	5.66	892.99	4	727.63	3.22
Adjusted R-Square	0.99		0.99		0.99		0.85		0.51	
F-Statistic	257.54		287.62		283.58		17.44		4.1	
Observation	1981-1996		1981-1996		1981-1996		1981-1996		1981-1996	

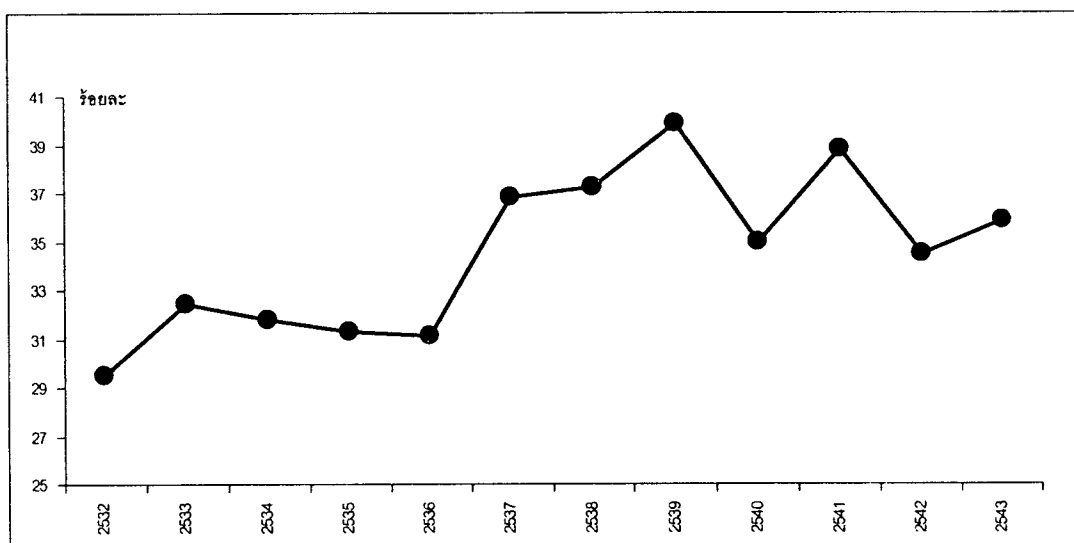
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปี 2527-2543

ส่วนในสมการบริการปรากฏว่าอัตราว่างงานสูงจะทำให้การจ้างงานเด็กในภาคบริการลดลง ซึ่งเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง เพราะภาคบริการที่จ้างงานเด็ก จะเป็นภาคเศรษฐกิจตามอัยาศัย (informal sector) ที่มักไม่ค่อยเคร่งครัดในการปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน เมื่อภาวะเศรษฐกิจแย่ลง นายจ้างจึงสามารถลดการจ้างได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ตัวแปร cap-labour ก็มีค่าสัมประสิทธิ์เป็นลบตามความคาดหมาย และค่า t-statistics ค่อนข้างสูง (แต่ก็ยังไม่มีความสำคัญทางสถิติ)

สมการจ้างงานเด็กอายุ 13-17 ปี ให้ผลดีพอใช้ เพราะตัวแปรสำคัญทางเศรษฐกิจเริ่มมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ อัตราค่าจ้างแท้จริงสูงขึ้นจะทำให้การจ้างแรงงานเด็กในภาคเกษตรลดลง และอาจมีผลให้การจ้างแรงงานเด็กในภาคบริการลดลง (แต่ยังไม่มีความสำคัญทางสถิติ) แต่ที่ค่าจ้างเด็กสูงขึ้นยังไม่ส่งผลให้การจ้างเด็กในภาคอุตสาหกรรมลดลง ผลทางสถิตินี้สอดคล้องกับข้อเท็จจริง กล่าวคือ เด็กส่วนใหญ่จะอยู่ในชนบท ดังนั้นเมื่อระดับค่าจ้างเด็กทั่วประเทศสูงขึ้นก็จะเป็นแรงดึงดูดให้เด็กออกจากภาคเกษตรมาทำงานในเมือง แต่เนื่องจากค่าจ้างเด็กยังต่ำมากเมื่อเทียบกับผู้ใหญ่ (ต่ำกว่าร้อยละ 40 ของค่าจ้างเฉลี่ยของผู้ใหญ่ ดังรูปที่ 2.4) แม้ว่าค่าจ้างเด็กต่อผู้ใหญ่จะเพิ่มจากระดับ 30% ในช่วงปี 2520-2536 มาอยู่ในช่วง 40% หลังจากปี 2536 (ซึ่งเป็นช่วงเศรษฐกิจฟองสบู่) ก็ตาม แต่ระดับความแตกต่างยังสูงมาก ดังนั้นเมื่อค่าจ้างของเด็กสูงขึ้น จึงยังไม่ส่งผลกระทบต่อการจ้างงานเด็กอายุ 13-17 ปี ในภาคบริการและอุตสาหกรรม

ตัวแปรสำคัญอีกตัวหนึ่งที่มีนัยสำคัญต่อการจ้างงานตามทิศทางที่ผู้วิจัยคาดหมายคือ cap-labour ตัวแปรนี้มีนัยสำคัญทั้งในสมการจ้างงานรวม การจ้างงานเกษตร และอุตสาหกรรม แต่ไม่มีนัยสำคัญในภาคบริการ (ซึ่งอาจเป็นเพราะงานบริการที่ใช้แรงงานเด็กเป็นงานที่มีการใช้ทุนในระดับต่ำมาก) ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงของอัตราการใช้ทุนต่อแรงงานจึงทำให้ความต้องการจ้างเด็กลดลง

รูปที่ 2.4 อัตราส่วนค่าจ้างแท้จริงของเด็กต่อผู้ใหญ่ (%)

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปี 2532-2543

แต่สิ่งที่น่าประหลาดใจคือ เมื่อรายได้ประชาชาติต่อหัวในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น ความต้องการจ้างแรงงานเด็กในภาคอุตสาหกรรมก็เพิ่มขึ้นด้วย เพียงแต่อิทธิพลของตัวแปรนี้มีค่าต่ำมากเมื่อวัดจากค่าความยืดหยุ่นต่อการจ้างงาน การที่ตัวแปรรายได้ต่อหัวมีนัยสำคัญ ยังทำให้ตัวแปรนี้มีนัยสำคัญในสมการจ้างงานรวมอีกด้วย ทั้ง ๆ ที่ตัวแปรนี้ไม่มีนัยสำคัญในสมการจ้างงานเด็กในภาคเกษตรและบริการ คำอธิบายก็คือการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมบางส่วนยังเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้น และผลิตสินค้ามูลค่าเพิ่มต่ำมาก (low value added) เพื่อตอบสนองต่อตลาดระดับล่าง เพราะมีคนที่มีรายได้ต่ำเป็นจำนวนมาก ดังนั้นอุตสาหกรรมเหล่านี้จึงยังต้องจ้างเด็กมากขึ้นเพียงแต่ต้องวางระบบให้การผลิตมีประสิทธิภาพสูงขึ้น (productivity) เช่น การจ้างเด็กในโรงงานผลิตเครื่องประดับประเภททองและเงิน กิจกรรมเหล่านี้ขยายตัวตามระบบเศรษฐกิจมหภาค เมื่อการจ้างแรงงานของภาคอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้นสูงขึ้น คนงานผู้ใหญ่จากโรงงานอุตสาหกรรมย่อมต้องการซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยบางอย่างที่มีคุณภาพต่ำ เช่น เครื่องประดับโปรตสังเกต์ว่า การผลิตเครื่องประดับยังเป็นกิจกรรมที่อาศัยแรงงานราคาถูกเป็นหลัก นอกจากราคาสินค้าจะเพิ่มช้าแล้ว ค่ากำหนด ซึ่งเป็ค่าจ้างแรงงานยังมีแนวโน้มคงที่ ดังนั้นนายจ้างจึงต้องให้หัวหน้าช่างว่าจ้างแรงงานเด็กมาช่วยการผลิตเพิ่มขึ้น

2.3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเรียนหนังสือ/ทำงานของเด็ก : การวิเคราะห์ระดับครัวเรือน

วัตถุประสงค์ของการศึกษาคั้งนี้คือการทำความเข้าใจและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเด็ก (และครอบครัว)ว่าจะให้เด็กเรียนต่อ หรือให้ทำงาน การศึกษาไม่ได้ต้องการทดสอบทฤษฎีต่างๆเกี่ยวกับการตัดสินใจทำงานของสมาชิกครัวเรือน อย่างไรก็ตามการทบทวนสาระสำคัญของทฤษฎีต่างๆ จะช่วยให้การวิเคราะห์มีความแหลมคมและมีประเด็นครอบคลุมที่กว้างขวางขึ้น ภาคผนวกที่ 2 สรุปสาระสำคัญของทฤษฎีการตัดสินใจของครัวเรือนเกี่ยวกับการทำงานของเด็ก

โดยสรุปแนวคิดเกี่ยวกับการตัดสินใจของครัวเรือนมี 2 แนวคิดใหญ่ แนวคิดแรกคือพ่อแม่ตัดสินใจบนพื้นฐานความเห็นแก่ตัวของตนเอง นักวิชาการในอดีตจึงเสนอให้มันโยบายห้ามการใช้แรงงานเด็ก ขณะที่นักวิชาการรุ่นหลังมีความระมัดระวังเรื่องข้อเสนอแนะเชิงนโยบายมากกว่ากลุ่มแรกโดยเสนอให้รัฐหามาตรการสนับสนุนให้เด็กได้เรียนต่อเพราะการเอาเด็กออกจากโรงเรียนจะทำให้เกิดต้นทุนสังคมค่อนข้างสูง (หรือเรียกว่า negative externalities)

แนวคิดที่สองมองพ่อแม่ว่ามีความปรารถนาดีต่อลูกทำให้ดุลยภาพในตลาดแรงงานเด็กมีหลายดุลยภาพขึ้นกับเงื่อนไขต่างๆ เช่นถ้าพ่อแม่มีรายได้จากค่าจ้างสูงพอก็จะไม่ส่งลูกทำงานเลย แต่ถ้าค่าจ้างลดต่ำกว่าระดับหนึ่งก็จะเริ่มส่งลูกทำงานมากขึ้น นโยบายการห้ามจ้างแรงงานเด็กจะเป็นนโยบายที่ดีต่อสังคมหากการห้ามใช้แรงงานเด็กทำให้ค่าจ้างผู้ใหญ่สูงขึ้น (เพราะอุปสงค์ต่อแรงงานมีความยืดหยุ่นต่อค่าจ้างต่ำและไม่เปลี่ยนแปลงหลังการประกาศนโยบายห้ามใช้แรงงานเด็ก) แต่ถ้าอุปสงค์ต่อแรงงานโดยรวมอยู่ในระดับสูงมากก็ไม่จำเป็นต้องห้ามใช้แรงงานเด็ก เพราะค่าจ้างแรงงานเด็กจะอยู่ในระดับสูง เป็นต้น

แง่คิดจากการทบทวนทฤษฎีต่าง ๆ ทำให้นักวิจัยตัดสินใจที่จะศึกษาเรื่องแรงงานเด็กทั้งจากพฤติกรรมของตัวเด็ก และพฤติกรรมของครัวเรือน ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าจึงมีการออกแบบสอบถามทั้งเด็กที่ทำงานในตลาดแรงงาน (ดูนิยามในบทที่ 1) ทั้งผู้ที่อยู่กับพ่อแม่ (125 คน) และไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ (218 คน) รวมทั้งการสำรวจครัวเรือนที่ส่งลูกไปทำงาน และครัวเรือนที่ไม่ส่งลูกไปทำงานเลย ประเด็นสำคัญในการวิเคราะห์จะพิจารณาทั้งการตัดสินใจให้ลูกเรียนต่อ หรือให้ทำงาน

นอกจากพฤติกรรมการตัดสินใจในการทำงานแล้ว การศึกษาค้นคว้าก็ยังจะวิเคราะห์พฤติกรรมของเด็กในตลาดแรงงานอีกด้วย การวิเคราะห์นี้นอกจากจะอาศัยข้อมูลจากแบบสอบถามเด็กที่อยู่ในตลาดแรงงานแล้ว ยังใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพทั้งกลุ่มเด็กที่ทำงานตามสถานประกอบการ และกลุ่มเด็กเร่ร่อน (ดูบทที่ 3) สาเหตุที่ต้องมีการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพก็เพราะแบบสอบถามมักจะมีข้อจำกัดไม่สามารถให้ข้อมูลบางอย่างได้ และจากการสัมภาษณ์เบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่า การจะเข้าใจพฤติกรรมและการเปลี่ยนงานของเด็ก จะต้องทำความเข้าใจเรื่องข่าวสารข้อมูลและเครือข่ายของเด็ก เพราะเครือข่ายเป็นที่มาของข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงแนวคิดเรื่องนี้อีกครั้งในบทที่ 3

ก. การตัดสินใจให้ลูกเรียนมัธยม

ดังที่กล่าวในตอนต้นแล้วว่าตั้งแต่มีการขยายโอกาสการศึกษาระดับมัธยมปรากฏว่าเด็กมีโอกาสดูเรียนต่อมัธยมเพิ่มขึ้นมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กในชนบท และเด็กยากจนในชนบท ดังนั้นจำนวนเด็กที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงาน (หรือกำลังแรงงานเด็ก) จึงลดลงอย่างรวดเร็ว (ดูรูปที่ 2.2) แต่คำถามที่ตามมาคือในระดับครัวเรือน อะไรเป็นสาเหตุให้พ่อแม่ตัดสินใจส่งลูกเรียนต่อมัธยม หรือไม่ส่งให้เรียน และถ้าไม่เรียนต่อจะให้ลูกทำงานหรือไม่ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์กระบวนการตัดสินใจเหล่านี้เป็น 2 ขั้นตอน คือตัดสินใจส่งลูกเรียนต่อหรือไม่ก่อน แล้วจึงวิเคราะห์ต่อว่าถ้าไม่เรียนจะให้ทำงานหรือไม่ วิธีคิดแบบนี้ไม่จำเป็นต้องตรงกับวิธีคิดของพ่อแม่ แต่ข้อดีคือทำให้การวิเคราะห์เป็นระบบและง่ายกว่าการสร้างแบบจำลองที่ซับซ้อน ซึ่งอาจให้ผลต่างกันเพียงเล็กน้อย

การตัดสินใจส่งลูกเรียนหนังสือขึ้นกับองค์ประกอบหลายประการดังนี้ องค์ประกอบแรกคือฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ยิ่งพ่อแม่มีฐานะดีลูกก็มีโอกาสเรียนต่อสูง องค์ประกอบที่สองคือลักษณะของครัวเรือนและพ่อแม่ ปัจจัยสำคัญที่ค้นพบในงานวิจัยทั่วโลกคือการศึกษาของแม่มักเป็นสาเหตุสำคัญให้ลูกได้มีโอกาสเรียนต่อ ขนาดครอบครัวที่ใหญ่ขึ้น (เมื่อฐานะครอบครัวคงที่) จะมีผลทำให้ลูกมีโอกาสได้เรียนต่อน้อยลง ครัวเรือนที่ลูกอยู่กับพ่อแม่ ลูกจะมีโอกาสได้เรียนมากกว่าครัวเรือนที่ไม่มีพ่อแม่อยู่ด้วย องค์ประกอบที่สามได้แก่คุณลักษณะของเด็กเอง เช่นถ้าเป็นลูกหญิงพ่อแม่อาจไม่นิยมให้เรียนต่อ ถ้าเด็กมีผลการเรียนชั้นประถมไม่ดี ก็อาจไม่เรียนต่อระดับมัธยม ถ้าเด็กมีสุขภาพไม่ดี ก็มักไม่เรียนต่อหรือในวัยเด็กเล็กพ่อแม่อาจไม่ได้ดูแลเอาใจใส่เรื่องอาหารการกิน สุขภาพ และการเรียนของลูก ทำให้ลูกเรียนต่อไม่ไหว เป็นต้น องค์ประกอบสุดท้ายเป็นตัวแปรในระดับชุมชนและภาค ตัวแปรสำคัญคือหากในหมู่บ้าน/ชุมชนที่เด็กอาศัยอยู่มีโรงเรียนมัธยม โอกาสที่เด็กจะได้เรียนต่อน้อยลงสูงขึ้น นอกจากนั้นก็มีตัวแปรหุ่นเพื่อวัดปัจจัยอื่นๆ ที่อาจมีผลทำให้เด็กสามารถตัดสินใจเรียนต่อหรือไม่เรียนต่อ รายชื่อตัวแปรและนิยามตัวแปรเหล่านี้ปรากฏอยู่ในตารางที่ 2.10

ตารางที่ 2.10 นิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปรสำหรับสมการการตัดสินใจให้ลูกเรียนหรือทำงานของครัวเรือน

ตัวแปร	นิยาม	สำรวจครัวเรือน*		สำรวจทั่วประเทศ ปี 2539**		สำรวจทั่วประเทศ ปี 2541**		สำรวจทั่วประเทศ ปี 2542**	
		Mean	Std. Dev.	Mean	Std. Dev.	Mean	Std. Dev.	Mean	Std. Dev.
จำนวนตัวอย่าง (คน)		506		11,444		10,908		2,090	
Work	ทำงาน = 1 , ไม่ทำงาน = 0	0.73	0.45	0.13	0.34	0.13	0.34	0.09	0.29
Secondary	เรียนมัธยมขึ้นไป = 1 , เรียนต่ำกว่ามัธยม = 0	0.47	0.50	0.80	0.40	0.82	0.38	0.84	0.36
Land	จำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือน (ไร่)	10.29	16.23	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Debt	จำนวนหนี้สินของครัวเรือน (บาท)	37,523.51	62,688.44	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Income	รายได้ของหัวหน้าครัวเรือน (บาท/เดือน)	3,586.86	3,282.52	8,038.14	17,124.98	8,784.93	21,629.71	8,022.04	17,705.16
Ex prob	มีปัญหาค่าใช้จ่ายในการส่งลูกเรียนมัธยม = 1 , ไม่มีปัญหาค่าใช้จ่ายในการส่งลูกเรียน =0	0.41	0.49	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Family size	จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	5.46	1.74	4.77	1.64	4.84	1.74	4.68	1.70
No par	เด็กที่มีแต่พ่อ หรือแม่ หรือไม่มีทั้งพ่อและแม่ = 1 , เด็กที่มีพ่อแม่ครบ = 0	0.06	0.24	0.18	0.27	0.18	0.38	0.17	0.37
Momed1	แม่จบการศึกษาชั้นประถม = 1 , อื่น ๆ = 0	0.53	0.50	0.14	0.35	0.15	0.35	0.14	0.34
Momed2	แม่จบการศึกษาสูงกว่าชั้นประถม = 1 , อื่น ๆ = 0	0.02	0.15	0.04	0.19	0.04	0.20	0.05	0.22
Momed3	แม่ไม่ได้เรียน/ไม่มีการศึกษา = 1 , อื่น ๆ = 0	0.16	0.37	0.04	0.19	0.03	0.18	0.03	0.16
Headoc1	หัวหน้าครัวเรือนทำอาชีพเกษตร = 1 , อื่น ๆ = 0	0.29	0.46	0.39	0.49	0.37	0.48	0.39	0.49
Headoc2	หัวหน้าครัวเรือนทำอาชีพค้าขาย = 1 , อื่น ๆ = 2	0.11	0.32	0.12	0.32	0.13	0.33	0.12	0.33
Headoc3	หัวหน้าครัวเรือนทำอาชีพรับจ้าง หรือ กรรมกร = 1 , อื่น ๆ = 1	0.53	0.50	0.02	0.14	0.01	0.12	0.02	0.13
Headoc4	หัวหน้าครัวเรือนไม่มีอาชีพ หรือไม่ได้ทำงาน = 1 , อื่น ๆ = 0	0.06	0.23	0.0006	0.02	0.005	0.07	0.004	0.06
Female child	เด็กผู้หญิง = 1 , เด็กผู้ชาย = 0	0.52	0.50	0.50	0.50	0.49	0.50	0.50	0.50
Child health	สุขภาพของเด็กไม่ค่อยดีหรือเจ็บป่วยบ่อย = 1 , เด็กไม่มีปัญหาสุขภาพ = 0	0.20	0.40	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
School	ในหมู่บ้านมีโรงเรียนมัธยม = 1 , ไม่มีโรงเรียนมัธยม = 0	0.74	0.44	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
N migrant	จำนวนผู้ใหญ่ในครัวเรือนที่ออกไปทำงานต่างถิ่นในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (คน)	1.05	2.15	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Popular	ถ้าพ่อแม่ตอบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมส่งลูกไปทำงาน = 1 , ไม่นิยม = 0	0.60	0.49	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Region1	กรุงเทพฯ = 1 , อื่น ๆ = 0	0.18	0.38	0.08	0.27	0.05	0.22	0.04	0.20
Region2	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ = 1 , อื่น ๆ = 1	0.34	0.47	0.33	0.47	0.32	0.47	0.33	0.47
Region3	ภาคเหนือ = 1 , อื่น ๆ = 2	0.12	0.32	0.20	0.40	0.20	0.40	0.19	0.40
Region4	ภาคกลาง = 1 , อื่น ๆ = 3	0.37	0.48	0.19	0.39	0.19	0.39	0.21	0.41

ที่มา: * สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย การสำรวจครัวเรือนที่มีลูกอายุ 11-17 ปีทำงาน

** สำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจรายได้รายจ่ายครัวเรือน ปี 2539, 2541 และ 2542 (ตัวเลขครึ่งปีแรก)

ผู้วิจัยใช้วิธีประมาณการแบบ binary logit โดยใช้ข้อมูลจากเด็กในวัย 11-17 ปีจำนวน 506 คนจากครัวเรือนที่ทำการสำรวจ 341 ครัวเรือน ผลการประมาณการปรากฏอยู่ในตารางที่ 2.11(ก) ข้อสรุปมีดังนี้

รายได้ของครัวเรือนมีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญต่อการตัดสินใจให้ลูกเรียนต่อมัธยม ตัวแปรวัดรายได้มี 3 ตัว คือรายได้ต่อเดือนของหัวหน้าครัวเรือน ที่ดินทำกิน ภาระหนี้สิน (ครัวเรือนที่มีหนี้สินมากจะมีฐานะดีกว่าครัวเรือนยากจน เพราะผู้ให้กู้ไม่กล้าเสี่ยงให้คนจนกู้) และครัวเรือนมีปัญหาเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการส่งลูกเรียนเมื่อลูกจบชั้นประถม (หรือมัธยมต้น) หรือไม่ ผลจากตารางที่ 2.11(ก) แสดงว่าถ้าสิ่งอื่นๆ คงที่ ครัวเรือนที่มีฐานะดี (คือที่ดินมาก หรือมีหนี้มาก) ลูกจะมีโอกาสเรียนต่อมากกว่าครัวเรือนที่มีฐานะไม่ดี โปรดสังเกตว่าตัวแปรรายได้ต่อครัวเรือนไม่มีนัยสำคัญแม้จะมีค่าเป็นบวกก็ตาม เพราะการวัดรายได้ให้สมบูรณ์เป็นเรื่องยุ่งยากมาก แต่อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าถ้าพ่อแม่มีปัญหาค่าใช้จ่ายในการส่งลูกเรียน ลูกจะมีโอกาสเรียนน้อยลงถ้าเปรียบเทียบความสำคัญของตัวแปรต่างๆ จะพบว่าตัวแปรปัญหาค่าใช้จ่ายมีอิทธิพลทางลบมากที่สุด ตัวแปรวัดรายได้ที่มีอิทธิพลมากที่สุด (วัดด้วยค่าความยืดหยุ่นของการเรียนต่อที่ตอบสนองต่อการมีหนี้เพิ่มขึ้น 10% หรือต่อการมีที่ดินเพิ่มขึ้น 10%) ได้แก่ ที่ดินทำกิน รองลงมาคือหนี้

ตัวแปรอื่นอีกหลายตัวที่มีนัยสำคัญทางสถิติตามความคาดหมายเบื้องต้นมีดังนี้ แม้ยังมีการศึกษาสูงขึ้นลูกจะมีโอกาสได้เรียนต่อมัธยมมากขึ้นเมื่อเทียบกับเด็กที่มีแม่ซึ่งไม่มีการศึกษา (แต่ตัวแปรการศึกษาแม่ไม่ได้มีนัยสำคัญทางสถิติในบางสมการ) ตัวแปรที่อาจมีอิทธิพลต่อการเรียนของเด็กมากที่สุด คือขนาดครัวเรือนและการเป็นลูกสาว เด็กจากครัวเรือนใหญ่มีโอกาสที่จะเรียนต่อมัธยมน้อยลง แต่ที่น่าแปลกใจคือเด็กหญิงมีโอกาสตัดสินใจเรียนต่อมากกว่าเด็กชาย แสดงว่าการกีดกันทางเพศในด้านการศึกษาอาจหมดไปแล้วจากสังคมไทย เหตุผลอาจเป็นเพราะเด็กหญิงมีความสามารถในการเรียนมากกว่าเด็กชายก็ได้ ตัวแปรอีก 2 ตัวที่น่าสนใจทั้งๆ ที่ค่าสัมประสิทธิ์ยังไม่มีความสำคัญ ก็คือ เด็กอยู่กับพ่อแม่หรือไม่ (NO PAR) กับในหมู่บ้านมีโรงเรียนมัธยมหรือไม่ (SCHOOL) ค่าสัมประสิทธิ์ NO PAR เป็นลบ แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ (ค่า t-statistics ต่ำมาก) แสดงว่าเด็กในครัวเรือนที่ขาดพ่อแม่อาจมีโอกาสได้เรียนน้อยลง และในหมู่บ้านที่มีโรงเรียนมัธยม เด็กมีโอกาสเรียนต่อสูงกว่าเด็กในหมู่บ้านที่ไม่มีโรงเรียนมัธยม

อย่างไรก็ดี เนื่องจากจำนวนตัวอย่างเด็กอายุระหว่าง 11-17 ปีในครัวเรือนที่ผู้วิจัยใช้ในการประมาณการในตารางที่ 2.11(ก) มีเพียง 506 คนเท่านั้น ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลอีกชุดหนึ่ง เป็นข้อมูลระดับมหภาคจากการสำรวจลักษณะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนทั่วประเทศของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2539 2541 และ 2542 มาประมาณการเทียบเคียงกับแบบจำลองปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของพ่อแม่ให้ลูกเรียนต่อระดับมัธยม ตารางที่ 2.11(ข) เป็นผลของการประมาณการด้วยวิธี binary logit regression โดยใช้ตัวแปรต่างๆ เท่าที่มีในการสำรวจลักษณะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พบว่าผลประมาณการสอดคล้องไปในทางเดียวกันกับผลการศึกษาจากข้อมูลการสำรวจครัวเรือนของผู้วิจัยในตารางที่ 2.11(ก) กล่าวคือ ตัวแปรรายได้ยังเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการได้เรียนต่อระดับมัธยมของเด็ก แต่อิทธิพลดังกล่าวค่อนข้างน้อยมาก ส่วนตัวแปรอื่นๆ ได้แก่ ขนาดครัวเรือนก็แสดงผลเช่นเดียวกับการสำรวจครัวเรือนของผู้วิจัย นั่นคือ ยิ่งครัวเรือนมีขนาดใหญ่ โอกาสที่เด็กจะได้เรียนต่อก็จะลดลง และการศึกษาของแม่ที่จบสูงกว่าชั้นประถมก็มีผลสำคัญต่อการได้เรียนต่อของลูก อย่างไรก็ตามมีบางตัวแปรที่แสดงผลแตกต่างจากการประมาณการด้วยข้อมูลจากการสำรวจครัวเรือนของผู้วิจัย เช่น ตัวแปร NO PAR แต่ก็ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ตัวแปรการเป็นลูกสาวก็แทบจะไม่มีนัยสำคัญทางสถิติเช่นกัน

ตารางที่ 2.11 (ก) สมการการตัดสินใจเรียนมัธยม (Logit Analysis) จากข้อมูลแบบสอบถามครัวเรือน

ตัวแปรตามคือ SECONDARY เรียนมัธยม = 1 ไม่เรียนมัธยม = 0

ตัวแปรอิสระ	สมการที่ 1		สมการที่ 2		สมการที่ 3		สมการที่ 4		สมการที่ 5	
	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat
ฐานครอบครัว										
Land	-0.00003	-0.003							0.01	1.38
Debt	0.00001	2.92	0.00001	3.10	0.00001	3.18				
Income			0.00002	0.64			0.00003	1.01		
Ex prob	-1.05	-5.14	-1.05	-5.13	-1.05	-5.19	-1.08	-5.42	-1.07	-5.32
ลักษณะครอบครัว										
Family size	-0.15	-2.46	-0.14	-2.43	-0.15	-2.51	-0.12	-2.10	-0.14	-2.43
No par	-0.10	-0.23	-0.05	-0.12						
Momed 1 (จบประถม)	0.002	0.01	-0.01	-0.04	0.005	0.02	0.07	0.35	0.07	0.37
Momed 2 (จบสูงกว่าประถม)	0.55	0.71	0.48	0.63	0.55	0.73	0.83	1.12	0.77	1.06
ลักษณะเด็ก										
Female child	0.36	1.86	0.36	1.86	0.36	1.86	0.33	1.74	0.34	1.76
Child health	0.02	0.10	0.04	0.15						
ปัจจัยแวดล้อม										
School	0.29	1.25	0.28	1.21	0.29	1.26	0.19	0.85	0.26	1.13
Region 1 (กรุงเทพ)	0.58	1.91	0.55	1.82	0.58	1.97	0.37	1.30	0.54	1.81
Region 2 (อีสาน)	0.37	1.60	0.40	1.69	0.37	1.59	0.36	1.57	0.36	1.56
Region 3 (เหนือ)	0.30	0.90	0.32	0.97	0.30	0.91	0.14	0.42	0.20	0.60
Constant										
ค่าสถิติ										
Log likelihood	-318.25		-318.04		-318.28		-324.26		-323.83	
McFadden R-squared	0.09		0.09		0.09		0.07		0.07	

หมายเหตุ: ดูรายละเอียดนิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปรในตารางที่ 2.10

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจด้วยแบบสอบถามครัวเรือน

ตารางที่ 2.11 (ข) สมการการตัดสินใจเรียนมัธยม (Logit Analysis)
จากข้อมูลสำรวจครัวเรือนทั่วประเทศ

ตัวแปรตามคือ SECONDARY เรียนมัธยม = 1 ไม่เรียนมัธยม = 0

ตัวแปรอิสระ	ปี 2539		ปี 2541		ปี 2542	
	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat
ฐานะครอบครัว						
Income	0.000001	4.24	0.0000006	2.43	0.000003	3.71
ลักษณะครอบครัว						
Family size	-0.09	-6.14	-0.07	-4.66	-0.09	-3.47
No par	0.007	0.08	0.06	0.71	0.38	2.22
Momed 1 (จบประถม)	-0.06	-0.68	0.04	0.42	-0.42	-2.62
Momed 2 (จบสูงกว่าประถม)	0.33	2.10	0.46	2.87	-0.56	-2.45
ลักษณะเด็ก						
Female child	0.08	1.59	0.07	1.42	0.04	0.40
ปัจจัยแวดล้อม						
Region 1 (กรุงเทพ)	0.70	5.56	0.40	2.77	0.32	1.02
Region 2 (อีสาน)	0.13	1.81	0.09	1.33	0.01	0.09
Region 3 (เหนือ)	-0.004	-0.05	0.11	1.32	0.03	0.22
Region 4 (กลาง)	-0.14	-1.89	-0.12	-1.57	-0.40	-2.83
Constant	1.67	16.67	1.70	17.30	2.04	10.6
ค่าสถิติ						
จำนวนตัวอย่าง	11444		10908		3534	
Log likelihood	-5212.05		-4764.54		-1400.06	
McFadden R-squared	0.01		0.008		0.02	

หมายเหตุ : ดูรายละเอียดนิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปรในตารางที่ 2.10

ที่มา : คำนวณจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจรายได้รายจ่ายครัวเรือน ปี 2539, 2541 และ 2542

ข. กระบวนการตัดสินใจให้ลูกทำงานนอกบ้าน

ก่อนที่จะวิเคราะห์สาเหตุที่เด็กตัดสินใจไปทำงานนอกบ้านผู้วิจัยจะขอเสนอข้อมูลบางประการเกี่ยวกับกระบวนการตัดสินใจของพ่อแม่และเด็กก่อน

จากการสัมภาษณ์ทั้งตัวเด็กและพ่อแม่ของเด็กพบประเด็นน่าสนใจว่าการตัดสินใจทำงานนอกบ้านไม่ได้ขึ้นอยู่กับพ่อแม่เป็นสำคัญ จากการสอบถามเด็กที่ทำงานนอกบ้านว่าใครเป็นผู้ตัดสินใจ ปรากฏว่าเด็กเกือบครึ่ง (48%) ตอบว่าตัวเองเป็นคนตัดสินใจ อีกหนึ่งในสี่ระบุว่าตัดสินใจร่วมกับพ่อแม่/ผู้ปกครอง มีเด็กเพียงร้อยละ 25 ที่บอกว่าพ่อแม่/ญาติเป็นผู้ตัดสินใจ เมื่อถามผู้ปกครองว่ามีเหตุผลอย่างไรจึงให้ลูกไปทำงานต่างถิ่น ร้อยละ 44 ตอบว่า “แล้วแต่เด็ก” แสดงว่าเด็กมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจไปทำงานนอกบ้าน เมื่อถามว่ามีเหตุผลใดจึงยินยอมให้ลูกไปทำงานต่างถิ่น ร้อยละ 58 ของพ่อแม่บอกว่าไม่มีเงินส่งเรียนต่อ หรือต้องการให้เด็กหาเงินจุนเจือ คำตอบข้อนี้อาจแสดงว่าพ่อแม่เป็นคนตัดสินใจ แต่ก็มีผู้ปกครองร้อยละ 6 ที่ตอบว่าเด็ก

ต้องการออกไปทำงานเองหรือรับผิดชอบตัวเอง และมีอีกร้อยละ 8 ที่บอกว่าเด็กเรียนหนังสือต่อไม่ไหว นอกจากนี้มีพ่อแม่ของเด็กที่ไม่ได้เรียนต่อแล้วออกทำงานต่างถิ่นจำนวน 70 ครอบครัวที่บอกว่าสาเหตุที่ลูกไม่เรียนต่อแล้วไปทำงานต่างถิ่นก็เพราะลูกไม่อยากเรียนต่อ คำตอบเหล่านี้แสดงว่ากระบวนการตัดสินใจให้ลูกทำงานมิได้ขึ้นอยู่กับพ่อแม่เท่านั้น แต่เด็กไทยมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจด้วยตนเอง และ/หรือปรึกษากับพ่อแม่ ดังนั้นถึงแม้ว่าการตัดสินใจของพ่อแม่ในการให้ลูกทำงานอาจอยู่บนพื้นฐานความเห็นแก่ตัว แต่ก็มีพ่อแม่ส่วนใหญ่ที่ปล่อยให้ลูกตัดสินใจเอง หรือตัดสินใจร่วมกับลูก ดังนั้นคงจะพูดไม่ได้เต็มปากว่าในสังคมไทยปัจจัยสำคัญที่สุดที่พ่อแม่ให้ลูกมาทำงานเพราะพ่อแม่เห็นแก่ตัว

ค. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจออกทำงานของเด็ก

นอกจากปัจจัยต่างๆ ที่เหมือนกับปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเรียนต่อมัธยม (เช่น ฐานะครอบครัว ลักษณะของครัวเรือน คุณสมบัติส่วนตัว ฯลฯ) การตัดสินใจออกทำงานต่างถิ่นยังอาจขึ้นกับปัจจัยอื่นๆ อีก ได้แก่ อาชีพของหัวหน้าครัวเรือน (ซึ่งวัดทั้งฐานะของครัวเรือน และข้อมูลข่าวสารของพ่อแม่เกี่ยวกับตลาดงาน) สารสนเทศเรื่องแหล่งงานของเด็ก อาทิเช่น ในครัวเรือนเคยมีสมาชิกไปทำงานต่างถิ่นหรือไม่ ในหมู่บ้านมีคนอพยพไปทำงานต่างถิ่นมากหรือไม่

ตารางที่ 2.12(ก) คำนวณมาจากผลการสำรวจครัวเรือนที่มีลูกในวัย 11-17 ปีจำนวน 506 คนจาก 341 ครัวเรือน โดยใช้สมการ logit ปรากฏว่าปัจจัยชุดเดียวกับที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเรียนต่อ กลับมามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทำงานของเด็ก แต่ทิศทางของอิทธิพลเป็นไปในทางตรงข้ามจากกรณีตัดสินใจเรียน ซึ่งก็เป็นไปตามการคาดหมายตามแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ข้อสรุปมีดังนี้

ยิ่งฐานะของครัวเรือนดี (วัดด้วยที่ดิน และการมีหนี้สิน) เด็กจะตัดสินใจไม่ทำงานต่างถิ่น แต่ถ้าครัวเรือนมีปัญหาด้านค่าใช้จ่าย เด็กก็จะตัดสินใจออกทำงานต่างถิ่น เด็กที่มีแม่ที่มีการศึกษาจะมีโอกาสออกทำงานน้อยกว่าเด็กซึ่งแม่ไม่ได้เรียนหนังสือ ยิ่งแม่เรียนสูง เด็กยิ่งมีโอกาสทำงานน้อยลง (สัมประสิทธิ์ของ MOMED 2 หรือแม่ที่เรียนมัธยมหรือสูงกว่านั้นมีความมากกว่าสัมประสิทธิ์ของ MOMED 1 หรือแม่เรียนประถม โดยที่ค่าสัมประสิทธิ์ติดลบ แสดงว่าถ้าเทียบกับกลุ่มเด็กที่มีแม่ซึ่งไม่ได้เรียน เด็กที่มีแม่มีการศึกษาจะมีโอกาสทำงานน้อยกว่า) ตัวแปรตัวสุดท้ายที่มีนัยสำคัญคือในหมู่บ้านมีโรงเรียนมัธยม (School) หรือไม่ ถ้ามี เด็กจะมีโอกาสออกทำงานน้อยลง

ส่วนตัวแปรอื่นๆ ล้วนแต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติเลยรวมทั้งตัวแปรสารสนเทศ แต่ก็ไม่น่าประหลาดใจ เพราะเด็กส่วนใหญ่ที่ออกมาทำงานต่างถิ่นล้วนได้รับข้อมูลเกี่ยวกับงานที่จะไปทำอย่างดีจากญาติพี่น้อง หรือเพื่อนในหมู่บ้าน (เช่นร้อยละ 88 ได้ข้อมูลจากญาติพี่น้องและคนในหมู่บ้านเดียวกัน เด็กกว่า 80% ที่มาทำงานมีข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับงาน มีเด็กเพียงร้อยละ 6 ที่ติดต่อเอง (4%) และทราบจากประกาศรับสมัครงาน (1.9%) นอกจากนั้นเกือบร้อยละ 82 ได้งานทันทีที่ออกจากหมู่บ้าน ข้อมูลเหล่านี้แสดงว่าถ้าเด็กที่ออกมาทำงานมีข้อมูลอย่างดีเด็กคนอื่นในหมู่บ้านที่ไม่ออกมาทำงานก็ย่อมจะมีข้อมูลเหมือนกันหรือถ้าต้องการ ก็สามารถหาข้อมูลเดียวกันได้จากคนในหมู่บ้าน ดังนั้นตัวแปรสารสนเทศจึงไม่มีผลต่อการตัดสินใจออกทำงานหรือไม่ออกทำงาน

ตารางที่ 2.12 (ก) สมการการตัดสินใจให้ลูกทำงาน (Logit Analysis) จากข้อมูลแบบสอบถามครัวเรือน

ตัวแปรตามคือ WORK ทำงาน = 1 ไม่ทำงาน = 0

ตัวแปรอิสระ	สมการที่ 1		สมการที่ 2		สมการที่ 3		สมการที่ 4		สมการที่ 5	
	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat
ฐานะครอบครัว										
Land	-0.01	-1.44			-0.02	-2.89				
Debt	-0.000005	-2.19	-0.000006	-2.66			-0.00001	-2.97		
Income			-0.00001	-0.26					-0.00001	-0.16
Ex prob	2.54	7.32	2.56	7.36	2.54	7.47	2.58	7.51	2.58	7.62
ลักษณะครอบครัว										
Family size	0.005	0.06	-0.02	-0.21	0.02	0.23	-0.01	-0.11	-0.02	-0.25
No par	0.06	0.10	0.06	0.10						
Momed 1 (จบประถม)	-0.79	-3.11	-0.76	-3.00	-0.88	-3.56	-0.82	-3.29	-0.89	-3.62
Momed 2 (จบสูงกว่าประถม)	-1.02	-1.43	-1.15	-1.61	-1.06	-1.46	-1.09	-1.55	-1.41	-1.97
Headoc1 (เกษตร)	-0.39	-0.71	-0.40	-0.72						
Headoc2 (ค้าขาย)	0.39	0.69	0.57	0.96						
Headoc3 (รับจ้าง)	-0.06	-0.11	0.05	0.10						
ลักษณะเด็ก										
Female child	-0.23	-0.97	-0.22	-0.95	-0.24	-1.02	-0.22	-0.95	-0.21	-0.93
Child health	-0.13	-0.44	-0.12	-0.38						
ปัจจัยแวดล้อม										
School	-0.63	-2.06	-0.55	-1.84	-0.58	-1.95	-0.50	-1.71	-0.38	-1.36
N migrant	0.05	0.54	0.05	0.57						
Popular	0.08	0.34	0.13	0.53						
Region 1 (กรุงเทพ)	0.07	0.19	0.24	0.66	0.18	0.52	0.36	1.10	0.52	1.55
Region 2 (อีสาน)	0.37	1.16	0.45	1.43	0.24	0.85	0.30	1.05	0.34	1.23
Region 3 (เหนือ)	-0.32	-0.74	-0.19	-0.45	-0.30	-0.72	-0.23	-0.56	-0.02	-0.06
Constant										
ค่าสถิติ										
Log likelihood	-226.64		-227.66		-230.99		-230.23		-235.29	
McFadden R-squared	0.24		0.23		0.22		0.23		0.21	

หมายเหตุ: ดูรายละเอียดนิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปรในตารางที่ 2.10

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจด้วยแบบสอบถามครัวเรือน

ส่วนตารางที่ 2.12(ข) เป็นผลการประมาณการจากข้อมูลการสำรวจลักษณะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนทั่วราชอาณาจักร ซึ่งผลการประมาณการเป็นไปในทิศทางเดียวกับการศึกษาด้วยข้อมูลจากการสำรวจครัวเรือนของผู้วิจัยเช่นเดียวกัน

ตารางที่ 2.12 (ข) สมการการตัดสินใจให้ลูกทำงาน (Logit Analysis)
จากข้อมูลสำรวจครัวเรือนทั่วประเทศ

ตัวแปรตามคือ WORK ทำงาน = 1 ไม่ทำงาน = 0

ตัวแปรอิสระ	ปี 2539		ปี 2541		ปี 2542	
	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า Z-stat
ฐานะครอบครัว						
Income	-0.000003	-5.53	-0.000002	-4.22	-0.000005	-1.43
ลักษณะครอบครัว						
Family size	0.11	6.53	0.07	4.07	0.13	3.94
No par	0.47	5.17	0.43	4.48	0.41	1.89
Momed 1 (จบประถม)	-0.05	-0.53	-0.17	-1.64	-0.37	-1.59
Momed 2 (จบสูงกว่าประถม)	-0.59	-2.89	-0.60	-2.98	-0.004	-0.01
Headoc1 (เกษตร)	0.29	4.31	0.54	7.74	0.75	5.09
Headoc2 (ค้าขาย)	-0.03	-0.25	0.22	2.16	0.49	2.36
Headoc3 (รับจ้าง)	0.40	0.18	0.77	3.62	1.37	3.75
ลักษณะเด็ก						
Female child	-0.04	-0.69	-0.40	-6.66	-0.37	-3.05
ปัจจัยแวดล้อม						
Region 1 (กรุงเทพ)	-0.02	-0.13	0.55	3.89	0.05	0.14
Region 2 (อีสาน)	-0.07	-0.87	0.0007	0.01	0.33	1.93
Region 3 (เหนือ)	-0.10	-1.06	-0.22	-2.31	0.06	0.28
Region 4 (กลาง)	-0.21	-2.30	-0.10	-1.03	0.09	0.45
Constant	-2.32	-18.89	-2.20	-18.52	-3.26	-12.66
ค่าสถิติ						
จำนวนตัวอย่าง	11444		10908		3534	
Log likelihood	-4115.82		-3836.40		-984.53	
McFadden R-squared	0.02		0.03		0.04	

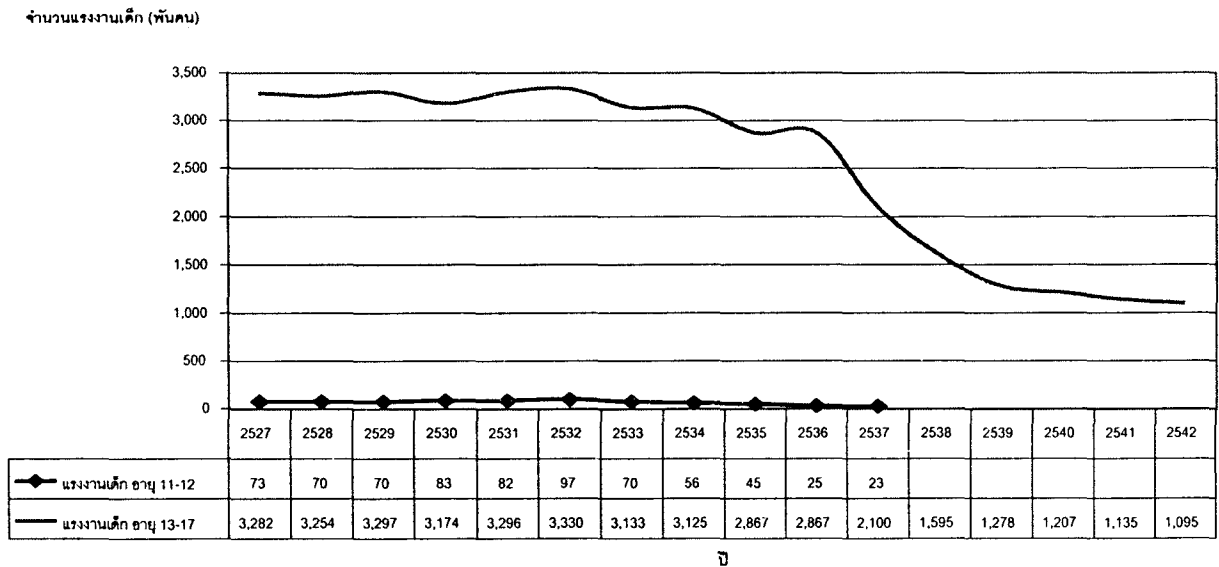
หมายเหตุ: ดูรายละเอียดนิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปรในตารางที่ 2.10
ที่มา: คำนวณจากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจรายได้รายจ่ายครัวเรือน ปี 2539, 2541 และ 2542

2.4 การพยากรณ์ความต้องการแรงงานเด็กในอนาคต

เนื่องจากการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่ออุปทานและการจ้างแรงงานเด็กด้วยสมการอัตราการใช้กำลังแรงงานของเด็กและสมการการจ้างแรงงานเด็กในตอนที่ 2.2 ให้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจ ผู้วิจัยจึงต้องใช้วิธีพยากรณ์โดยพิจารณาตัวแปรในระบบเศรษฐกิจที่มีผลกำหนดความต้องการแรงงานเด็กจากแบบจำลองความ

เข้มข้นของแรงงานเด็กแทน โดยในการพยากรณ์ครั้งนี้ กำหนดให้แรงงานเด็ก¹¹ หมายถึง ผู้มีงานทำที่ไม่เรียนหนังสือที่มีอายุระหว่าง 11 ถึง 17 ปี โดยในขั้นแรก ทำการแบ่งแรงงานเด็กออกเป็นกลุ่ม ๆ โดยใช้ปัจจัยด้านอายุ, เพศ, ลักษณะงานที่ทำ เป็นตัวกำหนด ได้ดังนี้ คือ ช่วงอายุ 11-12 ปี และ 13-17 ปี,¹² เพศหญิงและชาย, ทำงานนอกภาคเกษตรและทำงานในภาคเกษตร และจากข้อมูลการสำรวจกำลังแรงงานเด็กผู้มีงานทำ (Labor Force Survey) พบว่า เด็กผู้มีงานทำในช่วงอายุ 13-17 ปี มีจำนวนมากกว่า เด็กผู้มีงานทำในช่วงอายุ 11-12 เป็นอย่างมาก (ดังแสดงในรูปที่ 2.5) นอกจากนี้ยังพบอีกว่า ความแตกต่างระหว่างจำนวนเด็กผู้มีงานทำเพศหญิงและชายต่อประชากรในแต่ละช่วงอายุ มีความแตกต่างกันน้อยมาก โดยเฉพาะในปีหลัง ๆ (ดังแสดงในรูปที่ 2.6 และ 2.7) ดังนั้น ในการพยากรณ์ครั้งนี้ จึงพิจารณารวมทั้งสองเพศเข้าด้วยกัน นั่นคือ ทำการพยากรณ์เด็กผู้มีงานทำออกเป็น 4 กลุ่มดังนี้คือ 1) เด็กผู้มีงานทำอายุ 11-12 ปี ที่ทำงานนอกภาคเกษตร 2) เด็กผู้มีงานทำอายุ 11-12 ปี ที่ทำงานในภาคเกษตร 3) เด็กผู้มีงานทำอายุ 13-17 ปี ที่ทำงานนอกภาคเกษตร และ 4) เด็กผู้มีงานทำอายุ 13-17 ปี ที่ทำงานในภาคเกษตร

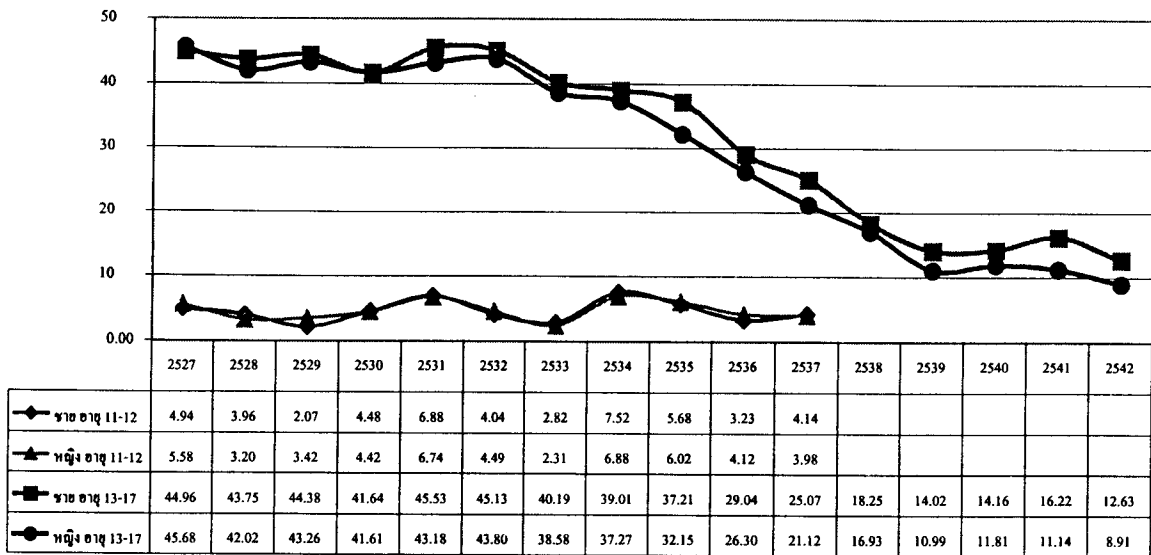
รูปที่ 2.5 จำนวนเด็กผู้มีงานทำแยกตามช่วงอายุ

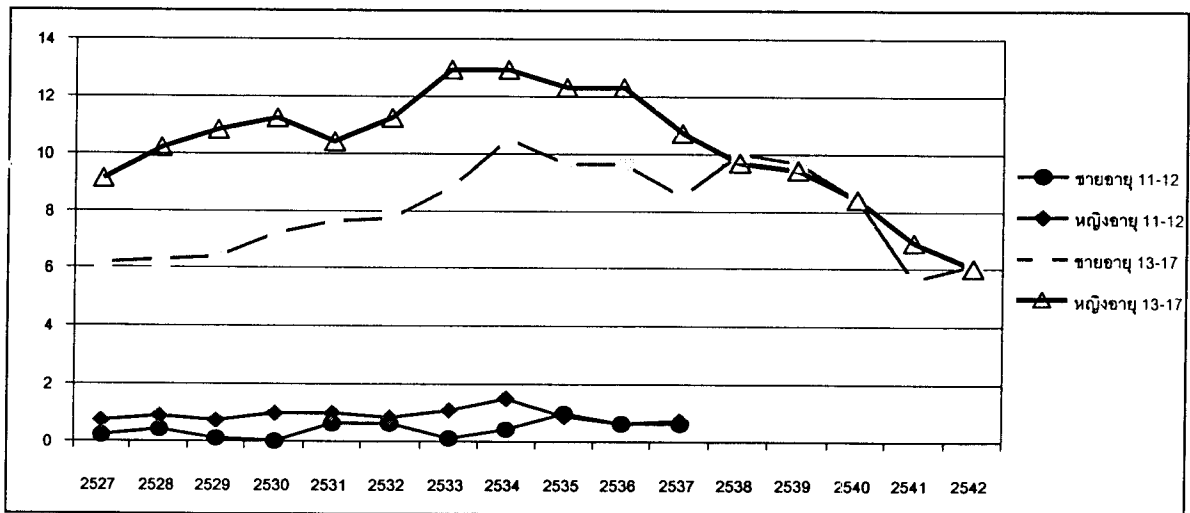
¹¹ ในการศึกษาครั้งนี้ อาศัยข้อมูลการสำรวจกำลังแรงงาน โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยเลือกพิจารณาเฉพาะรอบที่ 3 ของแต่ละปี โดยเริ่มต้นจากปี 2527 จนถึงปี 2542 สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับเด็กอายุ 13-17 ปี อย่างไรก็ตามสำหรับเด็กอายุ 11-12 ปี มีการสำรวจถึงเพียงปี 2537 นั้นหมายความว่า ทำการพยากรณ์เด็กผู้มีงานทำอายุ 11-12 ปี ตั้งแต่ปี 2538 เป็นต้นไป

¹² หลักการที่ใช้ในการแบ่งช่วงอายุออกเป็นสองช่วงอายุดังกล่าว คือ ช่วงอายุ 11-12 ปี เป็นเด็กที่เรียนในระดับประถมศึกษา ส่วนช่วงอายุ 13-17 ปี จะเป็นระดับมัธยมศึกษา ซึ่งมีอัตราการเข้าเรียนต่างกัน

รูปที่ 2.6 ร้อยละของเด็กที่มีงานทำในภาคเกษตรต่อประชากร

รูปที่ 2.7 ร้อยละของเด็กที่มีงานทำนอกภาคเกษตรต่อประชากร

เมื่อพิจารณาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจำนวนของเด็กผู้มีงานทำในประเทศไทย เราจะพบว่าอัตราการว่างงานของแรงงานเด็ก (ซึ่งหมายถึงสัดส่วนของจำนวนเด็กที่ไม่เรียนหนังสือและไม่ทำงานต่อจำนวนเด็กที่ไม่เรียนหนังสือทั้งหมด) ไม่ได้เปลี่ยนแปลงในลักษณะผกผันกับอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นั่นคือ อัตราการว่างงานของแรงงานเด็กไม่ได้ลดลงเมื่อเศรษฐกิจของประเทศโตขึ้น ซึ่งแตกต่างจากแนวโน้มของอัตราการว่างงานของแรงงานผู้ใหญ่ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงในลักษณะผกผันกับอัตราการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ กล่าวคือ จำนวนแรงงานเด็กมีจำนวนลดลงตามระดับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม แนวโน้มดังกล่าวไม่น่าจะเป็นผลของรายได้ (income effect) ที่เพิ่มขึ้นจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการสำรวจพบว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวน่าจะเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของตลาดแรงงานเด็ก

โครงสร้างของตลาดแรงงานเด็กซึ่งเป็นข้อสมมติในการสร้างแบบจำลองในการพยากรณ์ประกอบไปด้วยสองส่วนคือ ด้านอุปสงค์และอุปทานโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ในด้านอุปสงค์ โครงสร้างการผลิตในภาคต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปสู่โครงสร้างที่มีความต้องการใช้แรงงานเด็กลดลง
 - การนำเครื่องจักรมาใช้ทั้งในภาคเกษตร เช่น การใช้เครื่องจักรในการเกี่ยวข้าวและนวดข้าว และภาคอุตสาหกรรมต่างๆ เช่น การปั๊ม การหล่อขึ้นรูป ถูกแทนที่ด้วยเครื่องจักรสมัยใหม่
 - อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนการผลิตที่อาศัยขนาดการผลิตที่ใหญ่มากขึ้น
 - โรงงานอุตสาหกรรมในระบบ ต้องการแรงงานที่มีทักษะสูงกว่าระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพราะต้องจ่ายค่าจ้างขั้นต่ำตามกฎหมาย ไม่ว่าจะว่าจ้างแรงงานที่สำเร็จการศึกษาชั้นไหนก็ตาม โรงงานเหล่านี้จึงจ้างงานเฉพาะผู้จบมัธยมต้นขึ้นไป ซึ่งทำให้แรงงานเด็กมีคุณสมบัติไม่เพียงพอ
- ในด้านอุปทาน ปัจจัยที่สำคัญในการกำหนดอุปทานของแรงงานเด็กคือการศึกษา โดยจะพบว่าจำนวนเด็กที่ไม่เรียนหนังสือซึ่งจะสามารถทำงานอย่างเต็มรูปแบบลดลงอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลจากการขยายโอกาสทางการศึกษา ซึ่งเริ่มมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2534 ฐานของแรงงานเด็กที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานจึงลดลงอย่างรวดเร็ว แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากอุปสงค์ของแรงงานเด็กลดลงมากกว่าอุปทานค่อนข้างมาก จึงมีผลทำให้อัตราการว่างงานของแรงงานเด็กที่ไม่ได้เรียนหนังสือเพิ่มขึ้น¹³

แบบจำลอง (Model) ที่สามารถอธิบายและทำนายการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างของตลาดแรงงานเด็กดังกล่าวจะต้องสะท้อนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทั้งด้านอุปสงค์และอุปทานดังกล่าว แบบจำลองเชิงประจักษ์ (empirical model) หนึ่งที่สามารถสะท้อนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวคือ แบบจำลองที่พิจารณาความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำในแต่ละสาขา ความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำในแต่ละสาขาดังกล่าวหมายถึงจำนวนเด็กผู้มีงานทำต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP)¹⁴ ในสาขานั้น

จากโครงสร้างของตลาดแรงงานเด็กด้านอุปสงค์ จะพบว่า เมื่อเศรษฐกิจมีการพัฒนาหรือเจริญเติบโตมากยิ่งขึ้น จะทำให้ความต้องการแรงงานเด็กลดลง ซึ่งส่งผลทำให้ความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำลดลงไปด้วย นั่นคือ เมื่อ GDP มากขึ้นย่อมมีความต้องการแรงงานเด็กลดลง ซึ่งเป็นผลมาจากการนำเครื่องจักรมาใช้มากขึ้น และความไม่เหมาะสมของแรงงานเด็กในการทำงานที่ต้องใช้เทคนิคมากขึ้น ดังนั้น GDP จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สะท้อนความต้องการแรงงานเด็กได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีปัจจัยด้านการศึกษาที่กำหนดอุปทานของแรงงานเด็ก ซึ่งจะเห็นได้ว่าจากนิยามของเด็กผู้มีงานทำที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เราได้รวมเอาผลของการศึกษาต่อแรงงานเด็กมาไว้ในแบบจำลองแล้ว ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ จึงใช้แบบจำลองที่กล่าวถึงการเปลี่ยน

¹³ การที่เด็กไม่เรียนหนังสือและไม่ทำงานเป็นผลมาจากหลายอย่าง เช่น การติดยาเสพติด, ไม่ต้องการเรียนหนังสือและไม่ต้องการทำงาน โดยครอบครัวมีฐานะที่พอจะเลี้ยงดูได้ หรือกลุ่มเด็กที่อยู่ระหว่างทางานทำ เป็นต้น

¹⁴ เป็นผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติที่แท้จริง ณ ราคาคงที่ปี 2531

แปลงความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำเมื่อเวลาเปลี่ยนไป เนื่องจากความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำสะท้อนถึงการจ้างแรงงานเด็ก (จำนวนเด็กผู้มีงานทำ) และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (GDP) ซึ่งหมายถึง สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างของตลาดแรงงานเด็กนั่นเอง

นอกจากนี้จากข้อมูลยังพบว่า อัตราการเปลี่ยนแปลงของความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำแปรผันตรงตามความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำในขณะนั้น นั่นคือ ถ้าเด็กผู้มีงานทำมีความเข้มข้นสูง อัตราการเปลี่ยนแปลงของความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำจะมีค่ามาก ดังนั้นเราจึงสามารถเขียนความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการเปลี่ยนแปลงของความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำและความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำในรูปสมการทางคณิตศาสตร์ได้เป็น

$$\frac{\dot{\rho}(t)}{\rho(t)} = \alpha \quad (1)$$

โดย α หมายถึง อัตราการเจริญเติบโตของความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำ ซึ่งมีค่าคงที่

$\rho(t) = \frac{\text{จำนวนเด็กผู้มีงานทำในสาขา } i \text{ ที่ทำงานในสาขา } i}{\text{GDP สาขา } i}$ หมายถึง ความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำในช่วงอายุต่าง ๆ (ช่วงอายุ 11–12 ปี และ 13–17 ปี) และทำงานในสาขาต่าง ๆ (ทำงานนอกภาคเกษตร และทำงานในภาคเกษตร)

$\dot{\rho}(t) = \frac{d\rho}{dt}$ หมายถึง อัตราการเปลี่ยนแปลงของความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำ ณ เวลา t

จากสมการที่ 1 เราสามารถหาคำตอบของสมการเชิงอนุพันธ์โดยการอินทิเกรต¹⁵ ซึ่งทำให้สามารถได้สมการที่อยู่ในรูปที่เหมาะสมสำหรับการพยากรณ์ได้ดังนี้

$$\ln(\rho) = \alpha t + \beta \quad (2)$$

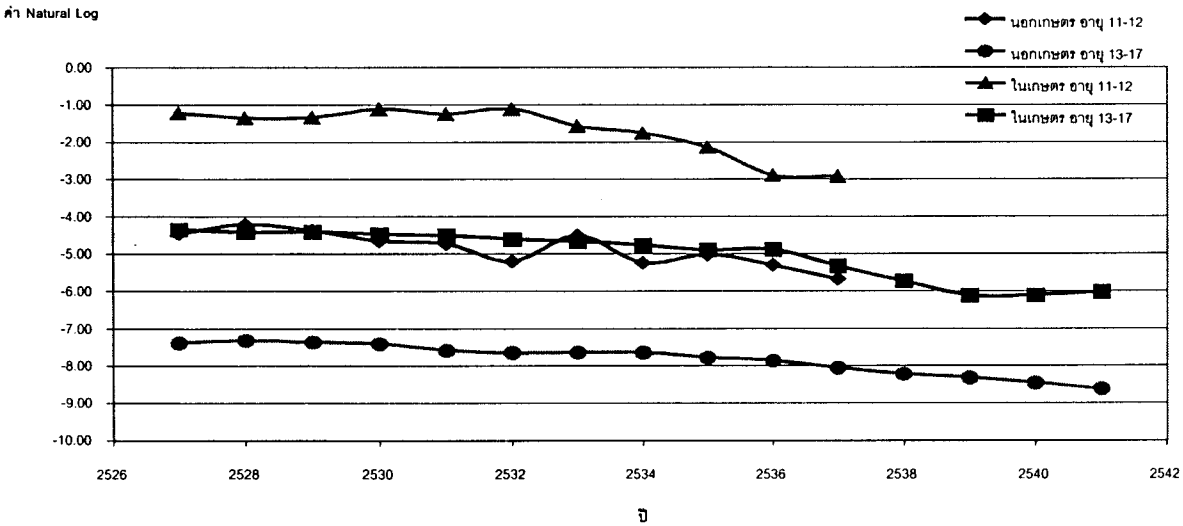
โดยที่ α, β เป็นค่าคงที่

นอกจากนี้ จากข้อมูลอนุกรมเวลา (time series) ของความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำในแต่ละสาขา ดังแสดงในรูปที่ 2.8 จะพบว่า อนุกรมเวลาของความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำในรูปลอการิทึมในแต่ละกลุ่มมีแนวโน้มเป็นเส้นตรง นั่นหมายความว่า การเปลี่ยนแปลงของความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำต่อเวลา แปรผันตรงกับระดับความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำในขณะนั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าข้อมูลอนุกรมเวลานี้สอดคล้องกับสมการที่ 2 ซึ่งเป็นสมการเส้นตรงที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างค่าลอการิทึมของความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำกับเวลา

¹⁵ การหาคำตอบของสมการที่ (1) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จาก สมการที่ 1 จะได้ $\int \frac{d\rho}{\rho} = \int \alpha dt \Rightarrow \ln \rho = \alpha t + \beta$

รูปที่ 2.8 ค่า Natural Log ของอัตราส่วนระหว่างแรงงานต่อ GDP ในแต่ละสาขา

หมายเหตุ: แกนตั้งอยู่ในสเกลลอการิทึมธรรมชาติ

เมื่อนำข้อมูลอนุกรมเวลาของความเข้มข้นของเด็กผู้มีงานทำมาวิเคราะห์ความถดถอย (Regression analysis) โดยใช้แบบจำลองในสมการที่ 2 เราจะได้ค่าสัมประสิทธิ์และค่าทางสถิติต่างๆ ดังแสดงในตารางที่ 2.13

ตารางที่ 2.13 ค่าสัมประสิทธิ์และค่าทางสถิติสำหรับการพยากรณ์เด็กผู้มีงานทำในกลุ่มต่าง ๆ

กลุ่มแรงงานเด็ก	ค่าคงที่ β	สัมประสิทธิ์ α	Adjusted R Square
กลุ่มอายุ 11-12 ปี ทำงานนอกภาคเกษตร	-4.132 (-26.538)	-0.122 (-5.300)	0.730
กลุ่มอายุ 11-12 ปี ทำงานในภาคเกษตร	-0.685 (-2.754)	-0.170 (-4.638)	0.672
กลุ่มอายุ 13-17 ปี ทำงานนอกภาคเกษตร	-7.210 (-153.321)	-0.0668 (-9.639)	0.902
กลุ่มอายุ 13-17 ปี ทำงานในภาคเกษตร	-4.178 (-58.862)	-0.082 (-7.876)	0.859

หมายเหตุ: ค่าในวงเล็บคือค่า T-statistic

จะเห็นว่าค่าสัมบูรณ์ของ T-statistic ในตารางดังกล่าวมีค่าสูงมาก ซึ่งแสดงว่าตัวแปรที่ใช้มีนัยสำคัญทางสถิติ นอกจากนี้ค่า Adjusted R-Square ที่สูงยังแสดงให้เห็นด้วยว่า แบบจำลองที่ใช้สามารถอธิบายแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอดีตได้เป็นอย่างดี

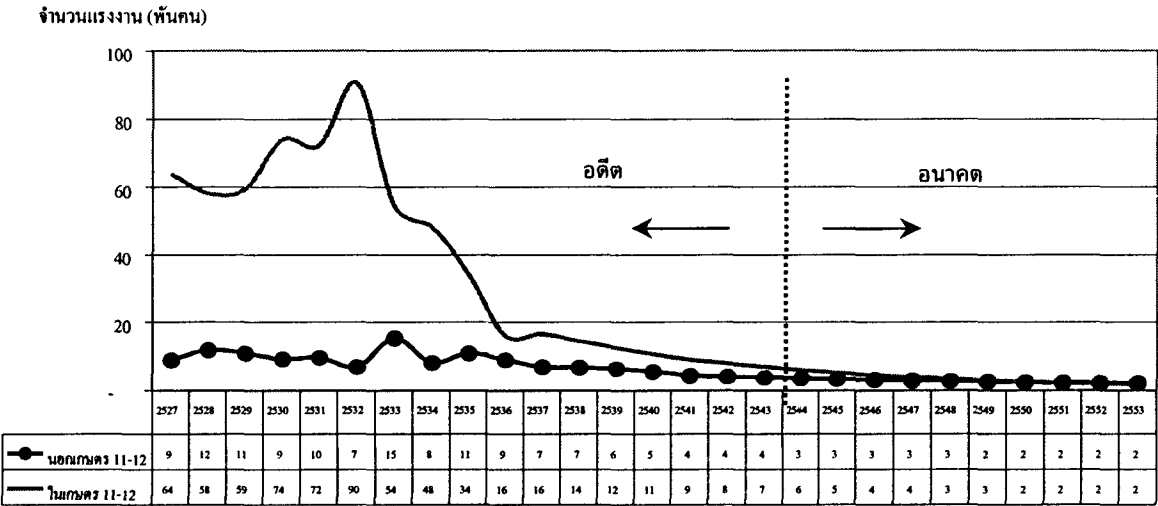
จากแบบจำลองดังกล่าว สามารถพยากรณ์จำนวนแรงงานเด็กได้โดยอาศัยตัวเลขการคาดการณ์ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ซึ่งพยากรณ์อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยในแต่ละสาขาดังแต่ปี 2543 จนถึงปี 2553 ดังแสดงในตารางที่ 2.14

ตารางที่ 2.14 การพยากรณ์อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ
โดยมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

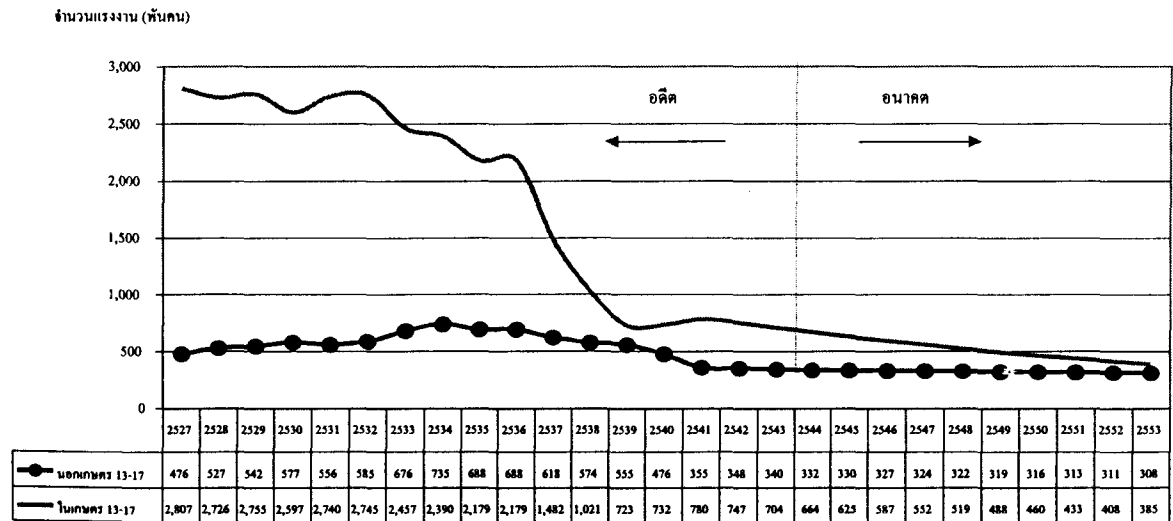
ปี	2543	2544	2545	2546-2549	2550-2553
อัตราการเจริญเติบโตในภาคเกษตร	2.1	2.4	2.1	2.1	2.3
อัตราการเจริญเติบโตนอกภาคเกษตร	4.5	4.6	6.2	6.0	6.0

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว สามารถพยากรณ์จำนวนเด็กผู้มีงานทำจนถึงปี 2553 ได้ ดังแสดงในรูปที่ 2.9 และ 2.10 แบ่งเป็นช่วงอายุ 11-12 ปี และ 13-17 ปี ตามลำดับ และในแต่ละรูปยังแบ่งเป็นเด็กผู้มีงานทำที่ทำงานนอกภาคเกษตรและในภาคเกษตรอีกด้วย จากรูปดังกล่าวจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า จำนวนเด็กผู้มีงานทำมีแนวโน้มลดลงทุกกลุ่มที่ทำการพยากรณ์

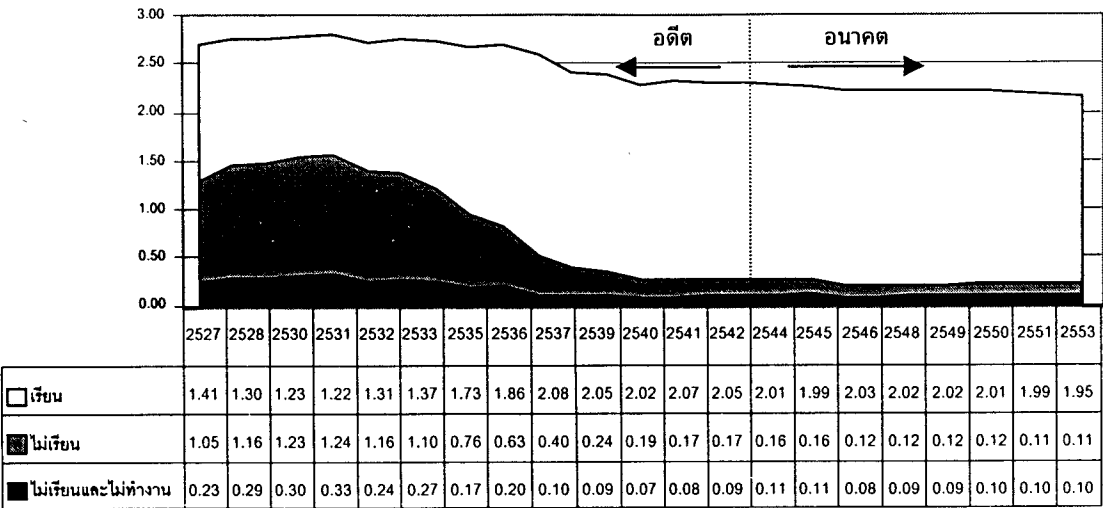
รูปที่ 2.9 จำนวนเด็กผู้มีงานทำอายุ 11-12 ปี

รูปที่ 2.10 จำนวนเด็ก ผู้มีงานทำ อายุ 13-17 ปี

รูปที่ 2.12 จำนวนเด็กที่เรียน ไม่เรียน และไม่เรียนและไม่ทำงาน อายุ 13-17 ปี

บทที่ 3

ตลาดแรงงานเด็ก : การหางาน เครือข่าย สารสนเทศ ประสิทธิภาพของกลไกตลาดและโอกาสความก้าวหน้า ของแรงงานเด็ก

3.1 วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ของบทนี้คือการวิเคราะห์การทำงานของตลาดแรงงาน โดยเน้นการวิเคราะห์จากพฤติกรรมของแรงงานเด็ก คำถามหลักในการวิเคราะห์คือ เด็กที่ออกมาทำงานนอกบ้านและต่างถิ่นมีโอกาสความก้าวหน้าในงานอาชีพเพียงใด อะไรเป็นสาเหตุให้เด็กบางคนได้รับค่าจ้างเงินเดือนเพิ่มขึ้นและมีความก้าวหน้าในงานอาชีพ เด็กเหล่านี้ประสบปัญหาและอุปสรรคอะไรในชีวิตการทำงาน วิฤตเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อการทำงานของเด็กอย่างไร

วิธีการวิเคราะห์มี 2 ระดับเช่นเดียวกับบทที่แล้ว ในระดับประเทศผู้วิจัยจะวิเคราะห์การทำงานของตลาดแรงงานในภาพรวมโดยใช้ข้อมูลการสำรวจแรงงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประเด็นการวิเคราะห์คือ ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ตลาดแรงงานเด็กเปลี่ยนไปอย่างไร ผลการศึกษาจากบทที่แล้วแสดงให้เห็นว่าทั้งอุปทานแรงงาน และการจ้างแรงงานเด็กลดลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังปี 2534 เป็นต้นมา ประเด็นที่จะวิเคราะห์เพิ่มเติมในบทนี้คือเกิดอะไรกับชั่วโมงการทำงาน และอัตราค่าจ้างของแรงงานเด็กเมื่อเทียบกับแรงงานผู้ใหญ่ และวิฤตการณ์เศรษฐกิจมีผลอย่างไรต่อตลาดแรงงานเด็ก ส่วนในระดับครัวเรือนผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตลาดแรงงานเด็กจากข้อมูลการสำรวจแรงงานเด็กด้วยแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ ประเด็นการวิเคราะห์จะเน้นเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อค่าจ้างของแรงงานเด็ก และปัญหาในการทำงานของแรงงานเด็ก ผู้วิจัยจะเริ่มต้นด้วยการศึกษาการใช้เครือข่ายและสารสนเทศในการหางานและการเปลี่ยนงาน การวิเคราะห์ความก้าวหน้าและการเพิ่มขึ้นของค่าจ้าง (รวมทั้งการที่ค่าจ้างไม่เพิ่มขึ้น) โดยใช้ทั้งเครื่องมือสถิติ (regression analysis) และการวิเคราะห์เชิงคุณภาพซึ่งเน้นเรื่องการสร้างความสัมพันธ์ในหมู่แรงงานเด็กกับการสร้างเครือข่าย ประเด็นนี้ยังไม่มี การวิเคราะห์กันจริงจังในหมู่นักสังคมศาสตร์ไทย (ยกเว้นงานของ Mills เมื่อกว่า 10 ปีที่ผ่านมา) ผู้วิจัยเชื่อว่าการวิเคราะห์เครือข่ายความสัมพันธ์ของเด็กจะเป็นการเปิดมิติใหม่ในการศึกษาทำความเข้าใจปัญหาแรงงานเด็ก และกลไกการทำงานของตลาดการจ้างงานเด็กได้ดีกว่าการวิเคราะห์โดยอาศัยเพียงตัวแปรทางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างที่เคยทำมาในอดีต วิวิธีวิเคราะห์ของผู้วิจัยจะเปรียบเทียบเครือข่ายของเด็ก 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ออกจากบ้านมาทำงานโดยอาศัยเครือข่ายญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงในหมู่บ้าน กับกลุ่มเด็กเร่ร่อนซึ่งก็มีเครือข่ายอีกลักษณะหนึ่ง

ตอนที่ 3.2 จะเป็นการวิเคราะห์ภาพรวมของแนวโน้มตลาดแรงงานเด็ก และผลกระทบของวิฤตเศรษฐกิจ ตอนที่ 3.3 บรรยายวิธีการหางานของเด็ก สภาพการทำงาน ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนพฤติกรรม

การจ้างแรงงานเด็กของฝ่ายนายจ้าง ตอนที่ 3.4 วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ค่าจ้างของเด็กเพิ่มสูงขึ้นโดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจแรงงานเด็กด้วยแบบสอบถาม และตอนสุดท้ายวิเคราะห์สาเหตุของความก้าวหน้าของเด็กโดยเน้นเรื่องการใช้เครือข่ายและสารสนเทศ ผู้วิจัยจะใช้การวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากผลของการสัมภาษณ์แรงงานเด็ก 2 กลุ่มคือกลุ่มปกติ และกลุ่มเร่ร่อน

3.2 แนวโน้มของตลาดการจ้างแรงงานเด็ก และผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ

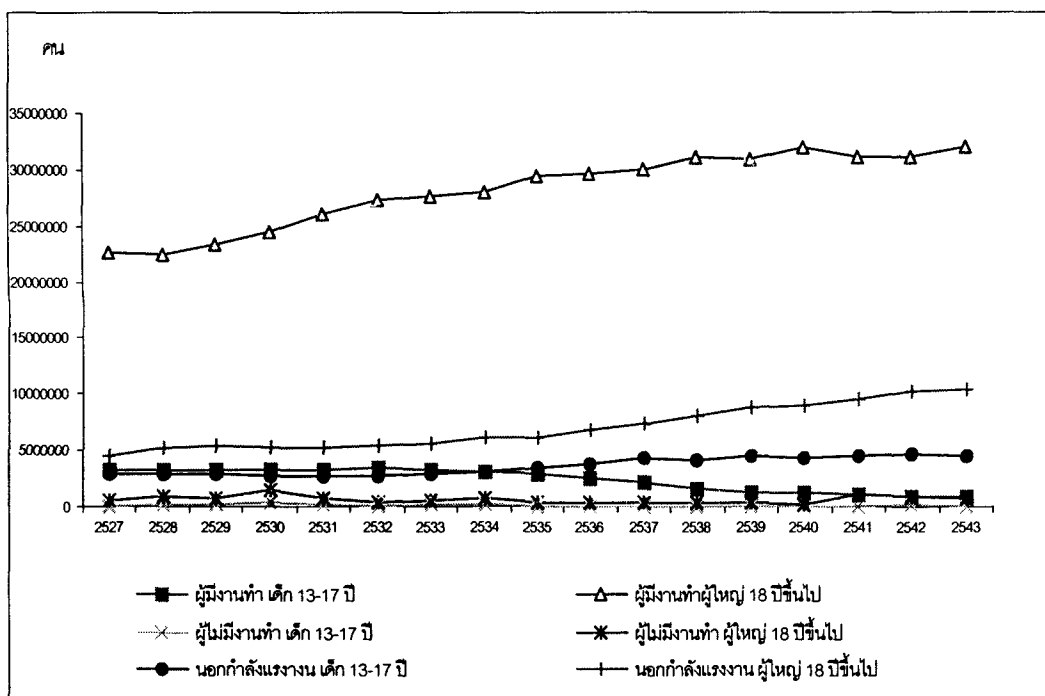
ในช่วง 17 ปีที่ผ่านมา (2527-2543) ตลาดแรงงานเด็กมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก จำนวนเด็กที่ทำงานและเด็กว่างงานมีแนวโน้มลดลงตลอด (ซึ่งทำให้กำลังแรงงานเด็กลดลงตามที่วิเคราะห์ในบทที่ 2) ในเวลาเดียวกันจำนวนผู้อยู่นอกกำลังแรงงาน (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเรียน) ก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (ดูรูปที่ 3.1 และตารางที่ 3.1)

ก. การจ้างงาน การว่างงาน และผู้อยู่นอกกำลังแรงงาน

ก่อนเกิดวิกฤตในปี 2540 (ปี 2527-2539) จำนวนเด็กที่มีงานทำลดลงอย่างรวดเร็ว (เช่น การจ้างงานเด็กชายลดลง 57% หญิงลดลง 64.7%) แต่การจ้างแรงงานผู้ใหญ่กลับเพิ่มสูงขึ้น

หลังเกิดวิกฤต การจ้างแรงงานเด็กกลับลดลงในอัตราที่ช้ากว่าก่อนวิกฤต ขณะที่การมีงานทำของผู้ใหญ่ลดลง แต่อัตราการลดต่ำกว่าเด็กในตารางที่ 3.2

รูปที่ 3.1 ผู้มีงานทำ ไม่มีงานทำ นอกกำลังแรงงาน อายุ 13-17 ปี เทียบกับผู้ใหญ่อายุ 18 ปีขึ้นไป

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปี 2527-43

ตารางที่ 3.1 ผู้มีงานทำ/ไม่มีงานทำ/กำลังแรงงาน/นอกกำลังแรงงาน

ปี	ผู้มีงานทำ						ผู้ไม่มีงานทำ						กำลังแรงงานปัจจุบัน					
	เด็ก 11-12 ปี		เด็ก 13-17 ปี		ผู้ใหญ่ 18 ปีขึ้นไป		เด็ก 11-12 ปี		เด็ก 13-17 ปี		ผู้ใหญ่ 18 ปีขึ้นไป		เด็ก 11-12 ปี		เด็ก 13-17 ปี		ผู้ใหญ่ 18 ปีขึ้นไป	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
2527	65,012	78,779	1,642,949	1,658,251	12,157,083	10,396,825	-	127	36,075	32,917	242,125	299,889	65,012	78,906	1,679,024	1,691,168	12,399,208	10,696,714
2528	57,788	52,800	1,625,731	1,660,022	12,288,034	10,168,256	6,777	1,680	76,126	80,797	373,392	455,973	64,565	54,481	1,701,857	1,740,819	12,661,426	10,624,229
2529	28,498	50,699	1,628,138	1,682,943	12,730,745	10,569,764	1,303	1,432	72,502	86,228	390,104	417,228	29,802	52,131	1,700,640	1,769,171	13,120,849	10,986,992
2530	56,723	66,736	1,554,102	1,630,130	13,293,977	11,037,511	5,128	4,320	140,731	143,195	526,907	901,416	61,851	71,056	1,694,833	1,773,325	13,820,884	11,938,927
2531	94,412	96,130	1,690,642	1,624,966	13,933,883	12,024,040	2,184	538	56,352	85,794	360,812	423,539	96,596	96,667	1,746,994	1,710,760	14,294,695	12,447,579
2532	65,183	76,720	1,675,989	1,658,626	14,608,683	12,672,379	507	298	32,137	40,210	172,367	188,442	65,689	77,018	1,708,126	1,698,836	14,781,050	12,860,821
2533	46,606	49,688	1,588,668	1,567,460	14,867,857	12,819,768	445	1,414	67,117	65,769	280,302	296,820	47,051	51,102	1,655,785	1,633,229	15,148,159	13,116,588
2534	100,491	104,770	1,587,583	1,542,975	15,263,359	12,744,571	884	-	61,961	60,999	288,209	458,141	101,375	104,770	1,649,544	1,603,974	15,551,568	13,202,712
2535	84,330	85,428	1,507,980	1,366,345	15,979,160	13,531,286	226	-	33,930	28,326	190,192	203,955	84,556	85,428	1,541,910	1,394,671	16,169,352	13,735,241
2536	48,889	58,419	1,258,903	1,205,164	16,192,669	13,495,322	-	-	36,415	40,446	180,939	236,651	48,889	58,419	1,295,318	1,245,610	16,373,608	13,731,973
2537	59,011	58,383	1,097,322	1,021,982	16,253,895	13,721,881	-	-	29,195	28,365	167,074	198,207	59,011	58,383	1,126,517	1,050,347	16,420,969	13,920,088
2538	-	-	841,054	764,261	16,937,969	14,031,801	-	-	23,401	22,397	143,769	185,533	-	-	864,455	786,658	17,081,738	14,217,334
2539	-	-	702,697	585,495	17,042,589	13,901,579	-	-	21,712	15,055	164,805	152,377	-	-	724,409	600,550	17,207,394	14,053,956
2540	-	-	650,032	563,464	17,470,991	14,477,883	-	-	15,453	10,151	139,047	127,921	-	-	665,485	573,615	17,610,038	14,605,804
2541	-	-	633,006	507,521	17,033,873	13,963,611	-	-	41,330	30,400	583,938	482,314	-	-	674,336	537,921	17,617,811	14,445,925
2542	-	-	538,805	414,799	17,182,450	13,951,117	-	-	59,324	40,928	487,086	398,423	-	-	598,129	455,727	17,669,536	14,349,540
2543	-	-	535,788	441,345	17,629,178	14,394,776	-	-	38,992	25,447	415,579	332,631	-	-	574,780	466,792	18,044,757	14,727,407

(ต่อหน้า 58)

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

ปี	อัตราการว่างงาน						ผู้อยู่นอกกำลังแรงงาน (รวม)						นักเรียน					
	เด็ก 11-12 ปี		เด็ก 13-17 ปี		ผู้ใหญ่ 18 ปีขึ้นไป		เด็ก 11-12 ปี		เด็ก 13-17 ปี		ผู้ใหญ่ 18 ปีขึ้นไป		เด็ก 11-12 ปี		เด็ก 13-17 ปี		ผู้ใหญ่ 18 ปีขึ้นไป	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
2527	-	0.16	2.15	1.95	1.95	2.80	1,200,330	1,153,945	1,512,762	1,312,384	1,287,848	3,235,840	1,171,322	1,123,967	1,358,219	1,068,106	124,239	129,051
2528	10.50	3.08	4.47	4.64	2.95	4.29	1,236,135	1,135,134	1,510,957	1,402,777	1,473,252	3,711,621	1,200,970	1,093,654	1,283,890	1,123,812	151,873	115,901
2529	4.37	2.75	4.26	4.87	2.97	3.80	1,231,158	1,164,820	1,488,448	1,327,876	1,517,259	3,803,005	1,196,021	1,135,938	1,301,549	1,063,822	165,693	105,752
2530	8.29	6.08	8.30	8.07	3.81	7.55	1,200,089	1,146,878	1,467,771	1,303,927	1,553,745	3,669,967	1,177,606	1,116,967	1,286,296	1,057,223	133,814	118,787
2531	2.26	0.56	3.23	5.01	2.52	3.40	1,158,345	1,123,285	1,417,948	1,296,363	1,545,545	3,708,183	1,113,057	1,088,849	1,220,634	1,014,427	132,599	123,866
2532	0.77	0.39	1.88	2.37	1.17	1.47	1,458,279	1,354,392	1,452,524	1,312,456	1,550,872	3,777,657	1,402,100	1,295,842	1,278,484	1,071,418	133,974	110,018
2533	0.95	2.77	4.05	4.03	1.85	2.26	1,513,036	1,390,979	1,565,220	1,379,643	1,591,798	3,991,393	1,463,082	1,339,464	1,379,114	1,112,921	127,735	124,263
2534	0.87	-	3.76	3.80	1.85	3.47	1,165,963	1,132,390	1,546,252	1,464,996	1,697,953	4,333,367	1,131,671	1,091,843	1,369,947	1,235,140	146,349	113,178
2535	0.27	-	2.20	2.03	1.18	1.48	1,175,032	1,140,860	1,667,540	1,669,287	1,692,197	4,389,571	1,144,813	1,111,217	1,523,105	1,470,314	152,997	151,433
2536	-	-	2.81	3.25	1.11	1.72	1,204,799	1,162,669	1,958,026	1,858,979	1,915,926	4,824,714	1,172,142	1,130,070	1,760,374	1,636,055	182,966	159,413
2537	-	-	2.59	2.70	1.02	1.42	1,177,669	1,170,799	2,118,235	2,116,130	2,091,744	5,247,948	1,156,555	1,158,245	1,972,151	1,962,647	193,510	190,139
2538	-	-	2.71	2.85	0.84	1.30	.	.	2,086,203	2,064,998	2,440,472	5,654,123	-	-	1,978,105	1,938,796	241,191	226,361
2539	-	-	3.00	2.51	0.96	1.08	.	.	2,209,751	2,236,209	2,660,328	6,176,917	-	-	2,083,830	2,098,074	258,440	247,613
2540	-	-	2.32	1.77	0.79	0.88	.	.	2,192,476	2,196,242	2,783,574	6,171,558	-	-	2,055,675	2,084,030	305,172	282,426
2541	-	-	6.13	5.65	3.31	3.34	.	.	2,211,126	2,259,339	2,969,812	6,549,651	-	-	2,099,512	2,122,147	297,224	330,594
2542	-	-	9.92	8.98	2.76	2.78	.	.	2,262,033	2,319,135	3,284,483	7,035,429	-	-	2,116,692	2,184,566	311,907	344,979
2543	-	-	6.78	5.45	2.30	2.26	.	.	2,255,285	2,283,772	3,296,565	7,062,866	-	-	2,128,807	2,169,717	329,896	371,343

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปีต่างๆ

ตารางที่ 3.2 การเปลี่ยนแปลงของจำนวนผู้มีงานทำ ผู้ไม่มีงานทำ กำลังแรงงาน และผู้อยู่นอกกำลังแรงงานของเด็กและผู้ใหญ่ ก่อน/หลังวิกฤต

สถานภาพแรงงาน	อายุ		ก่อนวิกฤต (2536-2539)	หลังวิกฤต (2540-2543)
ผู้มีงานทำ	เด็ก 13-17 ปี	ชาย	-44.2	-17.7
		หญิง	-17.2	-21.7
	ผู้ใหญ่ 18 ปี+	ชาย	5.2	-2.5
		หญิง	3.0	-3.6
ผู้ไม่มีงานทำ	เด็ก 13-17 ปี	ชาย	-40.4	52.2
		หญิง	-62.8	50.7
	ผู้ใหญ่ 18 ปี+	ชาย	-8.9	198.9
		หญิง	-35.6	160.0
กำลังแรงงาน	เด็ก 13-17 ปี	ชาย	-44.1	-13.6
		หญิง	-51.8	-18.6
	ผู้ใหญ่ 18 ปี+	ชาย	5.1	2.5
		หญิง	2.3	0.8
นอกลกำลังแรงงาน	เด็ก 13-17 ปี	ชาย	12.9	2.9
		หญิง	20.3	4.0
	ผู้ใหญ่ 18 ปี+	ชาย	38.9	18.4
		หญิง	28	14.4
นักเรียน	เด็ก 13-17 ปี	ชาย	18.4	3.4
		หญิง	28.2	18.5
	ผู้ใหญ่ 18 ปี+	ชาย	41.3	8.1
		หญิง	55.3	31.5

ที่มา: คำนวณจากตารางที่ 3.1

แม้ว่าจำนวนเด็กที่อยู่นอกกำลังแรงงานจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นสูงมากตลอดช่วง 17 ปี แต่เมื่อเกิดวิกฤต จำนวนผู้อยู่นอกกำลังแรงงานกลับเพิ่มขึ้นในอัตราชะลอตัว และเพิ่มในอัตราที่ต่ำกว่าผู้ใหญ่ที่อยู่นอกตลาดแรงงาน (ดูตารางที่ 3.2) เมื่อดูจำนวนนักเรียนในช่วงวิกฤต (2540-2543) ปรากฏว่าเพิ่มขึ้นในอัตราที่ต่ำกว่าผู้ใหญ่ และมีข้อสังเกตว่าจำนวนหญิงที่อยู่นอกกำลังแรงงาน (รวมทั้งนักเรียน) ทั้งเด็กและผู้ใหญ่จะเพิ่มขึ้นมากกว่าชายที่อยู่นอกกำลังแรงงาน

ข้อมูลทั้งในตารางที่ 3.1-3.2 แสดงว่า แม้ว่าวิกฤตเศรษฐกิจจะทำให้ภาวะตลาดแรงงานของเด็กเลวลง อัตราการว่างงานสูงขึ้น แต่ปรากฏว่าเด็กไม่สามารถถอนตัวออกจากตลาดแรงงานได้มากเท่ากับผู้ใหญ่ เด็กยังต้องทำงานต่อไป เพราะเด็กส่วนใหญ่ที่ทำงานมาจากครัวเรือนยากจน จึงไม่สามารถถอนตัวออกจากตลาดแรงงานได้ อย่างไรก็ตาม การจ้างแรงงานเด็กยังลดลงในอัตราที่สูงกว่าผู้ใหญ่

เมื่อเด็กที่ถอนตัวออกจากตลาดมีจำนวนไม่มากเท่าในอดีต จะเกิดผลกระทบอย่างไรต่อสภาพการจ้างงานของเด็ก คำตอบอยู่ในตารางที่ 3.3 ปรากฏว่าแรงงานเด็ก (อายุ 13-17 ปี) และวัยรุ่น (18-24 ปี) ประสบปัญหาารุนแรงกว่าผู้ใหญ่มาก โปรดสังเกตว่าข้อมูลในตารางที่ 3.3 แตกต่างจากตารางที่ 3.2 บ้าง เพราะข้อมูลในตาราง 3.2 เปรียบเทียบเฉพาะผลการสำรวจในรอบ 3 (สิงหาคม) แต่ข้อมูลในตารางที่ 3.3 มาจากการเฉลี่ยผลการสำรวจรอบ 1 และ 3 ของปี 2539 และรอบ 1 ปี 2540 (ก่อนวิกฤต) เทียบกับผลการสำรวจรอบ 1 และ 3 ของปี 2541 และรอบ 1 ปี 2542 (หลังเกิดวิกฤต)

ตารางที่ 3.3 ดัชนีวัดการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ

(เปอร์เซ็นต์การเปลี่ยนแปลง)

กลุ่มอายุ (ปี)	การจ้างแรงงาน	ค่าจ้างรายเดือน (wages)	เงินได้รวมจากค่าจ้าง (earnings)	การว่างงาน	การทำงานต่ำกว่าระดับ (น้อยชั่วโมง)	กำลังแรงงาน
13-17	-18.7	-5.5	-24.2	85.7	70.6	-14.6
18-24	-12.1	-8.0	-20.2	133.1	43.5	-5.6
25-34	-1.1	-7.3	-8.4	172.5	59.0	2.4
35-44	3.0	-4.7	-1.6	263.0	68.2	4.7
45-54	8.6	1.4	10.1	178.0	55.8	9.8
55 ขึ้นไป	-0.5	15.1	14.6	113.5	41.4	0.1

หมายเหตุ: เป็นร้อยละของการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงก่อนวิกฤต (รอบ 1 และ 3 ปี 2539 และรอบ 1 ปี 2540) กับหลังวิกฤต (รอบ 1 และ 3 ปี 2541 และ รอบ 1 ปี 2542)

ที่มา: World Bank, *Social Monitor* July 2000

ตารางที่ 3.3 แสดงว่าค่าจ้างต่อเดือนของเด็กและวัยรุ่นลดลงใกล้เคียงกับผู้ใหญ่อายุ 25-44 ปี (ประมาณ 5%) แต่เงินได้รวมจากค่าจ้าง (earnings) กลับลดลงมากกว่าผู้ใหญ่ (คือ -24% เทียบกับ -20% สำหรับวัยรุ่น และ -8% ในกลุ่มอายุ 25-34 ปี) จำนวนกำลังแรงงานก็ลดลง (-14.6%) ขณะที่ของผู้ใหญ่เพิ่มขึ้น สำหรับภาวะการว่างงาน แม้จำนวนเด็กไม่มีงานทำจะลดลงน้อยกว่าผู้ใหญ่ (ดูตารางที่ 3.2-3.3) แต่ถ้าดูอัตราการว่างงานในตารางที่ 3.1 กลับปรากฏว่าอัตราการว่างงานของเด็กหลังวิกฤตเพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่าตัว เทียบกับก่อนวิกฤต และอยู่ในระดับสูงกว่าผู้ใหญ่เกือบสามเท่าตัว

โดยสรุปวิกฤตเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อภาวะการจ้างงาน ค่าจ้างและอัตราการว่างงานของเด็กรุนแรงกว่าผู้ใหญ่มาก วิกฤตเศรษฐกิจลดโอกาสของเด็กที่จะเรียนหนังสือเพิ่มขึ้น แม้ข้อมูลของรัฐจะพบว่าหลังเกิดวิกฤต เด็กไม่ได้ถูกเอาออกจากโรงเรียนไปทำงานทำ เพราะมีนักเรียนเพิ่มขึ้น แต่วิกฤตก็ทำให้เด็กที่ควรจะได้เรียนหนังสือต่อ/ทำให้เด็กที่อยู่นอกตลาดเพิ่มขึ้นอย่างน้อยปีละ 10-13% กลับทำให้เด็กกลุ่มหนึ่ง (ประมาณ 1.4-2.3 แสนคน) ต้องอยู่ในตลาดแรงงาน¹⁶ ดังนั้นเด็กที่อยู่ในตลาดแรงงานและเด็กจากครัวเรือนยากจนจึงอยู่ในภาวะล่อแหลมหรือภาวะเสี่ยงมากกว่าผู้ใหญ่ (more vulnerable) ปัญหานี้ทำให้รัฐมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องสร้างทั้งระบบ social safety nets ช่วยเหลือเด็กในระยะเฉพาหน้าและสร้างระบบ social protection ป้องกันมิให้เด็กเสี่ยงที่จะตกลงสู่เหวในระยะกลางและระยะยาว

ข. ชั่วโมงทำงาน และค่าจ้าง

ชั่วโมงทำงานและค่าจ้างของแรงงานเด็กเป็นประเด็นสำคัญในกฎหมายและนโยบายด้านแรงงานเด็ก ประเด็นคำถามคือ ในช่วงสิบกว่าปีที่ผ่านมามีเด็กทำงานน้อยชั่วโมงลงหรือไม่ และค่าจ้างแท้จริงเปลี่ยนไปอย่างไร เมื่อเทียบกับอดีต และเทียบกับผู้ใหญ่

¹⁶ สมมติให้กำลังแรงงานเด็กลดลงเท่ากับในช่วง 2536-2539 หรือปีละ 10-13% ทำให้กำลังแรงงานในปี 2543 ลดเหลือเพียง 8.2-9.0 แสนคน

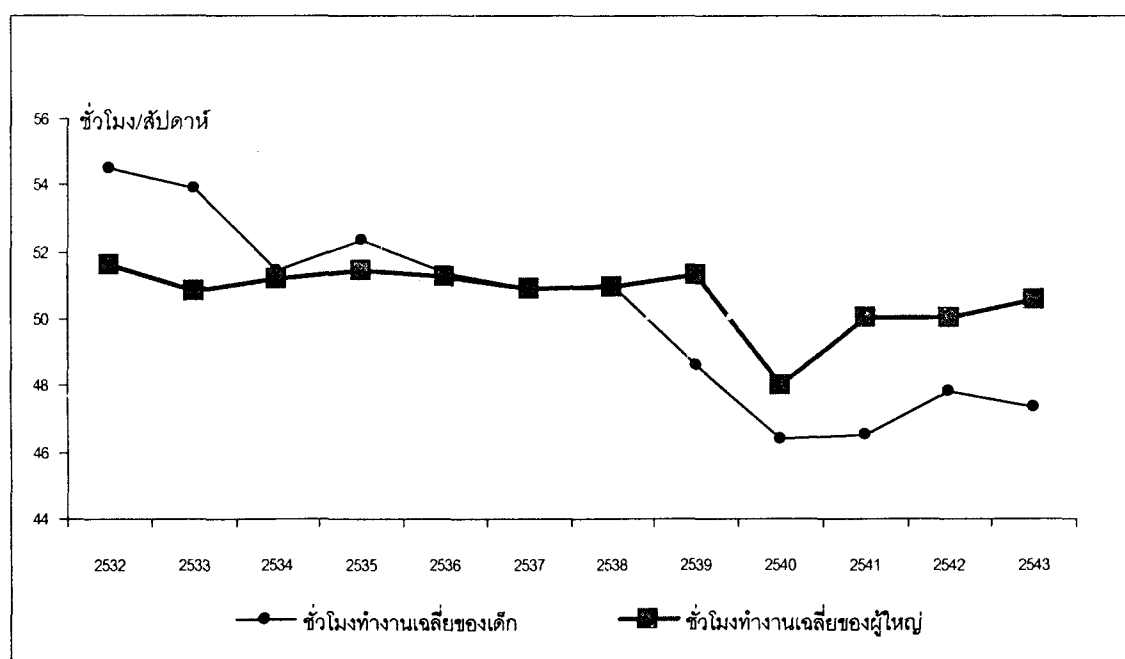
รูปที่ 3.2 และตารางที่ 3.4 แสดงว่าสภาพการทำงานของเด็กดีขึ้นเป็นลำดับ ในช่วง 12 ปี ชั่วโมงทำงานของเด็กลดลงสัปดาห์ละ 7 ชั่วโมง (คือลดจาก 54.5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ในปี 2532 เหลือ 47.4 ชั่วโมงในปี 2543) แม้เด็กผู้หญิงจะลดชั่วโมงทำงานลงมากกว่าเด็กชาย แต่ปัจจุบันเด็กหญิงและชายมีชั่วโมงทำงานเท่ากัน อย่างไรก็ตาม เด็กยังทำงานเฉลี่ยวันละเกือบ 8 ชั่วโมง เป็นเวลา 6 วันต่อสัปดาห์ ฉะนั้นหากคำนึงถึงปัญหาสุขภาพในระยะยาวของเด็ก รัฐยังควรมีนโยบายที่จะเร่งลดชั่วโมงทำงานของเด็กลงอีกอย่างน้อยสัปดาห์ละ 8 ชั่วโมง (หรือ ทำงานเพียง 5 วัน)

ถ้าเปรียบเทียบระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ปรากฏว่าชั่วโมงทำงานเปรียบเทียบของผู้ใหญ่ต่อเด็กเพิ่มสูงขึ้น เดิมในช่วงต้นทศวรรษ 2530 เด็กกับผู้ใหญ่มีชั่วโมงทำงานใกล้เคียงกัน แต่ในช่วง 12 ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่าจำนวนชั่วโมงการทำงานของเด็กเฉลี่ยต่อสัปดาห์ลดลงสัปดาห์ละ 7 ชั่วโมง จาก 54.5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ในปี 2532 เหลือ 47.36 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ในปี 2543 ขณะที่ผู้ใหญ่ลดชั่วโมงลงเพียงสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง คือ จาก 51.62 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ในปี 2532 เป็น 50.61 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ในปี 2543 (ตารางที่ 3.4)

วิกฤตการณ์เศรษฐกิจทำให้ชั่วโมงทำงานเฉลี่ยของเด็กและผู้ใหญ่ลดลงในปี 2540-2541 แต่ค่อยๆ ขยับกลับขึ้นไปในปี 2542-2543 อย่างไรก็ตาม ชั่วโมงทำงานเฉลี่ยในปี 2543 ยังต่ำกว่าช่วงก่อนวิกฤตคือ 2538-2539 เนื่องจากภาคอุตสาหกรรมยังมีการใช้กำลังการผลิตเพียงร้อยละ 50 ในปี 2543-ต้นปี 2544

ชั่วโมงทำงานของเด็กทั้งหญิงและชายมีแนวโน้มลดลงในทุกอุตสาหกรรม เดิมภาคเกษตรและบริการมีชั่วโมงทำงานสูงสุด (ปี 2523-2524 ในตารางที่ 3.5) ปัจจุบันชั่วโมงทำงานภาคเกษตรต่ำกว่าภาคอุตสาหกรรมและบริการ การลดลงของชั่วโมงทำงานในภาคเกษตรเห็นชัดเจน เกิดขึ้นหลังจากปี 2536 และวิกฤตในปี 2540 ก็มีผลกระทบต่อชั่วโมงทำงานทั้งในภาคเกษตรและอุตสาหกรรม แต่กลับไม่มีผลต่อชั่วโมงทำงานของภาคบริการ

รูปที่ 3.2 ชั่วโมงทำงานเฉลี่ยต่อสัปดาห์ของเด็กและผู้ใหญ่

ตารางที่ 3.4 ชั่วโมงทำงานเฉลี่ยของเด็กและผู้ใหญ่

	ชั่วโมงทำงานเฉลี่ยต่อสัปดาห์เด็กและผู้ใหญ่				เด็ก	ผู้ใหญ่		work hour gap		
	เด็กชาย	เด็กหญิง	ผู้ใหญ่ชาย	ผู้ใหญ่หญิง				เด็กชาย/เด็กหญิง	ผู้ใหญ่ชาย/เด็กชาย	ผู้ใหญ่/เด็ก
2532	53.09	55.5	51.68	51.56	54.5	51.62	2532	0.96	0.97	0.95
2533	51.72	55.42	51.11	50.44	53.61	50.81	2533	0.93	0.99	0.94
2534	51.64	51.29	51.08	51.36	51.45	51.21	2534	1.01	0.99	1.00
2535	50.72	53.67	51.45	51.41	52.32	51.43	2535	0.95	1.01	0.98
2536	49.9	52.32	51.37	51.18	51.4	51.29	2536	0.95	1.03	1.00
2537	48.87	52.56	50.96	50.9	50.93	50.93	2537	0.93	1.04	1.00
2538	50.62	51.48	51.08	50.84	51.04	50.97	2538	0.98	1.01	1.00
2539	49.43	47.83	51.45	51.11	48.65	51.3	2539	1.03	1.04	1.05
2540	46.2	46.67	48.16	47.8	46.43	48	2540	0.99	1.04	1.03
2541	45.48	47.45	50.09	49.97	46.55	50.04	2541	0.96	1.10	1.07
2542	47.63	48.06	50.05	50.12	47.84	50.08	2542	0.99	1.05	1.05
2543	47.38	47.34	50.62	50.61	47.36	50.61	2543	1.00	1.07	1.07

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ของปีต่างๆ

ตารางที่ 3.5 ค่าเฉลี่ยของชั่วโมงการทำงานของเด็กกลุ่มอายุ 11-12 ปี และ 13-17 ปี จำแนกตามเพศ และกลุ่มอุตสาหกรรม

		2523	2524	2525	2526	2527	2528	2529	2530	2531	2532	2533	2534	2535	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542	2543
11-12 ปี MALE	agriculture	54.19	43.25	32.07	33.13	40.17	47.89	36.49	38.95	35.39	45.07	41.17	34.27	29.03	28.11	25.77						
11-12 ปี MALE	industry	48.05	48.17	42.72	47.01	7.00	51.15	56.90		45.96	52.28	17.51	33.54	20.77	56.00	33.56						
11-12 ปี MALE	service	40.62	24.60	29.95	30.37	58.29	54.50	20.00	14.00	37.87	23.43	68.07	33.35	27.59	25.20	20.45						
11-12 ปี FEMALE	agriculture	52.17	42.39	34.00	36.10	41.89	43.04	47.93	43.96	30.67	45.40	44.88	33.27	30.59	29.13	25.33						
11-12 ปี FEMALE	industry	46.37	32.62	39.21	50.86	42.57	35.14	36.74	35.25	57.19	42.00	40.05	37.29	54.25	52.40	61.13						
11-12 ปี FEMALE	service	64.03	29.77	32.86	35.91	42.83	55.61	48.84	47.46	27.52	35.64	67.99	23.99	44.00	46.60	31.51						
13-17 ปี MALE	agriculture	56.57	55.32	48.98	54.19	55.19	54.47	50.5	51.82	52.28	54.82	48.22	50.64	50.59	48.53	47.99	44.38	46.99	43.7	39.91	40.2	36.99
13-17 ปี MALE	industry	51.19	50.01	50.97	54.73	54.73	51.07	49.79	48.17	51.40	50.23	51.90	51.94	51.36	50.48	50.37	49.99	49.8	44.95	49.4	50.94	47.16
13-17 ปี MALE	service	56.86	43.88	44.00	51.78	51.78	52.51	51.77	47.78	44.76	55.16	51.08	50.94	50.77	50.34	47.24	49.85	45.93	44.27	40.75	44.92	46.18
13-17 ปี FEMALE	agriculture	55.68	54.42	47.06	54.33	54.63	52.43	53.5	51.53	51.61	53.52	49.02	48.99	48.19	47.23	45.94	43.41	43.83	40.26	34.46	34.2	31.57
13-17 ปี FEMALE	industry	52.11	50.80	47.85	49.88	49.88	49.74	50.76	49.77	49	51.69	54.3	50.73	50.28	50.37	51.17	52.15	49.01	45.55	49.9	44.5	47.78
13-17 ปี FEMALE	service	59.57	52.18	48.73	57.97	57.97	55.71	55.36	58.27	55.53	55.06	57.03	53.03	56.33	54.11	54.47	50.69	46.47	46.9	45.56	49.72	47.13

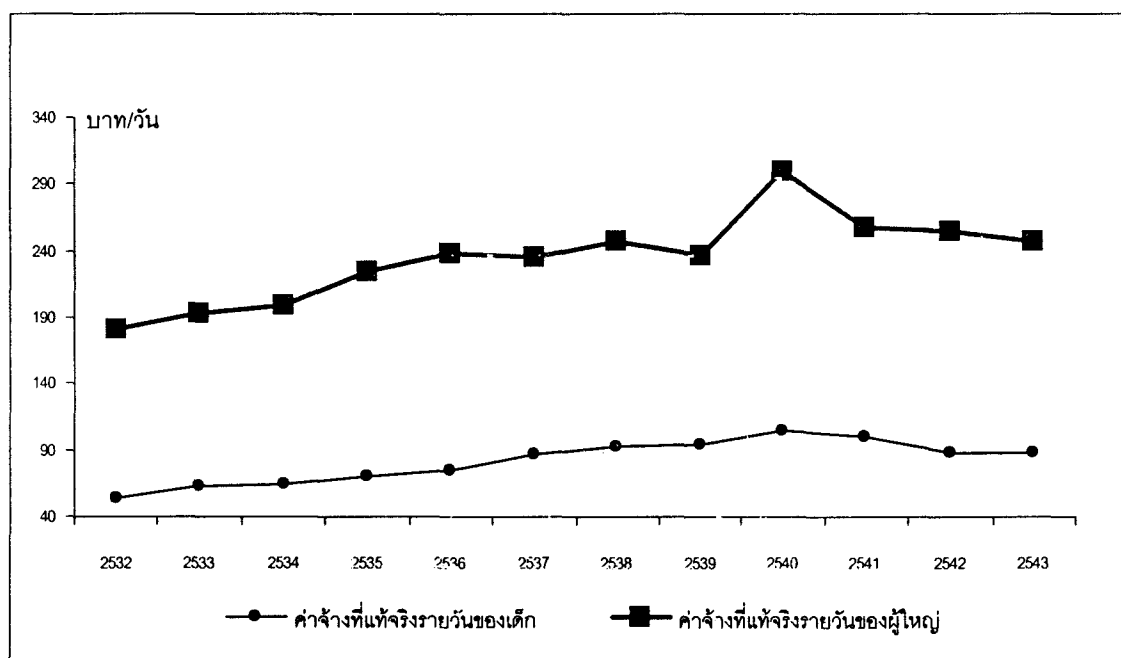
ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปีต่างๆ

ในภาคเกษตร เด็กผู้ชายมีชั่วโมงทำงานสูงกว่าเด็กหญิง (37-40 ชั่วโมง เทียบกับ 31.6-34 ชั่วโมง ในปี 2542-2543) แต่ในภาคบริการ เด็กหญิงมีชั่วโมงทำงานสูงกว่าเด็กชายเล็กน้อย เพราะงานที่เด็กผู้หญิงทำส่วนใหญ่ในภาคบริการไม่ต้องใช้กำลังมากเหมือนงานในภาคเกษตรแต่ต้องการความอ่อนนุ่มสรีระและมีชั่วโมงทำงานต่อวันสูง เช่น งานพนักงานเสิร์ฟในร้านอาหารที่มักมีชั่วโมงการเปิดบริการนานกว่ากิจการอื่นๆ ต่างกับงานที่เด็กชายทำในภาคบริการ เช่น งานซ่อมรถ ที่มีชั่วโมงการทำงานปกติในเวลาทำการเหมือนงานอื่นๆ ทั่วไป ส่วนในภาคอุตสาหกรรมทั้งเด็กหญิงและเด็กชายมีชั่วโมงทำงานใกล้เคียงกัน

ความแตกต่างของค่าจ้างของเด็กผู้ชายกับเด็กผู้หญิง ลดลงเล็กน้อยระหว่างปี 2532-2534 กับช่วง 2535-2543 และตลอดช่วง 2535-2543 ความแตกต่างของค่าจ้างของเด็กชายและเด็กหญิงคงที่อยู่ที่ประมาณร้อยละ 10 ของค่าจ้างเด็กผู้หญิง (ดูรูป 3.3 และตารางที่ 3.6)

ส่วนค่าจ้างระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กมีแนวโน้มลดลงอย่างชัดเจน (ดูรูปที่ 3.3) โดยลดจาก 3.1-3.4 เท่าตัวในช่วงปี 2532-2536 มาเหลือเพียง 2.5 - 2.8 ในช่วงตั้งแต่ ปี 2539-2543

รูปที่ 3.3 ค่าจ้างที่แท้จริงรายวันของเด็กและผู้ใหญ่

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจแรงงาน, สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ตารางที่ 3.6 ค่าจ้างแท้จริงเฉลี่ยของเด็ก และผู้ใหญ่ จำแนกตามเพศ

ปี	Real wage (บาทต่อวัน)						Nominal (บาทต่อวัน)						Real wage gap (สัดส่วน)		
	เด็กชาย	เด็กหญิง	ผู้ใหญ่ชาย	ผู้ใหญ่หญิง	เด็ก	ผู้ใหญ่	เด็กชาย	เด็กหญิง	ผู้ใหญ่ชาย	ผู้ใหญ่หญิง	เด็ก	ผู้ใหญ่	เด็กชาย/เด็กหญิง	ผู้ใหญ่ชาย/เด็กชาย	ผู้ใหญ่/เด็ก
2532	60.6	48.5	193.53	161.48	53.33	180.92	47.87	38.32	152.89	127.57	42.13	142.93	1.25	3.19	3.39
2533	70.43	57.65	204.02	177.66	62.81	193.55	59.16	48.42	171.38	149.24	52.76	162.58	1.22	2.90	3.08
2534	68.49	59.28	214.48	176.82	63.41	199.4	60.27	52.17	188.74	155.6	55.8	175.47	1.16	3.13	3.14
2535	73.16	67.59	233.9	209.15	70.08	224.06	67.3	62.13	215.18	192.42	64.47	206.13	1.08	3.20	3.20
2536	79.59	69.36	252.97	214.99	73.86	237.58	75.61	65.89	240.32	204.24	70.26	225.7	1.15	3.18	3.21
2537	92.77	81.57	250.27	212.46	86.53	235.02	92.77	81.57	250.27	212.46	86.53	235.02	1.14	2.70	2.72
2538	95.68	88.21	260.44	227.17	92.07	247.06	101.42	93.5	276.06	240.8	97.59	261.88	1.08	2.72	2.68
2539	97.87	90.09	248.72	217.64	94.24	236.35	109.62	100.9	278.57	243.76	105.54	264.71	1.09	2.54	2.51
2540	109.56	98.96	309.46	284.11	104.39	293.93	129.28	116.8	365.16	335.25	123.18	352.74	1.11	2.82	2.86
2541	103.52	96.96	273.73	235.88	99.93	257.41	132.51	124.1	350.38	301.92	127.91	329.49	1.07	2.64	2.58
2542	92.91	82.37	273.28	230.99	87.79	254.73	118.93	105.44	349.8	295.67	112.37	326.05	1.13	2.94	2.90
2543	93.15	83.95	258.22	233.31	86.73	247.28	121.1	109.13	335.68	303.31	115.35	321.46	1.11	2.77	2.79

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ การสำรวจแรงงาน รอบ 3 ปีต่างๆ

3.3 ตลาดการจ้างงานเด็ก : ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม

ในตอนที่ 3.2 ผู้วิจัยได้เสนอภาพของตลาดแรงงานเด็กจากการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงมหภาคแล้ว ดังนั้น ในตอน 3.3 นี้จะเป็นการนำเสนอภาพของตลาดแรงงานเด็กที่ได้จากการสำรวจด้วยแบบสอบถามกับแรงงานเด็กและนายจ้าง¹⁷ เกี่ยวกับประเภทของงานที่มีการจ้างแรงงานเด็ก เหตุผลหรือความจำเป็นในการจ้างแรงงานเด็ก สภาพการจ้างงาน สิ่งแวดล้อมในที่ทำงานของเด็ก ผลตอบแทนและสิทธิประโยชน์ที่เด็กได้รับ

3.3.1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของแรงงานเด็กที่ให้สัมภาษณ์

ในการสำรวจภาคสนาม คณะผู้วิจัยได้พยายามกระจายตัวอย่างทั้งในแง่เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ จากข้อมูลพื้นฐานทั่วไปในตารางที่ 3.7 พบว่าแรงงานเด็กที่ตกเป็นกลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์จำนวน 343 คน จำแนกเป็นเพศหญิงและชายในจำนวนใกล้เคียงกัน แต่หากพิจารณาตามกลุ่มอายุ ปรากฏว่าในการสำรวจพบเด็กที่อายุน้อยกว่า 15 ปี เพียงร้อยละ 27.7 ต่ำกว่าเป้าหมายที่วางไว้ว่าต้องการสัมภาษณ์กลุ่มเด็กอายุน้อยกว่า 15 ปี ร้อยละ 60 การที่พบแรงงานเด็กที่อายุน้อยกว่า 15 ปีในจำนวนไม่มากอาจเป็นเพราะหลายสาเหตุ ประกอบกันคือ ผลของวิกฤตเศรษฐกิจทำให้การจ้างงานเด็กลดลง เงื่อนไขการจ้างมีมากขึ้น เช่น รับเฉพาะคนงานที่อายุ 18 ปีขึ้นไป หรือคนที่ทำบัตรประชาชนแล้ว หรือรับคนงานที่จบ ม.3 เป็นต้น สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ครอบครัวซึ่งผลการสำรวจพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่จะให้ลูกเรียนอย่างน้อยถึง ม.3 มีส่วนน้อยที่จะให้ลูกออกมาทำงานตั้งแต่ยังเด็ก พิจารณาจากระดับการศึกษาของแรงงานเด็กที่ถูกสัมภาษณ์ก็จะเห็นว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 55.1 เรียนจบชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และอีกร้อยละ 35.3 จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น มีเพียงส่วนน้อยที่ตอบว่าไม่ได้เรียนหรือจบแค่ประถมศึกษาตอนต้น

เนื่องจากจังหวัดที่ทำการสำรวจในแต่ละภาคเป็นจังหวัดที่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นแหล่งงานของภาค จากตารางที่ 3.8 จะเห็นว่าแรงงานเด็กที่ถูกสัมภาษณ์ในแต่ละจังหวัดที่สำรวจเป็นเด็กในท้องถิ่น และพักอาศัยอยู่กับครอบครัว ยกเว้นในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลที่เด็กส่วนใหญ่พักอาศัยอยู่กับนายจ้าง โดยที่แรงงานเด็กที่พบในกรุงเทพฯ และปริมณฑลนั้น ส่วนใหญ่ร้อยละ 58.8 เป็นเด็กที่มาจากจังหวัดทางภาคอีสาน เช่น นครราชสีมา ร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์ ขอนแก่น นครพนม เป็นต้น

3.3.2 สภาพการทำงานของเด็ก

จากการสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถาม ผู้วิจัยพบว่าเด็กร้อยละ 50 เริ่มทำงานตั้งแต่อายุยังไม่ถึง 15 ปี จากตารางที่ 3.9 จะเห็นว่า งานที่เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีทำครั้งแรกส่วนใหญ่จะเป็นงานภาคบริการมากกว่างานภาคอุตสาหกรรม¹⁸ โดยเด็กส่วนใหญ่ (ร้อยละ 81.4) ทำงานอยู่ในสถานประกอบการขนาดเล็กที่มีคนงานไม่

¹⁷ สำหรับรายละเอียดอื่นๆ นอกจากที่นำเสนอในตอนที่ 3.3 โปรดดูในภาคผนวกที่ 2-3

¹⁸ ข้อสังเกตคืองานเริ่มแรกของเด็กส่วนใหญ่จะไม่ใช่งานในภาคเกษตร ทั้งที่พื้นฐานครอบครัวของเด็กเหล่านี้มาจากครอบครัวที่ ทำอาชีพทางการเกษตร เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะงานเกษตรเป็นงานที่ตราดว่า เด็กที่อยู่ในระบบการศึกษามานาน ไม่คุ้นเคยกับงานไร่นา เมื่อพอมีช่องทางได้งานอย่างอื่นทำ เด็กจึงเลือกไปทำงานภาคบริการหรืออุตสาหกรรม เพราะอย่างน้อยงานก็ไม่หนักเท่าภาคเกษตร

เกิน 10 คน ลักษณะงานที่ทำก็เป็นงานที่ไม่ต้องใช้ทักษะมากนัก เช่น งานขายของ งานตัดซั้ด้ายในโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้า งานเลี้ยงเด็ก จึงไม่ต้องใช้เวลาเรียนรู้งานนาน (ตารางที่ 3.10) แต่อาศัยการทำงานด้วยชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานเฉลี่ยถึง 10 ชั่วโมงต่อวัน ทั้งยังมีการทำงานล่วงเวลาและทำงานในวันหยุดอีกด้วย ในขณะที่ค่าจ้างที่เด็กได้รับส่วนใหญ่ในปี 2543 เฉลี่ยวันละ 92 บาท (ตารางที่ 3.11)

ตารางที่ 3.7 ข้อมูลทั่วไปของแรงงานเด็กที่ตกเป็นตัวอย่างในการสัมภาษณ์
ด้วยแบบสอบถามจำนวน 343 คน

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	165	48.1
หญิง	178	51.9
อายุ		
10 ปี	2	0.6
12 ปี	7	2.0
13 ปี	23	6.7
14 ปี	63	18.4
15 ปี	56	16.3
16 ปี	83	24.2
17 ปี	109	31.8
การศึกษา		
ไม่ได้เรียน	9	2.6
ป.1 - ป.4	15	4.4
ป.5 - ป.6	189	55.1
ม.1 - ม.3	121	35.3
ม.6 / ปวช.	8	2.3
การอ่านออก-เขียนได้		
อ่านออกเขียนได้คล่องแคล่ว	235	68.5
อ่านออกเขียนได้บ้าง	102	29.7
อ่านได้อย่างเดียว	3	0.9
อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้	3	0.9

ที่มา: จากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

ตารางที่ 3.8 ภูมิสำเนาเดิมของเด็กและที่พักอาศัยในปัจจุบัน

หน่วย : คน (ร้อยละ)

ข้อมูล	จำนวนที่สำรวจพบในแต่ละจังหวัด				
	กรุงเทพฯ และ ปริมณฑล	กาญจนบุรี	เชียงใหม่	ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี	สงขลา
ภูมิสำเนาเดิมของเด็ก					
กรุงเทพฯและปริมณฑล	10 (14.7)	2 (2.3)	-	-	1 (2.0)
ภาคกลาง	7 (10.3)	83 (94.3)	1 (2.2)	3 (3.3)	1 (2.0)
ภาคเหนือ	7 (10.3)	2 (2.3)	38 (84.4)	-	2 (4.0)
ภาคอีสาน	40 (58.8)	1 (1.1)	3 (6.7)	89 (96.7)	3 (6.0)
ภาคใต้	4 (5.9)	-	3 (6.7)	-	43 (86.0)
ปัจจุบันเด็กพักอาศัยอยู่กับ					
นายจ้าง	38 (55.9)	25 (28.4)	19 (42.2)	51 (55.4)	14 (28.0)
ครอบครัว	12 (17.6)	44 (50.0)	20 (44.5)	29 (31.5)	20 (40.0)
ญาติ	7 (10.3)	11 (12.5)	3 (6.7)	9 (9.8)	12 (24.0)
เข้าบ้าน/ห้องอยู่กับเพื่อน	8 (11.8)	8 (9.1)	2 (4.4)	2 (2.2)	3 (6.0)
เข้าบ้าน/ห้องอยู่คนเดียว	3 (4.4)	-	1 (2.2)	1 (1.1)	1 (2.0)

ที่มา : จากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

ตารางที่ 3.9 อายุและประเภทงานที่เริ่มทำงานครั้งแรกของแรงงานเด็ก

ประเภทงานที่ทำ ครั้งแรก	อายุที่เริ่มทำงานครั้งแรก (คน)										
	7 ปี	8 ปี	9 ปี	10 ปี	11 ปี	12 ปี	13 ปี	14 ปี	15 ปี	16 ปี	17 ปี
เกษตร											
-ทำไร่					2	1		1			1
อุตสาหกรรม											
- อาหาร								1		1	1
- เสื้อผ้า						3	2	3	4	4	5
- รองเท้า/เครื่องหนัง							2		4	2	
- เครื่องประดับ							2	4	7	3	
- โรงงานอื่นๆ					2	3	4	5	5	3	1
บริการ											
- ร้านอาหาร				2		6	10	14	13	12	3
- ร้านค้า				2	1	1	14	10	19	19	7
- อยู่ซ่อมรถ				1	3	1	9	14	13	6	2
- ปั่นน้ำมัน						1	4	4	6	2	
- การขนส่ง						2	1		4	1	2
- ก่อสร้าง					2		1	3	2		1
- งานบ้าน/เลี้ยงเด็ก			1				4	7	4	2	
- งานบริการอื่นๆ	1	4		1		1	3	5	4	6	2
จำนวนรวม	1	4	1	6	10	19	56	71	83	61	25
ร้อยละ	0.3	1.2	0.3	1.8	3.0	5.6	16.6	21.1	24.6	18.1	7.4

ที่มา : จากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

ตารางที่ 3.10 ข้อมูลลักษณะงานและการเรียนรู้งานของเด็ก

ข้อมูลงานปัจจุบันของเด็ก	จำนวน (คน)	ร้อยละ
จำนวนคนงานในกิจการ		
น้อยกว่า 10 คน	227	81.4
10-30 คน	38	13.6
31-50 คน	6	2.1
51 คนขึ้นไป	8	2.9
ลักษณะกิจการที่ทำงาน		
ขายของในร้านค้า / ห้างสรรพสินค้า	92	26.8
เป็นเด็กเสิร์ฟในร้านอาหาร	61	17.8
ทำงานในอุ้งอ้อมรถ	54	15.7
งานเกี่ยวกับสิ่งทอ เสื้อผ้า รองเท้า เครื่องหนัง	30	8.7
งานเกี่ยวกับการขนส่งสินค้า / ผู้โดยสาร	13	3.8
เด็กปัมน้ำมัน	10	2.9
งานเกี่ยวกับการทำเครื่องประดับ	12	3.5
งานก่อสร้าง	6	1.8
งานดูแลบ้าน / เลี้ยงเด็ก	6	1.8
อื่นๆ (สถานพยาบาล ค่ายมวย ฯลฯ)	59	17.2
ใครเป็นผู้สอนงาน		
นายจ้าง	113	33.0
คนงานที่มีประสบการณ์มากกว่า	178	52.0
เรียนรู้เอง	38	11.1
มีประสบการณ์จากงานเดิม	2	0.6
งานง่าย ไม่ต้องสอน	11	3.2
ใช้เวลาเรียนรู้งานนานเท่าใด (เฉลี่ยเท่ากับ 2.93 วัน)		
1-3 วัน	89	28.6
4-7 วัน	49	15.8
8-14 วัน	68	21.9
15-30 วัน	30	9.6
1-3 เดือน	56	18.0
มากกว่า 3 เดือน	19	6.2

ที่มา: จากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

ตารางที่ 3.11 ชั่วโมงการทำงานและค่าจ้างที่ได้รับของเด็ก

ข้อมูลเกี่ยวกับค่าจ้าง	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ชั่วโมงทำงานต่อวัน (เฉลี่ยเท่ากับ 10.15 ชั่วโมงต่อวัน)		
น้อยกว่า 8 ชั่วโมง/วัน	40	12.0
8-10 ชั่วโมง/วัน	142	42.8
11-12 ชั่วโมง/วัน	87	26.2
มากกว่า 12 ชั่วโมง/วัน	63	19.0
เวลาพักต่อวัน (เฉลี่ยเท่ากับ 55 นาทีต่อวัน)		
น้อยกว่า 1 ชั่วโมง/วัน	116	39.7
1 ชั่วโมง/วัน	164	56.5
มากกว่า 1 ชั่วโมง/วัน	11	3.8
จำนวนวันหยุดต่อสัปดาห์		
1 วัน	93	34.0
2 วัน	163	59.5
มากกว่า 2 วัน	18	6.6
มีการทำงานล่วงเวลาหรือไม่		
มีการทำงานล่วงเวลาทุกวัน (เฉลี่ยค่าล่วงเวลา = 26 บาท/ชั่วโมง)	13	3.8
มีการทำงานล่วงเวลาบางวัน	63	18.5
ไม่มีการทำงานล่วงเวลา	264	77.6
สมัครใจทำงานล่วงเวลาหรือไม่		
สมัครใจ	71	89.9
ไม่สมัครใจ	8	10.1
มีการทำงานในวันหยุดหรือไม่		
มี	115	34.1
ไม่มี	222	65.9
สมัครใจทำงานในวันหยุดหรือไม่		
สมัครใจ	90	78.3
ไม่สมัครใจ	25	21.7
ค่าจ้างที่ได้รับ (เฉลี่ยเท่ากับ 92.75 บาทต่อวัน)		
น้อยกว่า 50 บาท/วัน	42	12.7
50-100 บาท/วัน	210	63.5
101-130 บาท/วัน	29	8.6
131-162 บาท/วัน	31	9.3
163 บาทขึ้นไป	20	5.9

ที่มา: จากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

ด้านสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ในการทำงาน (ตารางที่ 3.12) พบว่ามีเด็กร้อยละ 19.1 เคยประสบอุบัติเหตุในการทำงาน และเมื่อเกิดเจ็บป่วยจนทำงานไม่ได้ มีเด็กร้อยละ 25.1 ที่ไม่ได้รับค่าแรงในวันที่ต้องหยุดงาน อีกทั้งมีเด็กร้อยละ 28.5 ที่ไม่ได้รับสวัสดิการด้านค่ารักษาพยาบาลจากนายจ้างเมื่อเกิดเจ็บป่วย ในด้านสวัสดิการที่สถานประกอบการที่เด็กทำงานอยู่จัดให้นั้น (ตารางที่ 3.13) พบว่ายังมีสถานประกอบการร้อยละ 6 ที่ไม่มีน้ำสะอาดดื่ม ร้อยละ 5 ไม่มีห้องน้ำห้องส้วม ร้อยละ 30 ไม่มีตู้ยาให้บริการแก่ลูกจ้าง สภาพแวดล้อม

การทำงานเช่นนี้ประกอบกับปัญหาต่าง ๆ ทั้งจากตัวเนื้องานและนายจ้าง ทำให้มีเด็กจำนวนหนึ่ง (ร้อยละ 30) ต้องการเปลี่ยนงาน (ตารางที่ 3.14)

ตารางที่ 3.12 อุบัติเหตุในการทำงานและสิทธิประโยชน์ในการรักษาพยาบาล

เคยประสบอุบัติเหตุในการทำงานบ้างหรือไม่	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่เคยประสบอุบัติเหตุในการทำงาน	275	80.9
เคยประสบอุบัติเหตุในการทำงาน ได้แก่	65	19.1
ถูกข้อมือคัม	45	68.2
ถูกของหล่นทับ / หนีบ	7	10.6
ถูกของรื้อนลาก	3	4.5
ถูกแรงระเบิดของอุปกรณ์	1	1.5
ถูกกระแทก (ไม่ทราบอุปกรณ์)	1	1.5
ถูกของแหลมแทง / ทิ่ม / ต่ำ	3	4.5
แผลดลอก	3	4.5
ขับรถชน	1	1.5
ตกบันได	1	1.5
ตกจากที่สูง	1	1.5
ทำอย่างไรเมื่อเกิดอุบัติเหตุ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่ได้บอกนายจ้าง/ดูแลกันเอง	27	39.7
ขอมาจากนายจ้าง	26	38.2
ขอลาหยุดจนกว่าจะหาย	3	4.4
นายจ้างพาไปคลินิก / โรงพยาบาล	9	13.2
นายจ้างจ่ายเงินให้	1	1.5
ปล่อยให้หายเอง	1	1.5
บอกนายจ้างแต่นายจ้างไม่ให้หยุด	1	1.5
เมื่อเกิดเจ็บป่วยทำงานไม่ได้ นายจ้างอนุญาตให้ลาป่วยโดยวิธี	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ลาโดยได้รับค่าจ้างเต็ม	101	29.9
ลาโดยได้รับค่าจ้างเพียงบางส่วน	7	2.1
ลางานโดยไม่ได้ค่าแรง	85	25.1
นายจ้างไม่อนุญาตให้ลาป่วย	6	1.8
ไม่ทราบ	7	2.1
ยังไม่เคยเจ็บป่วยจนทำงานไม่ได้เลย	132	39.1
เวลาเจ็บป่วย ใครเป็นคนจ่ายค่ารักษาพยาบาล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
นายจ้างจ่ายให้ทั้งหมด	104	48.6
นายจ้างจ่ายให้เพียงบางส่วน	21	9.8
นายจ้างไม่จ่ายให้	61	28.5
ประกันสังคม	1	0.5
ไม่ทราบ	3	1.4
ผู้ปกครอง /ญาติ จ่ายให้	7	3.3
จ่ายเอง	17	7.9

ที่มา: จากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

ตารางที่ 3.13 สวัสดิการ ในโรงงาน/กิจการที่เด็กทำงาน

สวัสดิการ	มี	ไม่มี	รวม
ที่พัก	232	110	342
ร้อยละ	67.84	32.16	100.00
อาหาร	253	90	343
ร้อยละ	73.76	26.24	100.00
น้ำสะอาดสำหรับดื่ม	322	20	342
ร้อยละ	94.15	5.85	100.00
ห้องน้ำ/ห้องส้วม	326	17	343
ร้อยละ	95.04	4.96	100.00
แพทย์/พยาบาล/ห้องพยาบาล/ตู้ยา	237	104	341
ร้อยละ	69.50	30.50	100.00
การตรวจสุขภาพประจำปี	20	323	343
ร้อยละ	5.83	94.17	100.00
รถรับ-ส่งเมื่อเจ็บป่วย	141	202	343
ร้อยละ	41.11	58.89	100.00
อุปกรณ์นันทนาการ เช่น วิทยุ โทรทัศน์	255	88	343
ร้อยละ	74.34	25.66	100.00
อื่นๆ (พาไปเที่ยว กินข้าวนอกบ้าน ฯลฯ)	22	282	304
ร้อยละ	7.24	92.76	100.00

ที่มา: จากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

ตารางที่ 3.14 ปัญหาเกี่ยวกับการทำงานของเด็ก

ปัญหา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
มีปัญหาเกี่ยวกับงาน	36	100
งานเร่งกลัวทำให้เสร็จไม่ทัน	2	5.6
ทำงานที่ได้รับมอบหมายไม่ได้	5	13.9
งานหนัก	8	22.2
ไม่เข้าใจงาน	9	25
ไม่มีความปลอดภัยในการทำงาน	1	2.8
ไม่ชอบงานที่ทำ	1	2.8
ขาดความรับผิดชอบในงาน	3	8.3
งานไม่ค่อยดี	2	5.6
ไม่ชำนาญ	3	8.3
งานน้อยไป	1	2.8
อุปกรณ์เสียซ่อมไม่ได้	1	2.8
ปัญหาเกี่ยวกับนายจ้าง	20	100
เรื่องค่าจ้าง	2	10
นายจ้างบ่น	16	80
ลูกนายจ้างกดขี่ข่มเหง	1	5
วันหยุดไม่ให้ไปไหน	1	5
ปัญหาอื่น ๆ	18	100
ที่ทำงานคับแคบไม่สะดวก	2	11.1
ตัวเด็กไม่ตรงต่อเวลาเอง	16	88.9
ต้องการที่จะเปลี่ยนงานใหม่หรือไม่	340	100
ต้องการ	87	25.6
ต้องการเปลี่ยนงานใหม่แต่เปลี่ยนไม่ได้	18	5.3
ไม่ต้องการ	225	66.2
อยากเรียนต่อ	4	1.2
อยากทำงานแต่นายจ้างไม่ค่อยดีต้องดูต่อไป	3	0.9
ยังไม่คิด	3	0.9

ที่มา: จากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

แต่เมื่อพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับการปรับค่าจ้าง (ตารางที่ 3.15) พบว่ามีเด็กเพียง 9 คนที่ไม่เคยได้รับการปรับค่าจ้างเลย ในขณะที่เด็กส่วนใหญ่ได้รับการปรับค่าจ้างตั้งแต่ปีแรกของการทำงาน การหยาบยกประเด็นนี้ขึ้นมากล่าวไม่ได้มีเจตนาจะแสดงให้เห็นว่า แม่เด็กจะต้องทำงานในจำนวนชั่วโมงที่ยาวนานต่อวัน แต่ก็ได้ผลตอบแทนคุ้มค่า ตรงกันข้ามข้อมูลนี้กลับเป็นการสะท้อนให้เห็นอำนาจการต่อรองและกลไกราคาในตลาดแรงงานเด็กว่าตลาดไม่ได้เป็นของนายจ้างแต่ฝ่ายเดียว ยิ่งพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนงานของเด็ก (ตารางที่ 3.16) ผู้วิจัยพบว่าเด็กจำนวนไม่น้อยเปลี่ยนงานมาแล้วหลายครั้ง สะท้อนให้เห็นว่าในกรณีที่เด็กไม่พอใจสภาพการจ้างงานเขาก็มีทางเลือกโดยการเปลี่ยนงานใหม่ได้ กลไกสำคัญที่ทำให้ตลาดแรงงานเด็กมีประสิทธิภาพคือ เครือข่าย (network) และข้อมูลสารสนเทศ (information) ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในตอนที่ 3.5 ต่อไป¹⁹

ตารางที่ 3.15 การปรับค่าจ้างจำแนกตามอายุการทำงาน

อายุงาน (เฉลี่ยเท่ากับ 1.01 ปี)	จำนวน (คน)	
	ได้ปรับค่าจ้างขึ้น	ไม่ได้ปรับค่าจ้าง
น้อยกว่า 1 ปี	180	5
1 ปี	44	-
2 ปี	38	4
3 ปี	19	-
4 ปีขึ้นไป	16	-

ที่มา: จากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

ตารางที่ 3.16 การเปลี่ยนงานของเด็ก

ข้อมูลการเปลี่ยนงานของเด็ก	จำนวน (คน)	ร้อยละ
จำนวนครั้งที่เปลี่ยนงาน		
ไม่เคยเปลี่ยนงานเลย	226	65.9
1 ครั้ง	94	27.4
2 ครั้ง	17	5.0
3 ครั้ง	4	1.2
4 ครั้ง	2	0.5
สาเหตุที่เปลี่ยนงาน		
เบื่อ / เหน่า	33	28.2
ที่ทำงานเดิมไกลบ้าน	14	11.9
รายได้น้อย	12	10.2
ทะเลาะกับเพื่อนร่วมงาน / นายจ้าง	11	9.4
งานหนัก	9	7.8
ร้านปิดกิจการ	5	4.3
อื่นๆ (งานเลิกชั่วคราว ย้ายที่อยู่ ฯลฯ)	33	28.2

ที่มา: จากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

¹⁹ แม้ข้อมูลเบื้องต้นนี้พอจะทำให้มองภาพการจ้างงานแรงงานเด็กในปัจจุบันได้บ้าง แต่การจะสรุปว่าเด็กตกอยู่ในสภาพการจ้างงานที่เลวร้ายหรือส่งผลต่ออนาคตของเขาในแง่โอกาสของการพัฒนาตนเองหรือไม่นั้น ต้องอาศัยการวิเคราะห์ในตอนที่ 3.5 เช่นกัน

3.3.4 ความจำเป็นในการจ้างแรงงานเด็ก

จากการสัมภาษณ์นายจ้างที่มีการจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีเพื่อสอบถามประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับความจำเป็นในการจ้างแรงงานเด็ก และแนวโน้มของตลาดการจ้างงานเด็ก พบว่าในสถานการณ์ปกติสาเหตุหลักที่มีการจ้างงานเด็กเป็นเพราะลักษณะงานเป็นงานที่ไม่ต้องใช้ทักษะ เด็กหรือผู้ใหญ่ก็ทำได้ เพียงแต่การจ้างเด็กมีข้อดีตรงที่ค่าจ้างถูกกว่าผู้ใหญ่ ทั้งยังใช้ง่าย เรียนรู้เร็ว ยังไม่มีการะครอบครัว (ตารางที่ 3.17-3.18) แต่เนื่องจากกิจการที่มีการจ้างแรงงานเด็กส่วนใหญ่เป็นกิจการขนาดเล็ก อยู่ในภาคบริการมากกว่าอุตสาหกรรมไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงในด้านประสิทธิภาพการผลิตทำให้ในสถานการณ์ที่มีผลกระทบภายนอก เช่น การเกิดวิกฤตเศรษฐกิจจนต้องลดการจ้างงาน กลับพบว่ากลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือแรงงานเด็กนั่นเอง (ตารางที่ 3.19) ยิ่งถ้ามองถึงแนวโน้มการจ้างงานเด็กในอนาคต (ตารางที่ 3.20) จะเห็นได้ชัดเจนว่า การจ้างงานเด็กจะยังคงอยู่เฉพาะในงานไร้ทักษะที่ไม่จำเป็นต้องเสียค่าจ้างสูงเพื่อจ้างผู้ใหญ่เท่านั้น

ตารางที่ 3.17 สาเหตุที่จ้างแรงงานเด็ก

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
ค่าจ้างถูก	1	2.78
เรียนรู้งานเร็ว	8	22.22
ไม่ผิดกฎหมายการจ้างงาน	3	8.33
ช่วยเหลือเด็กให้มีรายได้ / ผู้ใหญ่พามาฝาก	14	38.89
ขาดแคลนแรงงาน/หาคนมาช่วย	3	8.33
เด็กมาทำแทนพี่	1	2.78
ขยัน/อดทน	2	5.56
เด็กมาฝึกงาน	2	5.56
เด็กจบ ป. 6 แล้ว	1	2.78
งานที่ให้ทำไม่หนัก	1	2.78
รวมทั้งหมด	36	100.00

ที่มา: จากแบบสอบถามนายจ้างที่มีการจ้างแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

ตารางที่ 3.18 ความจำเป็นของกิจการในการจ้างแรงงานเด็ก

ความจำเป็นในการจ้างแรงงานเด็ก	จำนวนความถี่ที่ตอบ (คน)	ร้อยละ
<u>“จำเป็น”</u> ต้องจ้างแรงงานเด็ก เพราะ	14	100.0
งานในร้านเป็นงานเล็ก ไม่หนัก	3	21.4
ใช้ง่าย เรียนรู้เร็ว	7	50.0
แบ่งเบาภาระในการทำงาน	3	21.4
เป็นญาติกันไว้ใจได้	1	7.1
<u>“ไม่จำเป็น”</u> แต่ที่ต้องจ้างแรงงานเด็ก เพราะ	19	100.0
งานในร้านเป็นงานเล็ก ไม่หนัก	2	10.5
ช่วยเหลือคนรู้จัก ช่วยเหลือเด็ก มีคนมาฝาก	12	63.2
ใช้ง่าย เรียนรู้เร็ว	1	5.3
เด็กมาสมัครงานเอง	3	15.8
ยังโสด ไม่มีการะครอบครัว	1	5.3

ที่มา: จากแบบสอบถามนายจ้างที่มีการจ้างแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

ตารางที่ 3.19 ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจต่อการจ้างงาน

ผลกระทบจากวิกฤต	ความถี่	ร้อยละ
ทำให้ต้องจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น	4	11.11
ทำให้ต้องจ้างแรงงานลดลง	16	44.44
ไม่มีผลกระทบ	16	44.44
กรณีลดการจ้างงาน ตัดสินใจลดแรงงานประเภทใด	ความถี่	ร้อยละ
ผู้ใหญ่	3	18.75
เด็ก	9	56.25
ลดทั้งผู้ใหญ่และเด็กพอ ๆ กัน	3	18.75
ไม่จ้างเลย	1	6.25
รวมทั้งหมด	16	100.00
ลดการจ้างแรงงานเด็กเพราะ	ความถี่	ร้อยละ
ทำงานหนักได้ไม่เท่าผู้ใหญ่	3	20.00
เด็กขาดความรับผิดชอบ	4	26.67
ไม่อยากฝึก	1	6.67
อยากให้เด็กไปเรียนต่อ	1	6.67
รวมทั้งหมด	9	100.00

ที่มา: จากแบบสอบถามนายจ้างที่มีการจ้างแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน – ธันวาคม 2543

ตารางที่ 3.20 แนวโน้มการจ้างแรงงานเด็กในอนาคต

แนวโน้มการจ้างเด็กในอนาคต	ความถี่	ร้อยละ
จ้างแรงงานเด็กน้อยลง เพราะ	15	50.00
- ไม่คุ้มค่าจ้าง	2	13.3
- อยากได้ผู้ใหญ่มากกว่า	1	6.7
- อยากได้คนมีประสบการณ์	3	20
- เด็กขาดความรับผิดชอบ	3	20
- มีปัญหาเยอะ	1	6.7
- ไม่มีงานที่ต้องจ้างต่อไปในอนาคต	1	6.7
- กลัวผิดกฎหมาย	4	26.6
จ้างแรงงานเด็กเพิ่มขึ้น เพราะ	9	28.13
- งานเล็ก ๆ งานจุกจิกมีมากขึ้น	2	22.2
- เด็กขยัน ไม่เที่ยวเล่น	2	22.2
- ต้องการให้เด็กมีประสบการณ์ / รายได้	3	33.3
- เามาฝึกไว้เป็นกำลังรุ่นต่อไป	1	11.1
- เศรษฐกิจน่าจะดีขึ้น	1	11.1
ไม่ทราบ / ไม่แน่ใจ	7	21.88

ที่มา: จากแบบสอบถามนายจ้างที่มีการจ้างแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน – ธันวาคม 2543

3.4 ค่าจ้างกับการเปลี่ยนงาน

การศึกษาในส่วนนี้จะพิจารณาถึงโอกาสเจริญก้าวหน้าในการทำงานของแรงงานเด็ก โดยพยายามแกะรอยว่าเมื่อมาทำงานในเมืองครั้งแรก เด็กได้รับค่าจ้างเท่าไร และหลังจากนั้นค่าจ้างแท้จริงเพิ่มขึ้นหรือไม่ การวัดในรูปค่าจ้างแท้จริง (หรือค่าจ้างตัวเงินปรับด้วยดัชนีราคาสินค้าผู้บริโภค) เป็นเรื่องสำคัญ เพราะถ้าค่าจ้างแท้จริงเพิ่มขึ้น อย่างน้อยก็แสดงว่าเด็กมีประสิทธิภาพในการทำงานสูงขึ้น (higher productivity) ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น

การสำรวจของผู้วิจัยพบว่า มีเด็กมาทำงานครั้งแรกตั้งแต่ปี 2534 แต่เด็กคนดังกล่าวไม่ยอมระบุค่าจ้างทั้งในอดีตและปัจจุบัน เด็ก 2 คนที่มาทำงานครั้งแรกในปี 2535 ได้รับค่าจ้างตัวเงินเฉลี่ยวันละ 45 บาท ปัจจุบันเด็ก 2 คนนี้ได้ค่าจ้างเฉลี่ย 50 บาท เพิ่มขึ้นเพียง 5 บาทในเวลา 8 ปี เมื่อคิดเป็นค่าจ้างแท้จริง เด็กสองคนนี้ได้รับค่าจ้างแท้จริงลดลงปีละ 3% (ดูตารางที่ 3.21) เด็กอีก 1 คนที่มาทำงานครั้งแรกในปี 2536 และอีก 4 คนในปี 2538 ก็ได้รับค่าจ้างแท้จริงลดเช่นกัน มีหน้าที่ค่าจ้างตัวเงินยังไม่เพิ่มขึ้นด้วย หรือว่าแนวคิดนรกในเมืองจะเป็นจริง

แต่ตัวอย่างเด็กที่มาทำงานครั้งแรกในปี 2535-2538 มีจำนวนน้อยมาก ตั้งแต่ปี 2539 เป็นต้นมา มีจำนวนตัวอย่างเด็กที่มาทำงานครั้งแรกเพิ่มมากขึ้น โดยตัวอย่างส่วนใหญ่มาทำงานในปี 2542 (ดูตารางที่ 3.21) จากข้อมูลพบวก่อนวิกฤต ค่าจ้างครั้งแรกของเด็กมีแนวโน้มเพิ่มจากวันละ 86 บาท ในปี 2538 เป็น 91 บาทในปี 2540 (แต่ปี 2539 ค่าจ้างเฉลี่ยต่ำกว่าปี 2538) แต่หลังจากที่เกิดวิกฤตค่าจ้างเฉลี่ยก็ค่อยๆ ลดลง จนเหลือเพียง 80.60 บาทต่อวันในปี 2542 ค่าถามคือ เมื่อเวลาผ่านไปเด็กจะได้ค่าจ้างเพิ่มขึ้นหรือไม่ และจะมีปัจจัยอะไรที่พออธิบายได้ว่าทำไมเด็กบางคนได้ค่าจ้างต่ำบางคนได้ค่าจ้างสูง

ตารางที่ 3.21 ค่าจ้างครั้งแรกและปัจจุบัน

ปี	จำนวนคนที่เริ่มงานครั้งแรก	ค่าจ้างตัวเงิน (บาท/วัน)		อัตราเปลี่ยนแปลง ค่าจ้างตัวเงิน	ค่าจ้างแท้จริง (บาท/วัน)		อัตราเปลี่ยนแปลง ค่าจ้างแท้จริง
		งานครั้งแรก	งานปัจจุบัน		งานครั้งแรก	งานปัจจุบัน	
2534	1	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.
2535	2	45	50	1.32	48.84	38.40	-3.01
2536	1	100	100	0.00	105.08	76.80	-4.48
2538	4	86.58	77.78	-2.14	81.83	59.74	-6.29
2539	9	75.59	117.26	10.98	67.49	90.06	7.21
2540	21	90.99	104.69	4.68	76.98	80.41	1.45
2541	46	86.11	108.98	11.78	67.38	83.70	10.85
2542	248	80.61	88.03	8.81	62.88	67.61	7.26

ที่มา: จากการสำรวจแบบสอบถามแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, พฤศจิกายน - ธันวาคม 2543

ก. ค่าจ้างครั้งแรกกับค่าจ้างปัจจุบัน

ตารางที่ 3.21 เปรียบเทียบค่าจ้างครั้งแรกของเด็กกับค่าจ้างในปี 2543 จำแนกตามปี พ.ศ.ที่เด็กมาทำงานครั้งแรกในเมือง แม่เด็กที่มาทำงานในช่วงปี 2535-2538 จะมีค่าจ้างลดลงทั้งค่าจ้างตัวเงิน และค่าจ้างแท้จริง แต่เด็กที่เข้ามาทำงานหลังจากนั้นล้วนได้รับค่าจ้างเพิ่มขึ้นไม่ว่าจะวัดเป็นตัวเงิน หรือค่าจ้างแท้จริง ถ้าวัดเป็นตัวเงิน ค่าจ้างในปี 2543 จะเพิ่มขึ้นจากปีแรกเฉลี่ย 4.7%-11.8% ต่อปี แต่ถ้าวัดเป็นค่าจ้างแท้จริงจะเพิ่มขึ้นประมาณ 1.5%-10.8% ต่อปี เด็กที่มาทำงานครั้งแรกในปี 2539 2541 และ 2542 จะได้ค่าจ้างแท้จริงเพิ่มขึ้นไม่ต่ำกว่าปีละ 7% ซึ่งนับว่าเป็นอัตราที่สูงพอควรในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ และตลาดแรงงานค่อนข้างเลวร้าย

อย่างไรก็ตาม ค่าจ้างตัวเงินเฉลี่ยในปัจจุบัน (ปี 2543) เท่ากับ 92 บาทต่อวัน ซึ่งยังต่ำกว่าค่าจ้างขั้นต่ำมาก มิหนำซ้ำเด็กยังต้องทำงานเฉลี่ยกว่าวันละ 9 ชั่วโมง ดังนั้นอัตราผลตอบแทนหรือ productivity ต่อชั่วโมงยังอยู่ในระดับต่ำมาก แต่ประเด็นก็คือ อัตราค่าจ้างดังกล่าวยังสูงกว่าการทำงานอยู่ที่บ้าน และในหลายกรณี เด็กจะหาเงินทำไม่ได้หรือหากมีงานทำก็เป็นเพียงงานตามฤดูกาล พอหมดฤดูเกษตรกรรมหมดงาน ดังนั้นการมาทำงานในเมืองที่มีงานให้ทำประจำสัปดาห์ละ 6-7 วันจึงทำให้เด็กมีรายได้ค่อนข้างแน่นอน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าสำหรับเด็กมาก เพราะนอกจากจะสามารถใช้จ่ายใช้สอยได้ตามอำเภอใจแล้ว เด็กยังสามารถเจียดเงินบางส่วนส่งกลับไปช่วยเหลือพ่อแม่พี่น้องที่บ้าน (โดยเฉลี่ยเด็กจะส่งเงินกลับบ้านเดือนละ 1,311 บาท)

คำถามต่อมาคือ ปัจจัยอะไรกำหนดค่าจ้างของเด็ก จากแนวคิดเรื่องทุนมนุษย์ (human capital) ค่าจ้างจะขึ้นกับการศึกษา ประสบการณ์ในการทำงาน ทักษะ (ซึ่งทำให้เลือกอาชีพที่จ่ายค่าจ้างสูงได้) ชั่วโมงทำงาน และสภาพการจ้างงาน (วัดด้วยลักษณะของงานที่ทำ กล่าวคือ ถ้าสภาพการทำงานดี ค่าจ้างก็จะต่ำกว่างานที่มีสภาพการทำงานเลว) เมื่อประยุกต์ทฤษฎีนี้เข้ากับข้อมูลจากการสำรวจของผู้วิจัย โดยประมาณการสมการค่าจ้างแท้จริงครั้งแรก (Real wage₁) และสมการค่าจ้างแท้จริงปัจจุบัน (Real wage 2543) ตัวแปรตามจะอยู่ในรูป logarithm นิยามของตัวแปรและผลการประมาณการอยู่ในตารางที่ 3.22-3.23

ผลการประมาณการสรุปได้ว่าตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อค่าจ้างแท้จริงครั้งแรกของเด็กมี 3 ตัว ได้แก่ อายุ เพศ และชั่วโมงทำงาน ส่วนลักษณะการทำงาน และการได้รับการแนะนำเรื่องงานจากญาติพี่น้องไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

เด็กที่มีอายุมากจะได้ค่าจ้างครั้งแรกสูงกว่าเด็กที่มีอายุน้อย แต่ที่น่าแปลกใจคือ เด็กผู้ชายได้รับค่าจ้างต่ำกว่าเด็กหญิง ซึ่งอาจเป็นเพราะเด็กบางคนตัดสินใจออกจากบ้านเพราะไม่อยากอยู่บ้าน และไม่สนใจที่จะใช้เวลาในการหาหนทางที่ดีก่อนออกจากบ้าน ตัวแปรอีกตัวหนึ่งที่มีนัยสำคัญคือชั่วโมงทำงาน ยิ่งมีชั่วโมงทำงานมาก ค่าจ้างต่อวันยิ่งต่ำ สภาพเช่นนี้เป็นสภาพที่ไม่เป็นผลดีต่อเด็ก

สิ่งที่น่าแปลกใจคือ การศึกษาและการที่เด็กได้งานจากการแนะนำของญาติพี่น้อง ไม่มีผลต่อค่าจ้างครั้งแรก (แต่ผู้วิจัยจะกลับมาวิเคราะห์ประเด็นเรื่องการมีญาติแนะนำในสมการค่าจ้างปัจจุบันอีกครั้งหนึ่ง)

ตารางที่ 3.22

นิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปรสำหรับสมการค่าจ้างและการเปลี่ยนงานของแรงงานเด็ก

ตัวแปร	นิยาม	Mean	Std. Dev.
Real wage43	ค่าจ้างแท้จริงปี 2543 (บาท/วัน)	92.75	52.60
Real Wage_1	ค่าจ้างแท้จริงในปีแรกที่เด็กทำงาน (บาท/วัน)	81.63	48.38
Change_Job	เคยเปลี่ยนงาน = 1 , ไม่เคยเปลี่ยนงาน = 0	0.34	0.47
Wage_change	อัตราเปลี่ยนแปลงค่าจ้างในปีที่ทำงานครั้งแรกถึงปี 2543	26.68	100.26
Educat	เรียนตั้งแต่ป.1 ขึ้นไป = 1 , ถ้าไม่มีการศึกษา = 0	0.97	0.16
Male	เพศชาย = 1 , เพศหญิง = 0	0.48	0.50
Change_Occ	เปลี่ยนอาชีพ = 1 , ไม่เคยเปลี่ยนอาชีพ = 0	0.20	0.40
Hour_1	ชั่วโมงการทำงานของงานครั้งแรก (ชั่วโมง/วัน)	9.68	2.71
Hour_43	ชั่วโมงการทำงานของงานปัจจุบันในปี 2543 (ชั่วโมง/วัน)	9.92	2.63
Age_1	อายุที่ทำงานครั้งแรก (ปี)	14.35	1.73
Age	อายุของเด็กในปี 2543 (ปี)	15.50	1.42
Search	วิธีการได้งานทำ ถ้ามีญาติ/คนแนะนำ = 1 , หางาน/สมัครงานเอง = 0	0.76	0.43
Trade	งานค้าขาย = 1 , อาชีพอื่นๆ = 0	0.50	0.50
Service	งานบริการ = 1 , อาชีพอื่นๆ = 0	0.28	0.45
Indust	งานอุตสาหกรรม = 1 , อาชีพอื่นๆ = 0	0.19	0.39
Construc	งานก่อสร้าง = 1 , อาชีพอื่นๆ = 0	0.02	0.13
Num_ch_job	จำนวนครั้งที่เปลี่ยนงาน	0.33	0.55
Matayom	เรียนตั้งแต่ ม.1 ขึ้นไป = 1 , ต่ำกว่ามัธยม = 0	0.38	0.49
Work_year	จำนวนปีที่ทำงาน	1.14	1.40
Interupt	ทำงานไม่ต่อเนื่อง = 1 , ทำงานต่อเนื่อง = 0	0.15	0.36

ตารางที่ 3.23 สมการปัจจัยกำหนดค่าจ้างครั้งแรกและค่าจ้างในปัจจุบัน

วิธีการประมาณการ Least Squares

ตัวแปรอิสระ	สมการที่ 1		สมการที่ 2		สมการที่ 3		สมการที่ 4		สมการที่ 5	
	Log (real wage 43)		Log (real wage 43)		real wage43		LOG (real wage_1)		LOG (real wage_1)	
	ค่าสัมประสิทธิ์	t-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	t-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	t-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	t-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	t-stat
Educat	0.20	0.89	0.21	0.91	13.08	0.94	-	-	-	-
Male	-0.14	-1.74	-0.14	-1.74	-9.28	-1.84	-0.32	-4.45	-0.31	-4.19
Change_Occ	0.07	0.60	0.03	0.36	5.16	0.88	-	-	-	-
Hour_1	-	-	-	-	-	-	-0.03	-2.25	-0.03	-2.14
Hour43	-0.10	-0.84	-0.01	-0.91	-2.39	-2.68	-	-	-	-
Age_1	-	-	-	-	-	-	0.06	2.95	0.06	2.83
Age	0.09	3.50	0.09	3.48	4.13	2.62	-	-	-	-
Search	0.20	2.28	0.20	2.36	4.50	1.04	-0.08	-0.92	-0.08	-1.01
Trade	0.33	1.08	0.34	1.12	-3.14	-0.17	-	-	0.15	0.42
Service	0.41	1.32	0.41	1.33	6.39	0.34	-	-	0.10	0.27
Indust	0.46	1.49	0.47	1.52	10.20	0.54	-	-	0.31	0.84
Construc	0.82	1.95	0.82	1.94	34.57	1.34	-	-	0.44	1.09
Num_ch_job	-0.05	-0.55	-	-	-	-	-	-	-	-
Constant	2.11	3.62	2.15	3.72	14.38	0.41	3.62	11.09	3.47	7.64
ค่าสถิติ										
Adjusted R-squared	0.05		0.06		0.05		0.08		0.09	

หมายเหตุ: ดูรายละเอียดนิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปรในตารางที่ 3.22

ที่มา: จากการคำนวณ

ในสมการค่าจ้างแท้จริงปัจจุบัน นอกจากอายุและเพศแล้วปรากฏว่ามีตัวแปรที่น่าสนใจอีก 2 ตัว (ดูตารางที่ 3.23) ดังนี้ งานก่อสร้างจะได้รับค่าจ้างสูงกว่างานอื่นๆ (ซึ่งเป็นตัวแปรอาชีพอ้างอิง) แต่ที่สำคัญคือการมีคนแนะนำงานในครั้งแรกทำให้ค่าจ้างสูงกว่าเด็กที่มามีครอบครัวตนเอง หรือนายจ้างไปรับจากหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม ตัวแปรการเปลี่ยนงานกลับไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ผลทางสถิติของตัวแปร 2 ตัวหลังนี้มีความสำคัญมากเพราะทำให้เริ่มเห็นบทบาทของการมีเครือข่าย (ญาติพี่น้อง) หลังจากพิจารณาสมการการเปลี่ยนงานในตารางที่ 3.24

ผู้วิจัยพยายามอธิบายเหตุผลของการเปลี่ยนงานและพบว่าเด็กที่มีค่าจ้างเดิมสูงมีแนวโน้มจะเปลี่ยนงาน แต่ขณะเดียวกันเด็กที่ได้งานครั้งแรกจากการแนะนำของญาติพี่น้องกลับมีแนวโน้มเปลี่ยนงานน้อยกว่าเด็กที่มีสมัครงานเอง

เมื่อนำผลทางสถิติในตารางที่ 3.23 มาประกอบกับตาราง 3.24 สามารถให้การตีความที่น่าสนใจดังนี้ การมีเครือข่ายแนะนำงานให้ครั้งแรก มิได้ช่วยให้เด็กได้ค่าจ้างสูงขึ้น ทั้งนี้เพราะงานที่เด็กจะทำงานที่เป็นตลาดของนายจ้าง เพราะมีคนต้องการทำงานมากค่าจ้างจึงต้องเป็นไปตามกลไกตลาด แต่การมีเครือข่ายมีประโยชน์สูงทั้งต่อเด็กและต่อนายจ้าง เพราะทั้งคู่จะได้ข่าวสารข้อมูลซึ่งกันและกัน ดังนั้นเด็กก็จะมีแนวโน้มไม่เปลี่ยนงาน เมื่อไม่เปลี่ยนงานค่าจ้างปัจจุบันก็จะสูงขึ้น แต่ตัวแปรการเปลี่ยนงานในสมการค่าจ้างปัจจุบันไม่มีนัยสำคัญ เพราะลำพังการไม่เปลี่ยนงานไม่ใช่สาเหตุสำคัญที่จะทำให้ค่าจ้างสูง สาเหตุเบื้องต้นมาจากการมีเครือข่ายแนะนำมาทำให้นายจ้างเกิดความไว้วางใจเด็ก และอาจเต็มใจสอนงานให้เด็กมากกว่า นอกจากนั้นตัวเด็กเองก็มีความเกรงใจนายจ้าง ดังนั้น การมีเครือข่ายแนะนำงานจึงเป็นประโยชน์ ทำให้ค่าจ้างของเด็กเพิ่มขึ้นในภายหลัง

ตารางที่ 3.24 สมการการเปลี่ยนงาน

วิธีการประมาณการ Logit

ตัวแปรตาม ตัวแปรอิสระ	สมการที่ 1		สมการที่ 2	
	Change_job		Change_job	
	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า z-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า z-stat
Wage_1	0.01	2.89	0.007	2.86
Hour_1	0.06	1.31	0.07	1.53
Search	-0.51	-1.81	-0.48	-1.73
Trade	-0.70	-0.75	-	-
Service	-1.46	-1.52	-	-
Indust	-1.12	-1.16	-	-
Construc	-0.81	-0.62	-	-
Constant	-0.49	-0.46	-	-2.73
ค่าสถิติ				
Log likelihood	-193.31		-197.27	
McFadden R-squared	0.05		0.03	

หมายเหตุ: ดูรายละเอียดนิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปรในตารางที่ 3.22

ที่มา: จากการคำนวณ

ข. การเปลี่ยนแปลงของค่าจ้าง

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ในตอนต้นแล้วว่าเด็กที่มาทำงานตั้งแต่ปี 2539 เป็นต้นมาได้รับค่าจ้างแท้จริงเพิ่มขึ้น ในอัตราเฉลี่ยปีละ 1.5–10.8% ประเด็นสำคัญอีกประเด็นคือ การเปลี่ยนงานทำให้ค่าจ้างเพิ่มขึ้นหรือไม่

ปรากฏว่าในตัวอย่างของผู้วิจัยมีเด็กเปลี่ยนงานดังนี้

ไม่เปลี่ยนงาน	238	ราย
เปลี่ยนงาน 10 ครั้ง	78	ราย
เปลี่ยนงาน 2 ครั้ง	14	ราย
เปลี่ยนงาน 3 ครั้ง	1	ราย

ข้อมูลในตารางที่ 3.25 พยายามจำแนกเด็กตามปี พ.ศ.ที่มาทำงานครั้งแรก ค่าจ้างครั้งแรก ค่าจ้างในแต่ละครั้งที่เปลี่ยนงาน

ตารางที่ 3.25 ค่าจ้างกับการเปลี่ยนงาน

(หน่วย : บาทต่อวัน)

ปี	ค่าจ้างตัวเงิน งานครั้งแรก	ค่าจ้างตัวเงินในปี 2543 จำแนกตามจำนวนครั้งที่มีการเปลี่ยนงาน			
		ไม่เคยเปลี่ยนงาน	1 ครั้ง	2 ครั้ง	3 ครั้ง
2534	N.A.	N.A.	-	-	-
2535	45	50	-	-	-
2536	100	-	-	100	-
2538	83.58	77.78	-	-	-
2539	75.59	123.17	70	-	-
2540	90.99	90.96	115.83	-	166.7
2541	86.11	110.38	103.24	-	-
2542	80.61	87.23	89.52	92.44	-

ปี	ค่าจ้างแท้จริง งานครั้งแรก	ค่าจ้างแท้จริงปี 2543และอัตราการเปลี่ยนแปลง จำแนกตามจำนวนครั้งที่มีการเปลี่ยนงาน							
		ไม่เคยเปลี่ยนงาน	growth	1 ครั้ง	growth	2 ครั้ง	growth	3 ครั้ง	
2534	N.A.	N.A.	N.A.	-	-	-	-	-	-
2535	48.84	54.27	1.32	-	-	-	-	-	-
2536	105.08	0.00	0.00	-	-	105.08	0.00	-	-
2538	81.83	73.52	-2.14	-	-	-	-	-	-
2539	67.49	109.97	12.21	62.50	-1.92	-	-	-	-
2540	76.98	76.95	-0.01	97.99	8.05	-	-	141.03	20.18
2541	67.38	86.37	12.42	80.78	9.07	-	-	-	-
2542	62.88	68.04	7.89	69.83	10.48	72.11	13.69	-	-

ที่มา: จากการสำรวจแบบสอบถามแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย พุทธศักราช - ธันวาคม 2543

จากตารางที่ 3.25 ปรากฏว่าในบรรดาเด็กที่ไม่เคยเปลี่ยนงานเลย เด็กที่มาทำงานครั้งแรกในปี 2538 จะได้ค่าจ้างแท้จริงลดลง เด็กที่มาในปี 2540 จะได้ค่าจ้างแท้จริงเท่าเดิม นอกนั้นจะได้ค่าจ้างแท้จริงเพิ่มขึ้น ปีละ 1.3–12%

ส่วนเด็กที่เปลี่ยนงาน 1 ครั้ง มีกลุ่มที่มาทำงานครั้งแรกในปี 2539 เท่านั้น (9 คน) ที่ได้ค่าจ้างแท้จริงลดลงปีละ 1.9% นอกจากนั้นล้วนแต่ได้รับค่าจ้างแท้จริงเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ 8-10.5% ซึ่งถือว่าสูงกว่าพวกไม่เปลี่ยนงานเล็กน้อย ส่วนพวกที่เปลี่ยนงาน 2-3 ครั้ง ก็มีค่าจ้างแท้จริงเพิ่มสูงมากถึงปีละ 13.7-20% แต่กลุ่มนี้มีตัวอย่างน้อยทำให้ผู้วิจัยไม่อาจสรุปได้ด้วยความมั่นใจ

เพื่อเป็นการทดสอบว่าปัจจัยอะไรอธิบายการเพิ่มขึ้นของค่าจ้าง (ส่วนต่างระหว่างค่าจ้างครั้งแรกกับครั้งสุดท้าย) ผู้วิจัยจะใช้สมการในตารางที่ 3.26 ผู้วิจัยพบว่า เพศชายมีโอกาสได้ค่าจ้างเพิ่มสูงกว่าหญิง และพบว่าการเปลี่ยนงานไม่มีผลให้ค่าจ้างสูงขึ้น แต่ที่น่าสนใจคือ เมื่อมีการเปลี่ยนงาน ปรากฏว่าเด็กบางคนกลับบ้านก่อนระยะหนึ่ง แล้วจึงกลับมาตั้งต้นทำงานใหม่ในกรณีนี้ สมการในตารางที่ 3.26 ตัวแปร interrupt มีค่าสัมประสิทธิ์ติดลบ และค่า t เกือบมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่าการเปลี่ยนงานแล้วหยุดทำงานระยะหนึ่ง ทำให้ประสบการณ์ทำงานไม่ต่อเนื่อง จึงมีผลให้ค่าจ้างลดลงได้

ตารางที่ 3.26 สมการการเปลี่ยนแปลงของค่าจ้างครั้งแรกและครั้งสุดท้าย

วิธีการประมาณการ Least Squares				
	สมการที่ 1		สมการที่ 2	
ตัวแปรตาม	Wage_change		Wage_change	
ตัวแปรอิสระ	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า t-stat	ค่าสัมประสิทธิ์	ค่า t-stat
Matayom	1.39	0.13	7.14	0.59
Male	23.01	2.16	23.02	2.16
Work_year	-0.80	-0.19	-	-
Interrupt	-24.54	-1.22	-21.61	-1.19
Age	-	-	-5.78	-1.41
Search	-0.77	-0.06	13.56	1.08
Constant	18.23	1.32	93.40	1.47
ค่าสถิติ				
Adjusted R-squared	0.005		0.01	

หมายเหตุ: ดูรายละเอียดนิยามและค่าเฉลี่ยตัวแปรในตารางที่ 3.22

ที่มา: จากการคำนวณ

3.5 ผลกระทบต่อโอกาสก้าวหน้าในอนาคตของแรงงานเด็ก : เครือข่ายและข้อมูลสารสนเทศ

จากสภาพการจ้างงานในตลาดแรงงานเด็กดังกล่าวในตอนที 3.4 ทำให้เกิดคำถามถัดไปว่า ในเมื่อเด็กที่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัยอันสมควร ต้องเผชิญกับงานที่ต้องทุ่มเทเวลาให้เกือบทั้งหมดจนแทบไม่มีเวลาพักผ่อน แล้วเด็กเหล่านี้จะมีโอกาสก้าวหน้าในอาชีพการงานหรือไม่ อะไรเป็นปัจจัยที่จะทำให้เขาได้พัฒนาศักยภาพ การศึกษาในส่วนนี้จะตอบคำถามดังกล่าว โดยมีข้อคาดการณ์ (hypothesis) คือ ความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอนาคตของเด็กเมื่อเข้าสู่ตลาดแรงงานสัมพันธ์กับเครือข่าย (network) และข้อมูลสารสนเทศ

(information) ที่เด็กมีหรือเกิดขึ้นในช่วงระหว่างการทำงาน ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจก่อให้เกิดผลต่อเด็กทั้งในเชิงบวกคือ เด็กสามารถพัฒนาศักยภาพและโอกาสของตนไปในทางที่ดีขึ้นทั้งในด้านรายได้ ความรู้ ทักษะการทำงาน และผลต่อโอกาสในเชิงลบ ได้แก่ การติดยา สารเสพติด การสูญเสียความมั่นคงในชีวิต ครอบครัว รวมไปถึงการได้รับเชื้อหรือติดโรคจากพฤติกรรมร่วมของกลุ่ม

จากข้อคาดการณ์ดังกล่าว การนำเสนอในตอนที 3.5 นี้จะอภิปราย 3 ประเด็นหลักคือ

- (1) ก่อนที่เด็กจะออกจากบ้านมาเป็นแรงงาน เครือข่ายและข้อมูลสารสนเทศของเด็กเป็นอย่างไร
- (2) เมื่อเด็กออกมาทำงานแล้ว เด็กสร้างเครือข่าย-ข้อมูลสารสนเทศของตนอย่างไร
- (3) โอกาสและความก้าวหน้าของแรงงานเด็กสัมพันธ์กับเครือข่าย-ข้อมูลสารสนเทศและปัจจัยอะไรบ้าง และอย่างไร

การศึกษาในส่วนนี้ นอกจากจะใช้ข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากสัมภาษณ์แรงงานเด็กจำนวน 343 คนด้วยแบบสอบถามแล้ว ยังใช้ข้อมูลจากการสำรวจเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์แรงงานเด็ก 45 คน (ทั้งแรงงานเด็กที่อายุต่ำกว่า 18 ปี และแรงงานที่อายุมากกว่า 18 ปี แต่เข้าสู่ตลาดแรงงานตั้งแต่อายุต่ำกว่า 18 ปี) ปัจจุบันตัวอย่างเหล่านี้เป็นแรงงานอยู่ในสถานประกอบการต่างๆ และเด็กเร่ร่อนอีก 15 คน รวมทั้งเจ้าหน้าที่ (ครูอาสาสมัครของสำนักสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร) โดยสัมภาษณ์กลุ่มประชากรดังกล่าวเฉพาะในพื้นที่กรุงเทพมหานครเท่านั้น

จากข้อมูลที่ได้ทั้งจากเชิงปริมาณและคุณภาพ เด็กส่วนใหญ่ที่เข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนอายุ 18 ปีเป็นเด็กที่มีภูมิลำเนาอยู่ในต่างจังหวัด หากความจริงเป็นเช่นนั้น คงจะต้องตั้งคำถามว่า ทำไมเด็กที่อายุน้อยจึงตัดสินใจเข้ามาทำงานหรือหางานในเมืองซึ่งเป็นสถานที่ที่พวกเขาไม่คุ้นเคย และทำไมพ่อแม่/ผู้ปกครองจึงยอมให้เด็กที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะทั้งร่างกายและจิตใจเข้าสู่ตลาดแรงงาน เนื่องจากพบว่าเด็กที่เริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงานครั้งแรกส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไปประมาณถึงร้อยละ 94 ซึ่งเป็นช่วงหลังจากเด็กจบชั้นประถมปีที่ 6 แล้ว โดยเด็กที่เข้าสู่ตลาดแรงงานส่วนใหญ่มีอายุ 14-15 ปี ขึ้นไป (ดูตารางที่ 3.27) และจากการสำรวจในกลุ่มแรงงานเด็กก็พบว่า พวกเขาส่วนใหญ่เป็นผู้ตัดสินใจเองที่จะออกมาทำงาน (ร้อยละ 48) ขณะที่บางส่วนยังต้องให้พ่อแม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (ร้อยละ 25) แต่ก็มีอีกส่วนหนึ่งที่พ่อแม่/ผู้ปกครองเป็นผู้ตัดสินใจให้เด็กออกมาทำงาน

เหตุผลหลักที่ได้ทั้งจากการสำรวจเชิงปริมาณและคุณภาพที่ทำให้เด็กตัดสินใจเข้าสู่ตลาดแรงงานคือ เด็กต้องการมีรายได้ ต้องการช่วยเหลือครอบครัวเนื่องจากฐานะยากจน ไม่ได้ทำอะไรที่บ้าน เด็กอยากมีประสบการณ์ อยากทำงานเลี้ยงตัวเอง ไม่อยากเรียนหนังสือ เปื้อบ้าน ฯลฯ เด็กส่วนใหญ่มีเหตุผลเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่อยู่เบื้องหลังการตัดสินใจออกจากบ้านมาทำงานด้วยกันทั้งสิ้น เพียงแต่นำหนักของเหตุผลดังกล่าวสำหรับเด็กแต่ละคนอาจมีไม่เท่ากัน แต่จากข้อมูลเชิงคุณภาพ เด็กที่ออกมาทำงานส่วนใหญ่จะส่งเงินให้กับทางบ้านซึ่งนัยของการส่งเงินคือการได้รับความสำคัญและยอมรับจากพ่อแม่/ครอบครัวสูงขึ้น

ตารางที่ 3.27 อายุเมื่อเริ่มงานครั้งแรก และการตัดสินใจออกมาทำงานครั้งแรกของเด็ก

อายุเมื่อเริ่มงานครั้งแรก	จำนวน	ร้อยละ
7 - 11 ปี	22	6.4
12 - 13 ปี	76	22.1
14 - 15 ปี	158	46.1
16 - 17 ปี	87	25.4
รวม	343	100
การตัดสินใจออกมาทำงานครั้งแรกของเด็ก	343	100
ตัวเด็กตัดสินใจเอง	166	48.4
ตัดสินใจร่วมกัน	87	25.4
พ่อแม่/ผู้ปกครอง	69	20.1
ญาติพี่น้อง	18	3.4
คนรู้จัก	3	0.9
เหตุผลที่อยากมาทำงาน	321	93.6
อยากมีเงิน	107	33.3
อยากช่วยทางบ้าน เพราะครอบครัวยากจน	80	24.9
อยู่บ้านก็ไม่ทำอะไรทำ	28	8.7
อยากทำงานเลี้ยงตัวเอง	23	7.2
อยากมีประสบการณ์	23	7.2
ไม่อยากเรียนหนังสือ	18	5.6
เบื่อที่บ้าน ไม่อยากอยู่	14	4.4
อื่นๆ (เช่น เพื่อนชวน อยากมาอยู่กรุงเทพ ฯลฯ)	28	8.7

ที่มา: จากการสำรวจแบบสอบถามแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย พฤศจิกายน - ธันวาคม 2543

เชื่อมโยงกับการอธิบายถึงเหตุผลที่เป็นแรงผลักดันดังกล่าว การศึกษาทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ในชุมชนภาคเหนือและภาคอีสานหลายแห่ง พบว่าการที่พ่อแม่ให้อำนาจการตัดสินใจกับลูกมากขึ้นในการออกมาทำงานนั้นมาจากสถานะความเป็นเด็กในสายตาและความรู้สึกของครัวเรือนชนบทที่มีระบบการผลิตทางการเกษตร แตกต่างจากสายตาและความรู้สึกของคนเมืองที่อยู่นอกภาคการเกษตร เด็กที่อายุ 12-13 ปีในครัวเรือนชนบท เป็นวัยที่อยู่ในช่วงการเปลี่ยนจากเด็กเข้าสู่วัยรุ่น ในบางสังคมจะมีพิธีกรรมการเปลี่ยนผ่านสภาวะ (rite of passage) ที่ชัดเจน แต่ในสังคมชนบทไทยส่วนใหญ่จะใช้ลักษณะงานบางอย่างเป็นตัวชี้วัด ในสังคมการผลิตแบบเดิมเด็กผู้หญิงจะเลียนแบบแม่หรือพี่สาวโดยเริ่มหัดทอผ้าและรับผิดชอบงานในบ้านมากขึ้น ขณะที่เด็กผู้ชายก็จะเลียนแบบพ่อ-พี่ชาย ตามพ่อออกไปไถนาและได้รับมอบหมายให้ทำงานในไถนามากขึ้นเช่นกัน วัยดังกล่าวเป็นวัยที่ทั้งเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายจะสามารถช่วยครัวเรือนทำการผลิตได้มากขึ้น การแบ่งงานระหว่างเพศจะเริ่มมีความชัดเจนขึ้นในวัยนี้ การยอมให้เด็กได้ทำงานและรับผิดชอบการผลิตด้วยวิธีดังกล่าวเป็นการยอมรับความสำคัญของเด็กในช่วงการผ่านพ้นภาวะความเป็นเด็กไปสู่การเป็นผู้ใหญ่ ในกรณีเดียวกันกับที่พ่อแม่ให้อำนาจเด็กในการตัดสินใจและเหตุผลที่เด็กเลือกตัดสินใจออกมาทำงานนอกชุมชนในสถานการณ์การผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อาจมาจากแนวคิดทางสังคมและวัฒนธรรมของพ่อแม่และชุมชนของเด็กดังกล่าว ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่า สิ่งที่พ่อแม่ห่วงมากที่สุดเมื่อให้ลูกออกมาทำงานคือ ความกลัวว่าลูกจะถูกหลอก

มากกว่ากลัวว่าลูกเด็กเกินกว่าจะทำงานได้ เหตุผลส่วนหนึ่งมาจากการเห็นว่าเด็กโตแล้ว และอีกประการที่สำคัญคือ พ่อแม่มีข้อมูลเกี่ยวกับงานที่เด็กจะออกมาทำในระดับหนึ่ง

จากเหตุผลดังกล่าว จะเห็นว่าเงื่อนไขที่เป็นแรงผลักดันภายในอาจไม่สามารถดึงเด็กส่วนใหญ่ให้ออกมาจากหมู่บ้านได้หากไม่มีองค์ประกอบสำคัญที่นำมาซึ่งการตัดสินใจของเด็กหรือพ่อแม่ นั่นคือ ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับแหล่งงานที่อยู่ภายนอกชุมชนและเครือข่ายอันเป็นที่มาของข้อมูลสารสนเทศต่างๆ ที่นำไปสู่การตัดสินใจของเด็กและครอบครัว

3.5.1 เครือข่ายและข้อมูลสารสนเทศของเด็กก่อนการเข้าสู่ตลาดแรงงาน

ข้อมูลจากการสำรวจ (ตารางที่ 3.28) พบว่า เด็กที่ออกมาทำงานส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 82 ได้งานทันทีที่ออกมา และมีเพียงร้อยละ 20 ของจำนวนตัวอย่างเท่านั้นที่ไม่รู้ว่าจะไปทำนั้นเป็นงานอะไร ขณะที่อีกร้อยละ 50 รู้ทุกอย่างเกี่ยวกับลักษณะงานและค่าจ้าง และร้อยละ 30 รู้ข้อมูลเพียงคร่าว ๆ

ตารางที่ 3.28 การได้งานทำและความรู้เกี่ยวกับลักษณะงานก่อนเข้าสู่ตลาดแรงงานครั้งแรก

การได้งานทำเมื่อออกจากหมู่บ้าน	จำนวน	ร้อยละ
ได้งานทันที	281	81.9
ต้องรองาน	62	18.1
รวม	343	100
ความรู้เกี่ยวกับลักษณะงาน	จำนวน	ร้อยละ
รู้ทุกอย่างเกี่ยวกับงานและค่าจ้าง	171	49.9
รู้คร่าว ๆ เกี่ยวกับงาน	104	30.3
ไม่รู้	68	19.8
รวม	343	100

ที่มา: จากการสำรวจแบบสอบถามแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

จากข้อมูลในตารางที่ 3.28 แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เด็กส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับงานก่อนที่จะออกมาจากบ้าน ซึ่งอธิบายได้ว่าทำไมเด็กจึงได้งานทำทันทีที่ออกมาจากบ้านครั้งแรก คำถามคือเด็กได้รับข้อมูลข่าวสารจากไหน อย่างไร

ในกรณีที่เป็นข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะงานซึ่งสัมพันธ์กับวิธีการได้งานของเด็ก จากข้อมูลการสำรวจพบว่าการได้งานทำครั้งแรกของเด็กอาศัยบุคคลที่ตนเองมีความสัมพันธ์ด้วยเป็นเครือข่ายหลักทั้งในด้านข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะงานและการได้งาน เครือข่ายดังกล่าวอาจแยกเป็น 3 ประเภทหลักๆ ตามระดับความสัมพันธ์กับตัวเด็กคือ

- (1) เครือข่ายวงในคือบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเด็กมากที่สุด ได้แก่ พ่อแม่พี่น้อง ญาติทั้งในส่วนที่บุคคลเหล่านี้ทำงานอยู่กับนายจ้างคนที่เด็กมาสมัครงาน หรือเคยทำ หรือรู้จักและมีความสัมพันธ์กับนายจ้างมาก่อน จากข้อมูลพบว่าเด็กส่วนใหญ่อาศัยเครือข่ายประเภทนี้มากที่สุดในการได้ทำงานครั้งแรก

- (2) เครือข่ายวงนอก ได้แก่ บุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเด็ก รองลงมาเป็นบุคคลที่เด็กรู้จักคุ้นเคยแต่ไม่ใช่ญาติพี่น้อง ได้แก่ คนในหมู่บ้านเดียวกับเด็ก เพื่อนในหมู่บ้าน ครู เป็นต้น
- (3) เครือข่ายที่อยู่นอกวงความสัมพันธ์ส่วนบุคคล คือกลุ่มที่เด็กไม่มีความสัมพันธ์ คุ้นเคยมาก่อน ได้แก่ ตัวนายจ้างเอง ทั้งที่เข้าไปหาเด็กในหมู่บ้านเอง หรือการที่เด็กไปติดต่อกับนายจ้าง รวมถึงการได้ข้อมูลจากประกาศรับสมัครงาน

ตารางที่ 3.29 เครือข่ายและข้อมูลรวมทั้งการหางานทำครั้งแรกของเด็ก

เครือข่ายข้อมูลเกี่ยวกับงานครั้งแรก	จำนวน	ร้อยละ
1. เครือข่ายวงใน (พ่อแม่พี่น้อง/ญาติ)	168	64.4
2. เครือข่ายวงนอก (คนในหมู่บ้านเดียวกัน เพื่อน ครู)	59	22.6
3. เครือข่ายนอกวง (นายจ้าง /ประกาศ/ติดต่อเอง)	34	13.0
รวมเด็กที่ตอบ	261	100
เครือข่ายที่เด็กใช้ในการได้งานทำครั้งแรก	จำนวน	ร้อยละ
1. เครือข่ายวงใน (พ่อแม่ญาติพี่น้องพาไปสมัคร)	170	52.5
2. เครือข่ายวงนอก (คนในหมู่บ้าน เพื่อน ครู)	51	15.7
3. เครือข่ายนอกวง (สมัครด้วยตนเอง นายจ้างไปรับ อื่น ๆ)	103	31.8
รวมเด็กที่ตอบ	324	100

ที่มา: จากการสำรวจแบบสอบถามแรงงานเด็ก, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย พฤศจิกายน-ธันวาคม 2543

จากข้อมูลตารางที่ 3.29 จะเห็นว่าเครือข่ายที่เป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะงานและการได้งานครั้งแรกที่เด็กใช้มากที่สุดคือเครือข่ายคนวงในที่เด็กมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากที่สุดคือพ่อแม่/ญาติพี่น้อง อย่างไรก็ตาม มีเด็กที่ได้งานครั้งแรกโดยไม่อาศัยเครือข่ายทั้งคนวงใน/วงนอกเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ซึ่งเหตุผลที่เด็กอธิบายจากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพคือ หลังจากที่เด็กได้ข้อมูลเกี่ยวกับงานและแหล่งงานจากเครือข่ายวงใน-วงนอกแล้ว เด็กบางส่วนสามารถติดต่อกับแหล่งงานได้เองจึงไม่ต้องใช้เครือข่าย บางกรณีเด็กมีแต่เครือข่ายที่เป็นแหล่งข้อมูลแต่ไม่มีเครือข่ายที่จะช่วยให้ได้งาน เด็กจึงต้องพึ่งตัวเองในการติดต่อกับแหล่งงานโดยไปสมัครเองหรือไปตามประกาศรับสมัคร รวมทั้งการมาทักนายจ้างที่เข้าไปหาเด็กในพื้นที่ด้วย

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของเด็กเร่ร่อน พบว่าเด็กส่วนใหญ่ออกจากบ้านมาด้วยแรงผลักดันที่คล้ายกับเด็กกลุ่มที่ต้องการออกมาหางานทำบางอย่างคือแรงผลักดันทางเศรษฐกิจและครอบครัวมีฐานะยากจน แต่เด็กเร่ร่อนจะมีแรงกดดันด้านอารมณ์และจิตใจที่เกิดจากปัญหาภายในครอบครัว และเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เด็กกลุ่มนี้ออกมาจากบ้านในลักษณะที่แตกต่างจากเด็กที่ออกมาทำงาน เช่น หนีออกมา หรือพ่อแม่พาออกมาแล้วทิ้งไป จึงพบว่าเด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่ไม่สนใจเครือข่ายด้านข้อมูลสารสนเทศในการออกมาหางานครั้งแรก จะมีบางกรณีที่มีเพื่อนเป็นเด็กเร่ร่อนแล้วตามเพื่อนออกมา เนื่องจากเป้าหมายของเด็กกลุ่มนี้ไม่ได้ต้องการหางานทำ แต่ต้องการหนีจากปัญหาความกดดันในครอบครัวหรือต้องการอิสรภาพเท่านั้น เด็กเร่ร่อนบางรายมีญาติพี่น้องที่สามารถไปพบได้แต่เด็กไม่ต้องการติดต่อด้วยเพราะเกรงว่าจะไม่สามารถใช้ชีวิตอิสระดังที่เป็นอยู่ได้พบว่าหน่วยงานที่ดูแลเด็กเร่ร่อนหลายแห่งพยายามส่งเด็กกลับภูมิลำเนา แต่ท้ายที่สุดเด็กก็จะหนีออกมาใช้ชีวิตเร่ร่อนอย่างเดิมอีก

3.5.2 การสร้างเครือข่าย-ข้อมูลข่าวสารของเด็กเมื่อเข้าสู่ตลาดแรงงาน

จะเห็นว่าเครือข่ายและข้อมูลสารสนเทศมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการตัดสินใจออกมาทำงานครั้งแรกสำหรับเด็กโดยผ่านเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศประเภทต่าง ๆ ที่ตนเองมีอยู่ในหมู่บ้านเป็นเบื้องต้น และบางส่วนยังได้อาศัยเครือข่ายดังกล่าวในการได้งานทำอีกด้วย จากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพยังพบว่า หากเด็กไม่มีเครือข่ายและข้อมูลเกี่ยวกับงานที่จะมาทำอยู่ก่อน เด็กส่วนใหญ่ไม่กล้าออกจากบ้านมา อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า ในช่วงที่เด็กออกทำงานและอยู่ในตลาดแรงงาน เด็กได้อาศัยเครือข่ายที่มีอยู่อย่างจำกัดของตนในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ และขณะเดียวกันเด็กก็พยายามสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่เพิ่มขึ้น ซึ่งเครือข่ายดังกล่าวเป็นที่มาของข้อมูลสารสนเทศที่เด็กใช้เป็นประโยชน์ในการสร้างความก้าวหน้า หรือนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงชีวิตการทำงานของเด็กในอนาคต ในส่วนนี้จะพยายามนำเสนอให้เห็นถึงวิธีการสร้างเครือข่ายทางสังคมและเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศในกลุ่มเด็กที่เข้าสู่ตลาดแรงงานตามปกติก่อน

จากการสัมภาษณ์ประชากรที่อยู่ในวัยแรงงานที่ออกมาทำงานตั้งแต่อายุต่ำกว่า 18 ปี รวมทั้งเด็กที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ที่มีอายุไม่เกิน 18 ปี จำนวน 45 ราย พบว่าในช่วงที่เด็กเข้ามาทำงานนั้นเด็กมีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องด้วยหลัก ๆ สามารถจำแนกออกเป็น 3 กลุ่มตามลักษณะกิจกรรมที่เด็กเกี่ยวข้องด้วยคือ

1) เครือข่ายในสถานประกอบการ กลุ่มบุคคลที่เด็กจำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์ด้วยคือ

- นายจ้าง เด็กส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่ค่อนข้างเป็นทางการกับนายจ้าง โดยเฉพาะในสถานประกอบการขนาดใหญ่เช่นโรงงาน เนื่องจากมีจำนวนแรงงานอยู่เป็นจำนวนมาก เด็กจะสัมพันธ์กับนายจ้างผ่านหัวหน้างานอีกต่อหนึ่งในลักษณะนี้ แต่ในสถานประกอบการขนาดเล็ก เช่น ร้านค้า ร้านอาหาร ปั๊มน้ำมัน อู่ซ่อม หรือบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ที่มีจำนวนคนงานน้อย เด็กจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากขึ้นกับนายจ้างโดยตรง
- หัวหน้างาน เป็นบุคคลที่ค่อนข้างมีความสำคัญกับลักษณะงาน รายได้ และความก้าวหน้าของเด็กที่ทำงานในสถานประกอบการขนาดใหญ่ที่นายจ้างจะสั่งงานผ่านหัวหน้างาน บางสถานประกอบการ หัวหน้างานจะเป็นผู้รับเหมางานมาจ่ายให้กับเด็กทำโดยที่ผู้ประกอบการจะไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเด็กเลย ดังนั้นหัวหน้างานจึงใกล้ชิดและสามารถให้คุณให้โทษกับเด็กได้มากกว่านายจ้างในบางกรณี
- ญาติพี่น้องที่ทำงานอยู่ในสถานประกอบการเดียวกัน ซึ่งพบว่าเด็กส่วนใหญ่จะเข้ามาทำงานครั้งแรกในที่เดียวกับที่ตนเองมีญาติพี่น้องทำงานอยู่ ญาติพี่น้องดังกล่าวจะเป็นที่พึ่งพิงของเด็กในยามที่มีปัญหาสำคัญ ๆ ซึ่งพบว่าเด็กผู้หญิงมักจะมาทำงานในสถานประกอบการเดียวกับที่ตนมีญาติพี่น้องอยู่มากกว่าเด็กชาย
- เพื่อนในสถานประกอบการเดียวกัน มี 2 กลุ่มคือ เพื่อนที่อยู่หมู่บ้านเดียวกันซึ่งมาทำงานก่อนหรือมาพร้อมกัน กับเพื่อนที่เด็กต้องมาทำความรู้จักใหม่ในที่ทำงาน เพื่อนในกลุ่มแรกมักเป็นเพื่อนที่สนิทกว่าเพื่อนกลุ่มที่สอง ทั้งนี้จากการเก็บข้อมูลพบว่า เด็กที่มาทำงานครั้งแรกหากไม่มีญาติที่ทำงานอยู่ในที่เดียวกันก็มักจะมีเพื่อนหรือคนรู้จักในหมู่บ้านเดียวกัน

ทำงานอยู่ด้วยกันเสมอ และพบว่าเด็กจะเกาะกลุ่มกับเพื่อนหรือคนจากหมู่บ้านเดียวหรือจากจังหวัดเดียวกันมากกว่าการสนิทสนมกับเพื่อนใหม่ที่มาจากจังหวัดอื่น โดยสังเกตจากการที่เด็กไปเที่ยวในวันหยุด เด็กจะออกมากับกลุ่มเพื่อนกลุ่มแรกเป็นส่วนใหญ่ เพื่อนจึงเป็นเครือข่ายชีวิตสังคมที่เด็กใช้บรรเทาความทุกข์ ความคิดถึงบ้าน หรือแม้แต่การคลี่คลายความรู้สึกคับข้องทางอารมณ์และจิตใจเวลาที่มีปัญหาได้ในระดับหนึ่ง

2) เครือข่ายนอกสถานประกอบการในพื้นที่ที่เด็กไปทำงาน พบว่านอกจากเครือข่ายบุคคลในสถานประกอบการที่เด็กเกี่ยวข้องด้วยในการทำงานและการใช้ชีวิตประจำวันแล้ว ยังมีบุคคลนอกสถานประกอบการที่เด็กมีความสัมพันธ์ด้วยอีกหลายกลุ่ม จำแนกเป็น

- เครือข่ายเดิม ได้แก่ ญาติพี่น้อง หรือเพื่อนจากภูมิลำเนาเดียวกันที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง เด็กส่วนใหญ่จะมีเครือข่ายในลักษณะนี้อยู่ทุกคน และเป็นกลุ่มที่เด็กสามารถพึ่งพิงได้หากเด็กไม่มีญาติพี่น้องในสถานประกอบการเดียวกัน ผู้วิจัยพบว่าเด็กจะนัดเพื่อนออกมาพบกันในสถานที่สาธารณะต่างๆ ในวันหยุด โดยเฉพาะตามสวนสาธารณะ หรือไม่ก็ไปหาญาติพี่น้องในสถานประกอบการต่างๆ นอกจากการพบปะโดยตรงแล้ว ยังสามารถติดต่อทางโทรศัพท์อีกด้วย การพบกันนอกจากจะเป็นการไต่ถามสารทุกข์สุกดิบระหว่างกันแล้วยังมีนัยของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารจากภูมิลำเนารวมถึงข้อมูลสารสนเทศการทำงาน และแหล่งงานใหม่ๆ หรือความสนใจใหม่ๆ ที่อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการทำงานของตัวเองได้ นอกจากญาติพี่น้องที่ออกมาทำงานนอกหมู่บ้านแล้ว เด็กกลุ่มที่มาทำงานส่วนใหญ่จะรักษาเครือข่ายเดิมของตนที่อยู่ในหมู่บ้านไว้ โดยพบว่าเด็กส่วนใหญ่ที่ออกมาทำงาน จะส่งเงินกลับบ้านให้พ่อแม่/ผู้ปกครองเป็นประจำ หรือส่งบ้าง และบางรายแม้จะไม่ได้ส่งก็ยังคงติดต่อกับครอบครัวค่อนข้างสม่ำเสมอโดยโทรศัพท์หรือจดหมาย หรือกลับไปเยี่ยมเยียนซื้อของไปฝากเมื่อมีโอกาส เด็กบางคนที่เพิ่งมาทำงานไม่นานจะกลับบ้านบ่อยมาก แต่ส่วนใหญ่จะกลับในช่วงเทศกาล เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ ตรุษจีน ออกพรรษา ฯลฯ
- เครือข่ายใหม่ ได้แก่ เพื่อนของเพื่อนที่อยู่ต่างสถานประกอบการ ที่เด็กได้รับการแนะนำให้รู้จักกันในโอกาสต่างๆ ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์โดยวิธี “โดมิโน” คือทำความรู้จักต่อกันไป ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ไม่ลึกซึ้งมากนักและมักต้องอาศัยกิจกรรมบางอย่างเป็นสื่อ เช่น การจัดงานรื่นเริง หรืองานบุญประเพณี เช่น จัดไปทอดผ้าป่าร่วมกันโดยมีจุดนัดพบ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ลักษณะดังกล่าวทำให้เด็กมีเครือข่ายขยายวงออกไปจากเครือข่ายเดิมดังกล่าวมาเท่ากับว่าเด็กมีแหล่งข้อมูลสารสนเทศในช่วงที่ทำงานนอกหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้นไปด้วย เพื่อนใหม่ที่อยู่ในสถานประกอบการอื่นสามารถชักนำเด็กไปรู้จักกับเจ้าของสถานประกอบการที่ตนทำงานอยู่ซึ่งเท่ากับทำให้เด็กมีเครือข่ายสารสนเทศเกี่ยวกับแหล่งงานกว้างขวางขึ้น และอาจนำไปสู่การเปลี่ยนงานของเด็กต่อไป

อาจกล่าวได้ว่า การก้าวออกจากบ้านของเด็กเพื่อมาทำงานจนมาถึงการใช้ชีวิตนอกหมู่บ้านของเด็กกลุ่มปกติที่เข้าสู่ตลาดแรงงานนั้น เด็กต้องพึ่งพิงเครือข่ายทางสังคมทั้งที่ตนมีอยู่เดิมและยังต้องพยายามสร้าง

เครือข่ายใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น เนื่องจากเครือข่ายดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการใช้ชีวิตในพื้นที่ที่ตนไม่คุ้นเคย จะเห็นว่าเด็กมีเครือข่ายด้านการงานและการเงินคือ หัวหน้างานและนายจ้าง เครือข่ายด้านสังคม คือครอบครัว ญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูง ฯลฯ เด็กจะเลือกใช้ประโยชน์จากเครือข่ายที่ตนมีตามลักษณะกิจกรรมหรือสภาวะ ปัญหาที่ตนต้องการความช่วยเหลือตามระดับความสัมพันธ์ที่ตนมีอยู่ ซึ่งนอกจากเด็กจะใช้ประโยชน์จากเครือข่ายในฐานะบุคคลตามความสัมพันธ์แล้ว เด็กยังได้ใช้ประโยชน์จากเครือข่ายในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูลสารสนเทศต่าง ๆ ไปด้วยในขณะเดียวกัน เป็นส่วนสำคัญที่เด็กจำเป็นต้องใช้ในการดำรงชีวิตและการทำงานรวมไปถึงใช้ในการสร้างโอกาสความก้าวหน้าในอนาคตซึ่งจะกล่าวในตอนต่อไป

แต่สำหรับเด็กเร่ร่อน ซึ่งเป็นเด็กอีกกลุ่มหนึ่งที่เลือกออกจากบ้านหรือต้องออกจากบ้านมาเช่นเดียวกันนั้น เด็กกลุ่มนี้มีการหารายได้ด้วยวิธีต่างๆ ซึ่งเป็นอาชีพที่คาบเกี่ยวกับการทำผิดกฎหมาย เช่น ขายพวงมาลัย ขายดอกไม้ เช็ดกระจก ขายหนังสือพิมพ์ ขอด่าน ฯลฯ และปัจจุบันมีการดึงเด็กกลุ่มนี้เข้ามาเกี่ยวข้องกับธุรกิจยาเสพติดเพิ่มขึ้น จากการศึกษาผู้วิจัยสามารถแบ่งเด็กเร่ร่อนออกเป็น 2 กลุ่มหลักๆ คือ กลุ่มเด็กเร่ร่อนที่สังกัดครอบครัว และกลุ่มเด็กเร่ร่อนที่ไม่สังกัดครอบครัว

1) เด็กเร่ร่อนที่สังกัดครอบครัวนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นครอบครัวเร่ร่อน เนื่องจากการออกมาเร่ร่อนทั้งครอบครัว โดยเด็กมีครอบครัวแต่ไร้ที่อยู่แน่นอน หรืออาจมีที่อยู่แต่อยู่ห่างไกลจากแหล่งรายได้ จึงต้องออกมาเร่ร่อนหารายได้และอาศัยนอนตามสถานที่สาธารณะต่างๆ ที่ใกล้กับแหล่งหารายได้ เช่น สวนสาธารณะ ใต้สะพาน ฯลฯ โดยพ่อแม่เด็กอาจประกอบอาชีพเล็กๆ น้อยๆ เช่น เก็บของเก่าตามถังขยะ หรือขอด่าน หรือแม้แต่ขายยาบ้า หากเด็กยังเล็กก็จะให้ช่วยขอด่าน แต่หากเด็กโตพอช่วยงานได้ก็จะให้ช่วยเก็บเศษกระดาษ ของเก่า หรือเดินขายดอกไม้ ขนม อื่นๆ ตามแหล่งบันเทิงยามราตรี เด็กเหล่านี้จะขาดเรียนและเลิกเรียนไปในที่สุด การเร่ร่อนของเด็กกลุ่มนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการเร่ร่อนชั่วคราว หากพ่อแม่พอพยพกลับภูมิลำเนาแล้วพาเด็กกลับไปด้วย ยกเว้นเด็กบางคนนี้อาจไม่ยอมกลับเนื่องจากชอบชีวิตอิสระหรือติดเพื่อน

2) เด็กเร่ร่อนที่ไม่มีสังกัดครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่มีปัญหาเกี่ยวกับครอบครัวแล้วหนีออกจากบ้าน หรือถูกพ่อแม่ทิ้งไป เด็กกลุ่มนี้อยู่ในลักษณะที่ถูกตัดขาดจากเครือข่ายในส่วนของญาติพี่น้องและครอบครัว เด็กใช้ชีวิตโดดเดี่ยว เด็กเร่ร่อนบางคนอาจมีเพื่อนสนิทที่มาเจอกันช่วงที่ออกมาจากบ้านก็จะใช้ชีวิตเร่ร่อนไปด้วยกัน ยังชีพด้วยการขอด่าน ขายบริการทางเพศ และลักขโมยในบางครั้ง เด็กกลุ่มนี้มักมีปัญหาด้านจิตใจและอารมณ์ซึ่งเป็นที่มาของการติดยาหรือติดสารเสพติดและตามมาด้วยปัญหาสุขภาพอนามัยในที่สุด

อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าเครือข่ายในกลุ่มเด็กเร่ร่อนที่ยังสังกัดครอบครัวนั้นมีความชัดเจนกว่าเด็กเร่ร่อนที่ไม่สังกัดครอบครัวคือ เด็กยังมีเครือข่ายเดิมที่ยังไม่ถูกตัดขาดคือครอบครัว เครือข่ายที่เด็กกลุ่มนี้ต้องสร้างขึ้นในช่วงที่ออกมาประกอบอาชีพคือกลุ่มเพื่อนที่ร่วมอาชีพ “ลูกพี่” หรือเจ้าของพื้นที่ที่เด็กจะเข้าไปหารายได้ ทั้งการขายพวงมาลัย เช็ดกระจก ตามสี่แยกไฟแดง วัด ศาสนสถาน หรือสถานที่ที่เป็นแหล่งชุมชน ฯลฯ หากพื้นที่เหล่านั้นมีคนที่ยึดครองพื้นที่อยู่ รวมถึงนายทุนหรือบุคคลที่เป็นเจ้าของทุนในการหารายได้ของเด็ก เช่น พวงมาลัย หนังสือพิมพ์ ฯลฯ ที่ลำพังเด็กหรือครอบครัวของเด็กอาจไม่มีทุนเพียงพอ รวมทั้งเป็นการเสี่ยงหากลงทุนไปแล้วอาจไม่คุ้มทุนหรือกำไรน้อยหากไม่ทำการผลิตจำนวนมากซึ่งต้องอาศัย “นายทุน” เข้ามาบริหารจัดการ นอกจากนั้นยังมีกลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เด็กต้องพยายามสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ด้วย เช่น เจ้าหน้าที่

ตำรวจที่ดูแลพื้นที่ อย่างไรก็ตาม เด็กเร่ร่อนทั้งสองกลุ่มต่างเป็นกลุ่มเสี่ยงที่ง่ายต่อการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งผิดกฎหมายโดยเฉพาะการค้าประเวณีและยาเสพติดได้โดยง่าย ทั้งโดยการเป็นผู้เสพและการเป็นผู้ค้า รวมไปถึงการโจรกรรม

จะเห็นว่าเด็กกลุ่มที่เข้าสู่ตลาดแรงงานตามปกติจะแตกต่างจากกลุ่มเด็กเร่ร่อนคือ ความชัดเจนเรื่องสถานที่ทำงานและที่พักอาศัย เด็กปกติจะทำงานในสถานประกอบการและมีที่พักอาศัยที่ชัดเจน แต่เด็กเร่ร่อนหารายได้อยู่นอกสถานประกอบการและไม่มีที่พักที่แน่นอน รวมทั้งเครือข่ายทางสังคมที่เป็นที่มาของข้อมูลสารสนเทศและการใช้ข้อมูลดังกล่าวก็มีความต่างกัน

- เด็กกลุ่มที่เข้าสู่ตลาดแรงงานตามปกติจะตัดสินใจออกจากบ้านโดยอาศัยเครือข่ายและข้อมูลสารสนเทศที่ตนมีอยู่ก่อนเป็นฐานในการตัดสินใจ แต่เด็กเร่ร่อนตัดสินใจจากแรงผลักดันจากปัญหาภายในครอบครัว หรือการนำพาของพ่อแม่/ผู้ปกครองมากกว่าการใช้เครือข่ายหรือข้อมูลสารสนเทศด้วยตัวเอง มีบ้างบางกรณีที่เด็กหนีตามเพื่อนออกมา
- เด็กเร่ร่อนที่ไม่สังกัดครอบครัวจะไม่พยายามติดต่อ/ไม่สามารถติดต่อกับเครือข่ายเดิมที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวของตน ขณะที่เด็กปกติยังคงพยายามรักษาเครือข่ายเดิมของตนไว้ตลอดเวลาที่ออกจากบ้านมาด้วยวิธีต่าง ๆ
- ทั้งเด็กเร่ร่อนและเด็กปกติจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายเพิ่มขึ้นในช่วงที่ออกมาใช้ชีวิตอยู่นอกบ้าน และเครือข่ายส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการทำงานหรือยังชีพของเด็กทั้งสองกลุ่มดังกล่าว เพียงแต่มีความแตกต่างในลักษณะเครือข่าย

3.5.3 โอกาสและความก้าวหน้าในอนาคตของแรงงานเด็ก

นอกจากปัจจัยด้านเครือข่ายและข้อมูลสารสนเทศจากแหล่งต่าง ๆ ที่เด็กใช้ประโยชน์ในการนำพาชีวิตของตนเข้ามาสู่ตลาดแรงงาน จนถึงการศึกษาที่เด็กพยายามสร้างเครือข่ายเพิ่มขึ้นหลังจากที่เข้าสู่ตลาดแรงงาน เพื่อให้ตนเองสามารถใช้ชีวิตอยู่นอกชุมชนหรือครอบครัวได้อย่างมั่นคงในระดับหนึ่ง (รวมถึงเด็กที่เข้ามาเป็นแรงงานนอกตลาดได้แก่กลุ่มเด็กเร่ร่อนดังกล่าว) การถามถึงอนาคตของเด็กทั้งที่อยู่ใน-นอกตลาดแรงงานดังกล่าว ต้องพิจารณาตามกลุ่มของเด็กต่าง ๆ 3 กลุ่ม ดังนี้

(ก) **เด็กกลุ่มที่ไม่สามารถอยู่ในตลาดแรงงานได้หลังจากออกมาทำงานครั้งแรก** เนื่องจากเด็กไม่มีหรือไม่สามารถสร้างเครือข่ายความมั่นคงให้กับตนเองที่จะปรับตัวให้เข้ากับชีวิตในตลาดแรงงานได้เหมือนเด็กอื่น ๆ เด็กกลุ่มนี้ก็จะกลับสู่ภูมิสำเนา โอกาสก้าวหน้าของเด็กกลุ่มนี้จึงขึ้นกับ

- เด็กจะสามารถพัฒนาตนเองเพิ่มขึ้นได้หลังการกลับไปใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน เช่น การเรียนต่อ การฝึกอบรมด้านอาชีพ หรือการพัฒนาทักษะความสามารถในการทำการเกษตร
- ปัจจัยที่เกื้อหนุน ได้แก่ ทุนในการศึกษาต่อหรือการฝึกอบรม สถานศึกษาหรือฝึกอบรมอาชีพที่ใกล้ชุมชน

- ตลาดแรงงานใน-นอกท้องถิ่นที่จะรองรับแรงงานเด็กกลุ่มนี้หลังจากจบการเรียนรู้ต่อหรือฝึกอบรม
- เงินลงทุนประกอบกิจการ หากเด็กต้องการเป็นเจ้าของกิจการเอง
- ความรู้และทักษะการตลาดและการบริหารจัดการ หากมีปัจจัยด้านอื่นๆพร้อมแล้ว

(ข) เด็กกลุ่มที่สามารถปรับตัวอยู่ในตลาดแรงงานได้ จากการสร้างกลไกต่างๆ ขึ้นมาใช้โดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายทั้งใน-นอกสถานประกอบการดังกล่าว เด็กกลุ่มนี้จะมีช่วงระยะเวลาการอยู่ในตลาดแรงงานนานกว่า และนั่นหมายถึงโอกาสที่จะมีการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของเด็กก็มากขึ้นไปด้วย อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า เด็กกลุ่มนี้ส่วนใหญ่วางแผนที่จะกลับคืนภูมิลำเนาหลังจากที่ทำงานหาประสบการณ์หรือเก็บเงินได้จำนวนหนึ่ง โดยต้องการลงทุนประกอบกิจการเล็กๆ เช่น ร้านค้า อุ้ช่อมรด ในหมู่บ้านของตน และมีเด็กจำนวนมากที่เก็บออมเงินบางส่วนเพื่อการนั้นนอกเหนือจากเงินที่ส่งให้กับครอบครัว อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่เด็กใช้ชีวิตอยู่ในตลาดแรงงานนั้น ผู้วิจัยจำเป็นต้องวิเคราะห์ว่าอะไรที่เป็นปัจจัยสำหรับโอกาสและความก้าวหน้าของเด็ก

- เครือข่าย-ข้อมูลสารสนเทศและคนกลาง ดังกล่าวแล้วว่าหากเด็กคนใดมีเครือข่ายกว้างขวางนั้น หมายถึงการมีข้อมูลสารสนเทศด้านต่างๆ รวมทั้งแหล่งงานที่ให้รายได้ดีกว่า หรือลักษณะงานที่ตนมีความสนใจมากกว่า ข้อมูลเกี่ยวกับนายจ้าง ฯลฯ รวมทั้งเด็กสามารถใช้เครือข่ายที่ตนมีเป็นคนกลางหรือตัวเชื่อมต่อในการเปลี่ยนไปสู่งานที่ดีกว่า ซึ่งการใช้เครือข่ายในลักษณะดังกล่าวนี้มากขึ้นทำให้ปัจจุบันคนกลางคือนายหน้าจัดหางานที่เป็นทางการลดจำนวนลงมาก รวมทั้งยังเป็นผลต่อนายจ้าง เนื่องจากนายจ้างเองก็สามารถอาศัยเครือข่ายคนกลางที่ไม่เป็นทางการดังกล่าวในการได้มาซึ่งคนงานที่มีคุณภาพตรงความต้องการมากขึ้น เพราะนายจ้างเองก็จะได้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวคนงานผ่านคนกลางดังกล่าวด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นว่า ปัจจุบันนายจ้างส่วนใหญ่จะใช้คนกลางที่ทำงานในสถานประกอบการของตนมานานจนไว้วางใจได้เป็นผู้เข้าไปหาแรงงานในหมู่บ้านให้กับตนแทนผ่านสำนักงานจัดหางานดังที่เคยเป็นมาในอดีต บทบาทของคนกลางที่เป็นเครือข่ายหนึ่งของแรงงานจึงมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในตลาดแรงงานปัจจุบันทั้งกับตัวเด็กที่เป็นแรงงานและนายจ้างที่ต้องการแรงงาน
- ลักษณะงานมีส่วนสำคัญต่อโอกาสความก้าวหน้าของเด็กในหลายด้าน จากการศึกษาพบว่าลักษณะงานบางอย่างเอื้ออำนวยให้เด็กได้พัฒนาขีดความสามารถซึ่งมีผลโดยตรงต่อรายได้และตำแหน่งงานของเด็ก ลักษณะงานในสถานประกอบการที่มีสาย การผลิตหลายประเภทและมีกระบวนการหลายขั้นตอน ได้แก่ โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เช่น ผลิตผลิตภัณฑ์พลาสติก เย็บเสื้อผ้าโหล เฟอร์นิเจอร์ หรืองานบริการ เช่น อุ้ช่อมรด ปั่นน้ำมัน ฯลฯ พบว่าเป็นโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้งานข้ามสายการผลิตและพัฒนาตัวเองไปทำงานในขั้นตอนที่ซับซ้อนหรือยากกว่าตอนเริ่มต้น เด็กที่มีความสามารถดังกล่าวจะได้รับการปรับรายได้และตำแหน่งภายหลังจากการทำงานไม่นาน ในขณะที่ลักษณะงานบางประเภทไม่ค่อยเอื้ออำนวย เช่น งานบ้าน ร้านค้า ร้านอาหารเล็กๆ เลี้ยงเด็ก ดูแลคนชรา ฯลฯ งานเหล่านี้มีความตายตัวและไม่มีความซับซ้อนของขั้นตอน ทำให้โอกาสการพัฒนาขีดความสามารถของเด็กถูกจำกัดหลังจากที่เด็กทำงานไปช่วงหนึ่ง เด็กส่วนใหญ่จึงรู้สึกเบื่อ

งานเมื่อทำไประยะเวลาหนึ่งและไม่มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ในงานที่ทำ นอกจากลักษณะงานบางอย่างที่ไม่หนักเกินไปและมีเวลาให้เด็กได้หยุดพักผ่อนหรือมีเวลาไปเรียน/ฝึกอบรบความรู้เพิ่มเติม จะช่วยให้เด็กที่สนใจกิจกรรมดังกล่าวได้พัฒนาตนเองเพิ่มขึ้น

- ระยะเวลาการทำงาน-อายุงาน พบว่างานบางลักษณะดังกล่าวข้างต้น เช่น งานบ้าน ชายของในร้านค้า ดูแลเด็ก ฯลฯ ซึ่งเป็นงานที่ขั้นตอนไม่มีความหลากหลายและซับซ้อนนั้น ความก้าวหน้าของเด็กจะขึ้นอยู่กับอายุงานซึ่งหมายถึงความชำนาญ ความรู้เกี่ยวกับงานและความซื่อตรงต่อนายจ้างที่แลกมาด้วยระยะเวลา โดยสะท้อนออกมาในรูปของค่าจ้างแรงงานที่ได้รับสูงขึ้นอันเนื่องมาจากความไว้วางใจของนายจ้าง เพราะงานลักษณะดังกล่าวมานายจ้างมักดูแลเอง
- ความชอบและขีดความสามารถของตัวเด็ก การศึกษาพบว่า เด็กบางรายเปลี่ยนงานบ่อยมากในช่วงที่เข้ามาทำงาน สาเหตุหลัก ๆ คือ เบื่องาน อยากลองทำงานอื่นบ้าง งานหนักเกินไป และไม่ชอบนายจ้าง การเบื่องาน-อยากลองทำงานอื่นบ้าง หมายถึงเด็กไม่สามารถปรับตัวให้ยอมรับ/ชอบลักษณะงานหรือนายจ้างที่ทำอยู่ด้วยในปัจจุบันได้ งานบางอย่างก็หนักเกินกว่าขีดความสามารถของเด็ก เด็กจึงพยายามแสวงหางานใหม่ที่สอดคล้องกับความสนใจและความสามารถของตน ผู้วิจัยพบว่าค่าจ้างมีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนงานบ้าง แต่มีน้ำหนักไม่มากเท่าเหตุผลที่กล่าวมาทั้งนี้เนื่องจากค่าจ้างสำหรับเด็กในสถานประกอบการต่างๆ ไม่แตกต่างกันมากนัก เด็กที่ได้ทำงานที่สอดคล้องกับความชอบความสนใจของตนจะสามารถพัฒนาขีดความสามารถมากขึ้นในเวลาไม่นานโดยวัดจากการปรับตำแหน่งหน้าที่และค่าจ้าง ระยะเวลาการทำงาน และความคิดที่จะเปลี่ยนงานของเด็ก
- นายจ้าง-เจ้าของกิจการ กิจการที่จ้างแรงงานเด็กส่วนใหญ่เป็นกิจการขนาดเล็กดังกล่าวที่ตัวนายจ้างมักเป็นผู้ดูแลกิจการเอง นายจ้างจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อความก้าวหน้าในการทำงานของเด็กในสถานประกอบการนั้นๆ ทั้งนี้นายจ้างก็มักจะดู “หน่วยก้าน” ของเด็กจากความขยัน ความสนใจเรียนรู้งานได้เร็ว ความซื่อสัตย์ไว้วางใจได้ ความสามารถในการทำงานได้หลายอย่าง เป็นตัวประเมินและปรับเปลี่ยนค่าจ้าง-ตำแหน่งงานให้เด็ก รวมทั้งนายจ้างบางคนก็ชื่นชอบเด็กบางคนเป็นพิเศษก็อาจสนับสนุนให้เรียนต่อหรือไปอบรมเพื่อพัฒนาฝีมือเพิ่มเติมโดยนายจ้างสนับสนุนค่าใช้จ่ายหรือเปิดโอกาสในเรื่องเวลาให้กับเด็ก

(ค) เด็กเร่ร่อนทั้งสังกัด-นอกสังกัดครอบครัว โอกาสในเชิงบวกของเด็กกลุ่มนี้มีน้อยกว่าเด็กทั้งสองกลุ่มดังกล่าวข้างต้น เนื่องจากปัจจัยแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย ชีวิตอยู่กับความเสี่ยงทั้งด้านรายได้และสวัสดิภาพ และเด็กส่วนใหญ่ที่ยังมีปัญหาด้านอารมณ์และจิตใจ การศึกษาของกลุ่มเด็กเร่ร่อนครั้งนี้พบว่า เด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่ทั้งที่สังกัดครอบครัวและไม่สังกัดครอบครัวมีปัจจัยที่ทำให้เด็กไม่สามารถพัฒนาหรือมีโอกาสนก้าวหน้าเหมือนกลุ่มแรกคือ

- เด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่ไม่จบการศึกษาแม้แต่ในภาคบังคับ บางรายไม่ได้เรียนหนังสือเลย-หรือเรียนไม่จบ เนื่องจากต้องตามพ่อแม่ออกมาจากชุมชน หรือหยุดเรียนเมื่อหนีออกมาจากบ้าน เด็กเหล่านี้จึงมีข้อจำกัดด้านระดับการศึกษาสำหรับงานบางประเภทที่ต้องการความรู้ขั้นการศึกษาภาคบังคับ

- เด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎร โดยเฉพาะเด็กเร่ร่อนที่ไม่สังกัดครอบครัว เป็นบุคคลที่ไม่ได้รับการยอมรับทางกฎหมาย ผู้ประกอบการในโรงงานส่วนใหญ่ไม่กล้ารับเข้าทำงาน เพราะเป็นการทำผิดกฎหมาย หน่วยงานที่ทำงานกับเด็กเร่ร่อนประเภทนี้จะพยายามช่วยให้เด็กเหล่านี้เป็นพลเมืองตามกฎหมายโดยการนำเด็กไปขึ้นกับทะเบียนราษฎรกลาง
- ภาพลักษณ์ของการเป็นเด็กเร่ร่อน ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ประกอบการที่จะว่าจ้างเด็กเหล่านี้ให้เข้าไปทำงาน เพราะเด็กเร่ร่อนมีภาพลักษณ์ว่าเป็นเด็กซี้ดโมย ดิตยา อันธพาล ฯลฯ ดังนั้นแม้ว่าหน่วยงานบางแห่งจะรับรอง แต่ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ก็ยังไม่กล้ารับเข้าทำงาน
- เครือข่ายและสภาพแวดล้อมของเด็กส่วนใหญ่ที่เป็นสภาพแวดล้อมเชิงลบ เนื่องจากเด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่เข้าไปอยู่ในกลุ่มเสี่ยงต่อกิจกรรมที่ผิดกฎหมาย เช่น กลุ่มเพื่อนที่ดิตยาเสพติด ค้าประเวณี ลักขโมย ค้ายาเสพติด หรือการหารายได้ด้วยวิธีที่ผิดกฎหมายและไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม รวมถึงสถานะการเร่ร่อนของเด็กเองก็ได้รับการปฏิเสธจากสังคมและกฎหมายในตัวเอง ผู้วิจัยพบว่าเด็กเร่ร่อนมักถูกจับด้วยข้อหาต่างๆ ดังกล่าว เด็กจึงต้องคอยหลบหนีหรือบางรายก็ต้องพยายามสร้างความสัมพันธ์กับตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

3.5.4 สรุป

การออกมาทำงานในเมืองของเด็กที่หลายคนอาจคิดว่า เป็นการตกลบจากหมู่บ้านที่มีชีวิตติงตามมาใช้ชีวิตในเมืองที่อาจเปรียบเหมือนนรกสำหรับเด็ก อย่างไรก็ตาม การเลือกเส้นทางที่จะเปลี่ยนแปลงชีวิตของเด็กในเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งนั้น หากเชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผลในการเลือก และมนุษย์จะเลือกในสิ่งที่ดีกว่าเสมอภายใต้ข้อจำกัดที่มีถ้าทำได้ หากเชื่อเช่นนั้นการตัดสินใจของเด็กก็น่าจะเป็นไปในทำนองเดียวกันคือ เด็กพยายามที่จะเลือกสิ่งที่ดีที่สุดภายใต้ปัจจัยและเงื่อนไขที่เขามีอยู่ขณะใดขณะหนึ่ง เงื่อนไขหลักที่พบส่วนใหญ่คือความยากจนและภาวะไร้โอกาสที่เด็กจะได้เรียนต่อหรือแสวงหาความก้าวหน้าอื่นๆ ในหมู่บ้าน ปัจจัยที่ช่วยในการเลือกที่มีอยู่คือเครือข่ายและข้อมูลเกี่ยวกับงานที่อยู่ในเมืองซึ่งหมายถึงรายได้ และแม้เมื่อเด็กเลือกที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานรวมถึงการเปลี่ยนงาน เด็กก็ใช้ข้อมูลที่ดีที่สุดจากแหล่งต่างๆ ที่มีไปพร้อมๆ กับการประเมินศักยภาพความสามารถ และความชอบของตนในการตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือกเช่นเดียวกัน การมีเครือข่ายมิได้หมายความว่าข้อมูลสารสนเทศเรื่องงานด้านเดียว แต่หมายถึงชีวิตทางสังคมของเด็กด้วย เพราะเครือข่ายเหล่านั้นคือ ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ฯลฯ ซึ่งหมายถึงความมั่นคงในช่วงที่เด็กใช้ชีวิตอยู่นอกหมู่บ้าน บุคคลที่เป็นเครือข่ายเหล่านี้จะช่วยรองรับปัญหาและให้เด็กได้มีชีวิตทางสังคมตามธรรมชาติของเด็ก การสร้างมีเครือข่ายที่กว้างขวางขึ้นจึงหมายถึงความมั่นคงและโอกาสในการใช้ชีวิตนอกชุมชนของเด็กมีมากขึ้นไปด้วย แต่ความก้าวหน้าในอนาคตของเด็กนั้นขึ้นกับปัจจัย แวดล้อมอีกหลายประการรวมทั้งตัวเด็กเองด้วย

สำหรับเด็กอีกกลุ่มหนึ่งคือเด็กเร่ร่อนนั้นอาจมีชะตากรรมที่ถูกมองว่าเลวร้ายยิ่งกว่าการตกลบจากสวรรค์ แต่สำหรับเด็กกลุ่มนี้สวรรค์ที่พวกเขาแสวงหาก็คือการได้ใช้ชีวิตที่อิสระเสรี ปลอดภัยจากปัญหาความกดดันหรือการถูกทำร้ายจากครอบครัว ชีวิตที่เสรีแต่แปดเปื้อนด้วยภาพลักษณ์และสภาพแวดล้อมที่กึ่งขาวกึ่งดำทางศีลธรรมและกฎหมาย ทำให้มีความพยายามที่จะช่วยเหลือจุดดั่งเด็กกลุ่มนี้ออกมาจากความแปดเปื้อน ด้วยการ

ส่งเด็กเข้าสถานสงเคราะห์ ส่งเด็กเข้าโรงเรียน หรือส่งเด็กกลับภูมิลำเนา ฯลฯ ตามแบบแผนที่เด็กทั่วไปในสังคมควรจะได้รับ ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ก็คือเด็กเหล่านี้บางส่วนจะหนีออกมาใช้ชีวิตเร่ร่อนอย่างเดิม ปრაกฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนถึงความไม่พยายามทำความเข้าใจปัญหาของเด็กกลุ่มนี้ซึ่งไม่ใช่ปัญหาเด็กหลงทางที่ต้องการกลับบ้านแต่กลับไม่ถูก แต่ทำอะไรให้เด็กเหล่านี้มีทางเลือกมากกว่าที่เป็นอยู่ภายใต้โครงสร้างที่ไม่เปิดโอกาสให้กับเด็กเหล่านี้ รวมทั้งยังมีผู้ที่ได้อาศัยโครงสร้างที่เป็นอยู่หาประโยชน์จากตัวเด็ก ทั้งครอบครัวที่พาเด็กออกมาเร่ร่อน และ “นายทุน” ที่อาศัยแรงงานราคาถูกของเด็กในการประกอบธุรกิจที่เสี่ยงต่อกฎหมาย

บทที่ 4

มาตรการของรัฐกับการคุ้มครองแรงงานเด็ก

ในบทที่ 4 นี้จะกล่าวถึงมาตรการของรัฐเพื่อการคุ้มครองแรงงานเด็ก โดยจำแนกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรก เป็นการวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองแรงงานเด็ก ส่วนที่สองกล่าวถึงบทบาทของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้ความช่วยเหลือแรงงานเด็ก เพื่อให้เห็นภาพรวมของนโยบายและมาตรการช่วยเหลือแรงงานเด็กในปัจจุบัน

4.1 กฎหมายเพื่อการคุ้มครองแรงงานเด็ก

ประเทศไทยได้เริ่มมีกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองแรงงานเด็กมานานกว่า 40 ปีแล้ว กฎหมายฉบับแรกคือ พระราชบัญญัติแรงงาน พ.ศ. 2499 มีเจตนารมณ์ให้การคุ้มครองเด็กไม่ให้ทำงานหนักมากเกินไป โดยกฎหมายได้กำหนดอายุขั้นต่ำสำหรับเด็กที่จะทำงาน (อายุ 12 ปี) กำหนดวัน เวลาทำงาน เวลาพัก วันหยุด วันลา การทำงานล่วงเวลา ทำงานในวันหยุด ลักษณะประเภทของงานที่เหมาะสมสำหรับเด็ก นอกจากนั้นกฎหมายยังครอบคลุมเรื่องการจ่ายค่าตอบแทนที่เป็นธรรม และบทบัญญัติเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยเด็ก (สุดาศิริ 2538 น.94)

อย่างไรก็ดี กฎหมายดังกล่าวยังมีจุดอ่อนค่อนข้างมาก คมวิทย์ (2529 อ้างใน รายงานชิ้นสุดท้ายของ บริษัทที่ปรึกษาวิจัยภาคใต้ 2539) ได้ศึกษาเปรียบเทียบบทบัญญัติคุ้มครองแรงงานเด็กของไทยในขณะนั้นคือ ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การคุ้มครองแรงงาน ลงวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2515 เทียบกับหลักสากลขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labor Organization : ILO) แล้วพบว่า กฎหมายไทยยังมีข้อบกพร่องในเรื่องการกำหนดอายุขั้นต่ำในการใช้แรงงานเด็กเอาไว้ที่ 12 ปี ในขณะที่ ILO กำหนดอายุขั้นต่ำเท่ากับ 15 ปี นอกจากนี้จำนวนชั่วโมงการทำงานที่กำหนดไว้ในประกาศดังกล่าวยังระบุให้แรงงานเด็กทำงานในจำนวนชั่วโมง เท่ากับผู้ใหญ่คือ ไม่เกินสัปดาห์ละ 48 ชั่วโมง หรือ 8 ชั่วโมงต่อวัน โดยทำงาน 6 วันใน 1 สัปดาห์ ซึ่งตามหลักการคุ้มครองแรงงานเด็กแล้ว ระยะเวลาทำงานของเด็กจะต้องกำหนดไว้เฉพาะ และต้องน้อยกว่าผู้ใหญ่ด้วย อีกทั้งข้อกำหนดประเภทงานที่อนุญาตให้เด็กทำได้ก็ยังมีงานบางประเภทที่มีลักษณะเป็นอันตรายสำหรับเด็กและไม่น่าจะอนุญาตให้เด็กอายุตั้งแต่ 15 ปี แต่ยังไม่ถึง 18 ปีทำได้ เช่น งานคุมปั้นจั่น งานนั่งร้านในการก่อสร้าง เป็นต้น

เมื่อกระแสเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสวัสดิการและพัฒนาการของแรงงานเด็กมีมากขึ้น ทำให้มีการปรับปรุงกฎหมายครั้งสำคัญ 2 ครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ.2533 โดยประกาศกระทรวงมหาดไทยเรื่องการคุ้มครองแรงงาน (ฉบับที่ 12) ลงวันที่ 18 มกราคม พ.ศ.2533 ได้กำหนดอายุขั้นต่ำของ แรงงานเด็กให้เพิ่มขึ้นจาก 12 ปี เป็น 13 ปี และกำหนดลักษณะการทำงานที่ไม่เหมาะสมกับแรงงานเด็กเพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงครั้งที่สองเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2541 โดยพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ได้กำหนดมิให้นายจ้างจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีเป็นลูกจ้าง (ดูรายละเอียดในตารางที่ 4.1)

ตารางที่ 4.1 เปรียบเทียบกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กของไทย

ประเด็น	ประกาศกระทรวง พ.ศ. 2533	พ.ร.บ.คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541
เงื่อนไขการจ้าง		
อายุขั้นต่ำของลูกจ้างเด็ก หรืออายุต้องห้าม	ห้าม จ้างเด็กอายุต่ำกว่า 13 ปี เข้าทำงาน	ห้าม จ้างเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีเข้าทำงาน
การขออนุญาต	ห้ามมิให้นายจ้างรับเด็กอายุตั้งแต่ 13 ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ถึง 15 ปีบริบูรณ์เป็นลูกจ้าง เว้นแต่ - รับเด็กเป็นลูกจ้างทำงานที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ อนามัยและความเจริญเติบโตของร่างกาย โดยไม่ต้องขออนุญาตต่อพนักงานตรวจแรงงาน ดังกล่าวได้แก่ งานรับใช้ในงานพาณิชยกรรม เว้นแต่งานรับใช้สถานจำหน่ายและเสพสุรา งานรับส่งหนังสือพิมพ์ งานรับใช้เกี่ยวกับกีฬา งานเก็บจำหน่าย รับหรือส่งดอกไม้ ผลไม้ เครื่องชำ เครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ งานยก แบก หาม ทูน หรือลากของที่มีน้ำหนักไม่เกิน 10 กิโลกรัม - งานอื่นที่ได้กำหนดในข้อ 1ให้นายจ้างยื่นคำขอต่อพนักงานตรวจแรงงานตามแบบที่อธิบดีกำหนด และได้รับอนุญาตจากพนักงานตรวจแรงงาน ซึ่งงานนั้นต้องไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัย ความเจริญเติบโต ไม่กระทบกระเทือนต่อจิตใจของเด็ก ไม่ขัดต่อศีลธรรมและเป็นงานที่ไม่ต้องห้ามตามประกาศนี้ พนักงานตรวจแรงงานจะกำหนดเงื่อนไขการใช้งานก็ได้	การจ้างลูกจ้างเด็ก อายุต่ำกว่า 18 ปี นายจ้างต้องปฏิบัติตามนี้ - แจ้งการจ้างเด็กต่อพนักงานตรวจแรงงานภายใน 15 วัน นับแต่วันที่เด็กเข้าทำงาน - ทำบันทึกสภาพการจ้าง ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยเก็บไว้ ณ สถานประกอบการหรือสำนักงานของนายจ้างพร้อมให้พนักงานตรวจแรงงานตรวจได้ในเวลาทำการ - แจ้งการสิ้นสุดการจ้างเด็ก ต่อพนักงานตรวจแรงงาน ภายใน 7 วัน นับแต่วันที่เด็กออกจากงาน
งานที่ห้ามเด็กทำ	ห้าม ให้เด็กอายุ 13 ปี แต่ไม่ถึง 18 ปี ทำงานบางประเภทที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของเด็ก ได้แก่ (1) งานหลอม เป่า หล่อ รีดโลหะ หรือวัสดุอื่น (2) งานปั๊มโลหะหรือวัสดุอื่น (3) งานเกี่ยวกับความร้อน ความเย็น ความสั่นสะเทือน เสียง และแสง ที่มีระดับผิดกว่าปกติ อันอาจเป็นอันตราย (4) งานเกี่ยวกับสารเคมีที่เป็นอันตรายตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยความปลอดภัยในการทำงานเกี่ยวกับภาวะแวดล้อม (สารเคมี) (5) งานเกี่ยวกับจุลชีวนเป็นพิษ ซึ่งอาจเป็นเชื้อไวรัส แบคทีเรีย ราและเชื้ออื่นๆ (6) งานเกี่ยวกับวัตถุมีพิษ วัตถุระเบิด หรือวัตถุไวไฟ เว้นแต่งานในสถานบริการน้ำมันเชื้อเพลิง (7) งานขับหรือบังคับรถยก หรือปั้นจั่น (8) งานใช้เลื่อยเดินด้วยพลังไฟฟ้าหรือเครื่องยนต์ (9) งานที่ทำไต่ดิน ไตน้ำ ในถ้ำ อุโมงค์ หรือปล่องในภูเขา (10)งานเกี่ยวกับกัมมันตภาพรังสี	ห้ามมิให้นายจ้างให้ลูกจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ทำงานอย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้ (1) งานหลอม เป่า หล่อ หรือรีดโลหะ (2) งานปั๊มโลหะ (3) งานเกี่ยวกับความร้อน ความเย็น ความสั่นสะเทือน เสียง และแสง ที่มีระดับแตกต่างจากปกติ อันอาจเป็นอันตราย ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง (4) งานเกี่ยวกับสารเคมีที่เป็นอันตรายตามที่กำหนดในกฎกระทรวง (5) งานเกี่ยวกับจุลชีวนเป็นพิษ ซึ่งอาจเป็นเชื้อไวรัส แบคทีเรีย รา หรือเชื้ออื่น ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง (6) งานเกี่ยวกับวัตถุมีพิษ วัตถุระเบิดหรือวัตถุไวไฟ เว้นแต่งานในสถานบริการน้ำมันเชื้อเพลิง ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง (7) งานขับหรือบังคับรถยกหรือปั้นจั่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง (8) งานใช้เลื่อยเดินด้วยพลังไฟฟ้าหรือเครื่องยนต์ (9) งานที่ต้องทำไต่ดิน ไตน้ำ ในถ้ำ อุโมงค์ หรือปล่องในภูเขา

ประเด็น	ประกาศกระทรวง พ.ศ. 2533	พ.ร.บ.คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541
		(10)งานเกี่ยวกับกัมมันตภาพรังสี ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง (11)งานทำความสะอาดเครื่องจักรหรือเครื่องยนต์กำลังทำงาน (12)งานที่ต้องทำบนนั่งร้าน ที่สูงกว่าพื้นดินตั้งแต่สิบเมตรขึ้นไป (13)งานอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง
สถานที่ที่ห้ามเด็กทำงาน	ห้ามมิให้นายจ้างให้ลูกจ้างอายุต่ำกว่า 13 ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ถึง 18 ปีบริบูรณ์ทำงาน ในสถานที่ดังต่อไปนี้ (1) โรงฆ่าสัตว์ (2) สถานที่เล่นการพนัน (3) สถานเดินรำ รำวง หรือร่อนเงี่ยง ประเภทที่มีและประเภทที่ไม่มีหญิงพาดเนอ์บริการ (4) สถานที่ที่มีอาหาร สุรา น้ำชา หรือเครื่องดื่มอย่างอื่นจำหน่ายและบริการ โดยมีหญิงบำเรอสำหรับปรนนิบัติลูกค้า หรือโดยมีที่สำหรับพักผ่อนหลับนอน หรือมีบริการนวดให้แก่ลูกค้า (5) สถานอาบน้ำ นวด หรืออบตัว ซึ่งมีหญิงบริการให้แก่ลูกค้า	ห้ามมิให้นายจ้างให้ลูกจ้างซึ่งเป็นเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ทำงานในสถานที่ ดังต่อไปนี้ (1) โรงฆ่าสัตว์ (2) สถานที่เล่นการพนัน (3) สถานเดินรำ รำวง หรือร่อนเงี่ยง (4) สถานที่ที่มีอาหาร สุรา น้ำชา หรือเครื่องดื่มอย่างอื่นจำหน่าย และบริการ โดยมีผู้บำเรอสำหรับปรนนิบัติลูกค้าหรือ โดยมีที่สำหรับพักผ่อนหลับนอน หรือมีบริการนวดให้แก่ลูกค้า (5) สถานที่อื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง
สภาพการทำงาน		
เวลาพักของลูกจ้างเด็ก	ไม่น้อยกว่าวันละ 1 ชั่วโมง	เมื่อเด็กทำงานมาแล้วไม่เกิน 4 ชั่วโมงต้องให้พัก ไม่น้อยกว่า 1 ชั่วโมง และใน 4 ชั่วโมง เด็กต้องมีเวลาพักตามที่นายจ้างกำหนด
เวลาที่ห้ามเด็กทำงาน	ห้าม ให้เด็กอายุ 13 ปี แต่ไม่ถึง 15 ปี ทำงานในวันหยุด ทำงานล่วงเวลาหรือทำงานระหว่าง 22.00 – 06.00 น.	ห้าม นายจ้างให้ลูกจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ทำงานในระหว่างเวลา 22.00 น. ถึง 06.00 น. ห้ามทำงานล่วงเวลา ห้ามทำงานในวันหยุด
พิกัดน้ำหนักการยกของ	ลูกจ้างเด็กอายุ 13-15 ปี ทำงานยก แบก หาบ หาม ทูน หรือลากของที่มีน้ำหนักไม่เกิน 10 กิโลกรัม	ห้ามมิให้นายจ้าง ให้ลูกจ้างทำงาน ยกแบก หาม หาบ ทูน ลาก หรือเข็นของหนักเกินอัตราน้ำหนักตามที่กำหนดใน กฎกระทรวง
การคุ้มครองค่าจ้างเด็ก	ถ้านายจ้างจ่ายเงินล่วงหน้า ให้แก่ลูกจ้างเด็ก บิดา มารดา หรือผู้ปกครองของลูกจ้างเด็ก มิให้ถือว่าเป็นการจ่ายหรือรับค่าจ้างสำหรับลูกจ้างเด็กนั้นและจะนำมาหักจากค่าจ้าง ที่ต้องจ่ายตามกำหนดเวลาไม่ได้	คงเดิม
เงินประกัน	ไม่มี	ห้ามมิให้นายจ้างเรียก หรือรับเงินประกันเพื่อการใด ๆ จากฝ่ายลูกจ้างเด็ก
การพัฒนาและคุ้มครองเด็ก		
การพัฒนาเด็ก	เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเด็กให้สิทธิลาเข้ารับการฝึกอบรม ตามที่อธิบดีกรมสวัสดิการฯ จัดโดยได้รับค่าจ้าง	เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาและส่งเสริมคุณภาพชีวิต และการทำงานของลูกจ้างเด็ก ให้สิทธิลาเข้าร่วมประชุม สัมมนา อบรม รับการฝึก หรือลาเพื่อการอื่น ซึ่งจัดโดยองค์กรของรัฐหรือเอกชน ที่อธิบดีเห็นชอบ โดยได้รับค่าจ้าง ปีหนึ่งไม่เกิน 30 วัน
การล่วงเกินทางเพศ	ไม่มี	ห้ามนายจ้างหรือหัวหน้างาน หรือผู้ตรวจงาน ล่วงเกินทางเพศต่อลูกจ้างหญิงหรือเด็ก

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ.2541 คือการปรับอายุขั้นต่ำของเด็กที่กฎหมายห้ามมิให้มีการจ้างงานจาก 13 ปี เป็น 15 ปีนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่กำหนดการศึกษาภาคบังคับทำให้เด็กต้องอยู่ในระบบเพิ่มขึ้นจาก 6 ปี เป็น 9 ปี พระราชบัญญัติทั้งสองนี้ เป็นความพยายามชะลอการเข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัยอันสมควรของเด็กไทย เมื่อเปรียบเทียบกับกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กของประเทศอื่นๆ ทั้งเป็นประเทศพัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา (ตารางที่ 4.2) จะเห็นว่าประเทศไทยไม่ได้ย่อหย่อนในเรื่องการให้ความคุ้มครองแก่เด็กที่ต้องทำงานก่อนวัยอันควรเลย และเงื่อนไขอายุขั้นต่ำ 15 ปีของไทย เป็นเงื่อนไขที่เข้มงวดกว่าบางประเทศ เนื่องจากไม่มีข้อยกเว้นให้เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ทำงานเบาได้เลย จุดอ่อนของไทยมีเพียงเรื่องชั่วโมงการทำงานของเด็กเท่านั้นที่กฎหมายไทยยังมิได้จำกัดหรือจำแนกอย่างชัดเจนระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่

นอกจากกฎหมายหลักที่ให้ความคุ้มครองแรงงานเด็กข้างต้นแล้ว กฎหมายอื่นๆ ได้แก่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ.2518 พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติจัดหางานและคุ้มครองคนหางาน พ.ศ. 2528 ไม่ได้มีบทบัญญัติที่ให้ความคุ้มครองแก่แรงงานเด็กเป็นพิเศษ ยกเว้นพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับที่ 13) พ.ศ.2537 ที่แม้ไม่ได้ให้ความคุ้มครองแก่แรงงานเด็กเป็นพิเศษ แต่มีบทกำหนดความรุนแรงของโทษในกรณีที่มีการกักขังหน่วงเหนี่ยวหรือทำให้ผู้อื่นปราศจากอิสรภาพแตกต่างกัน โดยโทษของการกักขังเด็กจะรุนแรงกว่าผู้ใหญ่ (สุตาศิริ 2538)

หลักการของการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองแรงงานเด็กดังกล่าวเน้นเรื่องการกำหนดอายุ ขั้นต่ำเพื่อให้ได้มาตรฐานขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ แต่จุดอ่อนที่สำคัญคือ การไม่สามารถให้ความคุ้มครองแรงงานเด็กที่ไม่เข้าข่ายเป็นลูกจ้างตามกฎหมาย (สถาบันวิจัยสังคม 2538 น.iii) การกำหนดกฎหมายทั่วอายุขั้นต่ำของแรงงานเด็กคือ 15 ปี ทั้งๆ ที่ปรากฏการณ์จริงในตลาดแรงงานมีเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีทำงานอยู่ ทำให้การบัญญัติกฎหมายฉบับนี้มีลักษณะจำกัดสิทธิประโยชน์หรือไม่ครอบคลุมถึงแรงงานเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีไปโดยปริยาย เช่น พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2542 ซึ่งมีวัตถุประสงค์จะสร้างหลักประกันให้แก่ลูกจ้างซึ่งประสบอันตรายเจ็บป่วย ทูพพลภาพ หรือตาย อันมิใช่เนื่องมาจากการทำงาน รวมทั้งกรณีคลอดบุตร กรณีชราภาพ การสงเคราะห์บุตรและว่างงานด้วย โดยให้ความคุ้มครองแก่ลูกจ้างที่เป็นผู้ประกันตนอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าหญิงหรือชาย แต่สำหรับลูกจ้างที่เป็นเด็ก กฎหมายได้กำหนดอายุของลูกจ้างผู้ประกันตนที่อยู่ในข่ายบังคับต้องประกันตนจะต้องมีอายุ 15-60 ปี ทำให้ลูกจ้างที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี หมดสิทธิเข้าเป็นผู้ประกันตนตามกฎหมายประกันสังคม หรือการเรียกร้องสิทธิผ่านกระบวนการแรงงานสัมพันธ์ก็ไม่อาจทำได้

ตารางที่ 4.2 เปรียบเทียบข้อกำหนดสำหรับการจ้างแรงงานเด็กในประเทศต่าง ๆ

ประเทศ	อายุขั้นต่ำ	ชั่วโมงทำงาน	ลักษณะงานต้องห้าม	เบ็ดเตล็ด
ญี่ปุ่น	15 ปี	อายุต่ำกว่า 18 ปี ก. 40 ช.ม.ต่อสัปดาห์ รวมชั่วโมงเรียน ข. 8 ช.ม./วัน รวม ชั่วโมงเรียน	• งานกลางคืน ห้ามมิให้เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ทำงานตั้งแต่เวลา 22.00-05.00 น. ทั้งนี้ไม่รวมเด็กผู้ชายที่อายุเกินกว่า 16 ปี • ห้ามมิให้เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ทำงานใต้ดิน • ห้ามมิให้เด็กทำงานเกี่ยวกับการทำความสะอาด เติมน้ำมัน ตรวจสอบ ซ่อมแซมอุปกรณ์ของเครื่องจักรในขณะเดินเครื่อง • ห้ามมิให้เด็กทำงานในเรื่อง การเปลี่ยนหรือถอดสายพาน เครื่องจักร หรือทำงานที่เกี่ยวข้องกับงานอันตราย ระเบิดหรือสิ่งมีพิษ	• นายจ้างต้องจ่ายค่าใช้จ่ายในการเดินทางกลับบ้านให้แก่เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ภายใน 14 วัน หลังจากการเลิกจ้าง
เกาหลี	15 ปี	อายุ 15-18 ปี ห้ามมิให้ทำงานเกินกว่า 7 ช.ม./วัน และ 42 ช.ม./สัปดาห์	• ห้ามมิให้เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ทำงานที่เป็นอันตรายต่อศีลธรรมและสุขภาพ • ห้ามมิให้มีการบังคับใช้เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ทำงานตั้งแต่เวลา 22.00-06.00 น. • ห้ามมิให้เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ทำงานในบ่อที่มีลักษณะเป็นรูลึก	• นายจ้างที่จ้างเด็กอายุที่ต่ำกว่า 18 ปี เกินกว่า 30 คน ต้องจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกในการศึกษา • นายจ้างต้องจ่ายค่าใช้จ่ายในการเดินทางกลับบ้านให้แก่เด็กต่ำกว่า 18 ปี ภายใน 14 วัน หลังจากการเลิกจ้าง
สิงคโปร์	• ห้ามมิให้จ้างเด็กอายุไม่ครบ 14 ปีทำงานยกเว้นมีสมาชิกของครอบครัวทำงานอยู่ด้วย • ให้เด็กอายุ 12 หรือสูงกว่าสามารถทำงานในกรณีเป็นงานเบา	**เป็นไปตามประกาศของรัฐมนตรี	**เป็นไปตามประกาศของรัฐมนตรี	**ไม่มีข้อมูล อยู่ในระหว่างการประสานขอข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
ลาว	15 ปี	ไม่เกิน 6 ช.ม./วัน และ 36 ช.ม./สัปดาห์	ห้ามมิให้เด็กทำงานที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ เช่น 1. ชุดดินบ่อแร่ทุกประเภท 2. ประกอบผลิตภัณฑ์ เคมี วัตถุระเบิด สารพิษ 3. การเก็บศพคนตาย 4. เกี่ยวกับกัมมันตภาพรังสี โรคติดต่อ 5. งานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับกลิ่นคาวเหม็น 6. งานในบ่อ อุโมงค์ใต้ดิน ใต้น้ำ หรือบนอากาศ 7. งานที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมืออันตราย 8. งานกลางคืนตั้งแต่เวลา 22.00-05.00 น. 9. งานที่มีสถานที่ซึ่งมีความร้อนหรือเย็นผิดปกติ	
เวียดนาม	15 ปี	ห้ามมิให้เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ทำงานเกิน 7 ช.ม./วัน และ 42 ช.ม./สัปดาห์	• ห้ามมิให้เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ทำงานในทางที่ไม่สมควร และไม่มีที่เหมาะสมกับสุขภาพ • ห้ามมิให้เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ทำงานหนักงานอันตราย งานที่เกี่ยวข้องกับสารพิษ	• เด็กอายุต่ำกว่า 18 ทำงานล่วงเวลาหรืองานกลางคืนได้เท่าที่ประกาศกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมกำหนด
แซมเบีย	15 ปี	**เป็นไปตามประกาศกระทรวง	• เด็กอายุ 12-15 ปี สามารถทำงานเบาที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยและศีลธรรมได้ • ในงานที่อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยและศีลธรรม ต้องจ้างบุคคลอายุเกินกว่า 18 ปี ขึ้นไปทำงาน	**ไม่มีข้อมูล อยู่ในระหว่างการประสานขอข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ที่มา : กองแรงงานหญิงและเด็ก กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน

4.2 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย

แม้กฎหมายจะพยายามกำหนดอายุขั้นต่ำเพื่อเป็นกรอบหรือเกณฑ์บังคับไม่ให้มีการจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี แต่ปัจจัยทางด้านฐานะเศรษฐกิจของครัวเรือน (ดูผลการศึกษาในบทที่ 2 ตอนที่ 2 (ข) และ 2.2) ประกอบกับตลาดของสินค้าที่มีการใช้แรงงานเด็กเป็นตลาดของสินค้ามูลค่าต่ำ มีโอกาสที่จะพัฒนาการผลิตได้น้อย เพราะผู้บริโภคสินค้ากลุ่มนี้เป็นผู้มีรายได้น้อย แต่มีจำนวนผู้บริโภคมาก ความต้องการใช้แรงงานราคาถูกในตลาดนี้จึงยังมีอยู่ ส่งผลให้ประเทศไทยยังมีเด็กที่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัยอันสมควร แม้ พ.ร.บ.คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 จะให้ความคุ้มครองแรงงานเด็กมากขึ้น ซึ่งเป็นการเพิ่มต้นทุนให้กับนายจ้างที่ต้องการจ้างแรงงานเด็กมาทำงานด้วยกฎหมายเข้มงวดขึ้นนั้น อาจส่งผลให้นายจ้างที่ยังต้องอาศัยแรงงานเด็กพยายามหลบเลี่ยงกฎหมายโดยไม่เข้าสู่ระบบเลย ประกอบกับข้อจำกัดด้านทรัพยากรในการตรวจแรงงาน ดังนั้นการละเมิดกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กก็ยังมีอยู่ จากการสำรวจพบว่ายังมีการจ้างงานผิดกฎหมายเกือบทุกมาตรา (ดูรายละเอียดในตารางที่ 3.7 และ 3.11) เช่น ยังมีการจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ให้ทำงานเกิน 48 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ มีการทำงานล่วงเวลาในเวลาพักผ่อน เป็นต้น

นอกจากนั้นข้อมูลทั้งจากสถิติตัวเลขมหภาคและจากการสำรวจของการศึกษานี้พบว่ามีเด็กที่อายุต่ำกว่า 15 ปีอยู่ในตลาดแรงงานจำนวนหนึ่ง แต่จำนวนแรงงานเด็กอายุน้อยเหล่านี้มีแนวโน้มลดลงอย่างรวดเร็วในทศวรรษที่ผ่านมา ผลจากการศึกษาสะท้อนข้อเท็จจริงว่า ปัจจัยหลักที่ทำให้จำนวนแรงงานเด็กลดลงอย่างมากนั้นมาจากนโยบายเชิงมหภาคในเรื่องการขยายโอกาสทางการศึกษาและการลดลงของประชากร แต่การกล่าวเช่นนี้มิได้หมายความว่า การบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กจะไร้ผลโดยสิ้นเชิง กฎหมายยังคงมีประสิทธิผลกับสถานประกอบการขนาดใหญ่ที่ง่ายต่อการเพ่งเล็งของหน่วยราชการที่เป็นผู้กำกับดูแลให้มีการดำเนินการตามที่กฎหมายกำหนด แต่เนื่องจากในสภาพปัจจุบัน ตลาดการจ้างแรงงานเด็กจะกระจุกตัวอยู่ในกิจการเล็กๆ เช่น ร้านค้า ร้านอาหาร อู่ซ่อมรถ ซึ่งมีเป็นจำนวนมากเกินกว่ากำลังเจ้าหน้าที่ของรัฐจะทำการตรวจแรงงานครอบคลุมได้ทั้งหมด อีกทั้งมาตรการทางกฎหมายไม่ได้แก้ต้นตอของปัญหา ดังนั้นจะหวังพึ่งพามาตรการทางกฎหมายเพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ ต้องอาศัยนโยบายมาตรการทางเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษาที่สอดคล้องกัน ซึ่งจะกล่าวต่อไปในบทที่ 5

4.3 บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือแรงงานเด็ก

จากการรวบรวมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือแรงงานเด็กทั้งหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) พบว่าองค์กรที่มีบทบาทโดยตรงต่อการตอบสนองนโยบายของรัฐในเรื่องการให้ความช่วยเหลือ คุ้มครองป้องกันและแก้ไขปัญหาให้เด็กในฐานะที่เป็น “แรงงาน” คือ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ในขณะที่กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ ทำหน้าที่ดูแลในด้านจัดการศึกษาให้เด็ก ส่วน NGO ที่ทำงานด้านปกป้องคุ้มครองเด็กและแรงงานเด็กก็มีหลายองค์กรด้วยกันองค์กรสำคัญมีอยู่อย่างน้อย 2 แห่ง ได้แก่ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก และมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก (ดูรูป 4.1)

หน่วยงานหลักในกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง เกี่ยวกับแรงงานเด็กคือกองแรงงานหญิงและเด็ก กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน มีภารกิจหลักในการบริหารงานคุ้มครองแรงงานหญิงและเด็ก ตั้งแต่การคุ้มครองดูแลแรงงานหญิงและเด็กให้ได้รับสิทธิประโยชน์ภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ.2541 การป้องกันและแก้ไขปัญหาการใช้แรงงานหญิงและเด็กที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ให้คำปรึกษา แนะนำ ชี้แจง ข้อกฎหมายแก่นายจ้าง ลูกจ้าง ผู้ที่เกี่ยวข้อง และประชาชนทั่วไป ให้ความช่วยเหลือลูกจ้างเด็กออกจากสถานประกอบกิจการที่ใช้แรงงานเด็กอย่างไม่เป็นธรรม ฟื้นฟูสภาพจิตใจและจัดหาแหล่งพัฒนาความรู้ให้แก่เด็ก โดยมีหน่วยงานระดับปฏิบัติทั้งในกรุงเทพฯ และในส่วนภูมิภาค

อีกหน่วยงานหนึ่งในกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมที่ทำหน้าที่พัฒนาศักยภาพของแรงงานเด็ก คือ กองประสานการพัฒนาฝีมือแรงงานสตรีและเด็ก กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน ซึ่งเน้นการฝึกอบรมให้เด็กก่อนเข้าสู่ตลาดแรงงาน ส่วนหน่วยงานอื่นในกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับเด็กในแง่มุมอื่นๆ นอกเหนือจากในฐานะแรงงานได้แก่ กองสงเคราะห์เด็กและวัยรุ่น และกองคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก กรมประชาสงเคราะห์ที่มีหน้าที่ให้ความคุ้มครองและช่วยเหลือเด็กจากปัญหาต่างๆ เช่น การละเมิดสิทธิเด็ก การกักขัง การทารุณ การทำอนาจาร จัดหาที่พักให้เด็กที่มีปัญหา จัดหานักสังคมสงเคราะห์เพื่อช่วยเหลือเด็กในกรณีที่มีคดี เป็นต้น

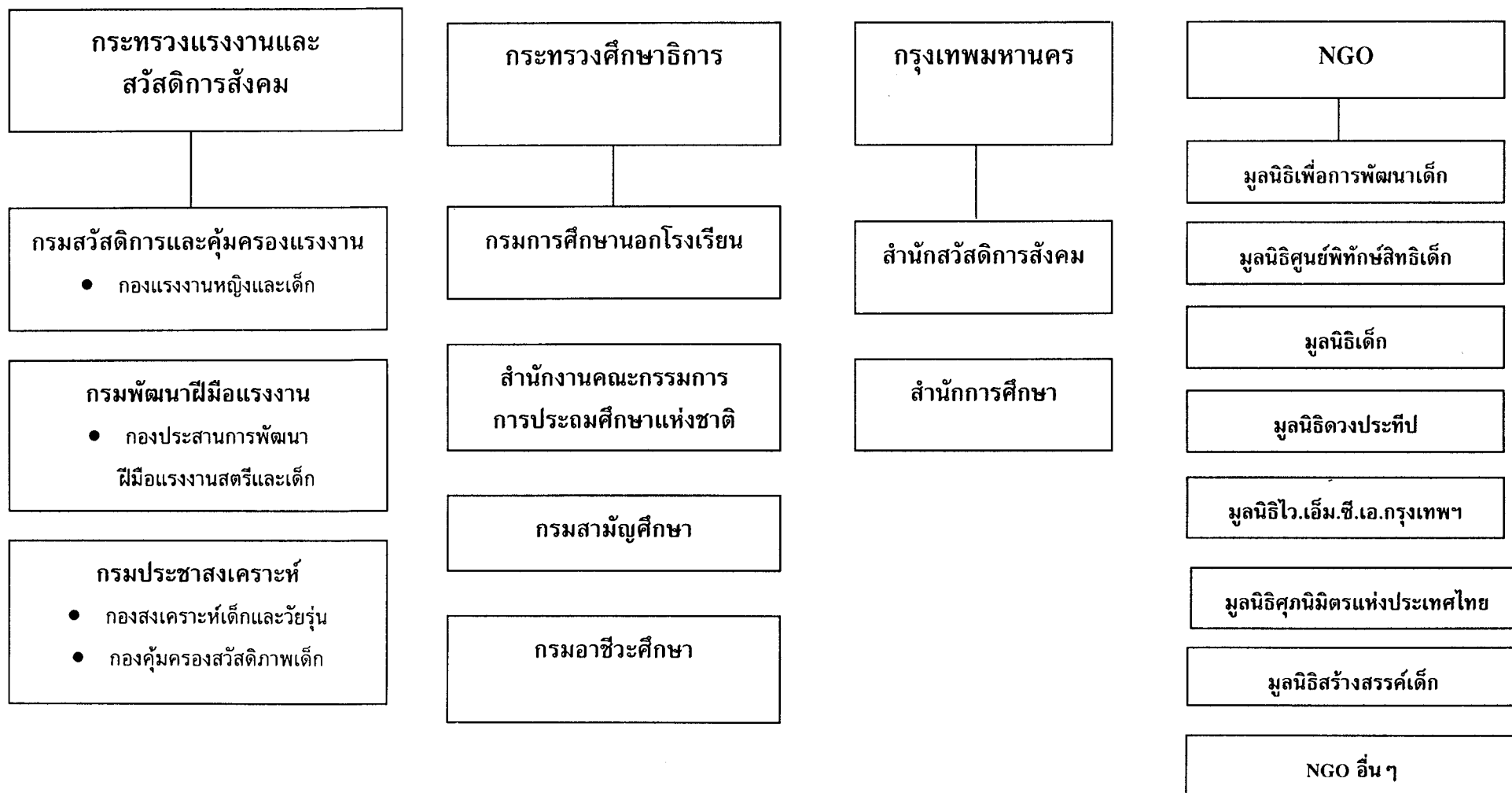
ด้านการศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการเป็นหน่วยงานที่ส่งเสริมการศึกษา นอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยให้กับเด็กที่ไม่มีโอกาสศึกษาในระบบ จึงเป็นหน่วยงานหนึ่งที่ช่วยพัฒนาเด็กที่ต้องออกสู่ตลาดแรงงานก่อนวัยอันควรได้ ส่วนสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กรมสามัญศึกษาและกรมอาชีวศึกษาก็มีหน้าที่โดยตรงในการจัดการศึกษาให้เด็กนักเรียนในระบบ

สำหรับกรุงเทพมหานคร มีหน่วยงานที่ดำเนินการจัดสวัสดิการสังคมให้กับเด็ก คือ กองสังคมสงเคราะห์ และสำนักการศึกษา มีบทบาทในการให้การสงเคราะห์เด็กยากจนทั้งเด็กนักเรียนในลักษณะการสนับสนุนและให้ทุนการศึกษา และเด็กด้อยโอกาสนอกกระบบโรงเรียน โดยให้จัดการฝึกอาชีพ การสงเคราะห์เรื่องเงินทุน จัดครูอาสาเข้าไปสอนกลุ่มเด็กเร่ร่อนตามจุดต่างๆ ที่เด็กกลุ่มนี้อยู่

นอกจากหน่วยงานของรัฐแล้ว²⁰ กลุ่ม NGO ที่มีบทบาทต่อการช่วยเหลือเด็กในภาวะลำบากมีหลายองค์กร เช่น มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก มีบทบาทในแง่การรับแจ้งเหตุ ให้ความช่วยเหลือและให้ที่พักพิงชั่วคราวแก่เด็กที่มีปัญหาถูกละเมิดสิทธิ นอกจากนี้ยังมีโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ความรู้ เพื่อสกัดกั้นการเข้าสู่ตลาดแรงงานของเด็กก่อนวัยอันควรของกลุ่ม NGO ที่เข้าถึงพื้นที่ในจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีสถิติการออกมาทำงานของเด็กเป็นจำนวนมากอีกด้วย

²⁰ แต่เดิมมีกลไกระดับชาติทำหน้าที่ประสานงานหน่วยงานราชการและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการใช้แรงงานเด็กคือคณะกรรมการคุ้มครองแรงงานเด็ก ซึ่งตั้งขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2530 ประกอบด้วยกรรมการทั้งภาครัฐและเอกชน รวม 29 คน โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมเป็นประธาน มีอธิบดีกรมสวัสดิการฯ เป็นเลขานุการ มีคณะอนุกรรมการรวม 4 คณะ แต่ต่อมาเมื่อปัญหาการทารุณแรงงานเด็กลดน้อยลง ทำให้คณะรัฐมนตรีมีมติให้ยกเลิกคณะกรรมการคุ้มครองแรงงานเด็ก เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2544

รูปที่ 4.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองและพัฒนาเด็ก

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงบางประการจะพบว่าโครงสร้างสถาบันการดำเนินการตามนโยบายคุ้มครองแรงงานเด็กยังมีจุดอ่อนสำคัญในเรื่องการประสานงานระดับกลางและระดับล่าง ข้อเท็จจริงเหล่านั้นคือ การที่ยังมีรายงานเรื่องการทำผิดกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กอย่างชัดเจน และข้อเท็จจริงที่ว่าปัญหาแรงงานเด็กในปัจจุบันมีลักษณะที่แตกต่างจากปัญหาในอดีต กล่าวคือ ปัญหาแรงงานเด็กที่สำคัญเปลี่ยนจากปัญหาการกดขี่ทารุณของนายจ้าง และปัญหาสภาพการทำงานที่เลวร้ายในอดีต มาเป็นปัญหาด้านสังคม เช่น ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบทางเพศ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติดและโสเภณี ตลอดจนปัญหาการกดขี่ทารุณแรงงานเด็กชาวต่างชาติ นอกจากนั้นเด็กไทยที่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานส่วนใหญ่เป็นเด็กจากครัวเรือนยากจนในชนบท และเด็กส่วนหนึ่งเป็นเด็กเร่ร่อน ปัญหาเหล่านี้ต้องการแนวคิดและวิธีการแก้ไขแบบองค์รวมที่ต่างจากเดิมซึ่งเน้นเรื่องการคุ้มครองแรงงานเด็ก มาเป็นการแก้ปัญหาที่เน้นการพัฒนาเด็ก ขณะที่ต้องไม่ละเลยงานด้านการคุ้มครอง

ถ้าหากจะให้หน่วยงานของรัฐและเอกชนร่วมมือกันทำงานตามแนวทางใหม่ ก็มีความจำเป็นต้องสร้างกลไกหรือสถาบันความร่วมมือระดับกลางและระดับล่างระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องเด็กให้เป็นระบบจริงอยู่ที่ในปัจจุบันจะพบว่าการทำงานแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กจะมีความร่วมมือกันระหว่างตัวบุคคลจากหน่วยงานต่าง ๆ แต่ความร่วมมือนี้เป็นความร่วมมือแบบไม่เป็นระบบ ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ส่วนบุคคล (อันเนื่องมาจากการทำงานร่วมกันทั้งในระดับคณะกรรมการ และคณะอนุกรรมการต่าง ๆ) แต่ยังไม่มีการสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานระดับกลางและล่างอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยจะให้ข้อเสนอแนะแนวทางการสร้างสถาบันความร่วมมือระดับดังกล่าวในบทสุดท้าย

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

5.1 สรุปผลการศึกษาและนัยเชิงนโยบาย

วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้มี 3 ประการคือ ประการแรก การศึกษาแบบแผนและแนวโน้มการจ้างแรงงานเด็กในช่วง 10-17 ปีที่ผ่านมา และคาดคะเนแนวโน้มการจ้างงานเด็กใน 10 ปีข้างหน้า ประการที่สอง วิเคราะห์สภาพของตลาดการจ้างงานเด็ก โดยเน้นการศึกษาสาเหตุที่เด็กไม่เรียนต่อและต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัยอันควร ศึกษาสภาพการจ้างงานและโอกาสความก้าวหน้าของเด็ก ประการที่สาม ประเมินนโยบายกฎหมายและมาตรการเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็ก วิธีการศึกษาใช้กรอบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก แต่ได้เพิ่มเติมแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยด้านสังคมในการวิเคราะห์ทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ

การศึกษานี้อาศัยทั้งข้อมูลทุติยภูมิระดับประเทศ และข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจและสัมภาษณ์แรงงานเด็ก ครั้วเรือนที่ส่งเด็กออกทำงานนอกบ้าน และครั้วเรือนที่ไม่ได้ส่งเด็กออกทำงาน รวมทั้งนายจ้างที่จ้างแรงงานเด็ก

ผลการศึกษาพอสรุปเป็นประเด็นหลักได้ 3 ประเด็นดังนี้

(ก) แรงงานเด็กมีจำนวนลดลงมากในระหว่างปี 2527-2543 คือลดลงจาก 3.5 ล้านคน เหลือ 1.04 ล้านคน หรือลดลงร้อยละ 70

- สาเหตุหลักของการลดลงเกิดจากการขยายตัวของโรงเรียนมัธยมในชนบทตามนโยบายขยายโอกาสทางการศึกษา ผลกระทบสำคัญของนโยบายนี้คือสัดส่วนเด็กยากจนในชนบทที่มีโอกาสได้เรียนต่อเพิ่มขึ้นสูงถึงร้อยละ 80 ของเด็กยากจนทั้งหมดในชนบท และสัดส่วนนี้ยังสูงกว่าเด็กยากจนในเมือง
- สาเหตุอื่นในเชิงมหภาคคือการลดลงของประชากร และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตที่ใช้ทุนเพิ่มขึ้น
- การวิเคราะห์การตัดสินใจของครั้วเรือนว่าจะให้ลูกเรียนต่อหรือออกทำงาน พบว่าฐานะครอบครั้วเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด สาเหตุอื่นที่เด็กจะมีโอกาสสูงในการได้เรียนต่อ ได้แก่ การที่แม่มีการศึกษาสูง การที่เด็กมาจากครั้วเรือนที่มีลูกน้อย เด็กอยู่ในหมู่บ้านที่มีโรงเรียนมัธยม และเด็กหญิงมีโอกาสเรียนต่อมากกว่าเด็กชาย
- ผลการพยากรณ์พบว่าใน 10 ปีข้างหน้าจำนวนเด็กที่ไม่เรียนต่อ และเด็กที่มีงานทำจะทรงตัวอยู่ในระดับ 3 แสนคน แสดงว่าในอนาคตการขยายโอกาสการศึกษาจะไม่สามารถลดจำนวนแรงงานเด็กในอนาคตได้มากเท่ากับในทศวรรษที่ผ่านมา (ยกเว้นในบางพื้นที่) เด็กจากครั้วเรือนที่ยากจนยังมีความจำเป็นต้องออกทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยเหลือตัวเองและครอบครั้ว

- ข้อคิดเชิงนโยบายจากผลการวิจัยคือนโยบายการลดจำนวนแรงงานเด็กควรเน้นประเด็นต่อไปนี้อย่างยิ่ง : การขยายโอกาสการศึกษาให้เด็กในเมือง การขยายโอกาสการศึกษามัธยมในหมู่บ้านที่ไม่มีโรงเรียนมัธยม การใช้นโยบายพัฒนาชนบทโดยเน้นการเพิ่มรายได้ของครัวเรือนยากจน การให้การศึกษาแก่แม่ในครัวเรือนยากจน เป็นต้น

(ข) การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่พยายามศึกษาโอกาสความก้าวหน้าของเด็กที่ทำงานในเมือง ผลการวิเคราะห์พบว่าโดยเฉลี่ยเด็กจะได้รับค่าจ้างแท้จริงเพิ่มขึ้นปีละ 7% ซึ่งเป็นอัตราที่สูงกว่าการเพิ่มของอัตราค่าจ้างแท้จริงของลูกจ้างเอกชนทั่วประเทศในช่วงปี 2540-43 ตัวเลขนี้แสดงว่าเด็กมีผลผลิตการทำงานเพิ่มขึ้น (higher productivity) อย่างไรก็ดีตาม ต้องไม่ลืมว่าเด็กส่วนใหญ่ (กว่าร้อยละ 76) ยังได้รับค่าจ้างต่ำกว่าวันละ 100 บาท เท่านั้น

- สาเหตุสำคัญที่ค่าจ้างแท้จริงเพิ่มขึ้นคือ เด็กมีอายุมากขึ้น (ทำให้มีประสบการณ์ความแข็งแรงและความรับผิดชอบสูงขึ้น) และอาชีพบางอาชีพเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้พัฒนาฝีมือและทักษะ เช่น อาชีพก่อสร้าง ช่างซ่อมรถยนต์ เป็นต้น
- อย่างไรก็ตาม งานส่วนใหญ่ที่เด็กทำไม่ใช่งานที่จะสามารถสร้างความก้าวหน้าหรือยึดเป็นอาชีพหลักได้ตลอดไป เด็กส่วนใหญ่ต้องทำงานหนักวันละเกือบ 10 ชั่วโมง จนไม่มีแม้กระทั่งเวลาพักผ่อนหย่อนใจอย่างเพียงพอ จึงแทบไม่ต้องพูดถึงโอกาสในการศึกษาหรือฝึกอบรมเพิ่มเติม (ทั้งๆ ที่เด็กส่วนใหญ่คิดอยากเรียนต่อหรือไปฝึกงาน แต่มีเด็กจำนวนน้อยมากที่เคยใช้เวลาว่างไปเรียนต่อ) แม้จะมีเด็กบางคนที่สามารถเก็บออมเงินเพื่อวางแผนค่าขายในอนาคต แต่การที่เด็กเหล่านั้น (69%) ต้องส่งเงินให้พ่อแม่ (เฉลี่ยเดือนละ 1,000 บาท) ทำให้เด็กเหล่านั้นแทบไม่มีเงินออมของตนเอง นอกจากนั้นงานส่วนใหญ่ไม่ใช่งานที่ต้องใช้ความรู้หรือทักษะ (ร้อยละ 66 ของเด็กสามารถเรียนรู้งานได้ภายใน 2 สัปดาห์) เมื่อประกอบกับข้อเท็จจริงที่ว่าเด็กเหล่านี้มีการศึกษาต่ำ โอกาสความก้าวหน้าของเด็กจึงมีน้อยเต็มที
- ข้อคิดเชิงนโยบายคือรัฐควรใช้มาตรการทางบวกในการสกัดกั้นไม่ให้เด็กจำเป็นต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานตั้งแต่แรก เพราะหลังจากเด็กเข้าสู่ตลาดแรงงานแล้ว โอกาสที่จะได้รับการพัฒนาฝีมือค่อนข้างน้อย การดำเนินมาตรการฝึกอบรมและให้การศึกษาแก่เด็กที่ทำงานอยู่เป็นงานที่ยุ้งยากและมีโอกาสสำเร็จน้อย ยกเว้นจะมีวิธีการที่ต่างจากเดิม นอกจากการขยายโอกาสทางการศึกษาแล้ว ตัวอย่างของมาตรการในเชิงบวกในการสกัดกั้นแรงงานเด็ก ได้แก่ การให้ทุนการศึกษาในจำนวนที่มากกว่าค่าใช้จ่ายในการเรียนแก่เด็กจากครัวเรือนยากจน เป็นต้น

(ค) ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ไทยมีความก้าวหน้าในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กจนได้มาตรฐานทัดเทียมอารยประเทศที่มีระดับการพัฒนาใกล้เคียงกับไทย นอกจากนี้ในการคุ้มครองแรงงานเด็ก ก็มีทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนจำนวนมากที่มีหน้าที่รับผิดชอบ มีการกำหนดมาตรการแก้ไขไม่ต่ำกว่า 15 มาตรการ แต่โครงสร้างการจัดการนโยบายคุ้มครองแรงงานเด็กยังมีจุดอ่อนบางประการ

- จุดอ่อนประการแรกคือ ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมานโยบายแรงงานเด็กยังคงเน้นการปรับปรุงกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็ก และการบังคับให้นายจ้างปฏิบัติตามกฎหมาย แต่ขณะเดียวกัน การสำรวจครั้งนี้พบว่ามีนายจ้างจำนวนมากที่ยังมีการจ้างแรงงานเด็กไม่ถูกต้องตามกฎหมาย นอกจากนั้นมีเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี จำนวนหนึ่งที่จำเป็นต้องทำงานหาเงินเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ทั้งๆ ที่กฎหมายห้ามการจ้างแรงงานเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ผลอีกประการหนึ่งของการเพิ่มระดับการคุ้มครอง คือ ต้นทุนการจ้างแรงงานเด็กสูงขึ้นจนมีผู้เชี่ยวชาญด้านแรงงานบางท่านตั้งข้อสังเกตในระหว่างการสัมมนาของงานวิจัยเรื่องนี้ว่า นายจ้างบางรายเริ่มหันไปจ้างแรงงานเด็กต่างชาติ และแรงงานผู้ใหญ่ต่างชาติ ซึ่งมีค่าจ้างต่ำกว่าแรงงานไทย
- จุดอ่อนประการที่สอง คือการบังคับใช้กฎหมาย การศึกษาสภาพการจ้างแรงงานเด็กและสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการทั้งจากการสัมภาษณ์เด็กและเจ้าของกิจการ พบว่ามีการละเมิดกฎหมายคุ้มครองแรงงานเกือบทุกมาตรา โดยทั่วไปสภาพการทำงานของเด็กจำนวนหนึ่งยังอยู่ในระดับที่ไม่น่าพอใจ บางกรณีก็อยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐานที่กฎหมายกำหนดไว้ เช่น ร้อยละ 40 ของแรงงานเด็กมีเวลาหยุดพักน้อยกว่าวันละ 1 ชั่วโมง เด็กร้อยละ 34 มีวันหยุดเพียงสัปดาห์ละ 1 วัน ร้อยละ 22 ต้องทำงานล่วงเวลา ร้อยละ 5-6 รายงานว่าสถานที่ทำงานไม่มีน้ำสะอาดดื่ม หรือไม่มีห้องน้ำ ร้อยละ 30 รายงานว่าสถานประกอบการไม่มีตู้ยาหรือห้องพยาบาล และร้อยละ 19 เคยประสบอุบัติเหตุระหว่างทำงาน เป็นต้น
- จุดอ่อนประการที่สาม คือ แม้จะมีการประสานงานระดับชาติเพื่อแก้ไขปัญหาแรงงานเด็ก แต่ในการทำงานระดับปฏิบัติและสนาม ยังมีลักษณะการทำงานแบบหน่วยงานใครหน่วยงานมัน (bureaucratic fragmentation) ขาดกลไกและสถาบันการประสานงานอย่างเป็นระบบในการทำงานระดับกลางและระดับล่าง

5.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย : การเปลี่ยนยุทธศาสตร์การดำเนินนโยบายแรงงานเด็ก

ผลการศึกษาข้างต้นชี้ให้เห็นจุดอ่อนของยุทธศาสตร์การดำเนินนโยบายแรงงานเด็กในอดีตที่เน้นการปรับปรุงกฎหมายเพื่อเพิ่มระดับและมาตรฐานการคุ้มครองแรงงานเด็ก การศึกษาพบว่าสาเหตุที่แรงงานเด็กลดลงเกิดจากนโยบายการขยายโอกาสทางการศึกษาและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าการมีกฎหมายคุ้มครองที่เข้มงวดขึ้น ความจำเป็นในการใช้แรงงานเด็กของนายจ้าง และความยากจนของครอบครัวทำให้สองฝ่ายต่างยอมทำผิดกฎหมาย ขณะเดียวกันการจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ก็ต้องแอบทำกันอย่างลับๆ ตัวเด็กเองก็ต้องสูญเสียสิทธิประโยชน์ตามกฎหมายแรงงานอื่นๆ ความหวังดีของรัฐที่ต้องการให้การคุ้มครองแก่แรงงานเด็ก กลับกลายเป็นผลร้ายต่อตัวเด็กเอง ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ผู้เกี่ยวข้องในวงการแรงงานจะต้องร่วมกันสร้าง ฉันทามติ และผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแนวคิด ทศนคติ และยุทธศาสตร์การดำเนินนโยบายแรงงานเด็กจากเดิมที่เน้นยุทธศาสตร์การคุ้มครอง มาเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาทักษะและความรู้ให้เด็ก อย่างไรก็ตามคณะผู้วิจัยยังเห็นความจำเป็นและความสำคัญที่ต้องให้การคุ้มครองแรงงานเด็กให้

มีมาตรฐานเท่าเทียมกับอารยประเทศที่มีระดับการพัฒนาใกล้เคียงกับไทย รัฐจึงไม่ควรแก้ไขกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กฉบับปี 2541 ให้มีมาตรฐานต่ำลง แต่รัฐจำเป็นต้องช่วยเหลือเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีที่ยังมีความจำเป็นต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ออกกฎกระทรวงอนุญาตให้เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีเข้าร่วมโครงการฝึกงานภายใต้การกำกับของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม การออกกฎกระทรวงดังกล่าวนอกจากจะเป็นช่องทางให้รัฐได้ช่วยเหลือเด็กกลุ่มนี้แล้ว ยังเป็นทางออกที่ไม่ขัดกับหลักสากลในเรื่องการอนุญาตให้เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีทำงานเบาได้อีกด้วย²¹

ข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายแรงงานตามแนวคิดใหม่ เน้นวัตถุประสงค์ตามแนวคิดสากลที่ว่า “มนุษยชาติมีพันธะต้องมอบสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับเด็ก” ยุทธศาสตร์ใหม่ที่เป็นบททดลองเสนอมี 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาระดับมัธยม ยุทธศาสตร์การพัฒนาความรู้แก่เด็ก ยากจนในตลาดแรงงาน ยุทธศาสตร์การสนับสนุนนายจ้างให้ลดการจ้างแรงงานเด็ก และยุทธศาสตร์การสร้างสถาบันประสานนโยบายและมาตรการเกี่ยวกับการพัฒนาแรงงานเด็ก

(ก) วัตถุประสงค์

ข้อเสนอนโยบายพัฒนาแรงงานเด็กควรมีวัตถุประสงค์ 3 ประการดังนี้

- ส่งเสริมเด็กจากครัวเรือนยากจนให้มีโอกาสได้เรียนต่อถึงระดับมัธยมปลาย และ/หรือมีโอกาสได้ฝึกอาชีพหลังจบมัธยมต้น
- ส่งเสริมเด็กที่ออกมาทำงานนอกบ้านให้มีโอกาสได้ฝึกอาชีพและ/หรือเรียนต่อ
- สนับสนุนให้นายจ้างลดการจ้างแรงงานเด็ก

(ข) ยุทธศาสตร์การส่งเสริมเด็กจากครัวเรือนยากจนให้มีโอกาสเรียนต่อระดับมัธยมหรือสูงกว่า
มัธยม : รัฐควรดำเนินมาตรการดังต่อไปนี้

- ขยายโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทให้เปิดสอนถึงระดับมัธยมต้น โดยขยายให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ แต่มีเงื่อนไขว่าในแต่ละพื้นที่ต้องมีจำนวนนักเรียนเพียงพอเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย ในกรณีที่ไมอาจเพิ่มโรงเรียนดังกล่าวได้ ก็ควรใช้มาตรการสนับสนุนให้เด็กจากหมู่บ้านเดินทางไปเรียนข้ามหมู่บ้าน โดยรัฐจ่ายค่าเดินทางให้
- การให้ทุนการศึกษาแก่เด็กจากครัวเรือนยากจน : การสกัดกั้นมิให้เด็กเข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัยอันควรต้องเริ่มก่อนที่เด็กจะเข้าสู่ตลาดแรงงาน เพราะเมื่อเด็กมาถึงมีนายจ้างแล้ว การดำเนินนโยบายต่างๆ จะมีโอกาสสัมฤทธิ์ผลยาก เพราะจำนวนกิจการเล็กๆ ที่จ้างเด็กนั้นมีมากมายเกินกว่ากำลังของเจ้าหน้าที่ที่จะบังคับให้นายจ้างทำตามกฎหมายได้หมด ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อพิจารณาถึงสภาพการจ้างแรงงานเด็กที่ได้รับค่าจ้างน้อย แต่ชั่วโมงการทำงานสูงเฉลี่ยถึง 10 ชั่วโมงต่อวันและทำงาน 6 วันต่อสัปดาห์ โอกาสที่เด็กจะได้พัฒนาศักยภาพ การเข้ารับ

²¹ หากมีการแก้ไขกฎหมายกระทรวงดังกล่าว จะต้องมีการให้คำนิยามคำว่า “งานเบา” ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การฝึกอบรมหรือเรียนต่อการศึกษาออกโรงเรียนยังเป็นไปได้ยาก นโยบายการขยายการศึกษาภาคบังคับโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนจึงเป็นหนทางที่จะสกัดกั้นเด็กไม่ให้เข้าสู่ตลาดแรงงานได้ดี อย่างไรก็ตามนโยบายนี้ยังมีช่องว่างอยู่ในกรณีที่เด็กมีฐานะยากจน แม้ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน แต่พ่อแม่ก็ยังมีภาระต้องเสียค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น ค่าเดินทาง ค่าเครื่องแบบนักเรียน ค่าหนังสือ ตลอดจนสูญเสียโอกาสที่จะได้จากการทำงานของเด็ก การจะสกัดกั้นเด็กตั้งแต่ออยู่ในหมู่บ้านไม่ให้ออกมาทำงานเป็นเรื่องที่ต้องใช้งบประมาณมาก เพราะการให้เรียนโดยไม่เสียค่าเล่าเรียนและค่าตำราอุปกรณ์การเรียนใช้ไม่ได้ผลกับเด็กกลุ่มนี้ เนื่องจากพ่อแม่ของเด็กมีต้นทุนเสียโอกาสที่จะได้จากการให้เด็กออกทำงาน รัฐจำเป็นต้องสนับสนุนให้เด็กได้เรียนโดยการให้ทุนแก่เด็กยากจน ซึ่งต้องครอบคลุมค่าเล่าเรียน ค่าใช้จ่ายในการเรียนทั้งหมด ค่ากินอยู่ของเด็ก รวมทั้งมีเงินบางส่วนช่วยเหลือพ่อแม่ด้วย ลำพังเงินทุนค่าเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายในการเรียนจะไม่เพียงพอที่จะชักจูงให้พ่อแม่ที่ยากจนส่งลูกเรียนต่อ เพราะถ้าลูกออกจากโรงเรียนมาทำงาน พ่อแม่ก็อาจได้รับเงินจากลูกที่อยู่ทำงานนอกบ้านอย่างน้อย 500-1,000 บาทต่อเดือน จึงต้องมีเงินจำนวนมาก “ซื้อ” เด็กจากพ่อแม่ หากคำนวณค่าใช้จ่ายต่างๆ ประกอบด้วย ค่าจัดหาอุปกรณ์การศึกษา ค่าเครื่องแบบ หนังสือเรียน ค่าเดินทาง อาหารกลางวัน รวมทั้งค่าเสียโอกาสจากการทำงานของเด็ก สำหรับนักเรียนมัธยมต้น รัฐอาจต้องให้เงินทุนการศึกษาแก่เด็กจากครัวเรือนยากจนคนละ 8,000-15,000 บาทต่อปี²²

- อย่างไรก็ตามการให้เงินสนับสนุนดังกล่าวต้องมีเงื่อนไขบางประการ เช่น เด็กต้องมาเรียนประจำ พ่อแม่ต้องยากจน หรือให้เด็กทำงานที่โรงเรียนแลกกับเงินทุน วิธีดำเนินการต้องใช้ชุมชน (กรรมการหมู่บ้าน) ดูแลรับผิดชอบร่วมกับโรงเรียนในชุมชน ปัญหาการคัดเลือกกว่าจะให้ทุนแก่เด็กคนไหนอาจมีจุดอ่อนที่ทำให้เกิดการรั่วไหลบ้าง แต่ก็น่าจะเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการยับยั้งไม่ให้เด็กกลุ่มนี้ต้องออกมาจากบ้าน การคัดเลือกว่าเด็กคนไหนสมควรได้รับทุนควรเป็นกระบวนการที่คนในหมู่บ้านมีส่วนร่วม เพราะคนในชุมชนมีความคุ้นเคยและรู้ข้อมูลของกันและกันดีกว่าเจ้าหน้าที่จึงสามารถบอกได้ว่าลูกบ้านไหนเดือดร้อน พ่อแม่มีปัญหายากจนไม่สามารถส่งลูกเรียนได้จริงๆ โดยเงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่งของการให้ทุนนี้คือ ไม่ควรจำกัดว่าจะให้เฉพาะเด็กที่มีผลการเรียนดีเท่านั้น เพราะเด็กที่เรียนดีก็มีแนวโน้มที่จะรักดีอยู่แล้ว เด็กยิ่งเรียนไม่ดี แล้วไม่ได้ทุนหรือไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนไปในทางที่ดี กลับจะเป็นปัญหาสังคมที่หนักขึ้นในอนาคต อย่างไรก็ตาม ทางออกเรื่องการให้ทุนการศึกษานี้แก้ไขเฉพาะปัญหาเด็กยากจน ส่วนปัญหาเด็กไม่ยอมเรียนเอง เป็นอีกเรื่องที่ต้องหาทางแก้ไขต่อไป²³

²² ประเทศแถบสแกนดิเนเวีย มีการจ่ายเงินอุดหนุนประเภทดังกล่าว เช่น นอร์เวย์ จ่ายเงินทุนการศึกษาให้เด็กยากจนเดือนละ 5,000 บาท เป็นต้น

²³ ตัวอย่างเช่น การศึกษาสาเหตุที่เด็กไม่ต้องการเรียนต่อ การปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนให้น่าสนใจสำหรับเด็กที่ไม่ต้องการเรียนต่อ เป็นต้น

- ในปัจจุบันรัฐบาลมีกองทุนกู้ยืมสำหรับนักเรียนตั้งแต่ระดับมัธยมปลายขึ้นไป รัฐบาลอาจขยายวัตถุประสงค์ของกองทุนดังกล่าวให้ครอบคลุมการให้เงินทุนอุดหนุนแบบให้เปล่าแก่นักเรียนในระดับมัธยมต้น โดยรัฐจัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมให้กองทุนรวมทั้งแก้ไขกฎระเบียบของกองทุนให้ครอบคลุมการจ่ายเงินอุดหนุนการศึกษาแบบให้เปล่าในระดับมัธยมต้น
- การให้ทุนการศึกษาเด็กยากจนในระดับมัธยมอาจไม่เพียงพอในการแก้ปัญหา ความยากจน อาจทำให้เด็กมีผลการเรียนอ่อนตั้งแต่ระดับประถมศึกษา จึงควรมีทุนพิเศษสำหรับเด็กยากจนตั้งแต่ระดับประถมศึกษา
- โครงการทุนการศึกษาทั้งระดับประถมและมัธยมจะต้องมีการมุ่งเป้า (targeting) ที่เด็กจากครัวเรือนยากจน ดังนั้นจึงต้องมีมาตรการจัดทำข้อมูลเด็กยากจนตั้งแต่ชั้นประถม โดยให้ครูเป็นผู้รวบรวมข้อมูล
- ผลการศึกษาที่สำคัญข้อหนึ่งพบว่า การศึกษาของแม่มีผลสำคัญต่อการศึกษาของลูก จากการสัมภาษณ์ในหมู่บ้านพบว่ากรณีพ่อแม่ยากจน (โดยเฉพาะแม่ที่ต้องทำงานหนัก) แม่บางคนที่ยอมให้ลูกไปทำงานต่างถิ่น มักมีข้อมูลที่ผิดพลาดเกี่ยวกับลักษณะงานของลูก ถ้าแม่ขาดญาติพี่น้องในหมู่บ้านที่มีข้อมูลเรื่องงานในเมือง เด็กที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านอาจได้งานที่ไม่ดี ดังนั้นรัฐควรสนับสนุนให้ใช้เงินกองทุนหมู่บ้าน (1 ล้านบาท) บางส่วนจัดสรรมาจ้างพ่อแม่ในครัวเรือนยากจน วิธีนี้จะช่วยให้พ่อแม่มีฐานะพออยู่ได้ จนไม่จำเป็นต้องส่งลูกออกทำงานนอกหมู่บ้าน นอกจากนั้นควรมีการสนับสนุนให้ผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว แต่มีการศึกษาต่ำ ได้มีโอกาสเรียนหนังสือมากขึ้น (โดยไม่จำเป็นต้องบังคับให้สอบเพื่อรับ ประกาศนียบัตรมัธยม)
- รัฐต้องมุ่งการขยายการศึกษาให้กับกลุ่มเด็กยากจนในเขตเมืองมากขึ้น เพราะเด็กกลุ่มนี้มักตกอยู่ในสภาวะลำบากกว่าเด็กทั่วไป มีปัญหาต่างๆ เช่น ไม่มีทะเบียนบ้าน ทำให้มีโอกาสได้รับการศึกษาไม่เต็มที่ การขยายโอกาสการศึกษาให้แก่เด็กในเมืองต้องใช้มาตรการเชิงรุก เช่น ต้องมีการทำ mapping เด็กยากจน จัดทำโครงการให้เด็กที่ต้องย้ายถิ่นตามพ่อแม่สามารถย้ายโรงเรียนได้ การให้ทุนการศึกษาเป็นพิเศษ เป็นต้น

(ค) ยุทธศาสตร์การพัฒนาความรู้แก่เด็กที่ไม่ได้เรียนหนังสือและเข้าสู่ตลาดแรงงาน

ทางออกสำหรับเด็กกลุ่มนี้คงไม่ใช่การแก้ไขกฎหมายเพื่อให้รับรองสถานะในการทำงานของเด็กเหล่านี้ โดยเฉพาะเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี กฎหมายคุ้มครองแรงงานของไทยพัฒนามาไกลเกินกว่าที่จะถอยกลับไปในจุดที่ยอมรับให้มีแรงงานเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีได้ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาอนุสัญญาแรงงานระหว่างประเทศ ฉบับที่ 138 ว่าด้วยอายุขั้นต่ำที่ยอมให้จ้างงาน พ.ศ. 2516 นั้น ระบุว่าประเทศสมาชิกอาจกำหนดกฎหมายอนุญาตให้เด็กอายุ 13-15 ปีทำงานเบาได้ แต่ต้องเป็นงานซึ่งไม่ใช่งานอันตรายและไม่เสียหายต่อการเรียน แนวทางพัฒนากฎหมายเพื่อช่วยเหลือเด็กกลุ่มนี้จึงไม่ควรแก้กฎหมายเพื่อยกเว้นให้เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีทำงานได้ แต่ควรใช้มาตรการทางสังคมเข้ามารองรับเด็กกลุ่มนี้ โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ที่ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมออกกฎกระทรวงเพื่อให้เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีสามารถเข้ารับการฝึกงานได้ โดยมีเงื่อนไขเกี่ยวกับการฝึกงาน

ในอดีตรัฐบาลไทยและองค์กรบางแห่งนิยมที่จะให้สัตยาบันกับอนุสัญญาแรงงานระหว่างประเทศ เพื่อเป็นการสร้างภาพพจน์แก่ประเทศ แต่การสร้างภาพพจน์มีหลายวิธี ไทยควรเลือกวิธีที่เป็นประโยชน์ต่อเด็กโดยตรง โดยใช้นวัตกรรมในการดำเนินนโยบายพัฒนาแรงงานเด็ก เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ และเป็นตัวอย่างให้องค์การแรงงานระหว่างประเทศนำไปเผยแพร่ให้ประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ แนวทางการดำเนินนโยบายพัฒนาแรงงานเด็กที่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานควรเริ่มจากโครงการขั้นทดลอง (pilot project) ก่อน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- วัตถุประสงค์ของโครงการฝึกงานเด็กคือการพัฒนาอาชีพ ความรู้ ประกอบกับการสันถนาการ เป้าหมายคือ ให้เด็กมีทักษะและความรู้ เพื่อประกอบอาชีพที่มีโอกาสก้าวหน้าในอนาคต
- โครงการทดลองนี้จะเป็นโครงการที่ให้นายจ้างและเด็กสมัครใจเข้าร่วมโครงการ โดยมีแรงจูงใจให้เข้าร่วมโครงการ เด็กที่เข้าร่วมโครงการจะได้รับการฝึกอบรมในงานอาชีพที่ตนทำอยู่ เช่น งานช่างไม้ งานซ่อมรถยนต์ เป็นต้น ส่วนนายจ้างที่เข้าร่วมโครงการสามารถรับเด็กอายุ 13-15 ปี เข้าฝึกงานในสถานประกอบการของตนได้ โดยมีเงื่อนไขบางประการ เช่น การลดชั่วโมงทำงานของเด็ก (เช่น ลดจากสัปดาห์ละ 48 ชั่วโมง เหลือ 35 ชั่วโมง) งานที่เด็กทำต้องเป็นงานที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและไม่ขัดพัฒนาการของเด็ก นอกจากนี้กระทรวงแรงงานฯ จะสนับสนุนทางการเงินให้องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) หรือสถาบันการศึกษาจัดทำโครงการฝึกงานให้เด็กร่วมกับผู้ประกอบการ โครงการฝึกงานนี้ต้องเป็นการสร้างเสริมประสบการณ์ในอาชีพให้เด็กอย่างแท้จริง ไม่ใช่การแอบอ้างเพื่อใช้แรงงานเด็ก นอกจากนี้โครงการจะต้องมีการส่งเสริมให้เด็กมีโอกาสศึกษาเพื่อเติมด้วย
- การจะให้เด็กสนใจเข้าร่วมโครงการจำเป็นต้องลดชั่วโมงการทำงานของเด็กลงดังกล่าแล้ว มิฉะนั้นเด็กจะเหน็ดเหนื่อยเกินกว่าจะเข้าร่วมโครงการได้ ดังนั้นจึงต้องมีมาตรการแรงจูงใจให้ทั้งนายจ้างและเด็ก แรงจูงใจสำหรับเด็กคือการลดชั่วโมงทำงานลง และที่สำคัญคือระหว่างการฝึกอบรม รัฐบาลจะจ่ายเงินค่าเบี้ยเลี้ยงให้ทุกครั้งที่เข้าอบรม นอกจากนั้นโครงการฝึกอบรมควรมีลักษณะผสมผสานกับกิจกรรมสันถนาการเพื่อความบันเทิงและสนุกสนานด้วย
- ส่วนแรงจูงใจสำหรับนายจ้าง ได้แก่ การที่นายจ้างสามารถว่าจ้างเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ให้ทำงานที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและไม่ขัดพัฒนาการของเด็กได้โดยไม่ผิดกฎหมาย สามารถจ่ายค่าจ้างในอัตราฝึกงาน เพื่อลดชั่วโมงทำงานของเด็กลงมีการให้รางวัลยกย่องนายจ้างที่เข้าร่วมโครงการ นอกจากนั้นรัฐบาลอาจพิจารณาให้สินเชื่อดอกเบี้ยอัตราพิเศษแก่นายจ้างที่ต้องการพัฒนากิจการของตนอีกด้วย แรงจูงใจอีกประการหนึ่งคือเงินค่าจ้างเด็ก ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมโครงการฝึกอบรมสามารถนำมาหักภาษีเงินได้
- นอกจากนั้นในกรณีเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี เข้าร่วมในโครงการฝึกงานเด็ก เด็กเหล่านี้สมควรได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายแรงงานเหมือนคนงานทั่วไป แต่ในปัจจุบันเด็กกลุ่มนี้ยังไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายประกันสังคม จึงสมควรพิจารณาแก้ไขกฎหมายอนุบัญญัติเพื่อการคุ้มครองแก่เด็กกลุ่มนี้ด้วย

- การจัดทำโครงการฝึกงานให้เด็กควรเป็นบทบาทของ NGO หรือสถาบันการศึกษาร่วมกับลูกจ้าง นายจ้าง โดยมีรัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนทางการเงิน เหตุผลที่รัฐควรสนับสนุนให้ NGO หรือสถาบันการศึกษาเป็นผู้ดำเนินการก็เนื่องจากงานนี้มีลักษณะที่ต้องการความคล่องตัวสูง เจ้าหน้าที่/อาจารย์ต้องเป็นฝ่ายเข้าไปหาเด็ก การไปตั้งเต็นท์จัดนิทรรศการตามแหล่งที่เด็กชอบไป ให้เด็กไปติดต่อเองอาจไม่ได้ผล โครงการนี้ต้องให้เด็กสมัครใจ จึงต้องเลือก NGO ที่มีประสบการณ์ มีผลงานและทำงานในพื้นที่ แล้ว sub-contract ให้ไปทำ โดยรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายและกำกับดูแล ข้อดีอีกประการหนึ่งคือ เมื่อเสร็จสิ้นโครงการก็สามารถยุบโครงการได้
- การศึกษาครั้งนี้พบว่าเครือข่ายเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับการหางานของเด็ก การจะกำหนดมาตรการเพื่อใช้ประโยชน์จากเครือข่ายของเด็กไม่ใช่เรื่องง่าย วิธีการหนึ่งคือรัฐสนับสนุนให้องค์กรพัฒนาเอกชน หรือสถาบันการศึกษาจัดทำโครงการเผยแพร่ข้อมูลตลาดแรงงานตามสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของเด็ก สนับสนุนให้หนังสือพิมพ์ธุรกิจหรือธุรกิจจัดหางานร่วมมือกับนายจ้างขนาดเล็กและกลางจัดทำข่าวสารเกี่ยวกับตลาดแรงงาน หรือจัดตลาดนัดแรงงาน โดยมีระบบคัดเลือกและตรวจสอบนายจ้างที่จะเข้ามาจ้างแรงงานเด็กผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ หรือผ่านตลาดนัดแรงงานเพื่อป้องกันการหลอกลวงเด็ก หรือการนำเด็กไปใช้งานที่ผิดกฎหมาย

(ง) ยุทธศาสตร์การส่งเสริมให้นายจ้างลดการจ้างแรงงานเด็ก

นอกจากนโยบายเพื่อการสกัดกั้นมิให้เด็กต้องทำงานก่อนวัยอันควรและมาตรการรองรับเด็กที่ต้องทำงานให้ได้รับการฝึกอาชีพข้างต้นแล้ว มาตรการอื่นๆ คงจะต้องขึ้นกับนโยบายเชิงมหภาค เช่น นโยบายส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะทำให้ธุรกิจขนาดเล็กเติบโตขึ้นจนไม่ต้องจ้างแรงงานเด็ก ส่วนมาตรการอื่นๆ มีดังนี้

- โครงการสนับสนุนให้นายจ้างในธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลางปรับโครงสร้างการผลิตเพื่อลดการจ้างแรงงานเด็ก เช่น การสนับสนุนให้เปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีและระบบการผลิตด้วยสินค้าเชื่อดอกเบี้ยต่ำ
- การบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กคงต้องอาศัยความร่วมมือจากนายจ้างโดยให้แรงจูงใจ เช่น การให้การยกย่องนายจ้างเพื่อให้ปฏิบัติตามกฎหมายและการสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อผู้ประกอบการน่าจะประสบความสำเร็จมากกว่าการวิงวอนจี้ นโยบายการตรวจแรงงานโดยการปรับบทบาทให้นายจ้างและลูกจ้างร่วมกันตรวจสอบและรับรองการปฏิบัติตามกฎหมาย โดยเฉพาะในเรื่องการจ้างแรงงานเด็กของสถานประกอบการกิจการตามแบบรายงานที่กำหนด (Reporting System) ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ได้นำมาใช้กับสถานประกอบการที่มีลูกจ้างตั้งแต่ 50 คนขึ้นไป ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2544 ก็ดี แต่คงได้ผลระดับหนึ่ง เพราะสถานประกอบการส่วนใหญ่ที่จ้างเด็กเป็นสถานประกอบการขนาดเล็ก ซึ่งมีจำนวนมาก และรัฐไม่สามารถเข้าถึงได้หมดอยู่แล้ว

(จ) ยุทธศาสตร์การประสานนโยบายและมาตรการคุ้มครองสิทธิแรงงานเด็กและพัฒนาแรงงานเด็ก

สภาพปัจจุบันของการดำเนินนโยบายและมาตรการเกี่ยวกับแรงงานเด็กมีลักษณะที่ไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายได้อย่างจริงจัง แต่ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ นโยบายและมาตรการเกี่ยวกับเด็กของหน่วยงานของรัฐหลายหน่วยมักขาดทิศทางร่วมกันมีการดำเนินงานทั้งที่ขัดแย้งและซ้ำซ้อนกัน หรือที่เรียกว่า “bureaucratic fragmentation” สาเหตุสำคัญมาจากการที่หน่วยราชการระดับกรมมีอำนาจสิทธิ์ขาดตามกฎหมายของแต่ละหน่วยงาน หน่วยงานอื่นไม่สามารถเข้ามาแทรกแซงการทำงานของอีกหน่วยงานได้ นอกจากนี้ระบบงบประมาณก็เป็นการจัดสรรโดยตรงแก่หน่วยงานระดับกรม การที่หน่วยงานต่างๆ จะได้รับงบประมาณจำนวนน้อยนั้นมิได้ขึ้นกับผลการปฏิบัติงาน (เพราะยังไม่เคยมีการจัดสรรงบประมาณตามหลัก performance based) แต่ขึ้นกับปัจจัยทางการเมือง และความสามารถส่วนตัวของหัวหน้าหน่วยงานหรือรัฐมนตรีที่ดูแลรับผิดชอบหน่วยงานดังกล่าว ปัญหาอีกประการหนึ่งคือหน่วยงานของรัฐหลายแห่ง และกฎหมายส่วนใหญ่ยังไม่ยอมรับบทบาทการมีส่วนร่วมในการร่วมแก้ปัญหาขององค์กรเอกชน กลุ่มประชาชนระดับชุมชน หรือการให้พ่อแม่มีส่วนร่วมกับภาครัฐในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับลูกของตน เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้จึงทำให้ทั้งนโยบายและการดำเนินมาตรการตามนโยบายขาดเอกภาพไม่มีประสิทธิภาพและไม่มีประสิทธิผล จึงอยู่กฎหมายและโครงสร้างการบริหารงานรัฐก็จะมีการกำหนดให้หน่วยงานต่างๆ ต้องร่วมมือกันในระดับนโยบาย หรือการปฏิบัติการระดับบน แต่ผู้วิจัยไม่พบว่ามี การประสานความร่วมมืออย่างเป็นระบบระหว่างหน่วยราชการในระดับกลางและระดับล่าง เช่นเดียวกัน ก็ไม่ปรากฏความร่วมมือระหว่างภาคเอกชนและภาครัฐในระดับกลางและล่าง ยกเว้นความร่วมมือที่เกิดจากความสัมพันธ์ส่วนตัว

ข้อเสนอแนะของคณะผู้วิจัยคือ การสร้างสถาบันความร่วมมือเชื่อมโยงระหว่างหน่วยราชการในระดับปฏิบัติงาน และสถาบันความร่วมมือระหว่างราชการกับเอกชน/ประชาชนในระดับกลางและล่าง แนวทางในการสร้างสถาบันมีดังนี้ (ดูรูปที่ 5.1 ประกอบ)

- **การจัดสรรงบประมาณ** เพื่อให้การจัดสรรงบประมาณเป็นไปในทิศทางเดียวกันตามแนวนโยบายหลัก จะต้อง มีหน่วยงานที่ดูแลและประสานนโยบายหลัก (overarching coordinating body) โดยแก้ไขกฎหมายให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติร่วมกับสำนักงานประมาณทำหน้าที่ดังกล่าว หน้าที่หลักคือการรวบรวมกลั่นกรองโครงการและแผนงานของหน่วยราชการทุกหน่วยที่รับผิดชอบเรื่องแรงงานเด็กและการพัฒนาเด็ก โดยทุกหน่วยงานต้องทำโครงการแข่งขันกับเม็ดเงินจำนวนหนึ่งที่รัฐบาลจัดสรรตามนโยบายแรงงานเด็ก สำนักงานประมาณจะไม่อนุมัติงบประมาณให้โครงการเรื่องเด็กแก่หน่วยราชการแต่ละหน่วยโดยตรง แต่จะให้คณะกรรมการพิจารณางบประมาณเรื่องเด็กที่ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ระดับสูงของสำนักงานประมาณ สศช. และผู้ทรงคุณวุฒิด้านเด็กเป็นผู้พิจารณาอนุมัติโครงการด้านเด็กที่เสนอโดยหน่วยราชการ

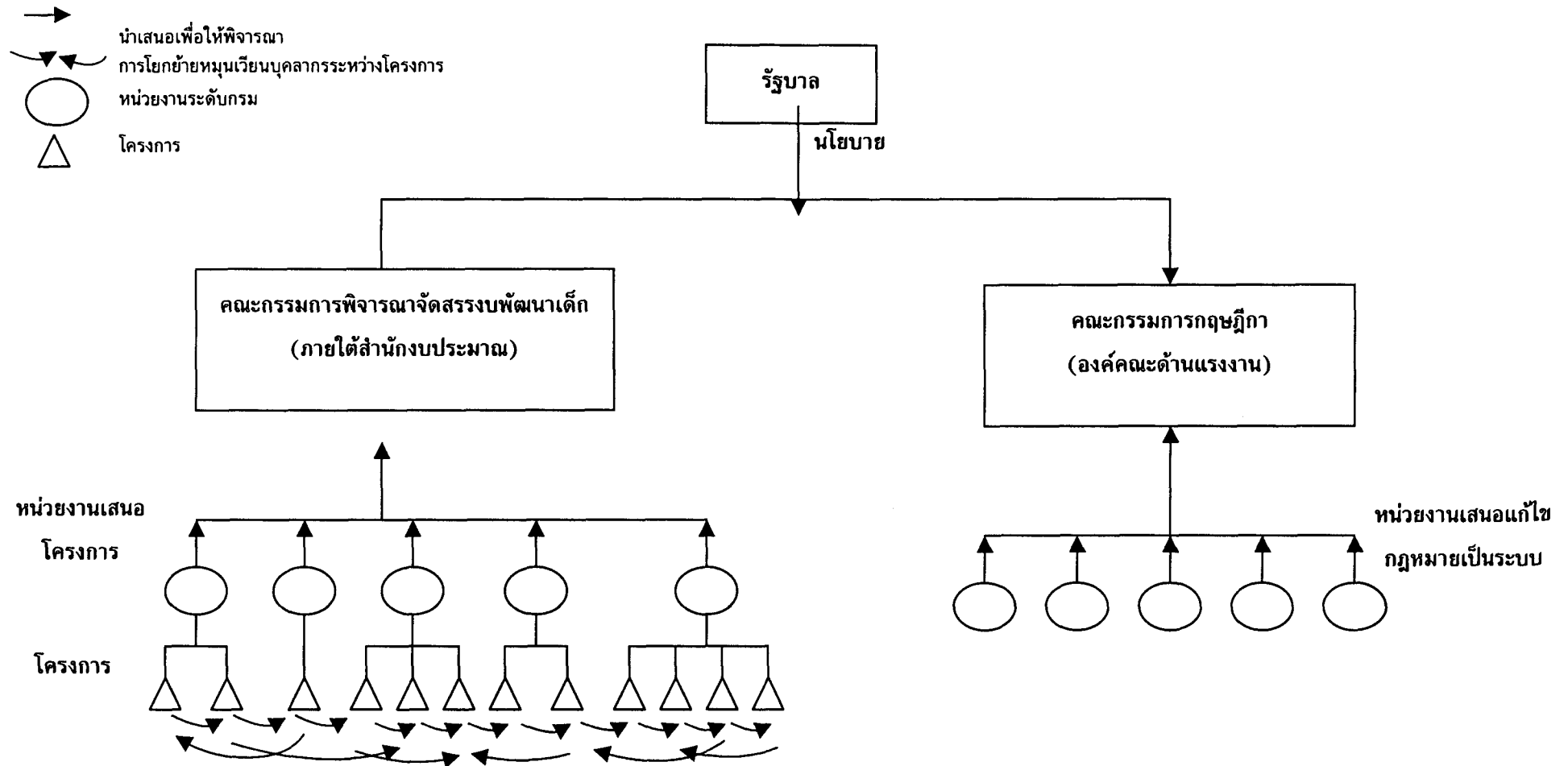
ต่าง ๆ²⁴ หน้าที่สำคัญของคณะกรรมการฯ คือ เมื่อรับนโยบายแรงงานเด็กจากรัฐมาแล้วจะต้องมีการประกาศวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการที่ต้องการสนับสนุนแก่หน่วยงานต่าง ๆ พิจารณาคัดเลือกโครงการ ประเมินผลและเสนอรายงานแก่รัฐบาลและรัฐสภา สำหรับการประเมินผล สศช. ควรก็ต้องร่วมมือกับสำนักงานประมาณและหน่วยปฏิบัติงานหรือร่วมกันพัฒนาตัวชี้วัด “ผลการปฏิบัติงาน” (performance indicator) เพื่อใช้วัดความสำเร็จของการดำเนินโครงการ ซึ่งจะส่งผลต่อเงินงบประมาณที่จะได้รับในปีต่อไป แม้การแข่งขันระหว่างหน่วยราชการในการเสนอโครงการด้านแรงงานเด็กต่อ สศช. จะยังถูกอิทธิพลของปัจจัยทางการเมือง แต่เชื่อว่าการแข่งขันและการมีคณะกรรมการพิจารณางบประมาณด้านเด็กเป็นผู้ประสานนโยบายหลัก จะช่วยลดปัญหาการดำเนินงานซ้ำซ้อน หรือความขัดแย้งกันได้ และที่สำคัญคือการประหยัดเงินภาษีอากรจากการที่หน่วยราชการหลายแห่งทำงานซ้ำซ้อนกัน

- นโยบายการบริหารบุคคล รัฐบาลและสำนักงานข้าราชการพลเรือน (กพ.) อาจต้องริเริ่มศึกษาการบริหารบุคคลระบบใหม่ที่มีลักษณะดังนี้ มีการจ้างบุคคลหรือข้าราชการกลุ่มพิเศษในระดับ 5-8 เพื่อรับผิดชอบในการดูแลบริหารจัดการโครงการ²⁵ บุคคลกลุ่มนี้มีสัญญาจ้างที่มีกำหนดระยะเวลา และอาจมีฐานเป็นหรือไม่เป็นข้าราชการประจำก็ได้ ในกรณีที่ไม่นับเป็นข้าราชการประจำก็อาจต้องได้รับผลตอบแทนสูงเป็นพิเศษ (ดูข้อถัดไป) job description ของผู้บริหารโครงการกลุ่มนี้คือ การรับผิดชอบบริหารจัดการโครงการจนเสร็จสิ้น หลังจากนั้นจะต้องย้ายไปบริหารโครงการอื่น ซึ่งอาจอยู่ในหน่วยงานเดิมหรือหน่วยงานอื่น ในกรณีหลังนี้จะต้องเป็นการย้ายสังกัด ส่วนการพิจารณาความดีความชอบจะประเมินจากผลการบริหารโครงการโดยหน่วยงานเจ้าของโครงการ ตัวอย่างเช่น นาย ก. เคยรับราชการในกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน มีหน้าที่บริหารโครงการพัฒนาฝีมือผู้ที่เพิ่งสำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาในด้านคอมพิวเตอร์ เมื่อเสร็จสิ้นโครงการจะมีการโอนนาย ก. ไปทำงานในโครงการอื่นที่อาจอยู่ในความรับผิดชอบของกรมอื่น ๆ ทั้งในและนอกกระทรวงแรงงานฯ ข้อดีของวิธีนี้คือ เมื่อนาย ก. ย้ายไปทำงานให้กรมอาชีวศึกษา ซึ่งมีโครงการที่จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน นาย ก. จะไม่มีปัญหาการประสานงานเพราะรู้จักคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในกรมพัฒนาฝีมือแรงงานอย่างดี ข้อดีอีกประการหนึ่งของระบบโยกย้ายนี้คือ เทคโนโลยีและความรู้ในการบริหารจัดการจะแพร่หลายอย่างรวดเร็วจากหน่วยงานหนึ่งไปยังหน่วยงานอื่น ๆ

²⁴ ในปัจจุบันมีตัวอย่างการอนุมัติโครงการในลักษณะดังกล่าว ได้แก่ แผนงานการปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมที่ได้รับเงินกู้จากธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย

²⁵ สำนักงานประมาณ กพ. และ สศช. ต้องร่วมกันพิจารณาประเภทโครงการที่จะใช้วิธีว่าจ้างให้ข้าราชการกลุ่มพิเศษเป็นผู้บริหาร เกณฑ์การกำหนดโครงการประเภทนี้ อาทิเช่น เป็นโครงการลักษณะคล้ายคลึงกันที่มีหลายหน่วยงานรับผิดชอบ สามารถประเมินผลการปฏิบัติงานได้ชัดเจน เป็นต้น

รูปที่ 5.1 รูปแบบโครงสร้างสถาบันการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐในด้านการคุ้มครองสิทธิและการพัฒนาแรงงานเด็ก

- **ระบบแรงจูงใจ** การสร้างสถาบันความร่วมมือระดับกลางและล่างจะเกิดขึ้นไม่ได้หากขาดซึ่งกติกา กำหนดระบบแรงจูงใจ ระบบแรงจูงใจสำคัญคือการจัดสรรงบประมาณและบุคลากร สำนักงาน กพ. จะต้องคัดเลือกบุคลากรระดับกลางที่มีความสามารถสูงในการบริหารจัดการโครงการ โดยจ่ายผลตอบแทนสูงกว่าข้าราชการทั่วไปในอัตราร้อยละ 40-60 ของเงินเดือนข้าราชการ นอกจากนี้ควรมีระบบโบนัสพิเศษแก่ผู้ที่มีผลงานดีเด่น ส่วนผู้ที่ขาดความสามารถก็ควรพิจารณาไม่ต่ออายุ สัญญาว่าจ้าง นอกจากนี้ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ที่โยกย้ายไปทำงานโครงการใหม่ควรได้รับผลตอบแทนพิเศษสูงกว่าผู้ที่ไม่โยกย้าย (เช่น ได้โบนัสพิเศษจำนวนหนึ่ง) และประการสุดท้าย รัฐควรจัดสรรงบประมาณให้องค์กรเอกชน ชุมชน มูลนิธิ ฯลฯ ที่เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาระงงานเด็ก หลักการจัดสรรงบประมาณก็ให้ยึดหลักแข่งขัน โดยให้คณะกรรมการพิจารณางบประมาณเด็กของสำนักงานประมาณ มีอำนาจในการคัดสรรโครงการพร้อมๆ กับข้อเสนอโครงการของหน่วยราชการต่างๆ
- **การแก้ไขกฎหมาย** ในการดำเนินงานตามแนวการประสานงานนโยบายพัฒนาแรงงานเด็กแบบใหม่นี้อาจมีความจำเป็นต้องแก้ไขกฎหมายของบางหน่วยงาน ข้อเสนอแนะคือควรหยิบยกกฎหมายของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องมาพิจารณาประกอบ และอาจต้องแก้ไขให้พร้อมกันเพื่อให้แนวทางนโยบายสอดคล้องกัน หน่วยราชการที่มีหน้าที่ประสานงานด้านกฎหมายคือสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เป็นที่น่ายินดีว่าในปัจจุบันคณะกรรมการกฤษฎีกาได้เริ่มใช้แนวทางนี้ในการแก้ไขกฎหมายต่างๆ โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการกฤษฎีกาดูแลรับผิดชอบกฎหมายด้านต่างๆ หลายชุด ในขณะนี้กฎหมายสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์คุ้มครองสวัสดิภาพ และความประพฤติดของเด็กก็มีการดำเนินการในลักษณะที่กล่าวข้างต้น

ภาคผนวก

ภาคผนวกที่ 1

เกณฑ์การคัดเลือกจังหวัดที่ ดำเนินการเก็บตัวอย่างภาคสนาม

ในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถามในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ภาคละ 1 จังหวัด อย่างไรก็ตามเนื่องจากการพิจารณากำหนดจังหวัดในภาคต่างๆ จำเป็นต้องพิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ ที่แตกต่างกันของภูมิภาค เช่น ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ฯลฯ ดังนั้นการสำรวจครัวเรือนของแรงงานเด็กจะทำเฉพาะในกรุงเทพฯ ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น แต่จะไม่สำรวจในภาคใต้ เพราะคณะผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานว่าครอบครัวในภาคใต้ไม่นิยมส่งลูกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ส่วนการสำรวจสถานประกอบการที่จ้างแรงงานเด็กจะกระจายตามสาขาที่สำคัญ ได้แก่ อุตสาหกรรมการผลิต การค้า และบริการ แต่จะไม่ศึกษาแรงงานเด็กในภาคเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่อยู่นอกเขตเมือง

เนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้ เน้นกลุ่มตัวอย่างแรงงานเด็กอายุน้อยกว่า 15 ปี ดังนั้นในการพิจารณาเกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกจังหวัดที่จะดำเนินการเก็บตัวอย่างภาคสนามจึงพิจารณาจากข้อมูลสถิติเกี่ยวกับจำนวนแรงงานเด็กในช่วงอายุดังกล่าว แต่เนื่องจากการสำรวจข้อมูลผู้มีงานทำของสำนักงานสถิติแห่งชาติได้นิยามแรงงานเริ่มตั้งแต่อายุ 13 ปี จึงทำให้เราขาดข้อมูลจำนวนผู้มีงานทำอายุน้อยกว่า 13 ปี (เดิมสำนักงานสถิติแห่งชาติได้สำรวจผู้มีงานทำอายุ 11-12 ปีด้วย แต่ได้ยกเลิกในปี 2532) ดังนั้นในการจัดทำข้อมูลเพื่อการคัดเลือกจังหวัดจึงจำเป็นต้องใช้สถิติจำนวนผู้มีงานทำ อายุ 13-15 ปีในภาคอุตสาหกรรม การค้า และการบริการ จากรายงานการสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักรที่สำรวจโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งนับเป็นฐานข้อมูลที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่มีในประเทศไทย

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนผู้มีงานทำในภาคอุตสาหกรรม การค้า และการบริการ ที่มีอายุ 13-15 ปี เรียงลำดับตามจังหวัดที่มีแรงงานกลุ่มดังกล่าวสูงสุด 5 จังหวัดแรกในแต่ละภาคในช่วงระหว่างปี 2539-2543 ซึ่งเป็นช่วงที่ครอบคลุมก่อนและหลังภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ จะเห็นว่าแม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในภาวะเศรษฐกิจภาพรวม แต่จังหวัดที่มีจำนวนแรงงานเด็กมากที่สุดในแต่ละภาค ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นกลุ่มจังหวัดเดิม ส่วนตารางที่ 2 แสดงจำนวนและสัดส่วนของผู้มีงานทำในภาคอุตสาหกรรม การค้า และการบริการ ที่มีอายุ 13-15 ปีเทียบกับทุกกลุ่มอายุ เรียงลำดับตามจังหวัดที่มี สัดส่วนของแรงงานกลุ่มดังกล่าวสูงสุด 5 จังหวัดแรกในแต่ละภาคในช่วงระหว่างปี 2539-2543 ส่วนตารางที่ 3 แสดงจำนวนและสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นจากเขตชนบทเข้าสู่เขตเมืองว่าย้ายมาจากจังหวัดใด เรียงลำดับ 5 จังหวัดแรกที่มีการย้ายมากในแต่ละภาคเช่นกัน

ตารางที่ 1 จำนวนผู้มีงานทำอายุ 13-15 ปี ในภาคอุตสาหกรรมเรียงลำดับมากที่สุด 5 จังหวัดแรก

2539		2540		2541		2542		2543	
จังหวัด	จำนวน (คน)	จังหวัด	จำนวน (คน)	จังหวัด	จำนวน (คน)	จังหวัด	จำนวน (คน)	จังหวัด	จำนวน (คน)
กรุงเทพฯ และภาคกลาง									
กรุงเทพฯ*	35,134	กรุงเทพฯ*	23,552	กรุงเทพฯ*	20,904	กรุงเทพฯ*	21,114	กรุงเทพฯ*	24,455
ชลบุรี	8,704	สมุทรปราการ	5,727	นครปฐม	4,092	สมุทรสาคร	5,031	กาญจนบุรี*	5,691
นครปฐม	4,299	ราชบุรี	4,074	ราชบุรี	2,784	นครปฐม	4,578	นนทบุรี	5,367
อยุธยา	4,166	สุพรรณบุรี	3,583	กาญจนบุรี*	2,565	กาญจนบุรี*	4,115	สมุทรสาคร	3,372
กาญจนบุรี*	3,286	นครปฐม	3,536	สมุทรปราการ	2,345	สุพรรณบุรี	3,697	ราชบุรี	3,246
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ									
นครราชสีมา	13,349	ร้อยเอ็ด	11,046	อุบลราชธานี	17,681	นครราชสีมา	13,308	นครราชสีมา	14,902
อุบลราชธานี	13,219	นครราชสีมา	10,831	ขอนแก่น	7,375	ชัยภูมิ	8,108	ศรีสะเกษ*	14,292
อุดรธานี	9,667	อุดรธานี	9,025	สกลนคร	6,176	ยโสธร	3,918	อุบลราชธานี	12,085
สุรินทร์	9,015	อุบลราชธานี	7,546	นครราชสีมา	5,469	อุบลราชธานี	3,790	สกลนคร	9,526
สกลนคร	6,585	สุรินทร์	5,442	ศรีสะเกษ*	3,951	บุรีรัมย์	3,692	มุกดาหาร	8,106
ภาคเหนือ									
นครสวรรค์	11,443	นครสวรรค์	7,017	สุโขทัย	2,616	เชียงใหม่	4,880	นครสวรรค์	7,234
กำแพงเพชร	3,420	พิษณุโลก	5,103	ลำปาง	2,358	นครสวรรค์*	3,091	เชียงใหม่*	4,907
เชียงใหม่*	2,664	เชียงราย	3,801	พิษณุโลก	2,062	พิษณุโลก	1,822	กำแพงเพชร	4,683
พิษณุโลก	2,223	เชียงใหม่*	3,386	นครสวรรค์	2,045	สุโขทัย	1,732	ลำปาง	4,634
เชียงราย	2,051	ตาก	2,008	เชียงใหม่*	1,603	กำแพงเพชร	1,696	เพชรบูรณ์	3,168
ภาคใต้									
สงขลา*	6,918	นครศรีธรรมราช	4,192	ตรัง	3,851	สงขลา*	3,764	ตรัง	11,680
นครศรีธรรมราช	5,554	สงขลา*	3,783	สงขลา*	3,780	สุราษฎร์ธานี	3,164	สุราษฎร์ธานี	8,239
สุราษฎร์ธานี	3,937	สุราษฎร์ธานี	2,576	พัทลุง	2,096	ตรัง	2,047	กระบี่	5,829
ตรัง	2,118	ตรัง	2,457	นครศรีธรรมราช	1,925	พัทลุง	1,991	พัทลุง	5,681
ชุมพร	1,675	ปัตตานี	2,149	กระบี่	1,320	นครศรีธรรมราช	1,216	นครศรีธรรมราช	5,464

หมายเหตุ: * คือ จังหวัดตัวอย่าง

ที่มา: รายงานผลการสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักร รอบ 1 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ตารางที่ 2 สัดส่วนจำนวนผู้มีงานทำอายุ 13-15ปี ต่อจำนวนผู้มีงานทำรวมทุกกลุ่มอายุในภาคอุตสาหกรรมเรียงลำดับมากที่สุด 5 จังหวัดแรก

ปี 2539				ปี 2541				ปี 2543			
จังหวัด	จำนวนผู้มีงานทำ (คน)		สัดส่วน (%)	จังหวัด	จำนวนผู้มีงานทำ (คน)		สัดส่วน (%)	จังหวัด	จำนวนผู้มีงานทำ (คน)		สัดส่วน (%)
	(1) อายุ 13-15 ปี	(2) รวม			(1) อายุ 13-15 ปี	(2) รวม			(1) อายุ 13-15 ปี	(2) รวม	
กรุงเทพฯ และภาคกลาง											
กรุงเทพฯ*	35,134	3,794,644	0.926	กรุงเทพฯ*	20,904	3,900,415	0.536	กรุงเทพฯ	24,455	4,032,256	0.606
ตราด	1,280	56,309	2.274	กาญจนบุรี*	2,565	178,727	1.435	กาญจนบุรี*	5,691	171,588	3.317
เพชรบุรี	2,471	125,585	1.968	นครปฐม	4,092	349,971	1.169	สระแก้ว	2,987	103,686	2.880
ชลบุรี	8,704	471,677	1.845	เพชรบุรี	1,706	152,040	1.122	จันทบุรี	2,715	117,386	2.313
กาญจนบุรี*	3,286	201,039	1.634	สระแก้ว	969	91,458	1.059	สมุทรสาคร	3,372	206,185	1.636
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ											
มุกดาหาร	2,603	58,197	4.473	อุบลราชธานี	17,681	401,068	4.409	มุกดาหาร	8,106	52,636	15.401
มหาสารคาม	5,611	177,258	3.165	มุกดาหาร	2,374	58,191	4.079	ศรีสะเกษ*	14,292	246,824	5.790
อุบลราชธานี	13,219	425,151	3.109	ยโสธร	3,250	85,198	3.815	สกลนคร	9,526	209,256	4.552
สุรินทร์	9,015	295,950	3.046	สกลนคร	6,176	215,046	2.872	นครพนม	5,740	126,676	4.531
อุดรธานี	9,667	342,024	2.826	ศรีสะเกษ*	3,951	183,479	2.153	ชัยภูมิ	7,674	208,265	3.685
ภาคเหนือ											
นครสวรรค์	11,443	258,233	4.431	สุโขทัย	2,616	132,802	1.970	แม่ฮ่องสอน	1,750	19,067	9.176
กำแพงเพชร	3,420	133,437	2.563	เพชรบูรณ์	1,495	128,254	1.166	กำแพงเพชร	4,683	134,597	3.479
อุทัยธานี	1,327	70,186	1.890	แม่ฮ่องสอน	294	26,572	1.106	นครสวรรค์	7,234	313,912	2.304
สุโขทัย	1,976	119,782	1.649	ลำปาง	2,358	235,747	1.000	เพชรบูรณ์	3,168	152,444	2.078
ตาก	1,000	82,927	1.206	พิษณุโลก	2,062	219,242	0.941	ลำปาง	4,634	237,951	1.947
ภาคใต้											
สุราษฎร์ธานี	3,937	162,705	2.420	ตรัง	3,851	118,598	3.247	กระบี่	5,829	54,495	10.696
สงขลา*	6,918	323,543	2.138	พังงา	1,106	48,677	2.273	สตูล	4,214	46,952	8.975
พังงา	1,078	52,701	2.045	พัทลุง	2,096	103,638	2.022	ตรัง	11,680	174,051	6.711
ชุมพร	1,675	82,204	2.038	กระบี่	1,320	71,065	1.858	สุราษฎร์ธานี	8,239	172,306	4.782
นครศรีธรรมราช	5,554	312,691	1.776	สงขลา*	3,780	338,926	1.115	พัทลุง	5,681	119,225	4.765

หมายเหตุ : * คือจังหวัดตัวอย่าง

ที่มา : รายงานผลการสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักร รอบ 1 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ตารางที่ 3 จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าเมืองมากที่สุด 5 จังหวัดแรก จำแนกตามจังหวัดที่ย้ายมา

จังหวัด	ผู้ย้ายถิ่นเข้าเมือง* (คน)		สัดส่วนผู้ย้ายถิ่นอายุ13-15ปี ต่อผู้ย้ายถิ่นรวม (ร้อยละ)
	อายุ 13-15 ปี	รวม	
กรุงเทพและภาคกลาง			
สระแก้ว	3,160	16,119	19.603
ลพบุรี	3,521	19,195	18.344
ปทุมธานี	1,142	7,624	14.984
กาญจนบุรี*	3,603	24,251	14.857
เพชรบุรี	277	3,596	7.712
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
นครพนม	2,784	16,354	17.024
มุกดาหาร	2,210	15,316	14.428
มหาสารคาม	1,562	20,492	7.623
อุดรธานี	2,303	31,064	7.413
สกลนคร	1,962	27,294	7.187
ภาคเหนือ			
เพชรบูรณ์	2,888	24,020	12.025
นครสวรรค์	2,387	23,138	10.317
เชียงใหม่*	2,063	22,175	9.305
ลำปาง	863	11,985	7.196
พิจิตร	770	12,035	6.396
ภาคใต้			
กระบี่	753	4,573	16.458
สุราษฎร์ธานี	2,853	22,007	12.963
พังงา	340	3,459	9.828
ระนอง	391	4,415	8.851
สงขลา*	2,009	25,809	7.783

หมายเหตุ : ผู้ย้ายถิ่นในที่นี้หมายถึง ผู้ที่ย้ายถิ่นจากเขตชนบทเข้าสู่เขตเมือง

ที่มา : รายงานผลการสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักร รอบ 1 ปี 2543

จากตารางข้อมูลทั้ง 3 เมื่อพิจารณาทั้งในแง่จำนวนแรงงานที่มีงานทำอายุ 13-15 ปี และสัดส่วนของแรงงานกลุ่มอายุนี้นี้เทียบกับแรงงานรวมแล้ว ประกอบกับข้อมูลการโยกย้ายถิ่นของแรงงานว่ามาจากจังหวัดไหน โดยใช้เกณฑ์ว่าเป็นจังหวัดที่มีข้อมูลเด่นชัดในช่วงหลายปีที่ผ่านมาว่ามีจำนวนแรงงานเด็กอย่างมีนัยสำคัญแล้ว พอจะสะท้อนภาพจังหวัดที่น่าจะตกเป็นจังหวัดที่คณะผู้วิจัยจะดำเนินการสำรวจข้อมูล อย่างไรก็ตามก็ได้นอกจากเกณฑ์ในเรื่องจำนวนและสัดส่วนแรงงานดังกล่าวแล้ว คณะผู้วิจัยยังได้พิจารณาเกณฑ์เกี่ยวกับลำดับความยากจนของจังหวัดที่มีอันดับแรงงานเด็ก 5 อันดับแรกในแต่ละภาคดังแสดงในตารางที่ 4 โดยพิจารณาเลือกจังหวัดตัวอย่างที่มีความแตกต่างกันในรายได้ต่อหัว มีจำนวนแรงงานเด็กมาก ประกอบกันเป็นเกณฑ์ ทั้งนี้ในแต่ละภาคจะเลือกให้มีจังหวัดที่มีรายได้ต่อหัวแตกต่างกัน ได้แก่ จังหวัดที่มีระดับรายได้ในเกณฑ์ค่อนข้างจน ปานกลาง-ค่อนข้างยากจน ปานกลาง-ค่อนข้างรวย และจังหวัดที่มีรายได้ค่อนข้างรวย เพื่อให้ตัวอย่างมีความหลากหลาย ผลการคัดเลือกจังหวัดมีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4 เกณฑ์การคัดเลือกจังหวัดตัวอย่าง

ภาค/จังหวัด	อันดับที่		
	รายได้ต่อหัว	ผู้มีงานทำ	อพยพ
ภาคกลาง			
สระแก้ว	64	2 (2,987)	1
ลพบุรี	31	-	2
กาญจนบุรี *	17	1 (5,691)	4
เพชรบุรี	12	-	5
จันทบุรี	8	3 (2,715)	-
สมุทรสาคร	6	4 (3,372)	-
ปทุมธานี	3	-	3
ภาคเหนือ			
แม่ฮ่องสอน	75	1 (1,750)	-
เพชรบูรณ์	56	4 (3,168)	1
กำแพงเพชร	46	2 (4,683)	-
นครสวรรค์	41	3 (7,234)	2
เชียงใหม่*	28	-	3
พิจิตร	23	-	5
ลำปาง	11	5 (4,634)	4
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
ศรีสะเกษ *	71	2 (14,292)	-
ชัยภูมิ	70	5 (7,674)	-
สกลนคร	65	3 (9,526)	5
นครพนม	62	4 (5,740)	1
มหาสารคาม	58	-	3
มุกดาหาร	55	1 (8,106)	2
ภาคใต้			
พังงา	59	-	3
สตูล	57	2 (4,214)	-
ระนอง	51	-	4
กระบี่	39	1 (5,829)	1
สุราษฎร์ธานี	30	4 (8,239)	2
ตรัง	27	3 (11,680)	-
สงขลา *	9	6 (4,628)	5

ที่มา: อันดับของรายได้ต่อหัวปี 2541 จากสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

อันดับของสัดส่วนของผู้มีงานทำอายุ 13-15 ปี ต่อกลุ่มอายุรวม จากตารางที่ 2.2

อันดับของสัดส่วนผู้อพยพจากเขตชนบทสู่เขตเมืองอายุ 13-15 ปีต่อกลุ่มอายุรวม จากตารางที่ 2.3

- **กรุงเทพฯ และภาคกลาง** นอกจากการเก็บข้อมูลในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นจังหวัดเป้าหมายหลักแล้ว ในส่วนของภาคกลาง จังหวัดที่ตกเป็นตัวอย่างได้แก่ จ. กาญจนบุรี ลักษณะสำคัญคือ มีแรงงานเด็กจำนวนมากในภาค (5,691 คน) และเป็นจังหวัดที่รายได้ค่อนข้างสูง (รายได้ต่อหัวอันดับที่ 17 ของประเทศ)

- **ภาคเหนือ** ได้แก่ จ. เชียงใหม่ ลักษณะสำคัญคือ มีแรงงานเด็กจำนวนมากเป็นอันดับ 2 ในภาค (4,907 คน) และเป็นจังหวัดที่มีรายได้ปานกลาง (รายได้ต่อหัวอันดับที่ 28 ของประเทศ)
- **ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** ได้แก่ จ. ศรีสะเกษ ลักษณะสำคัญคือ มีแรงงานเด็กจำนวนมากในภาค (14,292 คน) และเป็นจังหวัดที่มีรายได้อยู่ในระดับยากจน (รายได้ต่อหัวอันดับที่ 71 ของประเทศ)
- **ภาคใต้** ได้แก่ จ. สงขลา ลักษณะสำคัญคือ มีแรงงานเด็กค่อนข้างมากในภาค (4,628 คน) และเป็นจังหวัดที่มีรายได้สูง (รายได้ต่อหัวอันดับที่ 9 ของประเทศ)

ตารางที่ 5 แสดงรายละเอียดของกลุ่มตัวอย่างต่างๆ จำแนกตามจังหวัดที่สำรวจและจำนวนตัวอย่างที่ดำเนินการสำรวจ

ตารางที่ 5 จังหวัดและจำนวนตัวอย่างที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม

ภาค/จังหวัด	ครัวเรือนของ แรงงานเด็ก	แรงงาน เด็ก	นายจ้าง	ครัวเรือนที่ไม่ส่ง ลูกทำงาน	เด็กเร่ร่อน
กรุงเทพฯ และปริมณฑล	60	68	7	18	15
ภาคกลาง (จ.กาญจนบุรี)	71	88	9	29	-
ภาคเหนือ (จ.เชียงใหม่)	38	45	5	12	-
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จ.ศรีสะเกษและ จ.อุบลราชธานี)	86	92	11	27	-
ภาคใต้ (จ.สงขลา)	-	50	4	-	-
รวม	255	343	36	86	15

ภาคผนวกที่ 2

ทฤษฎีการตัดสินใจทำงานของครัวเรือน

ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นทฤษฎีการตัดสินใจทำงานของครอบครัวและสมาชิกในครอบครัว เป้าหมายของการตัดสินใจ คือ การแสวงหาความพอใจหรือสวัสดิการของครอบครัวให้สูงที่สุด แต่ครอบครัวมีทรัพยากรจำกัด การตัดสินใจจึงต้องกระทำภายใต้ข้อจำกัดด้านทรัพยากรของครอบครัว ทฤษฎีที่จะใช้ในการศึกษาครั้งนี้มีทั้งหมด 5 ทฤษฎี ซึ่งมีสาระพอสังเขป ดังนี้

ทฤษฎีกลุ่มแรกเป็นทฤษฎีดั้งเดิมซึ่งมีรากฐานจากงานเขียนของ Karl Marx และ A. Marshall งานเขียนในระยะแรกพยายามตอบคำถาม 2 ข้อคืออะไรเป็นสาเหตุให้มีการใช้แรงงานเด็ก และนโยบายแรงงานเด็กควรเป็นอย่างไร นักวิชาการจะมีความเห็นเชิงนโยบายแบ่งเป็น 2 กลุ่มๆ แรก ต้องการให้มันโยบายห้ามการใช้แรงงานเด็ก กลุ่มที่สองเพียงต้องการจำกัดเงื่อนไขการจ้างแรงงานเด็ก ทั้งในด้านจำนวนการจ้างงานแรงงานเด็กและลักษณะกับประเภทของกิจการที่ต้องการจ้างแรงงานเด็ก นักวิชาการบางคนในกลุ่มแรกตระหนักดีว่าการห้ามการใช้แรงงานเด็กอาจเกิดผลเสียหายรุนแรงต่อครอบครัวที่ยากจน ดังนั้นนักวิชาการกลุ่มนี้จึงมักเสนอให้ใช้นโยบายห้ามใช้แรงงานเด็กควบคู่กับนโยบายสังคมสงเคราะห์แก่ครอบครัวที่ยากจน (ตัวอย่างเช่น Pigou 1962) เราจะกล่าวถึงแนวคิดด้านนโยบายในประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในภายหลัง

เหตุผลที่สำคัญที่นักวิชาการสนับสนุนการห้ามการใช้แรงงานเด็ก คือ “ผลกระทบภายนอก” (externalities) กล่าวคือ การเอาเด็กออกจากโรงเรียนมาทำงานจะทำให้สังคมโดยรวมสูญเสียประโยชน์บางอย่างไป ประโยชน์ดังกล่าวไม่ได้ตกอยู่กับพ่อแม่ของเด็ก ประโยชน์สำคัญที่สังคมจะสูญเสียไปคือ ความรู้ความสามารถของตัวเด็กเอง (Marshall 1920) นอกจากนี้นักวิชาการบางท่าน เช่น John Stuart Mill ยังเน้นประโยชน์ต่อสังคมของการให้การศึกษาแก่เด็ก โดยให้เหตุผลว่าพ่อแม่ที่ไม่ให้การศึกษาแก่ลูกถือว่ามีผิดต่อหน้าที่ ทั้งที่มีต่อตัวเด็กและต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม เพราะคนเหล่านี้จะต้องได้รับผลเสียจากการที่เด็กขาดการศึกษาและเป็นคนโง่เขลา

นักวิชาการสมัยใหม่พยายามนำแนวคิดเรื่อง “externalities” มาใช้อย่างระมัดระวังมากขึ้นในการนำเสนอ นโยบายการห้ามใช้แรงงานเด็ก ในทัศนะของนักวิชาการสมัยใหม่ ผลกระทบภายนอกของการใช้แรงงานเด็กเกิดจากเหตุผลที่ว่า หากไม่เอาเด็กออกจากโรงเรียน การลงทุนด้านการศึกษาก่อนเด็กจะให้ผลตอบแทนต่อสังคมสูงกว่าผลตอบแทนที่พ่อแม่จะได้รับ (social returns are higher than private returns) ดังนั้นนโยบายที่เหมาะสมที่สุดคือ การพยายามหามาตรการสนับสนุนให้เด็กเรียนต่อ หรือลาออกจากงานเพื่อกลับเข้าเรียนต่อ ส่วนนโยบายการห้ามเด็กทำงานถือว่าเป็นนโยบายที่ด้อยกว่านโยบายแรก (second-best intervention) (ดูงานของ Grootaert and Kanbur 1995)

ทฤษฎีที่สองเป็นทฤษฎีที่พัฒนาจากทฤษฎีเกม (game theory) ซึ่งมองว่ากระบวนการตัดสินใจให้เด็กทำงานเป็นกระบวนการที่เกิดจากการเจรจาต่อรองระหว่างพ่อแม่กับลูก ในทฤษฎีนี้อำนาจการต่อรองขึ้นอยู่กับว่าสมาชิกแต่ละคนสามารถนำทรัพยากร (รายได้) เข้ามาในครอบครัวเท่าไร และขึ้นกับว่าครอบครัวมีทางเลือกอื่นนอกเหนือจากรายได้จากแรงงานเด็กมากน้อยเพียงใด (ดูงานของ Manser and Brown 1980; Amartya Sen 1990; Grootaert and Kanbur 1995; Agarwal 1997)

ข้อสรุปของทฤษฎีนี้ คือ อุปทานแรงงานเด็กจะขึ้นอยู่กับอัตราค่าจ้างแรงงานเด็ก และอัตราค่าจ้างแรงงานผู้ใหญ่ ผลการศึกษาในประเทศต่าง ๆ พบว่า (ก) เด็กที่ทำงานจะได้ส่วนแบ่งทรัพยากรจากครอบครัวมากกว่าเด็กที่ไม่ได้ทำงาน (Moehling 1995) (ข) งานศึกษาทางสังคมวิทยา พบว่า อำนาจการต่อรองของเด็กหญิงอาจไม่ได้ขึ้นอยู่กับส่วนแบ่งของรายได้จากการทำงานในรายได้ของครอบครัว แต่ขึ้นกับว่าเด็กหญิงผู้นั้นทำงานในตลาดแรงงานหรือไม่ มีข้อสังเกตสำคัญคือ ทฤษฎีนี้มีข้อสมมติว่าทั้งพ่อแม่และเด็กต่างเป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว พ่อแม่คำนึงถึงแต่ประโยชน์จากการบริโภคของตน เด็กก็เช่นกัน

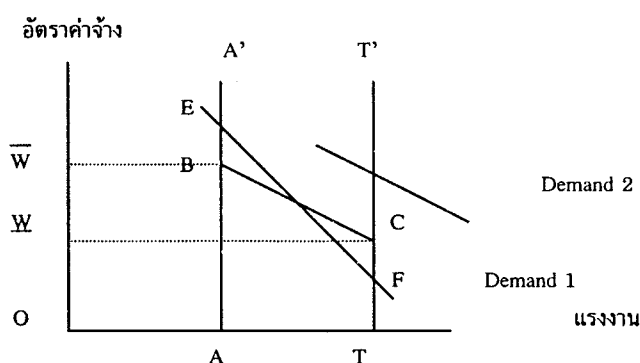
ทฤษฎีที่สามมาจากการวิจัยในอินเดีย ซึ่งเห็นว่าเด็กมีอำนาจการต่อรองในครอบครัวน้อยมาก แรงงานเด็กจึงเป็นเครื่องมือของพ่อแม่ที่ใช้ในการแสวงหาประโยชน์สูงสุดจากการบริโภคของพ่อแม่ แต่แม้ว่าพ่อแม่จะต้องการให้เด็กทำงาน พ่อแม่ก็ไม่สามารถหารายได้สูงสุดจากแรงงานเด็กได้ เพราะว่าพ่อแม่ยากจนไม่มีทุนรอนที่จะซื้อวัวควายมาเป็นปัจจัยการผลิตร่วมกับแรงงานเด็กได้ พ่อแม่จึงต้องส่งลูกไปทำงานเป็นลูกจ้างของนายทุน ดังนั้นพ่อแม่จึงต้องเจรจาต่อรองกับนายจ้างเกี่ยวกับอัตราค่าจ้างของเด็ก (Gupta 1998)

ข้อสรุปจากทฤษฎีนี้คือ (ก) อัตราค่าจ้างผู้ใหญ่สูงขึ้น นายจ้างจะหันมาจ้างแรงงานเด็กมากขึ้น ทำให้ค่าจ้างของแรงงานเด็กเพิ่มขึ้น สาเหตุก็เพราะเมื่อค่าจ้างแรงงานผู้ใหญ่สูงขึ้น กำไรของนายจ้างจะลดลง (ข) อุปทานแรงงานของเด็กขึ้นอยู่กับระดับการบริโภคของเด็ก และ (ค) อัตราค่าจ้างของแรงงานเด็กจะเป็นอัตราที่ทำให้นายจ้างได้กำไรสูงสุด

ทฤษฎีที่สี่ต่างจากทฤษฎีข้างต้น คือ แทนที่จะสมมติว่าพ่อแม่เห็นแก่ตัว จะมองว่าพ่อแม่มีความปรารถนาที่ดี (altruism) ต่อลูก ทฤษฎีหลังนี้ให้คำตอบหรือดุลยภาพหลายดุลยภาพ (multiple equilibrium) ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการกำหนดนโยบายแรงงานเด็ก

ข้อสมมติของทฤษฎีนี้ คือ (ก) พ่อแม่จะไม่ส่งลูกไปทำงาน หากตนมีรายได้สูงพอ (รายได้ที่ไม่ใช่จากแรงงานเด็ก) ข้อสมมตินี้เรียกว่า luxury axiom (ข) แรงงานผู้ใหญ่และแรงงานเด็กสามารถใช้ทดแทนกันได้ (substitution axiom) แบบจำลองของทฤษฎีนี้ คือ ในสายตาของครอบครัวจะมีอัตราค่าจ้างวิกฤต (critical wage หรือ $\bar{W}$) ซึ่งทำให้พ่อแม่ต้องส่งลูกไปทำงานหากค่าจ้างของผู้ใหญ่ต่ำกว่าอัตราค่าจ้างวิกฤต แต่ถ้าอัตราค่าจ้างวิกฤตสูงถึงอีกระดับหนึ่ง ($\bar{W}$) พ่อแม่จะไม่ส่งลูกไปทำงาน ดังนั้นดุลยภาพของตลาดแรงงานเด็กจะมีลักษณะเหมือนรูปที่ 1

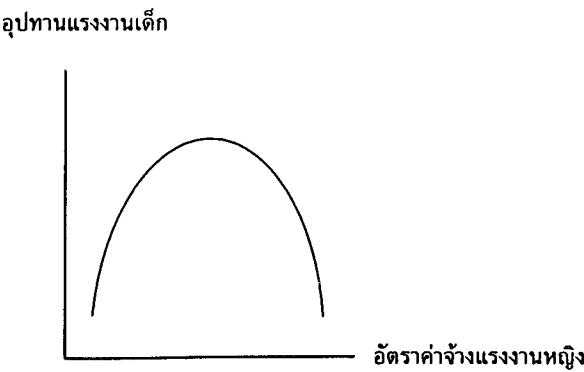
รูปที่ 1 ตลาดแรงงานเด็กภายใต้ข้อสมมติว่าพ่อแม่ห่วงดีต่อลูก

จากรูปที่ 1 เส้น AA' คืออุปทานแรงงานผู้ใหญ่ (เมื่อไม่มีแรงงานเด็กทำงาน) ระยะทาง AT คือ จำนวนแรงงานเด็กที่แปลงให้มีค่าเท่ากับแรงงานผู้ใหญ่ 1 คน (adult equivalent labour หรือจำนวนแรงงานเด็ก (x) จะเท่ากับ Xx โดยที่ X คือ จำนวนเด็กที่ทำงานเท่ากับผู้ใหญ่ 1 คน) ดังนั้นเส้นTT' คือ อุปทานแรงงานผู้ใหญ่บวกแรงงานเด็ก ถ้าค่าจ้างในสังคมสูงกว่า $\bar{W}$ ดุลยภาพการจ้างงานอยู่ที่จุด E สังคมไม่มีการจ้างแรงงานเด็ก แต่ถ้าค่าจ้างต่ำกว่า $\underline{W}$ เด็กทุกคนจะถูกส่งไปทำงานและดุลยภาพจะอยู่ที่จุด F ถ้าค่าจ้างค่อยๆ เพิ่มขึ้นจาก $\underline{W}$ ไปสู่ระดับ $\bar{W}$ ครอบครัวแต่ละครอบครัวจะค่อยๆ ถอนแรงงานเด็กออกจากตลาด ทำให้เส้นอุปทานแรงงานรวมกลายเป็นเส้น CB ดังนั้นเส้นอุปทานแรงงานของแรงงานทุกประเภทจึงเป็นเส้น A'BCFT อุปทานนี้เส้นมีลักษณะโค้งกลับ (backward bending) กล่าวคือ ในช่วง A'B เมื่อค่าจ้างสูงจะไม่มีการจ้างแรงงานเด็ก เมื่อค่าจ้างเริ่มลดต่ำกว่า $\bar{W}$ แต่ยังสูงกว่า $\underline{W}$ การจ้างแรงงานเด็กจะค่อยๆ เพิ่มขึ้น ทันทีที่ค่าจ้างลดถึงระดับ $\underline{W}$ เด็กทุกคนในสังคมจะถูกส่งออกไปทำงานในตลาด

นัยสำคัญจากทฤษฎีข้างต้นและผลการวิจัยในต่างประเทศให้ข้อสรุปเชิงนโยบายดังต่อไปนี้ (ก) ถ้าดุลยภาพอยู่ที่จุด F การแทรกแซงของรัฐโดยการห้ามเด็กทำงานจะเป็นนโยบายที่ดี (benign intervention) เพราะถ้าห้ามเด็กทำงาน เส้นอุปทานแรงงานจะกลายเป็น AA' และถ้าอุปสงค์ต่อแรงงานคงที่ ดุลยภาพจะเปลี่ยนไปที่จุด E ค่าจ้างของแรงงานผู้ใหญ่สูงขึ้นพ่อแม่ก็ไม่ต้องส่งลูกไปทำงาน (ข) แต่ถ้าเส้นอุปสงค์มีลักษณะเหมือนเส้น Demand 2 และตัดเส้นอุปทานแรงงานเพียงจุดเดียวในช่วง CT กรณีนี้การห้ามเด็กทำงานจะเป็นผลเสียต่อสวัสดิการของครัวเรือน (ค) ผลการวิจัยโดย Neera Burra (1995) พบหลักฐานความโหดร้ายของพ่อแม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศกำลังพัฒนาบางประเทศ พ่อแม่จะรังเกียจเจียจฉ้านที่ถูกผู้หญิงมากกว่าลูกชาย ผลการศึกษาของ Basu (1993) จากสลัมในอินเดียพบว่า อุปทานแรงงานเด็กผู้หญิงมีความสัมพันธ์ผกผันกับอัตราค่าจ้างของแรงงานหญิง กล่าวคือ ถ้าค่าจ้างแรงงานหญิงที่เป็นผู้ใหญ่เริ่มจากระดับต่ำแล้วค่อยๆ เพิ่มสูงขึ้น แม่จะเริ่มทำงานในตลาดมากขึ้น ทำให้ครอบครัวต้องเอาลูกหญิงออกจากโรงเรียนมาช่วยทำงาน แต่ถ้าค่าจ้างของแม่สูงจนถึงระดับหนึ่ง พ่อแม่ก็จะส่งลูกสาวกลับเข้าโรงเรียนอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้นเส้นอุปทานแรงงานเด็กจะมีลักษณะเหมือนรูปที่ 2

รูปที่ 2 อุปทานแรงงานเด็กกับอัตราค่าจ้างแรงงานหญิง

นอกจากนั้นยังมีงานวิจัยที่พบว่าลักษณะของพ่อแม่ (เช่น รายได้ การศึกษา ฯลฯ) มีอิทธิพลต่ออุปทานของแรงงานเด็ก การศึกษาของ Grootaert (1998) และ Ranjan Ray (1994) พบว่าถ้าพ่อแม่ยากจนมาก (คือ มีรายได้ต่ำกว่าระดับหนึ่ง) ครอบครัวจะต้องพึ่งพารายได้จากแรงงานของลูก ผลการศึกษานี้ให้นัยเชิงนโยบายว่า นโยบายแรงงานเด็กในระยะต้น คือ การให้เด็กทำงานเบาๆ พร้อมๆ กับมีโอกาสได้เรียนหนังสือ การใช้นโยบายห้ามมิให้มีแรงงานเด็กเลยจะมีข้อเสียมาก

ทฤษฎีสุดท้าย คือ ทฤษฎี social norms ของ Hirschman กล่าวคือ พ่อแม่จะตัดสินใจส่งลูกไปทำงานด้วยเหตุผลของแบบแผนทางสังคม ปกติการส่งลูกไปทำงานจะเป็นเรื่องน่าอับอายสำหรับพ่อแม่ แต่ถ้าคนอื่นๆ ในสังคมต่างก็ส่งลูกไปทำงาน ต้นทุนจากความน่าอับอายก็ลดลง กรณีนี้อาจใช้อธิบายการที่พ่อแม่ในภาคเหนือบางแห่งส่งลูกสาวไปประกอบอาชีพบริการทางเพศ

ภาคผนวกที่ 3

สรุปผลจากแบบสอบถามสำหรับแรงงานเด็ก

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

ข้อ 1.1 จังหวัดที่สัมภาษณ์

จังหวัด	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
กรุงเทพฯ	59	17.2
กาญจนบุรี	88	25.7
ศรีสะเกษ	41	12
อุบลราชธานี	51	14.9
เชียงใหม่	45	13.1
สงขลา	50	14.6
สมุทรปราการ	9	2.6
รวม	343	100

ข้อ 1.2 เพศ

เพศ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ชาย	165	48.1
หญิง	178	51.9
รวม	343	100

ข้อ 1.3 อายุ

อายุ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
10 ปี	2	0.6
12 ปี	7	2
13 ปี	23	6.7
14 ปี	63	18.4
15 ปี	56	16.3
16 ปี	83	24.2
17 ปี	109	31.8
รวม	343	100

ข้อ 1.4 ระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ไม่ได้เรียน	9	2.6
ป.1-ป.4	15	4.4
ป.5-ป.6	189	55.1
ม.1-ม.3	121	35.3
ม.6	6	1.7
ปวช.	2	0.6
ไม่ตอบ	1	0.3
รวม	343	100

ข้อ 1.5 การอ่านออก-เขียนได้

การอ่านออก-เขียนได้	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
อ่านออกเขียนได้คล่องแคล่ว	235	68.5
อ่านออกเขียนได้บ้าง	102	29.7
อ่านได้อย่างเดียว	3	0.9
อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้	3	0.9
รวม	343	100

ข้อ 1.6 ปัจจุบันพักอาศัยอยู่กับ

ปัจจุบันพักอาศัยอยู่กับ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
เข้าบ้าน/ห้องอยู่คนเดียว	6	1.7
เข้าบ้าน/ห้องอยู่กับเพื่อน	23	6.7
พักอยู่กับญาติ	42	12.2
พักอยู่กับนายจ้าง	147	42.9
อยู่กับครอบครัว	121	35.3
เช่าอยู่กับพี่ชาย / พี่สาว	4	1.2
รวม	343	100

ส่วนที่ 2 รายละเอียดเกี่ยวกับครอบครัว

2.1 ข้อมูลของคนในครอบครัวของแรงงานเด็ก (คน)

ข้อมูล	พ่อ	แม่	พี่	น้อง
ระดับการศึกษา				
- ไม่ได้เรียน	14	18	6	17
- ประถมศึกษา	191	206	179	191
- มัธยมศึกษาตอนต้น	13	5	50	41
- มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช.	8	3	57	3
- สูงกว่ามัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช.	2	-	11	-
อาชีพ				
- เกษตรกร	128	127	68	7
- รับจ้างทั่วไป	90	77	127	6
- ค้าขาย	23	39	30	2
- กำลังเรียนหนังสือ	-	-	35	228
- ไม่ได้ทำงาน / อยู่เฉยๆ	8	28	29	19
รายได้ต่อเดือน				
- ไม่มีรายได้	9	24	56	214
- ต่ำกว่า 5,000 บาท	135	126	127	13
- 5,001-10,000 บาท	32	18	14	1
- 10,101 ขึ้นไป	3	2	-	-
- รายได้ไม่แน่นอน	10	9	7	-

ข้อ 2.2 ครอบครัวของท่านมีที่ดินทำกินหรือไม่

ข้อมูล	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง	139	40.5
- น้อยกว่า 10 ไร่	74	53.2
- 10-20 ไร่	40	28.8
- 21-30 ไร่	14	10.1
- 31ไร่ขึ้นไป	11	7.9
เป็นที่เช่า	10	2.9
มีที่ดินทำกิน แต่ไม่ทราบจำนวนไร่	57	16.6
ไม่มีที่ดินทำกิน	104	30.3
ไม่ทราบ / ไม่ตอบ	33	9.7

ข้อ 2.3 ภาระหนี้สินของครอบครัว

ข้อมูล	จำนวนผู้ตอบ	ร้อยละ
มีหนี้สิน	59	17.2
- น้อยกว่า 10,000 บาท	11	18.6
- 10,000-50,000 บาท	34	57.6
- 50,001-100,000 บาท	8	13.6
- 100,001 บาทขึ้นไป	6	10.2
มีหนี้สิน แต่ไม่ทราบจำนวน	49	14.3
ไม่มีหนี้สิน	147	42.9
ไม่ทราบ / ไม่ตอบ	88	25.6

ส่วนที่ 3 การติดต่อกับครอบครัว

ข้อ 3.1 ติดต่อกับครอบครัวหรือไม่

การติดต่อกับครอบครัว	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ติดต่อ	190	87.2
ไม่ได้ติดต่อ	28	12.8
รวม	218	100
พักอาศัยอยู่กับครอบครัว	125	
รวม	343	

ข้อ 3.2 กรณีไม่ติดต่อกับครอบครัวเป็นเพราะ

สาเหตุที่ไม่ติดต่อกับครอบครัว	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ไม่ติดต่อครอบครัว	28	12.8
- ไม่มีเวลา	15	53.6
- ยังไม่คิดถึงคนที่บ้าน	6	21.4
- เบื่อไม่อยากกลับบ้าน / ไม่อยากติดต่อ	3	10.7
- อื่นๆ (ไม่มีญาติให้ติดต่อ ไม่มีที่อยู่ ฯลฯ)	4	14.3

ข้อ 3.3 ในการติดต่อกับครอบครัวใช้วิธีติดต่ออย่างไร

การติดต่อกับครอบครัว	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ติดต่อกับครอบครัว โดยวิธี	190	87.2
- กลับไปเยี่ยมบ้านเอง	71	37.4
- จดหมาย / โทรศัพท์	56	29.5
- พ่อ แม่ ญาติ มาเยี่ยม	7	3.7
- อื่นๆ (หลายๆ วิธีรวมกัน)	56	29.4
ติดต่อกับครอบครัว บ่อยแค่ไหน	190	87.2
- ทุกสัปดาห์	19	10.0
- ทุกเดือน	93	49.0
- ปีละ 2-3 ครั้ง	43	22.6
- อื่นๆ	35	18.4

ข้อ 3.4 ถ้าเคยกลับไปเยี่ยมบ้านกลับไปทำอะไร

กลับบ้านไปเพื่อ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ทำงานไรรู้	18	9.8
ไปเยี่ยมบ้านเฉยๆ	153	83.6
ที่บ้านมีปัญหา	4	2.2
ทำสวน / กิจกรรมที่บ้าน	3	1.6
ไปทำบุญ	1	0.5
ช่วยงานบ้าน / เลี้ยงหลาน	3	1.6
รับฟ้ไปทำงานด้วย	1	0.5
รวม	183	100

ข้อ 3.5 ถ้าไม่เคยกลับไปเยี่ยมบ้านเลย เป็นเพราะอะไร

เหตุผล	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ไม่มีเวลา	17	43.6
นายจ้างไม่ให้กลับ	1	2.6
ไม่ต้องการกลับ	8	20.5
ไม่มีใครมารับ	1	2.6
เพิ่งมาทำงาน	9	23.1
ไม่ทราบที่อยู่	1	2.6
พี่สาวไม่ให้กลับ	1	2.6
ไม่มีญาติให้ติดต่อ	1	2.6
รวม	39	100

ข้อ 3.6 ความสัมพันธ์กับครอบครัว

ความสัมพันธ์กับครอบครัว	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
เวลากลับบ้านซื้อของกลับบ้านหรือไม่		
- ซื้ออาหารและเสื้อผ้าไปฝาก	81	53.6
- ซื้อเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปฝาก	9	6.0
- ไม่เคยซื้อของไปฝาก	61	40.4
ส่งเงินกลับบ้านบ่อยแค่ไหน	161	73.9
- ทุกเดือน	96	59.6
- ทุก 2 เดือน	18	11.2
- 2-3 เดือน / ครั้ง	8	5.0
- นาน ๆ ส่งทีหนึ่ง	28	17.4
- อื่น ๆ	11	6.8
จำนวนเงินที่ส่งกลับบ้าน		
- น้อยกว่า 500 บาท/เดือน	12	8.2
- 500-1,000 บาท/เดือน	76	52.1
- 1,001-2,000 บาท/เดือน	46	31.5
- มากกว่า 2,001 บาท/เดือน	12	8.2
ไม่เคยส่งเงินกลับบ้าน เพราะ	57	26.1
- เพิ่งมาทำงาน เงินเดือนยังไม่ออก	18	31.6
- เก็บเงินเดือนไว้ใช้เอง	13	22.8
- เงินเดือนไม่พอใช้	11	19.3
- อื่น ๆ	15	26.3

ข้อ 3.7 ในหมู่บ้านมีเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ออกไปทำงานในเมืองบ้างหรือไม่

คำตอบ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
มี	111	37.2
ไม่มี	108	36.2
ไม่ทราบ	79	26.5
รวม	298	100

ข้อ 3.8 เด็กที่ออกไปทำงานส่วนใหญ่เป็นหญิงหรือชาย

คำตอบ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ผู้หญิง	40	35.7
ผู้ชาย	30	26.8
มีทั้งผู้หญิงและชายออกไปทำงานพอ ๆ กัน	42	37.5
รวม	112	100

ข้อ 3.9 หลังจากที่ได้เด็กอื่น ๆ ในหมู่บ้านไปทำงานในเมือง แล้วกลับมาเยี่ยมบ้านหรือไม่

คำตอบ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
กลับ	102	91.1
ไม่กลับ	2	1.8
ไม่ทราบ	8	7.1
รวม	112	100

ข้อ 3.10 กลับมาในช่วงไหน

คำตอบ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
เทศกาล	91	91
ฤดูทำนาปี	2	2
เปิดเทอม	1	1
ไม่แน่นอน	6	6
รวม	100	100

ข้อ 3.11 เคยได้ข่าว ว่าเด็กในหมู่บ้านที่ไปทำงานในเมือง แล้วถูกนายจ้างทารุณ ทำร้าย บังหรือไม

คำตอบ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
เคย	13	11.6
นายจ้างข่มขืน	1	8.3
ถูกหลอกไปขาย	2	16.7
ถูกนายจ้างดุด่า / ทำร้ายร่างกาย	2	16.7
ถูกนายจ้างโกงค่าแรง / ไม่จ่าย	5	41.6
จำไม่ได้ / ไม่รู้	2	16.7
ไม่เคยได้ยิน	93	83
ไม่ทราบ	6	5.4
รวม	112	100

ส่วนที่ 4 ข้อมูลการทำงาน

ข้อ 4.1 เริ่มทำงานครั้งแรกอายุ

อายุ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
7	1	0.3
8	4	1.2
9	1	0.3
10	6	1.7
11	10	2.9
12	20	5.8
13	56	16.3
14	70	20.4
15	88	25.7
16	61	17.8
17	26	7.6
รวม	343	100

ข้อ 4.2 ใครเป็นคนตัดสินใจให้ออกมาทำงาน

ข้อมูล	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ใครเป็นคนตัดสินใจ		
- ตัวเด็กเอง	166	48.4
- พ่อแม่ / ผู้ปกครอง	69	20.1
- เด็กตัดสินใจร่วมกับผู้ปกครอง	87	25.4
- อื่น ๆ (ญาติพี่น้อง)	21	6.1

ข้อ 4.3 ตัวเด็กเองสมัครใจมาทำงานหรือไม่

ข้อมูล	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
สมัครใจมาทำงาน เพราะ	321	93.6
- อยากมีเงิน	107	33.3
- อยากช่วยทางบ้าน เพราะครอบครัวยากจน	80	24.9
- อยู่บ้านก็ไม่มีอะไรทำ	28	8.7
- อยากทำงานเลี้ยงตัวเอง	23	7.2
- อยากมีประสบการณ์	23	7.2
- ไม่อยากเรียนหนังสือ	18	5.6
- เบื่อที่บ้าน ไม่อยากอยู่	14	4.4
- อื่นๆ (เช่น เพื่อนชวน อยากมาอยู่กรุงเทพฯ ฯลฯ)	28	8.7
ไม่สมัครใจมาทำงาน เพราะ	22	6.4
- อยากเรียนหนังสือ	11	50.0
- อยากอยู่บ้านมากกว่า	4	18.2
- ยังไม่อยากทำงาน	3	13.6
- อื่นๆ (เช่น ไม่ชอบงาน กลัว)	4	18.2

ข้อ 4.4 เหตุผลที่ต้องมาทำงาน

ข้อมูล	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
- อยากมีเงิน	148	43.2
- ครอบครัวยากจน	77	22.5
- ไม่ต้องการอยู่บ้าน	32	9.3
- เรียนไม่เก่ง / ไม่อยากเรียน	21	6.1
- อยากหาประสบการณ์	14	4.1
- อยากช่วยครอบครัว	12	3.5
- อยู่บ้านไม่มีอะไรทำ	7	2.0
- รอเรียนต่อ	2	0.6
- อื่นๆ (อยากหาเลี้ยงตัวเอง อยากมาเที่ยวกรุงเทพฯ)	30	8.7

ข้อ 4.5 ข้อมูลเกี่ยวกับการออกมาทำงานครั้งแรก

ข้อมูล	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ก่อนออกจากบ้านรู้หรือไม่ว่าจะมาทำงานอะไร		
- รู้ทุกอย่างเกี่ยวกับลักษณะงานและค่าจ้าง	171	49.9
- รู้คร่าว ๆ เกี่ยวกับงานที่จะทำ	104	30.3
- ไม่รู้อะไรเลย	68	19.8
กรณีที่ไม่รู้ว่าจะมาทำงานอะไร รู้มาจากใคร		
- พ่อแม่พี่น้องหรือญาติ	133	50.9
- คนในหมู่บ้านที่เป็นผู้แนะนำ / พามาสมัครงาน	44	16.9
- ญาติพี่น้องที่ทำงานอยู่กับนายจ้างที่เด็กมาสมัครงาน	35	13.4
- คนในหมู่บ้านที่ทำงานอยู่กับนายจ้างที่มาสมัครงาน	13	5.0
- นายจ้างไปรับเด็กถึงหมู่บ้าน	16	6.1
- อื่นๆ (ประกาศรับสมัครงาน ฯลฯ)	20	7.7

ข้อ 4.5 (ต่อ)

ข้อมูล	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
เมื่อออกจากบ้านมาทำงาน เดินทางมากับใคร		
- พ่อ / แม่ / พี่ / น้อง / ญาติ	203	59.5
- มากับคนรู้จักในหมู่บ้าน	9	2.7
- มากับนายจ้าง	19	5.6
- มากับเพื่อน	55	16.1
- มาคนเดียว	55	16.1
มีค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาทำงานครั้งแรกหรือไม่		
- มีค่าใช้จ่าย	161	46.9
- น้อยกว่า 100 บาท	47	30.3
- 100 - 500 บาท	79	51.0
- 501 - 1,000 บาท	20	12.9
- 1,001 บาทขึ้นไป	9	5.8
- ไม่เสียค่าใช้จ่ายเพราะ	125	36.4
- ที่ทำงานอยู่ใกล้บ้าน	48	38.4
- พ่อ / แม่ / พี่ / ญาติ จ่ายให้	58	46.4
- เพื่อนจ่ายให้	4	3.2
- นายจ้างจ่ายให้	16	12.8
- ไม่ทราบ / ไม่แน่ใจ	57	16.6
เมื่อออกจากบ้านมาได้งานทำทันทีหรือไม่		
• ได้งานทำทันที	281	81.9
• ต้องรอนาน	62	18.1
- น้อยกว่า 5 วัน	31	50.0
- 5 - 10 วัน	20	32.3
- 11 - 15 วัน	5	8.0
- 16 ขึ้นไป	6	9.7
ต้องเสียค่าขนานานหรือค่าจัดการเพื่อให้ได้งานทำหรือไม่		
• เสีย	7	2.0
- น้อยกว่า 500 บาท	2	28.6
- 500 - 1,000 บาท	2	28.6
- 1,001 - 2,000 บาท	3	42.8
• ไม่เสีย	329	96.5
• ไม่ทราบ / ไม่แน่ใจ	5	1.5
วิธีการหางานทำของเด็ก		
- พ่อ / แม่ / พี่ / น้อง / ญาติ พามาสมัคร	177	51.6
- คนในหมู่บ้านเดียวกันเป็นผู้แนะนำงานให้	50	14.6
- นายจ้างไปรับเด็กถึงหมู่บ้าน	22	6.4
- เด็กมาสมัครงานด้วยตัวเอง	83	24.2
- ประกาศรับสมัครงาน	3	0.9
- ครูแนะนำ	1	0.3
- อื่นๆ (ช่วยงานในครอบครัว รับงานมาทำที่บ้าน ฯลฯ)	7	2.0

ข้อ 4.6 ปัจจุบัน กิจกรรมที่ทำอยู่มีลักษณะเป็น

กิจกรรม	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ร้านค้า	155	45.3
โรงงาน	41	12
สถานบริการ	87	25.4
งานก่อสร้าง	6	1.8
สถานวิจัยเมล็ดพันธุ์พืช	2	0.6
กิจการขนาดย่อม	20	5.8
ค้าขาย	1	0.3
อุตสาหกรรมในครัวเรือน	2	0.6
อาชีพอิสระ	8	2.3
ห้างสรรพสินค้า	7	2
สถานพยาบาล	3	0.9
บ้านที่อยู่อาศัย	6	1.8
ตลาดสด	2	0.6
กลุ่มส่งเสริมอาชีพ	2	0.6
รวม	342	100

ข้อ 4.7 อายุโดยเฉลี่ยของลูกจ้างที่เป็นเด็กในกิจกรรมที่ทำอยู่ในปัจจุบัน

อายุ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
ต่ำกว่า 10 ปี	2	0.6
10-15 ปี	83	24.6
มากกว่า 15 ปี	174	51.5
ไม่สามารถแยกจำนวนคนงานตามกลุ่มอายุได้	22	6.5
ทำคนเดียว	11	3.3
กิจการของครอบครัว	4	1.2
ไม่ทราบ	47	24.8
รวม	343	100

ข้อ 4.8 มีเด็กต่างชาติ/ต่างตัวทำงานหรือไม่

คำตอบ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
มี	9	2.6
ไม่มี	323	94.4
ไม่ทราบ	10	2.9
รวม	342	100
ไม่ตอบ	1	
รวม	343	

ข้อ 4.9 อายุการทำงานของงานปัจจุบัน

อายุงาน	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
1-11 เดือน	201	60.5
1 - 2 ปี	92	27.7
2 ปีขึ้นไป	39	11.8
รวม	332	100
ไม่ตอบ	11	
รวม	343	

ข้อ 4.10 ลักษณะงานที่ทำในปัจจุบันคือ

ลักษณะงาน	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
งานที่เกี่ยวกับรองเท้า	5	1.5
งานที่เกี่ยวกับเสื้อผ้า / งานผ้า	22	6.5
งานที่เกี่ยวกับร้านอาหาร	61	17.9
งานที่เกี่ยวกับร้านขายของ	88	25.8
งานที่เกี่ยวกับขนส่งสินค้า / ผู้โดยสาร	13	3.8
งานที่เกี่ยวกับ خودروที่ไม่ได้ส่งสินค้า / คู่มือเครื่องจักร	2	0.6
งานที่เกี่ยวกับซ่อมรถ (ในอู่)	54	15.8
งานที่เกี่ยวกับก่อสร้าง (กรรมกร)	6	1.8
งานที่เกี่ยวกับปั้มน้ำมัน	11	3.2
งานที่เกี่ยวกับสนามกอล์ฟ	5	1.5
งานที่เกี่ยวกับอาหาร (โรงงานผลิต)	3	0.9
งานที่เกี่ยวกับห้างสรรพสินค้า	4	1.2
งานที่เกี่ยวกับโรงกลึง / ชิ้นส่วน / อะไหล่	7	2.1
งานที่เกี่ยวกับทำทราย	1	0.3
งานที่เกี่ยวกับเครื่องประดับ	11	3.2
อาชีพอิสระ (ชกมวย ขายพวงมาลัย ฯลฯ)	10	2.9
งานที่เกี่ยวกับการเกษตร	6	1.8
งานที่เกี่ยวกับการบริการ (ร้านถ่ายรูป/เอกสาร/พิมพ์งาน)	11	3.2
งานที่เกี่ยวกับเครื่องหนัง	3	0.9
งานเกี่ยวกับการหล่อต่างๆ	3	0.9
งานเกี่ยวกับการบรรจุผลิตภัณฑ์ / ตรวจ / แกะ	3	0.9
งานที่ทำในตลาดสด	3	0.9
เฟอร์นิเจอร์ทุกชนิด	2	0.6
งานดูแลบ้าน / เลี้ยงเด็ก	6	1.8
ช่างทำทอง	1	0.3
รวม	341	100
ไม่ตอบ	2	
รวม	343	

ข้อ 4.11 ใครเป็นผู้สอนงาน

คำตอบ	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
นายจ้าง	113	33
คนงานที่มีประสบการณ์มากกว่า	178	52
เรียนรู้เอง	38	11.1
มีประสบการณ์จากงานเดิม	2	0.6
งานง่าย ไม่ต้องสอน	11	3.2
รวม	343	100

ข้อ 4.12 ใช้เวลาเรียนรู้านกี่วัน

จำนวนวัน	จำนวนผู้ตอบ (คน)	ร้อยละ
1-3 วัน	89	28.6
3-7 วัน	49	15.8
7-14 วัน	68	21.9
14-30 วัน	30	9.6
1-3 เดือน	56	18
มากกว่า 3 เดือน	19	6.2
รวม	311	100
ไม่ตอบ	32	
รวม	343	

ข้อ 4.13 ชั่วโมงการทำงานและค่าจ้างที่ได้รับ

ข้อมูล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ชั่วโมงทำงานต่อวัน (เฉลี่ยเท่ากับ 10.15 ชั่วโมงต่อวัน)		
น้อยกว่า 8 ชั่วโมง/วัน	40	12.0
8-10 ชั่วโมง/วัน	142	42.8
11-12 ชั่วโมง/วัน	87	26.2
มากกว่า 12 ชั่วโมง/วัน	63	19.0
เวลาพักต่อวัน (เฉลี่ยเท่ากับ 55 นาทีต่อวัน)		
น้อยกว่า 1 ชั่วโมง/วัน	116	39.7
1 ชั่วโมง/วัน	164	56.5
มากกว่า 1 ชั่วโมง/วัน	11	3.8
จำนวนวันหยุดต่อสัปดาห์		
1 วัน	93	34.0
2 วัน	163	59.5
มากกว่า 2 วัน	18	6.6
มีการทำงานล่วงเวลาหรือไม่		
มีการทำงานล่วงเวลาทุกวัน (เฉลี่ยค่าล่วงเวลา = 26 บาท/ชั่วโมง)	13	3.8
มีการทำงานล่วงเวลาบางวัน	63	18.5
ไม่มีการทำงานล่วงเวลา	264	77.6
สมัครใจทำงานล่วงเวลาหรือไม่		
สมัครใจ	71	89.9
ไม่สมัครใจ	8	10.1
มีการทำงานในวันหยุดหรือไม่		
มี	115	34.1
ไม่มี	222	65.9
สมัครใจทำงานในวันหยุดหรือไม่		
สมัครใจ	90	78.3
ไม่สมัครใจ	25	21.7
ค่าจ้างที่ได้รับ (เฉลี่ยเท่ากับ 92.75 บาทต่อวัน)		
น้อยกว่า 50 บาท/วัน	42	12.7
50-100 บาท/วัน	210	63.5
101-130 บาท/วัน	29	8.6
131-162 บาท/วัน	31	9.3
163 บาทขึ้นไป	20	5.9

ข้อ 4.14 การรับเงิน

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
รับด้วยตัวเอง	311	95.1
มีคนรับแทน	16	4.9
รวม	327	100

ข้อ 4.15 คนรับแทนคือ

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
แม่ / พ่อ	13	61.9
พี่	4	19
ตา / ยาย	1	4.8
ญาติ	3	14.3
รวม	21	100

ข้อ 4.16 เงินเดือนที่ได้รับ เอาไปใช้จ่ายอะไรบ้าง

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เก็บไว้ใช้เองทั้งหมด	87	25.7
ส่งให้พ่อ-แม่ ทั้งหมด	82	24.3
ส่งไปให้บ้านบางส่วน	152	45
เพิ่งมาทำงานเลยไม่ได้ส่งกลับบ้าน	7	2.1
ยังไม่ได้รับเงินเลย	8	2.4
แล้วแต่จะขอ	2	0.6
รวม	338	100

ข้อ 4.17 เคยประสบอุบัติเหตุในการทำงานบ้างหรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคย	65	19.1
ไม่เคย	275	80.9
รวม	340	100

ข้อ 4.18 ถ้าเคยประสบอุบัติเหตุ ลักษณะอุบัติเหตุคือ

ประเภทอุบัติเหตุ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ถูกของมีคม	45	68.2
ถูกของหล่นทับ / หนีบ	7	10.6
ถูกของร้อนลวก	3	4.5
ถูกแรงระเบิดของอุปกรณ์	1	1.5
ถูกกระแทก (ไม่ทราบอุปกรณ์)	1	1.5
ถูกของแหลมแทง / ทิ่ม / ต่ำ	3	4.5
แผลถลอก	3	4.5
ขับรถชน	1	1.5
ตกบันได	1	1.5
ตกจากที่สูง	1	1.5
รวม	66	100

ข้อ 4.19 ทำอย่างไรเมื่อเกิดอุบัติเหตุ

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่ได้บอกนายจ้าง/ดูแลกันเอง	27	39.7
ขอยาจากนายจ้าง	26	38.2
ขอลาหยุดจนกว่าจะหาย	3	4.4
นายจ้างพาไปคลินิก / โรงพยาบาล	9	13.2
นายจ้างจ่ายเงินให้	1	1.5
ปล่อยให้หายเอง	1	1.5
บอกนายจ้างแต่นายจ้างไม่ให้หยุด	1	1.5
รวม	68	100

ข้อ 4.20 เมื่อเกิดเจ็บป่วย ทำงานไม่ได้ นายจ้างอนุญาตให้ลาป่วยโดยวิธี

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ลาโดยได้รับจ้างเต็ม	101	29.9
ลาโดยได้รับค่าจ้างเพียงบางส่วน	7	2.1
ลางานโดยไม่ได้ค่าแรง	85	25.1
นายจ้างไม่อนุญาตให้ลาป่วย	6	1.8
ไม่ทราบ	7	2.1
ยังไม่เคยเจ็บป่วยจนทำงานไม่ได้เลย	132	39.1
รวม	338	100

ข้อ 4.21 เวลาเจ็บป่วย ใครเป็นคนรักษาพยาบาล

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
นายจ้างจ่ายให้ทั้งหมด	104	48.6
นายจ้างจ่ายให้เพียงบางส่วน	21	9.8
นายจ้างไม่จ่ายให้	61	28.5
ประกันสังคม	1	0.5
ไม่ทราบ	3	1.4
ผู้ปกครอง / ญาติ จ่ายให้	7	3.3
จ่ายเอง	17	7.9
รวม	214	100

ข้อ 4.22 ในโรงงาน/กิจการที่ทำงานอยู่ในปัจจุบันมีสวัสดิการอะไรบ้าง

สวัสดิการ	มี	ไม่มี	รวม
ที่พัก	232	110	342
ร้อยละ	67.84	32.16	100.00
อาหาร	253	90	343
ร้อยละ	73.76	26.24	100.00
น้ำสะอาดสำหรับดื่ม	322	20	342
ร้อยละ	94.15	5.85	100.00
ห้องน้ำ/ห้องส้วม	326	17	343
ร้อยละ	95.04	4.96	100.00
แพทย์/พยาบาล/ห้องพยาบาล/ตู้ยา	237	104	341
ร้อยละ	69.50	30.50	100.00
การตรวจสุขภาพประจำปี	20	323	343
ร้อยละ	5.83	94.17	100.00
รถรับ-ส่งเมื่อเจ็บป่วย	141	202	343
ร้อยละ	41.11	58.89	100.00
อุปกรณ์นันทนาการ เช่น วิทยุ โทรทัศน์	255	88	343
ร้อยละ	74.34	25.66	100.00
อื่นๆ (พาไปเที่ยว กินข้าวนอกบ้าน ฯลฯ)	22	282	304
ร้อยละ	7.24	92.76	100.00

ข้อ 4.23 มีปัญหาเกี่ยวกับการทำงาน

ปัญหา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
งานเร่งรัดทำให้เสร็จไม่ทัน	2	5.6
ทำงานที่ได้รับมอบหมายไม่ได้	5	13.9
งานหนัก	8	22.2
ไม่เข้าใจงาน	9	25
ไม่มีความปลอดภัยในการทำงาน	1	2.8
ไม่ชอบงานที่ทำ	1	2.8
ขาดความรับผิดชอบในงาน	3	8.3
งานไม่ค่อยดี	2	5.6
ไม่ชำนาญ	3	8.3
งานน้อยไป	1	2.8
อุปกรณ์เสียซ่อมไม่ได้	1	2.8
รวม	36	100

ข้อ 4.24 มีปัญหากับนายจ้าง

ปัญหา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เรื่องค่าจ้าง	2	10
นายจ้างบ่น	16	80
ลูกนายจ้างกดขี่ข่มเหง	1	5
วันหยุดไม่ให้ไปไหน	1	5
รวม	20	100

ข้อ 4.25 ปัญหาอื่นๆที่มี คือ

ปัญหา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ที่ทำงานคับแคบไม่สะดวก	2	11.1
ตัวเด็กไม่ตรงต่อเวลาเอง	16	88.9
รวม	18	100

ข้อ 4.26 เคยมีปัญหาก็แก้ไขไม่ได้/ไม่สบายใจหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
มี	95	28.2
ไม่มี	242	71.8
รวม	337	100

ข้อ 4.27 ถ้ามี ปัญหาที่แก้ไขไม่ได้คือ

ปัญหา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ปัญหาครอบครัว	25	26.3
เหนื่อย	4	4.2
ทะเลาะกับเพื่อน	10	10.5
อยากเรียนหนังสือ	7	7.4
ลูกค้าพูดจาหลวม	1	1.1
สภาพแวดล้อมในการทำงาน / เนื้องาน	10	10.5
ปัญหาส่วนตัว	12	12.6
เงินเดือนไม่พอ	7	7.4
มีปัญหากับนายจ้าง	8	8.4
อยากกลับบ้าน	5	5.3
มีแต่จำปัญหาไม่ได้	3	3.2
วันหยุดไม่ตรงกับวันปิดร้าน	1	1.1
ไม่มีงานให้ทำ	1	1.1
ปัญหาความรัก	1	1.1
รวม	95	100

ข้อ 4.28 เวลาที่มีปัญหาที่แก้ไขด้วยตัวเองไม่ได้ จะขอความช่วยเหลือจากใคร

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
จะเก็บไว้คนเดียว	49	36.6
จะปรึกษาเพื่อน	36	26.9
จะเขียน จ.ม. ถึงบ้าน	2	1.5
จะติดต่อกับญาติ	18	13.4
จะบอกนายจ้าง	22	16.4
ไม่มีปัญหา	7	5.2
รวม	134	100

ข้อ 4.29 เวลาที่มีปัญหากับเพื่อนที่ทำงาน แก้ไขโดย

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่เคยมีปัญหากับใคร	256	75.5
บอกนายจ้าง	20	5.9
ลาออกจากงาน	3	0.9
เฉยๆ	41	12.1
คิดเอง	2	0.6
ปรึกษาพ่อแม่/พี่	4	1.2
ชกก่อน แล้วค่อยคืนดี	3	0.9
ปรึกษาเพื่อน	4	1.2
เปิดอกคุยกัน / ปรับความเข้าใจ / ขอโทษเพื่อน	4	1.2
ลาหยุดงาน	2	0.6
รวม	339	100

ข้อ 4.30 ต้องการที่จะเปลี่ยนงานใหม่หรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ต้องการ	87	25.6
ต้องการเปลี่ยนงานใหม่แต่เปลี่ยนไม่ได้	18	5.3
ไม่ต้องการ	225	66.2
อยากเรียนต่อ	4	1.2
อยากทำงานแต่นายจ้างไม่ค่อยดีต้องดูต่อไป	3	0.9
ยังไม่คิด	3	0.9
รวม	340	100

ข้อ 4.31 ต้องการเปลี่ยนงานใหม่ เพราะ

เหตุผล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
อยากหาประสบการณ์ใหม่ ๆ	16	18.2
เหนื่อย / เบื่อ	23	26.1
มีงานให้ทำน้อย	4	4.5
อยากได้ค่าแรงเพิ่ม	11	12.5
ไม่อยากเป็นลูกจ้าง	6	6.8
ไม่อยากเสียสุขภาพจิต / เข้ากับเพื่อนไม่ได้	3	3.4
อยากได้งานที่ดีกว่า	10	11.4
งานเสี่ยงมาก / หนัก	5	5.7
รายได้ไม่แน่นอน	1	1.1
อยากทำกับเพื่อน	2	2.3
อยากมีเงินเรียนต่อ	1	1.1
มีปัญหาเกี่ยวกับนายจ้าง	3	3.4
แม่ให้ออก	2	2.3
ไม่บอกเหตุผล	1	1.1
รวม	88	100

ข้อ 4.32 ต้องการเปลี่ยนงานใหม่ แต่เปลี่ยนไม่ได้เพราะ

เหตุผล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
มีงานให้ทำน้อย	1	5.6
อยากได้งานที่ดีกว่า	1	5.6
ความรู้น้อย	1	5.6
ไม่มีเส้นทาง	8	44.4
นายจ้างไม่ให้ไป	3	16.7
อยู่กับครอบครัวไม่ออกไปทำงานไกล	1	5.6
กลัวเข้ากับที่ใหม่ไม่ได้	2	11.1
ที่บ้านไม่ให้ออก	1	5.6
รวม	18	100

ข้อ 4.33 ไม่ต้องการเปลี่ยนงานใหม่ เพราะ

เหตุผล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
กลัวรายได้ไม่แน่นอน	1	0.4
นายจ้างไม่ให้ไป	1	0.4
อยู่กับครอบครัวไม่อยากไปทำงานไกล	2	0.9
งานที่ทำปัจจุบันดีอยู่แล้ว	96	42.5
อยากทำให้ชำนาญก่อน / เพิ่งเริ่มงาน	12	5.3
ไม่รู้จะไปทำงานอะไร	16	7.1
นายจ้างดี	21	9.3
ชอบงานที่ทำอยู่ / ผูกพันกับงาน	31	13.7
งานหายาก	13	5.7
ที่ทำงานปัจจุบันอยู่ใกล้บ้าน	5	2.2
เรียนทางนี้โดยตรง	1	0.4
ไม่อยากเปลี่ยนงานบ่อย	5	2.2
รายได้ดี	12	5.3
เป็นกิจการของครอบครัว	3	1.3
รอเอาไว้เปิดกิจการเอง	2	0.9
มีเพื่อน	1	0.4
งานที่ทำปัจจุบันนี้ได้ความรู้ด้วย	2	0.9
ไม่ระบุเหตุผล	2	0.9
รวม	226	100

ข้อ 4.34 ในกรณีที่ต้องการเปลี่ยนงานใหม่ จะไปทำงานอะไร

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ยังคิดไม่ออก	33	30.3
ทำงานโรงงาน	12	11
ค้าขาย แต่ยังไม่รู้รู้ทาง	5	4.6
อยากลงทุนทำกิจการเอง	6	5.5
พนักงานขายในร้าน / ห้าง	12	11.0
ทำส่งออก แต่ต้องเรียนต่อก่อน	1	0.9
พนักงานเสิร์ฟ	5	4.6
เย็บผ้า แต่ยังไม่รู้รู้ทาง	5	4.6
ช่างซ่อม ตามอู่	7	6.4
ทำไร่เป็นของตัวเอง	2	1.8
งานโรงกลึงเพราะมีคนรู้จักในโรงงาน	2	1.8
งานอะไรก็ได้ ที่มั่นคง	3	2.8
ซบเครื่องเงิน เพราะมีญาติทำที่นครปฐม	1	0.9
ไปช่วยพี่สาวเลี้ยงลูก	1	0.9
กลับไปเรียน ปวส. ที่บ้าน	1	0.9
ส่งเอกสาร พี่สาวฝากให้ / แจกใบปลิว	2	1.8
อยากเรียนต่อ	3	2.7
ทำเกี่ยวกับหนังสือ / เขียนนิยาย	1	0.9
งานเหมือนเดิมแต่เปลี่ยนที่อยู่	1	0.9
งานฝีมือ (วาดรูป)	1	0.9
รวม	109	100

ส่วนที่ 5 กิจกรรมเวลาว่าง/วันหยุด

ข้อ 5.1 เมื่อมีเวลาว่างจากงาน ชอบทำอะไร

กิจกรรม	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ดูทีวี/ฟังเพลง	118	34.6
อ่านหนังสือ	30	8.8
คุยกัน/พักผ่อนหน้าโรงงาน	12	3.5
เล่นกีฬา	19	5.6
ไปสวนสาธารณะ	6	1.8
ไปตุน้ำ	12	3.5
เที่ยวห้างสรรพสินค้า	20	5.9
เล่น vdo.game / com.	3	0.9
เรียนหนังสือ	2	0.6
กลับบ้าน / เยี่ยมญาติ	6	1.8
ทำงานบ้าน	17	5.0
นอน / พักผ่อนอยู่บ้าน	35	10.3
เล่นตามร้านแถวบ้าน	1	0.3
ชนไก่	2	0.6
ไปเที่ยวกับเพื่อน ๆ	11	3.2
วาดรูป	1	0.3
ตกปลา	3	0.9
ทำกับข้าว / กินขนม	2	0.6
เล่นดนตรี / อ่านหนังสือเพลง	1	0.3
เขียนบันทึก	3	0.9
ทำนา	1	0.3
ไปหาเพื่อน	2	0.6
ละหมาด / พิธีกรรมทางศาสนา	1	0.3
ขายของ	2	0.6
คุยกับลูกค้า	1	0.3
เอางานมาทำในวันหยุด	1	0.3
รับจ้าง	1	0.3
ไม่รู้จะทำอะไร	19	5.6
ไม่ทำอะไร	2	0.6
ไม่เคยมีเวลาว่าง	7	2.1
รวม	341	100

ข้อ 5.2 ประเภทหนังสือที่อ่าน

ประเภท	จำนวน (คน)	ร้อยละ
หนังสือเรียน	9	14.1
หนังสือเพลง	1	1.6
หนังสือพวกเกร็ดความรู้/ประวัติศาสตร์	5	7.9
หนังสือการ์ตูน	33	51.6
นิยาย	11	17.2
นิตยสาร	3	4.7
หนังสือกีฬา	2	3.1
รวม	64	100

ข้อ 5.3 กีฬาที่เล่นเป็นประเภท

กีฬา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ขี่จักรยาน	3	4.2
ฟุตบอล	43	60.6
ป้องกัน	1	1.4
ตะกร้อ	7	9.9
ไอซ์สเก็ต	1	1.4
แบดมินตัน	3	4.2
เทนนิส	2	2.8
วอลเลย์บอล	4	5.6
สโนว์บอร์ด	1	1.4
บาสเกตบอล	3	4.2
วิ่ง	1	1.4
รวม	71	100

ข้อ 5.4 เคยเล่นการพนันหรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคยแต่ไม่ติด	76	22.2
เล่นบ่อย	7	2
ไม่เคย	260	75.8
รวม	343	100

ข้อ 5.5 เคยสูบบุหรี่หรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคย	71	20.7
สูบประจำ	14	4.1
ไม่เคย	258	75.2
รวม	343	100

ข้อ 5.6 เคยดื่มเหล้า/เบียร์หรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคย	100	29.2
ดื่มประจำ	7	2
ไม่เคย	236	68.8
รวม	343	100

ข้อ 5.7 เคยดื่มกินเนอร์/กาวหรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคย	4	1.2
ไม่เคย	337	98.8
รวม	341	100

ข้อ 5.8 เคยลองยาบ้าหรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคย	10	2.9
ไม่เคย	333	97.1
รวม	343	100

ข้อ 5.9 เคยลองกัญชา/ผงขาว/เฮโรอีนหรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคย	4	1.2
ไม่เคย	339	98.8
รวม	343	100

ข้อ 5.10 หลังเลิกงานเคยไปเรียนหนังสือหรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคย	32	13.6
ไม่เคย	204	86.4
รวม	236	100

ข้อ 5.11 ถ้าเคยเรียน เรียนชั้นไหน

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เรียนชั้น ม.1	4	5.8
เรียนภาษาอังกฤษเพิ่ม	40	58
เรียนชั้น ม.ปลาย / กศน.	17	24.6
เรียน ปวส.1	2	2.9
เรียนชั้น ป.6	4	5.8
เรียนทำงานศิลปะ	1	1.4
เรียนเสริมสวย	1	1.4
รวม	69	100

ข้อ 5.12 คิดจะไปเรียนหนังสือตอนเลิกงานหรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
คิดโดยจะไปเรียน กศน./ภาคค่ำ	164	50.9
คิดอยากเรียนต่อแต่ไม่รู้จะเรียนได้อย่างไร	58	18
กำลังเรียนอยู่	22	6.8
ไม่คิด	78	24.2
รวม	322	100

ข้อ 5.13 ถ้าไม่เคยคิดไปเรียน เพราะอะไร

เหตุผล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
งานเลิกดี / ไม่มีเวลา / เหนื่อย	7	9.9
ไม่ชอบเรียน	26	36.6
เรียนไม่เก่ง	6	8.5
คิดจะไปทำงานต่างประเทศ	5	7
อยากทำงานอีกสักพัก	1	1.4
ต้องช่วยครอบครัว / ไม่มีเงินส่งทางบ้าน	9	12.6
อยากมีเงินเก็บมาก ๆ	3	4.2
อยากพักผ่อน	2	2.8
นายจ้างสอนให้	2	2.8
อยากเรียนวิชาชีพ แต่ยังไม่คิด	2	2.8
ทำงานไป เรียนไปด้วย	2	2.8
ไม่มีเหตุผล / ไม่ทราบ	4	5.6
รวม	71	100

ข้อ 5.14 ถ้าทางราชการจัดฝึกอบรมอาชีพ จะเข้าอบรมหรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ต้องการ	207	61.2
ไม่ต้องการ	131	38.8
รวม	338	100

ข้อ 5.15 ถ้าทางราชการจัดฝึกอบรม อยากอบรมเกี่ยวกับอะไร

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
งานซ่อมรถ / พกงานช่าง	59	28.4
งานฟุตบอลและกีฬาอื่น ๆ	2	1
งานทำอาหาร	18	8.7
งานงานฝีมือรวมงานประดิษฐ์	4	1.9
งานศิลปะ / งานpaint / screen ฯลฯ	4	1.9
งานไฟฟ้า / electronic	12	5.8
งานด้านพยาบาล / ยาสมุนไพร	7	3.4
หัวใจของงานบริการ	2	1
ส่งออก / การขาย	8	3.8
ด้านวิชาการ	8	3.8
เสริมสวย	17	8.2
ทำเครื่องประดับ	1	0.5
ทหาร	1	0.5
ดนตรี / นาฏศิลป์	3	1.4
การเกษตร	5	2.4
งานด้านตัดเย็บเสื้อผ้า / หมวก	30	14.4
วิชาชีพต่างๆ อะไรก็ได้	27	13.0
รวม	208	100

ข้อ 5.16 การฝึกอบรม ควรจัดช่วงเวลาไหน

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เช้า	47	22.8
สาย	11	5.3
กลางวัน / เย็น	6	2.9
บ่าย	51	24.8
เย็น	49	23.8
ค่ำ	4	1.9
ทั้งวัน	11	5.3
เช้า - เย็น	8	3.9
สาย - บ่าย	17	8.3
หลัง 2 ทุ่ม	2	1
รวม	206	100

ข้อ 5.17 การฝึกอบรม ควรจัดวันไหน

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
จันทร์	7	3.4
อังคาร	4	2
พุธ	1	0.5
เสาร์	11	5.4
อาทิตย์	82	40
จันทร์ - ศุกร์	6	2.9
เสาร์ - อาทิตย์	38	18.5
อาทิตย์ - จันทร์	3	1.5
ต้นเดือน	1	0.5
ทุกวัน	8	3.9
วันไหนก็ได้	44	21.5
รวม	205	100

ข้อ 5.18 การฝึกอบรม ควรจัดสถานที่ไหน

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ใกล้ที่พัก	59	29.2
ใกล้ที่ทำงาน	21	10.4
ศาลากลางจังหวัด	20	9.9
โรงเรียน / สถานศึกษาอื่นๆ	19	9.4
สวนสาธารณะ	5	2.5
ห้างสรรพสินค้า	3	1.5
วัด	1	0.5
โรงแรม	1	0.5
ศูนย์ฝึกวิชาชีพทางราชการ	7	3.5
อบต. / อำเภอ	3	1.5
ใจกลางชุมชน	4	2
ที่ไหนก็ได้	57	28.2
รวม	202	100

ส่วนที่ 6 ความรู้เกี่ยวกับสิทธิประโยชน์และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ข้อ 6.1 รู้เรื่องกฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กหรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
รู้	134	39.2
ไม่รู้	208	60.8
รวม	342	100

ข้อ 6.2 รู้หรือไม่ว่าเด็กอายุ 15-17 ปี ถ้าจะทำงานบางประเภทต้องขออนุญาตจากกระทรวงแรงงาน

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
รู้	129	37.8
ไม่รู้	212	62.2
รวม	341	100

ข้อ 6.3 รู้จักประกันสังคมหรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
รู้	143	41.8
ไม่รู้	199	58.2
รวม	342	100

ข้อ 6.4 ทำประกันสังคมหรือไม่

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ทำ	32	9.4
ไม่ได้ทำ	309	90.6
รวม	341	100

ข้อ 6.5 ถ้าทำประกันสังคมแล้วจะได้ประโยชน์คือ

คำตอบ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เจ็บป่วยจะได้มีค่ารักษา / ช่วยค่ารักษา	49	14.7
คุ้มครองความปลอดภัย	3	0.9
เป็นสวัสดิการอย่างหนึ่ง	10	3
ค่ารักษาพยาบาลฟรี	26	7.8
ได้ค่ารักษาพยาบาล เวลาเกิดอุบัติเหตุ	12	3.6
ประหยัดค่าใช้จ่าย	4	1.2
คุ้มครองสิทธิแรงงาน / รักษาสวัสดิภาพของตัวเราเอง	3	0.9
ไม่ค่อยเข้าใจ	3	0.9
ไม่ทราบ	223	67
รวม	333	100

ภาคผนวกที่ 4

สรุปผลแบบสอบถามสำหรับนายจ้าง

ส่วนที่ 1 รายละเอียดเกี่ยวกับโรงงาน/กิจการ

ประเภทกิจการที่จ้างแรงงานเด็ก

ประเภทกิจการ	จำนวน	ร้อยละ
ร้านขายอาหาร	9	24.32
อู่ซ่อมรถยนต์/มอเตอร์ไซด์	6	16.22
โรงงานน้ำดื่ม	1	2.70
โรงงานเย็บผ้า	2	5.41
ร้านถ่ายรูป	1	2.70
ร้านให้เช่าวิดีโอ	2	5.41
ร้านขายอุปกรณ์ก่อสร้าง	1	2.70
ร้านขายอะไหล่เครื่องเสียง	1	2.70
โรงพิมพ์	1	2.70
ร้านขายเสื้อผ้า	3	8.11
ร้านขายอุปกรณ์การเกษตร	1	2.70
งานด้านการเกษตร	1	2.70
โรงกลึง	1	2.70
ร้านขายยา	1	2.70
รับเหมาก่อสร้าง	2	5.41
ทำเกี่ยวกับรองเท้า	1	2.70
ทำเครื่องประดับ	3	8.11
รวมทั้งหมด	37	100.00

ลักษณะของกิจการ

ลักษณะของกิจการ	จำนวน	ร้อยละ
ร้านค้า	22	59.46
โรงงาน	8	21.62
สถานบริการ	2	5.41
งานก่อสร้าง	2	5.41
สถานีวิจัยเมล็ดพันธุ์	1	2.70
กิจกรรมขนาดย่อม	2	5.41
รวมทั้งหมด	37	100.00

ระยะเวลาเปิดดำเนินการของกิจการ (ปี)

ระยะเวลา (ปี)	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า 1 ปี	3	8.11
1 - 5 ปี	6	16.22
6 - 10 ปี	16	43.24
11 - 15 ปี	4	10.81
16 - 20 ปี	5	13.51
มากกว่า 20 ปี	3	8.11
รวมทั้งหมด	37	100.00

จำนวนคนงานจำแนกตามอายุของคนงานในกิจการ

ช่วงอายุ จำนวนคนงาน	ต่ำกว่า 15 ปี		15 - 17 ปี		มากกว่า 18 ปี			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	รวมทั้งหมด	ร้อยละ
1	5	83.33	21	63.64	5	16.67	31	44.93
2	1	16.67	6	18.18	6	20.00	13	18.84
3			2	6.06	4	13.33	6	8.70
4			2	6.06	2	6.67	4	5.80
5			1	3.03	3	10.00	4	5.80
8					1	3.33	1	1.45
10					1	3.33	1	1.45
13					2	6.67	2	2.90
24			1	3.03		0.00	1	1.45
38					1	3.33	1	1.45
62					1	3.33	1	1.45
77					2	6.67	2	2.90
80					1	3.33	1	1.45
127					1	3.33	1	1.45
รวมทั้งหมด	6	100.00	33	100.00	30	100.00	69	100.00

ลักษณะงานจำแนกตามอายุคนงาน

ช่วงอายุ	ต่ำกว่า 15 ปี		15-17 ปี		มากกว่า 18 ปี		รวมทั้งหมด	
ลักษณะงาน	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ร้านอาหาร	1	16.67	8	24.24	6	20.00	15	21.74
ซ่อมรถยนต์/อู่รถ	2	33.33	1	3.03	2	6.67	5	7.25
อู่ซ่อมรถมอเตอร์ไซด์	1	16.67	1	3.03	1	3.33	3	4.35
โรงงานผลิตน้ำดื่ม			1	3.03	1	3.33	2	2.90
โรงงานเย็บผ้า			1	3.03	3	10.00	4	5.80
ร้านถ่ายรูป			1	3.03	1	3.33	2	2.90
ร้านเช่าวิดีโอ			1	3.03	1	3.33	2	2.90
ร้านขายวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง			1	3.03	1	3.33	2	2.90
ร้านขาย ซ่อม เครื่องเสียง			1	3.03	1	3.33	2	2.90
โรงพิมพ์			1	3.03	1	3.33	2	2.90
ร้านขายเสื้อผ้า			3	9.09	2	6.67	5	7.25
ร้านขายอุปกรณ์การเกษตร			1	3.03	1	3.33	2	2.90
งานเกี่ยวกับการเกษตร			1	3.03	1	3.33	2	2.90
งานกลึงโลหะ				0.00	1	3.33	1	1.45
งานขายอุปกรณ์รถยนต์			1	3.03	1	3.33	2	2.90
ลูกมือ/เก็บกวาดที่ทำงาน			1	3.03	1	3.33	2	2.90
งานรับเหมาก่อสร้าง	1	16.67	3	9.09	2	6.67	6	8.70
ทำเครื่องประดับ			3	9.09	3	10.00	6	8.70
งานเกี่ยวกับรองเท้า	1	16.67	1	3.03			2	2.90
งานส่งสินค้าทุกชนิด			1	3.03			1	1.45
เลี้ยงเด็ก			1	3.03			1	1.45
รวม	6	100.00	33	100.00	30	100.00	69	100.00

ส่วนที่ 2 การจ้างแรงงานเด็ก

สาเหตุที่จ้างแรงงานเด็ก

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
ค่าจ้างถูก	1	2.78
เรียนรู้งานเร็ว	8	22.22
ไม่ผิดกฎหมายการจ้างงาน	3	8.33
ช่วยเหลือเด็กให้มีรายได้	12	33.33
ขาดแคลนแรงงาน/หาคนมาช่วย	3	8.33
เด็กมาทำแทนพี่	1	2.78
ขยัน/อดทน	2	5.56
เด็กมาฝึกงาน	2	5.56
ผู้ใหญ่พามาฝาก	2	5.56
เด็กจบ ป. 6 แล้ว	1	2.78
งานที่ให้ทำไม่หนัก	1	2.78
รวมทั้งหมด	36	100.00

ความจำเป็นของกิจการในการจ้างแรงงานเด็ก

ความจำเป็นในการจ้างแรงงานเด็ก	จำนวนความถี่ที่ตอบ (คน)	ร้อยละ
“จำเป็น” ต้องจ้างแรงงานเด็ก เพราะ	14	100.0
งานในร้านเป็นงานเล็ก ไม่หนัก	3	21.4
ใช้ง่าย เรียนรู้เร็ว	7	50.0
แบ่งเบาภาระในการทำงาน	3	21.4
เป็นญาติกันไว้ใจได้	1	7.1
“ไม่จำเป็น” แต่ที่ต้องจ้างแรงงานเด็ก เพราะ	19	100.0
งานในร้านเป็นงานเล็ก ไม่หนัก	2	10.5
ช่วยเหลือคนรู้จัก ช่วยเหลือเด็ก มีคนมาฝาก	12	63.2
ใช้ง่าย เรียนรู้เร็ว	1	5.3
เด็กมาสมัครงานเอง	3	15.8
ยังโสด ไม่มีภาระครอบครัว	1	5.3

วิธีการรับเด็กเข้าทำงาน

วิธีการ	จำนวน	ร้อยละ
เด็กมาสมัครงานด้วยตนเอง/ติดประกาศ	15	40.54
ลูกจ้างในกิจการ/คนรู้จัก พามาสมัคร	4	10.81
พ่อ แม่ ญาติ พามาสมัคร	17	45.95
นายจ้างไปรับเด็กถึงหมู่บ้าน	1	2.70
รวมทั้งหมด	37	100.00

ความรู้เรื่องกฎหมายแรงงานของนายจ้างในการจ้างแรงงานเด็ก

ทราบ/ไม่ทราบ	จำนวน	ร้อยละ
ทราบ	23	62.16
ไม่ทราบ	14	37.84
รวมทั้งหมด	37	100.00

การแจ้งเจ้าหน้าที่เมื่อเด็กเริ่มเข้าทำงาน

เคย/ไม่เคย	จำนวน	ร้อยละ
เคยแจ้ง เพราะ	3	8.33
มีใบอนุญาต	1	33.33
กฎหมายกำหนดว่าต้องแจ้ง	2	66.67
ไม่เคยแจ้ง เพราะ	33	91.67
คิดจะให้ทำช่วงสั้น ๆ	3	9.68
เป็นญาติ พี่น้องกับนายจ้าง	4	12.90
เพิ่งจ้างเป็นครั้งแรก	1	3.23
ไม่เคยมีปัญหา	7	22.58
ไม่ทราบว่าเด็กจะทำนานแค่ไหน	7	22.58
ผู้ใหญ่พามาฝาก	2	6.45
มีบัตรประชาชนแล้วไม่ต้องแจ้ง	1	3.23
ไม่ทราบว่าต้องแจ้ง	6	19.35
รวมทั้งหมด	36	100.00

การทำสัญญาจ้างเป็นลายลักษณ์อักษร

ทำ/ไม่ทำสัญญา	จำนวน	ร้อยละ
มีการทำสัญญา	8	22.22
ไม่มีการทำสัญญา	28	77.78
รวมทั้งหมด	36	100.00

อัตราค่าจ้างที่เด็กได้รับ

ประเภท	จำนวน	ร้อยละ
ได้รับเป็นรายวัน	14	42.42
ได้รับราย 15 วัน	1	3.03
ได้รับเป็นรายเดือน	18	54.55
รวมทั้งหมด	33	100.00

การรับเงินค่าจ้างของเด็ก

การรับเงิน	จำนวน	ร้อยละ
เด็กรับด้วยตนเอง	31	86.11
มีคนมารับแทน (รวม) ได้แก่	5	13.89
หัวหน้าคนงาน	3	
พ่อ - แม่	2	
รวมทั้งหมด	36	100.00

การขึ้นเงินค่าจ้างให้เด็ก

รูปแบบการขึ้นค่าจ้าง	จำนวน	ร้อยละ	กรณีการขึ้นค่าจ้างทุกสิ้นปี	จำนวน	ร้อยละ
ขึ้นทุกสิ้นปี	3	9.09	จำนวนเงินที่ขึ้น (บาท)		
ขึ้นตามผลงาน	20	60.61	200	1	33.33
ให้เป็นเงินค่าขนม	2	6.06	300	1	33.33
เด็กเพิ่งเริ่มทำงาน/ยังไม่ได้ขึ้น	5	15.15	400	1	33.33
ดูจากอัตราการจ้างทั่วไป	1	3.03			
ขึ้นทุก 2 เดือน	2	6.06			
รวมทั้งหมด	33	100.00	รวมทั้งหมด	3	100.00

จำนวนชั่วโมงการทำงานของแรงงานเด็ก

จำนวนชั่วโมงการทำงานต่อวัน	จำนวน	ร้อยละ
1 - 4 ชั่วโมง	1	2.78
5 - 8 ชั่วโมง	14	38.89
9 - 12 ชั่วโมง	16	44.44
13 - 14 ชั่วโมง	5	13.89
รวมทั้งหมด	36	100.00

การทำงานในวันหยุด

ทำงาน/ไม่ทำงาน	จำนวน	ร้อยละ
ทำงาน	12	37.50
ไม่ทำงาน	20	62.50
รวมทั้งหมด	32	100.00

เวลาพักของแรงงานเด็กต่อวัน

ชั่วโมงการพัก	จำนวน	ร้อยละ
ครึ่งชั่วโมง	8	21.62
หนึ่งชั่วโมง	14	37.84
หนึ่งชั่วโมงครึ่ง	1	2.70
เวลาพักไม่แน่นอน	14	37.84
รวมทั้งหมด	37	100.00

การประสบอุบัติเหตุในการทำงานของแรงงานเด็ก

เคย/ไม่เคย	จำนวน	ร้อยละ	ลักษณะของอุบัติเหตุที่ประสบ
เคย	5	13.51	ถูกของมีคม ถูกของมีคมและสูญเสียอวัยวะ ถูกของแหลมทิ่ม ถูกฆ้อนทับ
ไม่เคย	32	86.49	
รวมทั้งหมด	37	100.00	

จำนวนวันหยุดของแรงงานเด็กต่อเดือน

จำนวนวันหยุด	จำนวน	ร้อยละ
1 วัน	3	8.11
2 วัน	5	13.51
4 วัน	20	54.05
8 วัน	2	5.41
ไม่มีวันหยุด/ขึ้นกับการลา	7	18.92
รวมทั้งหมด	37	100.00

การทำงานล่วงเวลา

มี/ไม่มี	จำนวน	ร้อยละ
มีงานล่วงเวลาทุกวัน	1	2.70
มีงานล่วงเวลาบางวัน	11	29.73
ไม่มีงานล่วงเวลา	25	67.57
รวมทั้งหมด	37	100.00

การได้ค่าแรงล่วงเวลา

ได้/ไม่ได้	จำนวน	ร้อยละ
ได้ค่าล่วงเวลา	9	81.82
ไม่ได้ค่าล่วงเวลา	1	9.09
ได้เป็นอาหารแทน	1	9.09
รวมทั้งหมด	11	100.00

ประเภทสวัสดิการที่มี

ประเภท	จำนวน	ร้อยละ
ที่พัก	2	5.41
ที่พัก อาหาร น้ำ ห้องน้ำ พยาบาล ตูยา รถรับส่ง	1	2.70
ที่พัก อาหาร น้ำ ห้องน้ำ พยาบาล ตูยา อุปกรณ์นันทนาการ	5	13.51
ที่พัก อาหาร น้ำ ห้องน้ำ พยาบาล รถรับส่ง อุปกรณ์นันทนาการ	11	29.73
ที่พัก อาหาร น้ำ ห้องน้ำ พยาบาล ตรวจสอบสุขภาพ อุปกรณ์นันทนาการ	1	2.70
ที่พัก อาหาร น้ำ ห้องน้ำ พยาบาล อุปกรณ์นันทนาการ	1	2.70
น้ำ ห้องน้ำ พยาบาล รถรับส่ง	1	2.70
ที่พัก น้ำ ห้องน้ำ ตูยา รถรับส่ง อุปกรณ์นันทนาการ	1	2.70
อาหาร น้ำ ห้องน้ำ รถรับส่ง อุปกรณ์นันทนาการ ตูยา	2	5.41
น้ำ ห้องน้ำ ตูยา รถรับส่ง อุปกรณ์นันทนาการ	2	5.41
ที่พัก อาหาร น้ำ ห้องน้ำ รถรับส่ง	1	2.70
ที่พัก อาหาร น้ำ ห้องน้ำ พยาบาล ตรวจสอบสุขภาพ อุปกรณ์นันทนาการ	3	8.11
น้ำ ห้องน้ำ อุปกรณ์นันทนาการ	1	2.70
ที่พัก อาหาร น้ำ ห้องน้ำ อุปกรณ์นันทนาการ	3	8.11
ที่พัก อาหาร น้ำ และห้องน้ำ	1	2.70
ที่พัก อาหาร น้ำ ห้องน้ำ พยาบาล ตรวจสอบสุขภาพ รถรับส่ง	1	2.70
รวม	37	100.00

เมื่อเด็กป่วยทำงานไม่ได้ ท่านให้เด็กลาป่วยหรือไม่

ลักษณะการให้ลา	จำนวน	ร้อยละ
ลาโดยรับค่าจ้างเต็ม	25	67.57
ถ้าหยุดงานก็ไม่ได้ค่าแรง	4	10.81
ยังไม่เคยมีเด็กป่วยจนทำงานไม่ได้	8	21.62
รวม	37	100.00

ผู้จ่ายค่ารักษาพยาบาล กรณีที่มีแรงงานเด็กป่วย

ลักษณะการจ่าย	จำนวน	ร้อยละ
นายจ้างให้ทั้งหมด	19	63.33
นายจ้างให้เพียงบางส่วน	2	6.67
คนงานเป็นผู้จ่ายเอง	1	3.33
ทำประกันสังคม	6	20.00
นายจ้างพยายามให้รับประทาน	2	6.67
รวมทั้งหมด	30	100.00

ส่วนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการติดต่อครอบครัวของเด็ก

เด็กมีการติดต่อกับครอบครัวหรือไม่

คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
ติดต่อ	35	97.2
ไม่ติดต่อ	1	2.8
รวม	36	100

เด็กติดต่อบ้านบ่อยแค่ไหน

ระยะเวลา	จำนวน	ร้อยละ
ทุกเดือน	13	36.11
ปีละครั้ง	4	11.11
ปีละ2-3 ครั้ง	4	11.11
สัปดาห์ละ 2 ครั้ง	3	8.33
สัปดาห์ละ 1 ครั้ง	6	16.67
กลับบ้านทุกวัน	3	8.33
ไม่ทราบ	2	5.56
ไม่แน่นอน	1	2.78
รวม	36	100.00

เด็กติดต่อโดยวิธีการ

วิธีการ	จำนวน	ร้อยละ
ทางจดหมาย	3	8.6
พ่อแม่/ญาติมาเยี่ยม	6	17.1
กลับไปเยี่ยมบ้านเอง	19	54.3
โทรศัพท์	5	14.3
บ้านอยู่ใกล้ที่ทำงาน	1	2.9
พักกับญาติ	1	2.9
รวม	35	100

เด็กกลับไปเยี่ยมบ้านหรือไม่

คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
เคย	29	78.40
ไม่เคย	5	13.50
ไม่ทราบ	3	8.10
รวม	37	100.00

ความถี่ของการกลับไปเยี่ยมบ้าน

ระยะเวลา	จำนวน	ร้อยละ
กลับบ้านทุกวัน	1	2.70
สัปดาห์ละ 1 ครั้ง	5	13.51
สัปดาห์ละ 2 ครั้ง	1	2.70
ทุกเดือน	5	13.51
2-3 ครั้ง/เดือน	1	2.70
ปีละครั้ง	5	13.51
ปีละ2-3 ครั้ง	9	24.32
ช่วงปิดเทอม	1	2.70
ไม่ทราบ	9	24.32
รวม	37	100.00

ลักษณะการกลับไปเยี่ยมบ้านของเด็ก

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
ไปเยี่ยมบ้าน	20	68.97
เอาเงินไปให้ที่บ้าน	1	3.45
ช่วยงานที่บ้าน	1	3.45
กลับไปเที่ยว	1	3.45
เด็กพักอาศัยอยู่กับครอบครัว	1	3.45
ไม่ทราบ	5	17.24
รวมทั้งหมด	29	100.00

กรณีที่เด็กไม่กลับบ้านมีสาเหตุมาจาก

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ต้องการกลับ	2	40.00
เด็กเพิ่งมาอยู่	1	20.00
ที่บ้านมีปัญหา	1	20.00
ไม่ทราบ	1	20.00
รวมทั้งหมด	5	100.00

ส่วนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมเวลาว่าง/วันหยุดของเด็ก

กิจกรรมที่เด็กทำในวันหยุด

กิจกรรม	จำนวน	ร้อยละ
ดูโทรทัศน์ / ฟังเพลง	8	22.22
อ่านหนังสือ / เขียนจดหมาย	5	13.89
คุยกัน / พักผ่อน / อยู่บ้าน	4	11.11
เล่นกีฬา	5	13.89
ไปดูหนัง / เที่ยวกับเพื่อน	5	13.89
ไม่เคยว่าง	1	2.78
ไม่ทราบ/ไม่มีความคิดเห็น	8	22.22
รวมทั้งหมด	36	100.00

หากทางการให้การสนับสนุนเรื่องการฝึกอบรมท่านยินดีให้การสนับสนุนอย่างไร

คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
ให้การสนับสนุนเรื่องการเงิน	8	22.86
ให้การสนับสนุนเรื่องเวลาเรียน	17	48.57
ไม่สนับสนุน	6	17.14
ไม่ทราบ/ไม่มีความคิดเห็น	3	8.57
ไม่แน่ใจ	1	2.86
รวมทั้งหมด	35	100.00

หากไม่สนับสนุน สาเหตุเนื่องจาก

คำตอบ	จำนวน	ร้อยละ
นายจ้างสอนเองได้	1	16.67
ยังไม่พร้อม	2	33.33
ไม่คิดว่าราชการจะจัดได้	1	16.67
ไม่มีเวลา	2	33.33
รวมทั้งหมด	6	100.00

วิชาที่ทางราชการควรจัดอบรมคือ

คำตอบ	ความถี่	ร้อยละ
ซ่อมเครื่องยนต์	4	12.12
เย็บปักถักร้อย	2	6.06
ช่างเหล็ก	3	9.09
การตลาด	1	3.03
วิชาชีพตัดถกรรม	2	6.06
วิชาชีพการเกษตร	1	3.03
วิชาสุขอนามัย	1	3.03
วิชาคหกรรม	2	6.06
อะไรก็ได้	4	12.12
ไม่มีความคิดเห็น	13	39.39
รวมทั้งหมด	33	100.00

การฝึกอบรมควรจัดช่วงเวลาใด

คำตอบ	ความถี่	ร้อยละ
เช้า	3	9.38
เช้า-เที่ยง	6	18.75
กลางวัน	1	3.13
ช่วงบ่าย (13.00-16.00 น.)	2	6.25
เย็นหลัง 17.00 น.	5	15.63
ทั้งวัน	1	3.13
จัดเป็นสัปดาห์	1	3.13
ไม่ทราบ / ไม่มีความเห็น	13	40.63
รวมทั้งหมด	32	100.00

การฝึกอบรมควรจัดวันใด

คำตอบ	ความถี่	ร้อยละ
จันทร์-อังคาร	1	3.13
จันทร์-อาทิตย์	1	3.13
จันทร์-เสาร์	1	3.13
เสาร์-อาทิตย์	6	18.75
อาทิตย์	5	15.63
วันหยุด	4	12.50
วันไหนก็ได้	2	6.25
ไม่ทราบ / ไม่มีความเห็น	12	37.50
รวมทั้งหมด	32	100.00

การฝึกอบรมควรจัดสถานที่ใด

คำตอบ	ความถี่	ร้อยละ
สถานศึกษา	4	12.50
สถานที่ราชการ	8	25.00
สถานที่ใกล้บ้าน	1	3.13
ในสถานที่สามารถทำงานได้จริง	3	9.38
ที่ไหนก็ได้	3	9.38
ไม่ทราบ / ไม่มีความเห็น	13	40.63
รวมทั้งหมด	32	100.00

ส่วนที่ 5 ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจและแนวโน้มการจ้างแรงงานเด็กในอนาคต

ในช่วง 5 ปี กิจการของท่านมีการเปลี่ยนกระบวนการผลิตหรือไม่

คำตอบ	ความถี่	ร้อยละ
เปลี่ยนแปลง โดย	7	19.44
ใช้เครื่องจักรมากขึ้น	5	83.33
ผลิตสินค้าที่ต้องใช้แรงงานที่มีฝีมือ	1	16.67
ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง	29	80.56
รวมทั้งหมด	36	100.00

ช่วงวิกฤตเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อยอดขายหรือไม่

คำตอบ	ความถี่	ร้อยละ
ทำให้ยอดขายลดลง	25	69.44
ทำให้ยอดขายเพิ่มขึ้น	1	2.78
ไม่มีผลกระทบ	8	22.22
ทั้งลดและเพิ่ม	1	2.78
ไม่ทราบ/ไม่มีความคิดเห็น	1	2.78
รวมทั้งหมด	36	100.00

ผลกระทบจากวิกฤตส่งผลต่อการจ้างแรงงานอย่างไร

คำตอบ	ความถี่	ร้อยละ
ทำให้ต้องจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น	4	11.11
ทำให้ต้องจ้างแรงงานลดลง	16	44.44
ไม่มีผลกระทบ	16	44.44
รวมทั้งหมด	36	100.00

กรณีลดการจ้างแรงงาน ท่านตัดสินใจลดแรงงานประเภทใด

คำตอบ	ความถี่	ร้อยละ
ลดการจ้างงานผู้ใหญ่	3	18.75
ลดการจ้างงานเด็ก เพราะ	9	56.25
ทำงานหนักได้ไม่เท่าผู้ใหญ่	3	
เด็กขาดความรับผิดชอบ	3	
ไม่ยอมฝึก	1	
อยากให้เด็กไปเรียนต่อ	1	
เด็กสอนง่ายแต่มีปัญหาเรื่องขาดความรับผิดชอบ	1	
ลดการจ้างทั้งผู้ใหญ่และเด็กพอ ๆ กัน	3	18.75
ดูที่ความสามารถ ลดคนที่ทำงานได้น้อย	3	
ไม่จ้างเลย	1	6.25
รวมทั้งหมด	16	100.00

ในอนาคต ท่านมีแนวโน้มจ้างแรงงานเด็กอย่างไร

คำตอบ	ความถี่	ร้อยละ
จ้างแรงงานเด็กน้อยลง	16	50.00
ไม่คุ้มค่าจ้าง	2	
อยากได้ผู้ใหญ่มากกว่า	1	
อยากได้คนมีประสบการณ์	1	
เด็กขาดความรับผิดชอบ	3	
เด็กมีความรู้น้อย	1	
ต้องใช้เวลาฝึก	1	
มีปัญหาเยอะ	1	
กลัวผิดกฎหมาย	4	
ไม่มีงานที่ต้องจ้างต่อไปในอนาคต	1	
จ้างแรงงานเด็กเพิ่มขึ้น	9	28.13
เด็กขยัน ไม่เที่ยวเล่น	2	
งานเล็ก ๆ งานจุกจิกมีมากขึ้น	2	
ต้องการให้เด็กมีประสบการณ์	2	
อยากให้เด็กมีรายได้	1	
เอามาฝึกไว้เป็นกำลังรุ่นต่อไป	1	
ไม่ทราบ / ไม่แน่ใจ	7	21.88
รวมทั้งหมด	32	100.00

ภาคผนวกที่ 5

สรุปผลแบบสอบถามสำหรับครัวเรือน
ที่มีลูกอายุ 11-17 ปีทำงาน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

จังหวัดที่ทำการสำรวจ

จังหวัด	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
กรุงเทพฯ	42	17
กาญจนบุรี	71	28
ศรีสะเกษ	86	34
เชียงใหม่	38	15
สมุทรสาคร	18	7
รวม	255	100

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์กับเด็ก

ความสัมพันธ์	จำนวน (คน)	ร้อยละ
แม่	153	60
พ่อ	69	27
ยาย	11	4
ตา	4	2
ลุง	1	0
ป้า	2	1
น้า	2	1
พี่	5	2
อา	1	0
ย่า	2	1
พ่อเลี้ยง	1	0
ไม่ระบุ	4	2
รวม	255	100

ส่วนที่ 2 ข้อมูลของครอบครัว

ครอบครัวของท่านมีที่ดินทำกินหรือไม่

ข้อมูล	จำนวนความถี่ที่ตอบ	ร้อยละ
มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง	118	41.7
- น้อยกว่า 10 ไร่	74	62.7
- 10-20 ไร่	30	25.4
- 21-30 ไร่	10	8.5
- 31ไร่ขึ้นไป	4	3.4
เป็นที่เช่า	41	14.6
เป็นที่ดินของญาติ/คนอื่น	16	5.7
ไม่มีที่ดินทำกิน	107	38.0

ภาระหนี้สินของครอบครัว

ข้อมูล	จำนวนความถี่ที่ตอบ	ร้อยละ
มีหนี้สิน	198	77.6
- น้อยกว่า 10,000 บาท	50	25.3
- 10,001-50,000 บาท	107	54.0
- 50,001-100,000 บาท	29	14.6
- 100,001 บาทขึ้นไป	12	6.1
ไม่มีหนี้สิน	50	19.6
ไม่ทราบ / ไม่ตอบ	7	2.7

ส่วนที่ 3 ประวัติการเรียนและสาเหตุการเรียนต่อหรือไม่เรียนต่อ

ตั้งใจให้ลูกเรียนถึงชั้นไหน

ระดับการศึกษา	เด็กกำลังเรียน	
	จำนวน	ร้อยละ
ป.6	15	13.89
ม.3	32	29.63
ม.6	32	29.63
ปวช.	1	0.93
ปวส.	3	2.78
ปริญญาตรี	12	11.11
แล้วแต่ลูก/เท่าที่จะส่งได้	13	12.04
รวมทั้งหมด	108	100.00

สุขภาพของลูกช่วงแรกเกิดถึงเข้าโรงเรียน

สุขภาพของลูก ช่วงแรกเกิดถึง เข้าโรงเรียน	สถานภาพเด็ก																	
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นา ค้าขาย		ทำงาน ละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
แข็งแรงดี	31	11.44	-	-	1	0.37	14	5.17	39	14.39	3	1.11	5	1.85	-	-	93	34.32
ไม่มีปัญหาสุขภาพ	47	17.34	4	1.48	1	0.37	22	8.12	24	8.86	8	2.95	2	0.74	-	-	108	39.85
สุขภาพไม่ค่อยดี	15	5.54	1	0.37	-	-	5	1.85	21	7.75	1	0.37	-	-	1	0.37	44	16.24
เจ็บป่วยบ่อย	9	3.32	2	0.74	-	-	5	1.85	7	2.58	3	1.11	-	-	-	-	26	9.59
รวมทั้งหมด	102	37.64	7	2.58	2	0.74	46	16.97	91	33.58	15	5.54	7	2.58	1	0.37	271	100.00

หมายเหตุ: ร้อยละที่แสดง คำนวณโดยจากจำนวนเด็กทั้งหมด 271 คน

ช่วงแรกเกิดถึงจบอนุบาล ลูกได้นมและอาหารเพียงพอหรือไม่

นมและอาหารของ เด็กช่วงแรกเกิดถึง จบอนุบาล	สถานภาพเด็ก																	
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นา ค้าขาย		ทำงาน ละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เลี้ยงดูอย่างสมบูรณ์	26	9.70	-	-	-	-	12	4.48	27	10.07	5	1.87	2	0.75	-	-	72	26.87
เพียงพอ	49	18.28	5	1.87	2	0.75	22	8.21	39	14.55	6	2.24	2	0.75	-	-	125	46.64
มีปัญหาบ้าง	11	4.10	1	0.37	-	-	9	3.36	15	5.60	3	1.12	1	0.37	-	-	40	14.93
ไม่เพียงพอ	14	5.22	1	0.37	-	-	3	1.12	9	3.36	2	0.75	1	0.37	1	0.37	31	11.57
รวมทั้งหมด	100	37.31	7	2.61	2	0.75	46	17.16	90	33.58	16	5.97	6	2.24	1	0.37	268	100.00

ช่วงแรกเกิดถึงอายุ 17 ปี ใครเป็นคนเลี้ยงลูก

ผู้เลี้ยงเด็กจาก แรกเกิด-อายุ 17 ปี	สภาพเด็ก																	
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นา ค้าขาย		ทำงาน ละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
พ่อแม่	93	34.19	5	1.84	2	0.74	36	13.24	76	27.94	14	5.15	6	2.21			232	85.29
ปู่ย่าตายาย	10	3.68	2	0.74			9	3.31	13	4.78	2	0.74	1	0.37	1	0.37	38	13.97
พี่น้อง							1	0.37									1	0.37
ญาติ									1	0.37							1	0.37
รวมทั้งหมด	103	37.87	7	2.57	2	0.74	46	16.91	90	33.09	16	5.88	7	2.57	1	0.37	272	100.00

ผลการเรียนของลูก

ผู้เลี้ยงเด็กจาก แรกเกิด-อายุ 17 ปี	สภาพเด็ก																	
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นา ค้าขาย		ทำงาน ละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เรียนดี	25	10.20	2	0.82	1	0.41	10	4.08	25	10.20	1	0.41	4	1.63			68	27.76
เรียนปานกลาง	45	18.37	4	1.63			27	11.02	44	17.96	3	1.22	1	0.41	1	0.41	125	51.02
เรียนอ่อน	22	8.98	1	0.41	1	0.41	7	2.86	16	6.53	3	1.22	2	0.82			52	21.22
รวมทั้งหมด	92	37.55	7	2.86	2	0.82	44	17.96	85	34.69	7	2.86	7	2.86	1	0.41	245	100.00

ผู้ปกครองดูแลการเรียนรู้ของลูกอย่างไร

	เด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ทำประจำ	31	10.10	1	0.33			8	2.61	1	0.33			67	21.82
ทำบ้าง	40	13.03	2	0.65	1	0.33	13	4.23	3	0.98			92	29.97
ไม่มีเวลา	16	5.21	2	0.65			7	2.28	2	0.65	1	0.33	47	15.31
ไม่รู้หนังสือ	33	10.75	4	1.30	1	0.33	21	6.84	1	0.33			101	32.90
รวมทั้งหมด	120	39.09	9	2.93	2	0.65	49	15.96	7	2.28	1	0.33	307	100.00

เครื่องแต่งกายนักเรียนของเด็ก

	เด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ครบถ้วน	60	19.61	6	1.96	1	0.33	25	8.17	2	0.65			159	51.96
มีปัญหาบ้าง	33	10.78					14	4.58	1	0.33	1	0.33	76	24.84
ขาดแคลน	27	8.82	3	0.98	1	0.33	10	3.27	3	0.98			71	23.20
รวมทั้งหมด	120	39.22	9	2.94	2	0.65	49	16.01	6	1.96	1	0.33	306	100.00

อาหารกลางวันของเด็ก

	เด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ทุกคนมีกิน	89	28.80	7	2.27	2	0.65	42	13.59	5	1.62			227	73.46
มีปัญหาบ้าง	24	7.77	1	0.32			4	1.29	2	0.65	1	0.32	61	19.74
ไม่ค่อยมีกิน	7	2.27	1	0.32			2	0.65					21	6.80
รวมทั้งหมด	120	38.83	9	2.91	2	0.65	48	15.53	7	2.27	1	0.32	309	100.00

ใครเป็นคนอยากให้เรียนต่อ

คนที่อยากให้เรียนต่อ	สถานภาพเด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่น เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
พ่อแม่	10	10.99			3	3.30	12	13.19			1	1.10	26	28.57
ลูก	13	14.29	1	1.10	9	9.89	5	5.49	1	1.10	1	1.10	30	32.97
ทั้งสองฝ่าย	12	13.19			7	7.69	11	12.09			1	1.10	31	34.07
พี่							1	1.10					1	1.10
ยาย							1	1.10					1	1.10
ตา							1	1.10					1	1.10
ครู	1	1.10											1	1.10
รวมทั้งหมด	36	39.56	1	1.10	19	20.88	31	34.07	1	1.10	3	3.30	91	100.00

ฐานะของพ่อแม่ตอนที่ลูกขึ้นชั้นมัธยม

ฐานะของพ่อแม่ตอนที่ลูกขึ้นชั้นมัธยม	สถานภาพเด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ฐานะดี	2	2.11			2	2.11	1	1.05					5	5.26
ฐานะปานกลาง	6	6.32	1	1.05	5	5.26	3	3.16					15	15.79
มีปัญหาบ้าง แต่กัดฟันส่งเรียน	21	22.11			11	11.58	10	10.53	1	1.05	2	2.11	45	47.37
มีปัญหามาก ต้องกู้เงิน/ขายทรัพย์สิน	8	8.42			3	3.16	11	11.58			1	1.05	23	24.21
มีปัญหาแต่ญาติพี่น้องช่วย	1	1.05					6	6.32					7	7.37
รวมทั้งหมด	38	40.00	1	1.05	21	22.11	31	32.63	1	1.05	3	3.16	95	100.00

มีปัญหาค่าใช้จ่ายในการเรียนหรือไม่

มี/ไม่มีปัญหา	สถานภาพเด็ก																	
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นา/ค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
มีปัญหา	18	11.61	3	1.94	2	1.29	29	18.71	63	40.65	5	3.23	4	2.58	1	0.65	125	80.65
ไม่มีปัญหา	5	3.23	1	0.65			10	6.45	12	7.74	1	0.65	1	0.65			30	19.35
รวมทั้งหมด	23	14.84	4	2.58	2	1.29	39	25.16	75	48.39	6	3.87	5	3.23	1	0.65	155	100.00

ค่าใช้จ่ายใดเป็นปัญหาที่สุด

ค่าใช้จ่ายใดเป็นปัญหาที่สุด	สถานภาพเด็ก																	
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นา/ค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ค่าเล่าเรียน			1	0.75			9	6.72	7	5.22							17	12.69
ค่าอุปกรณ์หนังสือ	1	0.75	1	0.75			2	1.49	10	7.46	1	0.75	1	0.75			16	11.94
ค่าอาหาร	1	0.75					1	0.75	4	2.99	1	0.75					7	5.22
ค่าเสื้อผ้า	3	2.24							2	1.49							5	3.73
ค่ารถ									1	0.75							1	0.75
ทุกอย่างรวมกัน	15	11.19	1	0.75	2	1.49	19	14.18	44	32.84	3	2.24	3	2.24	1	0.75	88	65.67
รวมทั้งหมด	20	14.93	3	2.24	2	1.49	31	23.13	68	50.75	5	3.73	4	2.99	1	0.75	134	100.00

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยมเพราะเป็นลูกผู้หญิง

ลูกไม่ได้เรียนต่อ เพราะเป็นผู้หญิง	สถานภาพเด็ก																	
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นา/ค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่		0.00		0.00	1	0.66	1	0.66	6	3.97		0.00		0.00		0.00	8	5.30
ไม่ใช่	20	13.25	3	1.99	1	0.66	39	25.83	68	45.03	6	3.97	5	3.31	1	0.66	143	94.70
รวมทั้งหมด	20	13.25	3	1.99	2	1.32	40	26.49	74	49.01	6	3.97	5	3.31	1	0.66	151	100.00

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยมเพราะฐานะไม่ดี

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยม เพราะฐานะไม่ดี	สถานภาพเด็ก																	
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นา ค้าขาย		ทำงาน ละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	20	12.90	3	1.94	2	1.29	32	20.65	66	42.58	5	3.23	4	2.58	1	0.65	133	85.81
ไม่ใช่	3	1.94	1	0.65			7	4.52	9	5.81	1	0.65	1	0.65			22	14.19
รวมทั้งหมด	23	14.84	4	2.58	2	1.29	39	25.16	75	48.39	6	3.87	5	3.23	1	0.65	155	100.00

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยมเพราะลูกเรียนไม่ไหว

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยม เพราะลูกเรียนไม่ไหว	สถานภาพสำหรับเด็ก																	
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นา ค้าขาย		ทำงาน ละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		ไม่ทราบ		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	4	2.72	1	0.68	1	0.68	5	3.40	13	8.84	2	1.36					26	17.69
ไม่ใช่	15	10.20	2	1.36	1	0.68	34	23.13	60	40.82	4	2.72	4	2.72	1	0.68	121	82.31
รวมทั้งหมด	19	12.93	3	2.04	2	1.36	39	26.53	73	49.66	6	4.08	4	2.72	1	0.68	147	100.00

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยมเพราะลูกไม่อยากเรียนต่อ

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยม เพราะลูกไม่อยากเรียนต่อ	เด็กกำลังทำอะไร																	
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นา ค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	7	4.90	2	1.40		0.00	15	10.49	21	14.69	3	2.10	3	2.10	51	35.66		
ไม่ใช่	13	9.09	2	1.40	2	1.40	23	16.08	49	34.27	2	1.40	1	0.70	92	64.34		
รวมทั้งหมด	20	13.99	4	2.80	2	1.40	38	26.57	70	48.95	5	3.50	4	2.80	143	100.00		

ถ้าเลือกได้จะให้ลูกเรียนจนจบ 9 ปีหรือไม่

ถ้าเลือกได้ จะให้ลูกเรียนจนจบ 9 ปีหรือไม่	เด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นา/ค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ให้เรียน	41	25.00	6	3.66	1	0.61	36	21.95	45	27.44	4	2.44	3	1.83
ไม่ให้เรียน	6	3.66	1	0.61		0.00	4	2.44	14	8.54	1	0.61	1	0.61
รวมทั้งหมด	47	28.66	7	4.27	1	0.61	40	24.39	59	35.98	5	3.05	4	2.44

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะพ่อแม่ ไม่ได้ทำนา-ค้าขายใช้ไหม

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะ พ่อแม่ไม่ได้ทำนา-ค้าขายใช้ไหม	เด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่					1	6.67	2	13.33	1	6.67			4	26.67
ไม่ใช่	2	13.33	1	6.67	1	6.67	3	20.00	3	20.00	1	6.67	11	73.33
รวมทั้งหมด	2	13.33	1	6.67	2	13.33	5	33.33	4	26.67	1	6.67	15	100.00

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะสุขภาพไม่ดีใช่ไหม

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะสุขภาพ ไม่ดีใช่ไหม	เด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	1	7.69			1	7.69	2	15.38	1	7.69			5	38.46
ไม่ใช่	1	7.69	1	7.69		0.00	2	15.38	3	23.08	1	7.69	8	61.54
รวมทั้งหมด	2	15.38	1	7.69	1	7.69	4	30.77	4	30.77	1	7.69	13	100.00

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะเป็นลูกผู้หญิงใช้ไหม

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะ เป็นลูกผู้หญิงใช้ไหม	เด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉย ๆ		อื่น ๆ เช่น บวชนคร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่							2	15.38					2	15.38
ไม่ใช่	2	15.38	1	7.69	1	7.69	2	15.38	4	30.77	1	7.69	11	84.62
รวมทั้งหมด	2	15.38	1	7.69	1	7.69	4	30.77	4	30.77	1	7.69	13	100.00

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้านเพราะลูกยังเด็กเกินไปใช้ไหม

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้านเพราะลูกยังเด็กเกินไปใช้ไหม	เด็ก									
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่ไถนาค้าขาย		ทำงานต่างถิ่น		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่							1	9.09	1	9.09
ไม่ใช่	1	9.09	1	9.09	1	9.09	4	36.36	10	90.91
รวมทั้งหมด	1	9.09	1	9.09	1	9.09	5	45.45	11	100.00

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้านเพราะ ไม่มีงานในละแวกบ้าน

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้าน เพราะไม่มีงานในละแวกบ้าน	เด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่ไถนาค้าขาย		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉย ๆ		อื่น ๆ เช่น บวชนคร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	1	9.09			1	9.09	4	36.36	2	18.18	1	9.09	9	81.82
ไม่ใช่			1	9.09					1	9.09			2	18.18
รวมทั้งหมด	1	9.09	1	9.09	1	9.09	4	36.36	3	27.27	1	9.09	11	100.00

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้านเพราะพ่อแม่เลี้ยงดูไหว

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้าน เพราะพ่อแม่เลี้ยงดูไหว	เด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่							1	9.09					1	9.09
ไม่ใช่	1	9.09	1	9.09	1	9.09	4	36.36	2	18.18	1	9.09	10	90.91
รวมทั้งหมด	1	9.09	1	9.09	1	9.09	5	45.45	2	18.18	1	9.09	11	100.00

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะเป็นลูกสาวใช้ไหม

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะเป็นลูกสาว	เด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	2	4.08	1	2.04			4	8.16	4	8.16				11
ไม่ใช่	5	10.20		0.00	1	2.04	21	42.86	6	12.24	3	6.12	2	4.08
รวมทั้งหมด	7	14.29	1	2.04	1	2.04	25	51.02	10	20.41	3	6.12	2	4.08

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะลูกยังเด็กเกินไป

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะลูกยังเด็กเกินไป	เด็ก													
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	3	6.12					11	22.45	2	4.08			1	2.04
ไม่ใช่	3	6.12	1	2.04	1	2.04	14	28.57	9	18.37	3	6.12	1	2.04
รวมทั้งหมด	6	12.24	1	2.04	1	2.04	25	51.02	11	22.45	3	6.12	2	4.08

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะพ่อแม่เป็นห่วง

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะพ่อแม่เป็นห่วง	เด็ก															
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่ในค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	2	4.00	1	2.00		0.00	18	36.00	3	6.00			1	2.00	25	50.00
ไม่ใช่	5	10.00			1	2.00	7	14.00	8	16.00	3	6.00	1	2.00	25	50.00
รวมทั้งหมด	7	14.00	1	2.00	1	2.00	25	50.00	11	22.00	3	6.00	2	4.00	50	100.00

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะพ่อแม่เลี้ยงไหว

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะพ่อแม่เลี้ยงไหว	เด็ก															
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่ในค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่							5	9.80	1	1.96					6	11.76
ไม่ใช่	7	13.73	1	1.96	1	1.96	20	39.22	11	21.57	3	5.88	2	3.92	45	88.24
รวมทั้งหมด	7	13.73	1	1.96	1	1.96	25	49.02	12	23.53	3	5.88	2	3.92	51	100.00

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะหางานต่างถิ่นไม่ได้

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะหางานต่างถิ่นไม่ได้	เด็ก															
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่ในค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		ทำงานต่างถิ่น		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	3	6.25		0.00	1	2.08	10	20.83	7	14.58	1	2.08	1	2.08	23	47.92
ไม่ใช่	4	8.33	1	2.08		0.00	14	29.17	3	6.25	2	4.17	1	2.08	25	52.08
รวมทั้งหมด	7	14.58	1	2.08	1	2.08	24	50.00	10	20.83	3	6.25	2	4.17	48	100.00

ส่วนที่ 4 การไปทำงานนอกหมู่บ้านของคนในครอบครัว

ครอบครัวของท่านอยู่ที่นี้มานานเท่าใด

ระยะเวลา	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1-4 ปี	13	5
5 ปีขึ้นไป	85	33
อยู่มาตั้งแต่เกิด	151	59
ไม่ระบุ	6	2
รวม	255	100

ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา ครอบครัวของท่านมีผู้ใหญ่ที่มีอายุเกิน 18 ปี ออกไปทำงานต่างถิ่นกี่คน

จำนวนผู้ใหญ่ที่ออกไปทำงานต่างถิ่น	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่มี	120	47
1 คน	59	23
2 คน	49	19
3 คน	15	6
4 คน	6	2
5 คน	1	0
6 คนขึ้นไป	5	0
รวม	255	100

ลักษณะการออกไปทำงานของผู้ใหญ่ เป็นแบบใด

ลักษณะการออกไปทำงานต่างถิ่น	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไปเป็นประจำช่วงสั้น ๆ	29	11
ไปเฉพาะช่วงฤดูแล้ง	8	3
ไปทำงานนานกว่า 1 ปี	72	28
ไปเป็นประจำช่วงสั้น ๆ และไปทำงานนานกว่า 1 ปี	4	2
ไปเฉพาะช่วงฤดูแล้ง และทำงานนานกว่า 1 ปี	1	0
ไม่แน่นอน	5	2
ไม่ทราบ	1	0
กลับทุกเดือน	1	0
ไปเมื่อมีงาน	1	0
ไปทำงานนานกว่า 1 ปี และย้ายที่อยู่ชั่วคราว	10	4
ไปทำงานนานกว่า 1 ปี และออกร่อน	3	1
ไม่มีผู้ใหญ่ออกไปทำงานต่างถิ่น	120	47
รวม	255	100

ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา ครอบครัวของท่านมีเด็กที่ออกไปทำงานต่างถิ่นกี่คน

จำนวนเด็กที่ออกไปทำงานต่างถิ่น	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1 คน	124	49
2 คน	70	28
3 คน	14	6
4 คน	1	0
5 คน	2	1
10 คน	1	0
ไม่ระบุ	43	17
รวม	255	100

อายุของเด็กที่ออกไปทำงานครั้งแรก

อายุ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
5- 10 ปี	13	5.1
11-15 ปี	162	63.5
16-17 ปี	69	27.1
18 ปีขึ้นไป	7	2.7
ไม่ระบุ	4	1.6
รวม	255	100

ประเภทงานที่เด็กทำครั้งแรก

งาน	จำนวน (คน)	ร้อยละ
งานที่ทำเกี่ยวกับรองเท้า	3	1
งานที่ทำเกี่ยวกับเสื้อผ้า / งานผ้า	18	7
งานที่ทำเกี่ยวกับร้านอาหาร	18	7
งานที่ทำเกี่ยวกับร้านขายของ	29	11
งานที่ทำเกี่ยวกับขนส่งสินค้า / ผู้โดยสาร	7	3
งานที่ทำเกี่ยวกับขับรถที่ไม่ได้ส่งสินค้า / คู่มือเครื่องจักร	2	1
งานที่ทำเกี่ยวกับซ่อมรถ (ในอู่)	14	6
งานที่ทำเกี่ยวกับก่อสร้าง (กรรมกร)	18	7
งานที่ทำเกี่ยวกับปั้มน้ำมัน	4	2
งานที่ทำเกี่ยวกับสนามกอล์ฟ	3	1
งานที่ทำเกี่ยวกับอาหาร (โรงงานผลิต)	15	6
งานที่ทำเกี่ยวกับโรงกลึง / ชิ้นส่วน / อะไหล่	7	3
งานที่ทำเกี่ยวกับโรงแรม / ที่พักชั่วคราว	1	0
งานที่ทำเกี่ยวกับทำทนาย	1	0
งานที่ทำเกี่ยวกับเครื่องประดับ	8	3
อาชีพอิสระ	25	10
งานที่ทำเกี่ยวกับการเกษตร	13	5
งานที่ทำเกี่ยวกับการบริการ (ร้านถ่ายรูป / เอกสาร / พิมพ์งาน)	7	3
งานที่ทำเกี่ยวกับเครื่องหนัง	1	0
งานเกี่ยวกับการหล่อต่าง ๆ	3	1
งานเกี่ยวกับการบรรจุผลิตภัณฑ์ / ตรวจ / แกะ	4	2
งานที่ทำในตลาดสด	3	1
เฟอร์นิเจอร์ทุกชนิด	4	2
งานดูแลบ้าน / เลี้ยงเด็ก	22	9
งานเซรามิค ขัดกระเบื้อง / หินอ่อน	4	2
งานเกี่ยวกับด้านช่างศิลป์ งานศิลป์	1	0
งานเกี่ยวกับกระจก, หลอดไฟ, แก้ว	2	1
งานเกี่ยวกับเอกสาร	1	0
งานเกี่ยวกับโรงงานผลิตปากกา	1	0
รับจ้างทั่วไป	2	1
ไม่ระบุ	13	5
รวม	255	100

จังหวัดที่เด็กออกไปทำงานครั้งแรก

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
กรุงเทพมหานคร	120	47
กาญจนบุรี	16	6
จันทบุรี	1	0
ฉะเชิงเทรา	2	1
ชลบุรี	6	2
เชียงใหม่	27	11
นครปฐม	9	4
นนทบุรี	2	1
นราธิวาส	1	0
ปทุมธานี	2	1
พะเยา	1	0
ระยอง	1	0
ศรีสะเกษ	11	4
สงขลา	1	0
สมุทรปราการ	7	3
สมุทรสาคร	19	8
สระบุรี	1	0
สุพรรณบุรี	16	6
สุราษฎร์ธานี	3	1
สุรินทร์	1	0
อ่างทอง	1	0
อำนาจเจริญ	1	0
อุทัยธานี	1	0
ไม่ระบุ	5	2
รวม	255	100

รายได้ที่เด็กส่งให้ทางบ้านต่อปี

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ต่ำกว่า 1,000 บาทต่อปี	8	3.1
1,001-5,000 บาทต่อปี	55	21.6
5,001-10,000 บาทต่อปี	30	11.8
10,001-20,000 บาทต่อปี	40	15.7
20,001-30,000 บาทต่อปี	16	6.3
30,001-40,000 บาทต่อปี	11	4.3
40,001 ขึ้นไป	6	2.3
ไม่ระบุ	89	34.9
รวม	255	100

เหตุผลที่ยอมให้เด็กออกไปทำงาน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่มีเงินส่งเรียนต่อ	43	17
ต้องการให้เด็กช่วยหาเงินจุนเจือ	77	30
เด็กเรียนหนังสือไม่ได้	17	7
ที่ดินไม่พอแบ่งกิน	2	1
ทำงานทำละแวกบ้านไม่ได้	22	9
ต้องการให้เด็กออกไปหาประสบการณ์	4	2
มีญาติคอยรองรับ	19	8
ได้รู้จักกับผู้ประกอบการ	3	1
เด็กจำเป็นต้องฝึกทำงาน	1	0
เด็กรับผิดชอบตัวเอง	3	1
เด็กต้องการออกไปทำงานเอง	13	5
อยู่บ้านเฉย ๆ ก็ไม่มีประโยชน์	1	0
พ่อแม่ไปทำด้วย	1	0
ไม่อยากให้ทำงานหนัก (งานเกษตร)	3	1
ไปทำงานและได้เรียนไปด้วย	1	0
ไม่ระบุ	45	18
รวม	255	100

การให้เด็กหญิงไปทำงานนอกบ้านมีเงื่อนไขต่างจากเด็กชายอย่างไร

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่ต่างกัน	70	28
ต้องมีเพื่อน/ญาติพาไป	22	9
ต้องไปอยู่กับเพื่อน/ญาติในที่ที่จะไปทำงาน	27	11
ไม่มีความเห็น เพราะมีแต่ลูกสาว/ลูกชาย	79	31
ฝึกรับผิดชอบตัวเอง	1	0
ไม่ทราบ	4	2
มีความรับผิดชอบมากกว่า	2	1
เป็นพี่คนโต	2	1
พ่อแม่ต้องไปด้วย	3	1
ให้ทำแฉะบ้าน	2	1
ไม่ให้ไป	1	0
รู้จักกับนายจ้าง/นายจ้างไว้ใจได้	4	2
กลัวถูกหลอก	4	2
ไม่ระบุ	34	13
รวม	255	100

ครอบครัวของท่านได้ประโยชน์อะไรจากการที่เด็กออกไปทำงาน

	จำนวน (คน)
เด็กส่งเงินให้กับพ่อแม่	198
ซื้อเครื่องใช้ในบ้าน	48
ช่วยเหลือให้พี่น้องได้เรียน	22
ช่วยให้ครอบครัวมีหน้าตา	3
ช่วยใช้น้ำเงิน	2
ส่งเงินช่วยที่บ้าน/สร้างบ้าน	6
ไม่ช่วยเลย	2
เด็กไม่ได้ส่งเงินให้พ่อแม่	46
เด็กเพิ่งเริ่มงานยังไม่ได้เงินเดือน	4

การที่เด็กออกไปทำงานตัวเด็กได้ประโยชน์อะไร

	จำนวน (คน)
เด็กมีโอกาสฝึกงานและมีรายได้	131
เด็กมีการพัฒนาเป็นผู้ใหญ่เร็วขึ้น	42
เด็กมีความรู้มีความทันสมัยมากขึ้น	40
เด็กมีประสบการณ์ด้วยตนเอง	44
ดีกว่าอยู่บ้านเฉย ๆ	15
จะได้รู้ค่าของเงิน	3
ไม่คิดยา	2
เด็กจะภาคภูมิใจ	4
มีความรู้	5
มีเพื่อน	1
มีความเป็นอยู่ดีขึ้น	5
รู้จักการอยู่ร่วมกับผู้อื่น	2
มีความรับผิดชอบมากขึ้น/ดูแลตัวเองได้	4
ไม่คิดว่าเด็กจะได้อะไร	34

การที่เด็กออกไปทำงานนอกบ้าน มีผลกระทบต่อครอบครัวอย่างไร

	จำนวน (คน)
ทำให้ขาดแคลนแรงงานในครัวเรือน	33
ทำให้ถูกตำหนิเสียชื่อเสียงจากชุมชน	4
มีภาระต้องเลี้ยงดูหลานที่ถูกนำมาทิ้งให้เลี้ยง	2
ลูกกลับมาบ้านไม่เคารพเชื่อฟังพ่อแม่	4
ไม่มีใครช่วยดูแลบ้าน	12
ครอบครัวเป็นห่วง	13
ทำให้ครอบครัวลำบาก	4
เด็กน้อยใจครอบครัว	1
ทำให้ครอบครัวอาย	1
ไม่มีผลกระทบใดๆ	139

ก่อนที่เด็กออกไปทำงาน เคยได้รับการฝึกอบรมอาชีพหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคยได้รับการฝึกอบรมอาชีพ คือ	18	7
การทำงานในโรงงาน	1	6
ฝึกเย็บผ้า	3	17
ซ่อมนาฬิกา	3	17
การโรงแรม	1	6
ทอผ้า	1	6
ซ่อมรถ	4	22
การร้อยสร้อยทอง	1	6
ทำอาหาร/ขนม	2	11
การบัญชี	1	6
ซ่อมคอมพิวเตอร์	1	6
ไม่เคยได้รับการฝึกอบรมอาชีพ	229	90
ไม่ทราบ	8	2
รวม	255	100

เด็กที่ออกไปทำงานมีโอกาสเรียนต่อหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
กำลังเรียนต่อ เพราะ	69	27
เด็กอยากเรียน	21	
ถ้าความรู้แน่นเขาก็ไม่ให้ทำงาน/อยากมีอนาคตที่ดี	17	
มีเงิน	3	
เหตุผลอื่นๆ	29	
ไม่มีโอกาสเรียนต่อ เพราะ	151	59
ไม่มีเวลา	41	
ไม่มีเงิน	53	
เด็กไม่อยากเรียน	25	
ไม่มีใครให้ทุน	3	
ผลงานมาสอบ กศน. ไม่ได้ / นายจ้างไม่สนับสนุนให้เรียน	2	
จะส่งน้องเรียนแทนตัวเอง	1	
เหตุผลอื่นๆ	26	
ไม่ทราบ	35	11
รวม	255	100

ส่วนที่ 5 ทศนคติและกระบวนการตัดสินใจให้เด็กเรียนต่อหรือให้ทำงานต่างถิ่น

ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมส่งลูกเรียนชั้นมัธยมต้นหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
นิยม	80	31
ไม่นิยม	23	9
ไม่ทราบ	62	24
รวม	165	65

เหตุผลการไม่นิยมส่งลูกเรียนมัธยมต้น

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่มีเงิน	17	7
เด็กไม่อยากเรียน	5	2
รวม	22	9

ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมส่งลูกเรียนชั้นมัธยมปลายหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
นิยม	52	20
ไม่นิยม	69	27
ไม่ทราบ	42	17
รวม	163	64

เหตุผลการไม่นิยมส่งลูกเรียนมัธยมปลาย

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่มีเงิน/ค่าใช้จ่ายสูง	38	15
ส่งไปทำงานจะได้มีเงินช่วยพ่อแม่	4	2
ไม่ทราบ	3	1
ส่วนใหญ่เรียนไม่จบ	2	1
เด็กไม่อยากเรียนเอง	2	1
เด็กเรียนไม่เก่ง	1	0
พ่อแม่ไม่ค่อยสนใจ	1	0
รวม	54	21

ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมส่งลูกชายหรือหญิงเรียนต่อ

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ลูกผู้ชาย	9	4
ลูกผู้หญิง	12	5
ทั้งผู้ชายและผู้หญิง	114	45
ไม่ทราบ	21	8
รวม	156	61

ตอนที่เด็กอยู่บ้านช่วยงานอะไรในครอบครัวบ้าง

	จำนวน (คน)
ทำงานบ้าน	199
ช่วยกิจการของครอบครัว	8
ช่วยทำงานรับจ้าง	94
ช่วยงานในไร่นา	110
ไม่ได้ช่วยงาน	11

ช่วยงานพ่อแม่ตั้งแต่อายุเท่าไร

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
น้อยกว่า 9 ปี	78	10
10-12 ปี	113	24
13-15 ปี	41	11
16 ปี	1	0
รวม	233	100

ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมส่งลูกไปทำงานข้างนอกหมู่บ้านหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่นิยม	69	27
ส่ง	154	60
ไม่ทราบ	32	11
รวม	255	100

สาเหตุที่ชาวบ้านไม่ส่งลูกไปทำงานนอกหมู่บ้าน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ต้องการให้เรียนหนังสือ	31	47
ไม่ทราบ	7	11
ไม่มีคนช่วยติดต่อหางานให้	3	5
คิดว่าลูกยังเด็กอยู่	1	2
ไม่ค่อยมีงานรองรับ	2	3
เป็นห่วง	12	18
ให้เด็กผู้ชายอยู่เลี้ยงวัว	2	3
ให้ทำงานในหมู่บ้าน	7	11
อยากอยู่บ้านเฉย ๆ	1	2
รวม	66	100

สาเหตุที่ชาวบ้านส่งลูกไปทำงานนอกหมู่บ้าน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ลูกมีเงินมาปลุกบ้าน/ซื้อที่ดินทำกินให้พ่อแม่	1	1
คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นคนจน	86	57
ลูกช่วยให้พ่อแม่มีฐานะเท่ากับบ้านอื่น	3	2
ไม่มีงานในหมู่บ้าน	24	16
ช่วยครอบครัวหารายได้	15	10
เงินเดือนเยอะกว่าทำงานใกล้บ้าน	1	1
เด็ก ๆอยากไป	9	6
เด็กไม่อยากทำงานเกษตร	2	1
ทำงานกับผู้ใหญ่ในบ้าน	1	1
อยู่บ้านก็ไม่ทำอะไร	1	1
เด็กไม่ยอมเรียน	3	2
ไม่มีเงินส่งลูกเรียน	1	1
สภาพแวดล้อมแถวบ้านไม่ดี	1	1
ไม่ทราบ	4	3
รวม	152	100

ชาวบ้านในหมู่บ้านส่งลูกหญิงไปทำงานนอกหมู่บ้านหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่ส่ง	54	24
ส่ง	118	53
ไม่ทราบ	49	22
รวม	221	100

สาเหตุที่ชาวบ้านไม่ส่งลูกผู้หญิงไปทำงานนอกหมู่บ้าน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ให้ลูกสาวอยู่ช่วยงานบ้าน	3	6
เป็นห่วงกลัวลูกสาวมีภัย	21	27
ไม่มีงานให้ทำ	1	2
ให้ลูกสาวเรียน	15	31
ลูกสาวมีครอบครัวแล้ว	1	2
ไม่มีนายหน้ามาติดต่อ/คนรู้จัก	1	2
ได้งานใกล้บ้าน	1	2
เสี่ยงไหวเพราะรวย	1	2
ไม่มีความเห็น เพราะมีแต่ลูกชาย	1	2
ไม่ทราบ	2	4
รวม	48	100

สาเหตุที่ชาวบ้านส่งลูกสาวไปทำงานนอกหมู่บ้าน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยม	4	4
ลูกสาวหาเงินที่มีรายได้ดีกว่าลูกชาย	14	13
ลูกสาวส่งเงินกลับบ้านมากกว่าลูกชาย	8	7
ในหมู่บ้านไม่มีงานให้ทำ	18	16
ช่วยครอบครัวหารายได้	31	28
ลูกสาวหาเงินได้ง่ายกว่าลูกชาย	6	5
ไม่มีเงินส่งให้เรียน	2	2
ลูกสาวมีความรับผิดชอบมากกว่า	8	7
ไปทำงานกับพ่อแม่/ญาติ	3	3
อยากไปทำงาน/ตามเพื่อน	6	5
ที่ทำงานอยู่ไม่ไกลบ้าน	2	2
เอ็นทรานซ์ไม่ติด	1	1
ไม่ทราบ	8	5
รวม	112	100

เด็กผู้ชายส่วนใหญ่ไปทำงานอะไร

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
งานโรงงาน	91	42
งานรับจ้างก่อสร้าง	33	15
งานค้าขาย	10	5
งานปั้มน้ำมัน อู่รถ	9	4
งานบริการสถานบันเทิง	2	1
งานรับจ้างทั่วไป	17	8
กรีดยาง	1	1
P.C. ห้างสรรพสินค้า	1	1
ช่างทอง	1	1
ร้านอาหาร	2	1
ร้านขายของทุกประเภท	2	1
งานโยธา	1	1
อาชีพอิสระ	2	1
งานเกษตร	1	1
ไม่ทราบ	43	20
รวม	217	100

เด็กหญิงส่วนใหญ่ไปทำงานอะไร

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
งานโรงงาน	106	58
งานรับจ้างก่อสร้าง	8	4
งานค้าขาย	19	10
งานปั้มน้ำมัน อู่รถ	2	1
งานบริการสถานบันเทิง	7	4
งานรับจ้างทั่วไป	11	6
งานบ้าน	11	6
เสมียน	1	1
P.C. ห้างสรรพสินค้า	3	2
ตัดเย็บเสื้อผ้า	1	1
ร้านอาหาร	4	2
ไม่ทราบ	7	4
รวม	182	100

ใครเป็นผู้ตัดสินใจให้เด็กหญิงไปทำงาน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เด็กตัดสินใจเอง	65	26
พ่อ-แม่ หรือผู้ปกครองเป็นคนตัดสินใจ	37	15
ร่วมกันตัดสินใจ	53	21
ไม่ระบุ	100	39
รวม	255	100

ใครเป็นผู้ตัดสินใจให้เด็กชายไปทำงาน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เด็กตัดสินใจเอง	86	34
พ่อ-แม่ หรือผู้ปกครองเป็นคนตัดสินใจ	38	15
ร่วมกันตัดสินใจ	29	11
ไม่ระบุ	102	40
รวม	255	100

ส่วนที่ 6 วิธีการหางานทำของเด็กอายุต่ำกว่า 17 ปี (ครั้งแรกที่ออกไปทำงาน)

การที่เด็กออกไปทำงานท่านต้องเสียค่าใช้จ่ายหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่เสียค่าใช้จ่าย	117	45.9
ต้องเสียค่านายหน้า	1	0.4
ต้องเสียค่าเครื่องแต่งกาย	7	2.7
ต้องเสียค่าเดินทางไปส่งเด็ก	82	32.2
ต้องเสียค่าใช้จ่ายให้กับญาติที่แนะนำ	3	1.2
ต้องเสียค่าใช้จ่ายระหว่างการงานทำ	39	15.2
ต้องเสียค่าอุปกรณ์	3	1.2
ต้องเสียค่าเงินค้ำประกัน	3	1.2
รวม	255	100

ค่าใช้จ่ายที่เสีย เฉลี่ยสำหรับลูกแต่ละคนเป็นเงินเท่าไร

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
น้อยกว่า 100 บาท	12	1
101-500 บาท	79	3
501-1,000 บาท	12	1
1,001 บาทขึ้นไป	8	3
รวม	111	100

ท่านหาค่าใช้จ่ายเพื่อให้ลูกได้งานทำจากแหล่งเงินใด

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เงินออมของครัวเรือน	80	65.0
ขอยืมจากผู้อื่น	25	20.3
หักออกจากค่าจ้างส่งหน้าของเด็ก	3	2.4
กู้ยืม	4	3.5
ลูกจ่ายเอง	10	8.1
เงินของลูก ๆ	1	0.8
รวม	123	100

ท่านสามารถบอกชื่อสถานที่ทำงานของเด็กได้หรือไม่

	จำนวน (คน)	Valid ร้อยละ
ได้	140	61
ไม่ได้	81	35
ไม่แน่ใจ	8	4
รวม	229	100

ในชุมชนของท่านมีนายหน้าจัดหางานหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่มีนายหน้าหางาน	230	90.2
มีนายหน้าจัดหางาน	1	0.4
นายหน้าหางาน คือคนของนายจ้าง	1	0.4
ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำหมู่บ้าน	1	0.4
ญาติ	1	0.4
ครูในโรงเรียน	3	1.3
คนในหมู่บ้าน	2	0.7
คนนอกหมู่บ้าน	7	2.7
ไม่ทราบ	9	3.5
รวม	255	100

ท่านเคยหางานให้เด็กโดยผ่านนายหน้าหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคย	3	1.2
ไม่เคย	252	98.8
รวม	255	100

ท่านพอใจการทำงานผ่านนายหน้าเหล่านั้นหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
พอใจ	2	100
ไม่พอใจ เนื่องจากปัญหาจ่ายเงินไม่ตรงเวลา	1	0
รวม	3	100

ก่อนเด็กออกไปทำงาน ท่านรู้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับการจ้างงานของเด็กหรือไม่

	จำนวน (คน)	Valid ร้อยละ
รู้เกี่ยวกับ	234	97
ประเภทงาน	170	
ระยะเวลาที่จ้าง	16	
สถานที่ทำงาน	153	
ที่อยู่อาศัย	94	
รายได้	130	
สถานที่ที่เด็กจะไปขอความช่วยเหลือเมื่อเกิดปัญหา	11	
ลักษณะนิสัยของนายจ้าง	48	
วิธีการติดต่อกับเด็ก	39	
รู้ทุกอย่างเพราะทำมาก่อน	3	
ไม่รู้	7	3
ไม่จำเป็นต้องมีการตรวจสอบ	1	0
รวม	242	100

กรณีที่ท่านรู้ข้อมูลของงานก่อนที่เด็กจะไปทำ ท่านรู้จากใคร

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ครู	5	2.8
ญาติในชุมชน	60	33.3
คนอื่นที่เคยมีประสบการณ์	27	15.0
นายจ้าง	24	13.3
ลูกที่จะไปทำงานรู้อเอง	35	19.4
เพื่อนของลูก	7	3.9
เพื่อนบ้าน	4	2.2
ญาติมารับ/รู้จักญาติ	10	5.6
นายหน้า	2	1.1
ผู้ใหญ่บ้าน	4	2.2
ทำงานที่เดียวกันอยู่แล้ว	2	1.1
รวม	180	100

ส่วนที่ 7 การติดต่อกับลูกและผลกระทบของการที่เด็กไปทำงานนอกบ้าน

ข้อ 7.1 ในช่วงที่เด็กไปทำงาน ท่านติดต่อกับเด็กหรือไม่ และติดต่อด้วยวิธีใด

	จำนวน (คน)
ไม่ติดต่อกับเด็กเลย	27
ติดต่อกับเด็กทางจดหมาย	41
ติดต่อกับเด็กทางโทรศัพท์	119
ไปเยี่ยมเด็กที่ทำงาน	57
เด็กกลับมาเยี่ยมบ้านเอง	80
ติดต่อกับเด็กเมื่อเด็กเอาเงินมาให้	25
ส่งข่าวผ่านญาติ	26
ติดต่อกับเด็กเมื่อไปรับเงินจากเด็กเอง	7
ติดต่อกับเด็กเมื่อเด็กส่งเงินผ่านนายหน้า	1

ท่านติดต่อกับเด็กบ่อยแค่ไหน

	จำนวน (คน)
ทุกวัน	5
เกือบทุกวัน	2
ทุกอาทิตย์	6
ทุก 2 อาทิตย์	4
เป็นประจำทุกเดือน	71
ทุก 2 เดือน	3
ทุก 3 เดือน	1
ไม่ได้ติดต่อ	8
นาน ๆ ครั้ง	71
เพิ่งไปทำงาน เลยไม่ติดต่อ/ติดต่อมาครั้งเดียว	4
ไม่แน่นอน	2

ท่านติดต่อกับเด็กที่ไปทำงานครั้งสุดท้ายเมื่อไร

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เด็กกลับบ้านมาอยู่ที่บ้านแล้ว	23	14
ทุกวัน	4	2
2-3 วันก่อน	15	9
อาทิตย์ที่แล้ว	17	10
สองอาทิตย์ที่แล้ว	13	8
สามอาทิตย์ที่แล้ว	1	1
เดือนที่แล้ว	48	28
ประมาณ 2 เดือน	43	25
ประมาณ 1 ปี	5	3
ปีครึ่ง	1	1
ยังไม่ได้พบเลย	1	1
รวม	171	100

เด็กกลับมาเยี่ยมบ้านบ่อยเพียงใด

	จำนวน (คน)	Valid ร้อยละ
ไม่เคยกลับ	34	21
ทุกเดือน	39	24
ทุก 3 เดือน	24	15
ทุก 6 เดือน	16	10
ปีละครั้ง	20	12
นาน ๆ ครั้ง	33	20
รวม	166	100

ท่านมีความวิตกกังวลกับเด็กที่ออกไปทำงานเรื่องใดมากที่สุด

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ความปลอดภัยในการทำงาน	18	7
การถูกหลอกลวง	53	21
การมีความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศ	17	7
การเจ็บไข้ได้ป่วย	9	4
อาจต้องทำงานหนัก	3	1
อาจไม่ได้กลับบ้าน/เด็กหาย	7	3
ยาเสพติด	47	18
กลัวเด็กเก็บเงินไม่ได้	1	0
กลัวหนีเที่ยว	3	1
ทะเลาะ/ตีกัน	5	2
กลัวคบเพื่อนไม่ดี	8	3
กลัวไม่พอกิน	5	2
กลัวถูกทารุณ	1	0
กลัวแสดงนิสัยไม่ดีกับคนอื่น	1	0
กลัวถูกจับ	1	0
กลัวทำงานได้ไม่ดี	2	1
กลัวเรียนไม่ทันเพื่อน	1	0
กลัวเกิดปัญหาอาชญากรรม	1	0
กลัวเกิดอุบัติเหตุตอนออกเวลางาน	2	1
ห่วงทุกเรื่อง	1	0
ไม่วิตกกังวลอะไร	35	14
ไม่ระบุ	34	13
รวม	255	100

เด็กที่ออกไปทำงานเคยประสบปัญหาหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคยประสบปัญหาเกี่ยวกับ	19	8
อันตรายจากการทำงาน	5	
การทำงานหนักเกินไป	3	
ค่าแรงน้อย	1	
ถูกนายจ้างดู	2	
ถูกโกงค่าแรง	2	
ทะเลาะกับเพื่อน	3	
ปัญหาสุขภาพ	1	
ไม่ระบุ	2	
ไม่เคย	222	87
ไม่ทราบ	7	3
ไม่ระบุ	6	2
รวม	255	100

ท่านทราบว่าคุณมีปัญหามาได้อย่างไร

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เด็กเล่าให้ฟัง	16	84
เด็กโทรมาบอก	1	5
นายจ้างบอก	1	5
รู้เอง	1	5
รวม	19	100

ในกรณีที่เด็กประสบปัญหาดังกล่าว ท่านแก้ปัญหาให้เด็กด้วยวิธีใด

	จำนวน (คน)
ไม่ได้ทำอะไร	8
ให้เด็กกลับบ้าน/เลิกทำงาน	3
ให้เด็กย้ายที่ทำงาน	1
ให้เด็กไปอยู่กับญาติหรือคนรู้จัก	1
ให้อดทนต่อไป	3
เด็กบอกหลังจากออกจากงาน เลยไม่ได้ทำอะไร	1
ให้ปรับปรุงตัวเอง	1

คนที่เป็นที่พึ่งให้กับเด็ก เวลาที่คุณมีปัญหาใคร

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
พี่/น้อง	35	16
ญาติ	81	38
พ่อแม่เด็ก	17	8
นายจ้าง	25	12
คนในหมู่บ้านที่ไปทำงานด้วย	3	1
เพื่อนของลูก	13	6
แฟนของลูก	2	1
ตำรวจ	1	1
ไม่มี	25	12
ไม่ทราบ	12	6
รวม	215	100

ส่วนที่ 8 ผลกระทบต่อเด็กและพ่อแม่

เด็กเคยเปลี่ยนงานไหม

เด็กเคยเปลี่ยนงานไหม	เด็ก											
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เคยเปลี่ยน	4	3.15					7	5.51	2	1.57	33	25.98
ไม่เคย	18	14.17	4	3.15	1	0.79	24	18.90	1	0.79	93	73.23
ไม่ทราบ	1	0.79		0.00							1	0.79
รวมทั้งหมด	23	18.11	4	3.15	1	0.79	31	24.41	3	2.36	127	100.00

เด็กได้ค่าจ้างเพิ่มขึ้นไหม

เด็กได้ค่าจ้างเพิ่มขึ้นไหม	เด็ก											
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ได้	5	3.91		0.00			7	5.47	2	1.56	35	27.34
ไม่ได้	17	13.28	3	2.34	1	0.78	23	17.97	1	0.78	79	61.72
ไม่ทราบ	2	1.56		0.00			2	1.56			14	10.94
รวมทั้งหมด	24	18.75	3	2.34	1	0.78	32	25.00	3	2.34	128	100.00

เด็กได้เรียนรู้อาชีพ-ฝีมือด้านใด

เด็กได้เรียนรู้อาชีพ-ฝีมือด้านใด	เด็ก											
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ทราบ	1	0.80	1	0.80			5	4.00			28	22.40
ช่างก่อสร้าง							1	0.80	1	0.80	3	2.40
ช่างเครื่องยนต์/สี	1	0.80					1	0.80	1	0.80	7	5.60
ค้าขาย	8	6.40	2	1.60			2	1.60			18	14.40
งานบริการ	2	1.60					4	3.20			14	11.20
ไม่มี	7	5.60					13	10.40			29	23.20
ทำอาหาร/ขนม	1	0.80					3	2.40	1	0.80	8	6.40
เกี่ยวกับหนัง/รองเท้า											2	1.60
เย็บผ้า/เกี่ยวกับผ้า					1	0.80	1	0.80			7	5.60
ทำเฟอร์นิเจอร์											1	0.80
ทำงานบ้าน	1	0.80									4	3.20
ช่างประกอบคอมพิวเตอร์							1	0.80			1	0.80
รู้เรื่องการทำพลาสติก							1	0.80			1	0.80
ขับรถได้											1	0.80
เช็ดของ/รู้ระบบจัดเก็บ	1	0.80									1	0.80
รวมทั้งหมด	22	17.60	3	2.40	1	0.80	32	25.60	3	2.40	125	100.00

เด็กส่งเงินให้พ่อแม่บอຍเพียงใด

เด็กส่งเงินให้พ่อแม่บอຍเพียงใด	เด็ก											
	เด็กกำลังเรียน		ช่วยงานบ้าน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		อื่น ๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ประจำทุกเดือน	11	9.09	1	0.83	1	0.83	13	10.74	2	1.65	46	38.02
ปีละ 2-4 ครั้ง	3	2.48									13	10.74
นาน ๆ ครั้ง							1	0.83	1	0.83	12	9.92
ไม่เคยส่ง	4	3.31	2	1.65			5	4.13			26	21.49
ส่งทุกวัน	2	1.65					4	3.31			7	5.79
เพิ่งไปทำงาน							1	0.83			7	5.79
ไม่แน่นอน							1	0.83			2	1.65
ส่งครั้งเดียว							1	0.83			3	2.48
2 อาทิตย์ต่อเดือน							2	1.65			2	1.65
ทุกอาทิตย์	1	0.83					2	1.65			3	2.48
รวมทั้งหมด	21	17.36	3	2.48	1	0.83	30	24.79	3	2.48	121	100.00

ทราบหรือไม่ว่า ทำไมเด็กถึงไม่ส่งเงินกลับบ้าน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เงินเดือนไม่พอใช้	39	42
ลูกใช้เงินเปลือง	9	10
ลูกไม่กลับบ้าน	3	3
กำลังเปลี่ยนงาน	4	4
เก็บไว้ใช้เอง	9	10
ลูกเอาไปเรียน	4	4
เพิ่งไปทำงาน	14	15
เอามาให้ครั้งเดียวตอนกลับบ้าน	2	2
เก็บเงินซื้อทอง	1	1
ไม่ทราบ	7	8
รวม	93	100

ลูกที่ไม่ส่งเงินกลับบ้าน เคยถูกชาวบ้านนินทาหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เคย	13	14
ไม่เคย	56	62
ไม่ทราบ	22	24
รวม	91	100

ท่านนำเงินที่เด็กส่งมาให้ไปใช้ทำอะไรบ้าง

	จำนวน (คน)
เป็นค่าใช้จ่ายในบ้าน	175
ซื้อที่ดินทำกิน	2
ส่งลูกคนอื่น ๆ เรียน	47
ค่าบวช/งานแต่งของพี่น้อง	55
ปลูกบ้าน	20
ค่ารักษาพยาบาล	74
ปลดหนี้ให้พ่อแม่	67
เก็บไว้เรียน	4
ซื้อปุ๋ย/ยาฆ่าแมลง	17
เก็บไว้ยามฉุกเฉิน	3
จ้างคนเกี่ยวข้าว/ทำนา	6
ซ่อมของใช้ในบ้าน	2
ส่งเบี้ยประกันชีวิต	1
เก็บไว้ให้ลูก	1

ภาคผนวกที่ 6

สรุปผลแบบสอบถามสำหรับครอบครัว
ที่ไม่ได้ให้ลูกอายุ 11-17 ปีทำงาน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

จังหวัดที่สัมภาษณ์

จังหวัด	จำนวน (คน)	ร้อยละ
กรุงเทพฯ	14	16.3
กาญจนบุรี	29	33.7
ศรีสะเกษ	27	31.4
เชียงใหม่	12	14
สมุทรสาคร	4	4.7
รวม	86	100

ความสัมพันธ์กับเด็ก

ความสัมพันธ์	จำนวน (คน)	ร้อยละ
แม่	59	68.6
พ่อ	21	24.4
ยาย	2	2.3
ป้า	1	1.2
น้า	1	1.2
น้อง	1	1.2
ปู่	1	1.2
รวม	86	100

ส่วนที่ 2 ข้อมูลของคนในครอบครัว

ครอบครัวของท่านมีที่ดินทำกินหรือไม่

ข้อมูล	จำนวนความถี่ที่ตอบ	ร้อยละ
มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง	57	50.1
- น้อยกว่า 10 ไร่	18	31.6
- 11-20 ไร่	15	26.3
- 21-30 ไร่	2	3.5
- 31ไร่ขึ้นไป	9	15.6
เป็นที่เช่า	21	18.4
เป็นที่ดินของญาติ/คนอื่น	7	6.1
ไม่มีที่ดินทำกิน	29	25.4

ภาระหนี้สินของครอบครัว

ข้อมูล	จำนวนความถี่ที่ตอบ	ร้อยละ
มีหนี้สิน	70	81.4
- น้อยกว่า 10,000 บาท	9	12.8
- 10,001-50,000 บาท	34	48.6
- 50,001-100,000 บาท	15	21.4
- 100,001 บาทขึ้นไป	12	17.1
ไม่มีหนี้สิน	16	18.6

ส่วนที่ 3 ประวัติการเรียนรู้และสาเหตุการเรียนต่อหรือไม่เรียนต่อ

ตั้งใจจะให้ลูกเรียนถึงชั้นอะไร สำหรับเด็กที่กำลังเรียนอยู่คนเดียว

ตั้งใจให้ลูกเรียนถึงชั้นไหน	เด็กที่กำลังเรียนอยู่ (ทั้งหมด)	
	จำนวน	ร้อยละ
ม.3	20	24.69
ม.6	21	25.93
ปวช.	6	7.41
ปวส.	5	6.17
อนุปริญญา	1	1.23
ปริญญาตรี	25	30.86
แล้วแต่ลูก/เท่าที่จะส่งได้	3	3.70
รวมทั้งหมด	81	100.00

สุขภาพของลูกช่วงแรกเกิดถึงเข้าโรงเรียน

สุขภาพของลูก ช่วงแรกเกิด ถึงเข้าโรงเรียน	เด็ก									
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อยู่บ้านเฉยๆ		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
แข็งแรงดี	39	27.08			1	0.69			40	27.78
ไม่มีปัญหาสุขภาพ	63	43.75	2	1.39			1	0.69	66	45.83
สุขภาพไม่ค่อยดี	25	17.36			2	1.39			27	18.75
เจ็บป่วยบ่อย	11	7.64							11	7.64
รวมทั้งหมด	138	95.83	2	1.39	3	2.08	1	0.69	144	100.00

สุขภาพลูกช่วงประถมถึงมัธยมปลาย

สุขภาพลูกช่วงประถม ถึงมัธยมปลาย	เด็ก							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
แข็งแรงดี	44	32.35		0.00		0.00	44	32.35
ไม่มีปัญหาสุขภาพ	65	47.79	1	0.74	1	0.74	67	49.26
สุขภาพไม่ค่อยดี	21	15.44	1	0.74		0.00	22	16.18
เจ็บป่วยบ่อย	3	2.21		0.00		0.00	3	2.21
รวมทั้งหมด	133	97.79	2	1.47	1	0.74	136	100.00

ช่วงแรกเกิดถึงจบอนุบาล ลูกได้นมและอาหารเพียงพอไหม

ช่วงแรกเกิดถึงจบอนุบาล ลูกได้นมและอาหารเพียงพอไหม	เด็ก							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อยู่บ้านเฉย ๆ		อื่น ๆ เช่น บวชนเร	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เลี้ยงดูอย่างสมบูรณ์	36	25.00						
เพียงพอ	72	50.00	1	0.69	2	1.39	1	0.69
มีปัญหาบ้าง	24	16.67	1	0.69	1	0.69		
ไม่เพียงพอ	6	4.17						
รวมทั้งหมด	138	95.83	2	1.39	3	2.08	1	0.69

ช่วงแรกเกิดถึงอายุ17 ปี ใครเป็นคนเลี้ยงลูก

ช่วงแรกเกิดถึงอายุ17 ปี ใครเป็นคนเลี้ยงลูก	เด็ก							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อยู่บ้านเฉย ๆ		อื่น ๆ เช่น บวชนเร	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
พ่อแม่	108	75.00	2	1.39	3	2.08	1	0.69
ปู่ย่าตายาย	22	15.28						
ญาติ	1	0.69						
จ้างคนมาเลี้ยง	2	1.39						
มูลนิธิเด็กอ่อน	2	1.39						
ช่วยกันเลี้ยง	3	2.08						
รวมทั้งหมด	138	95.83	2	1.39	3	2.08	1	0.69

พ่อแม่และพี่มีส่วนช่วยสอนและทำการบ้านของลูกบ้างไหม

พ่อแม่และพี่มีส่วน ช่วยสอนการบ้าน ของลูกบ้างไหม	เด็ก											
	กำลังเรียน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		อยู่บ้านเฉย ๆ		อื่น ๆ เช่น บวชนเร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ทำประจำ	44	28.21		0.00		0.00	1	0.64		0.00	45	28.85
ทำบ้าง	60	38.46	1	0.64	1	0.64	3	1.92		0.00	65	41.67
ไม่มีเวลา	37	23.72		0.00	1	0.64	2	1.28	1	0.64	41	26.28
ไม่รู้หนังสือ	5	3.21		0.00		0.00		0.00		0.00	5	3.21
รวมทั้งหมด	146	93.59	1	0.64	2	1.28	6	3.85	1	0.64	156	100.00

พ่อแม่และพี่มีส่วนช่วยหาหนังสือ/อุปกรณ์การเรียนของลูกบ้างไหม

หนังสือ อุปกรณ์การเรียน	เด็ก											
	กำลังเรียน		ช่วยทำไร่นาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		อยู่บ้านเฉย ๆ		อื่น ๆ เช่น บวชนเร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ครบถ้วน	95	57.23	1	0.60	1	0.60	5	3.01	1	0.60	103	62.05
มีปัญหาบ้าง	47	28.31			1	0.60	1	0.60			49	29.52
ขาดแคลน	14	8.43									14	8.43
รวมทั้งหมด	156	93.98	1	0.60	2	1.20	6	3.61	1	0.60	166	100.00

เวลาไปเรียนลูกมีอาหารเที่ยงกินไหม

เวลาไปเรียน ลูกมีอาหารเที่ยง กินไหม	เด็ก											
	กำลังเรียน		ช่วยทำไรนาค้าขาย		ทำงานละแวกบ้าน		อยู่บ้านเฉย ๆ		อื่น ๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ทุกคนมีกิน	136	83.95			2	1.23	5	3.09	1	0.62	144	88.89
มีปัญหาบ้าง	14	8.64	1	0.62			1	0.62			16	9.88
ไม่ค่อยมีกิน	2	1.23									2	1.23
รวมทั้งหมด	152	93.83	1	0.62	2	1.23	6	3.70	1	0.62	162	100.00

ผลการเรียนของลูก

ผลการเรียนของลูก	เด็ก									
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อื่น ๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เรียนดี	33	24.44	1	0.74		0.00	34	25.19		
เรียนปานกลาง	74	54.81	1	0.74	1	0.74	76	56.30		
เรียนอ่อน	25	18.52					25	18.52		
รวมทั้งหมด	132	97.78	2	1.48	1	0.74	135	100.00		

ใครเป็นคนอยากให้เรียนต่อมัธยม

ใครเป็นคนอยากให้เรียนต่อ	เด็ก							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อื่น ๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
พ่อแม่	20	21.05			1	1.05	21	22.11
ลูก	28	29.47	1	1.05			29	30.53
ทั้งสองฝ่าย	43	45.26	1	1.05			44	46.32
ยาย	1	1.05					1	1.05
รวมทั้งหมด	92	96.84	2	2.11	1	1.05	95	100.00

ฐานะของพ่อแม่ตอนที่ลูกขึ้นชั้นมัธยม

ฐานะของพ่อแม่ ตอนที่ลูกขึ้นชั้นมัธยม	เด็ก							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อื่น ๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ฐานะดี	2	2.25					2	2.25
ฐานะปานกลาง	31	34.83	1	1.12			32	35.96
มีปัญหาบ้าง แต่กัดฟันส่งเรียน	30	33.71			1	1.12	31	34.83
มีปัญหามาก ต้องกู้เงิน/ขายทรัพย์สิน	17	19.10	1	1.12			18	20.22
มีปัญหาแต่ญาติพี่น้องช่วย	6	6.74					6	6.74
รวมทั้งหมด	86	96.63	2	2.25	1	1.12	89	100.00

มีปัญหาค่าใช้จ่ายในการเรียนที่สูง

มีปัญหาค่าใช้จ่ายในการเรียนสูง	เด็ก							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อื่น ๆ เช่น บวชนเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
มีปัญหา	10		1		1		12	
รวมทั้งหมด	10	83.33	1	8.33	1	8.33	12	100.00

ค่าใช้จ่ายใดเป็นปัญหาที่สุด

ค่าใช้จ่ายใดเป็นปัญหาที่สุด	เด็ก							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อื่น ๆ เช่น บวชนเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ค่าเล่าเรียน	3	27.27		0.00		0.00	3	27.27
ค่าอุปกรณ์หนังสือ	1	9.09		0.00		0.00	1	9.09
ทุกอย่างรวมกัน	5	45.45	1	9.09	1	9.09	7	63.64
รวมทั้งหมด	9	81.82	1	9.09	1	9.09	11	100.00

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยมเพราะเป็นลูกผู้หญิง

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยมเพราะเป็นลูกผู้หญิง	เด็ก							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อื่น ๆ เช่น บวชนเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	2	18.18					2	18.18
ไม่ใช่	7	63.64	1	9.09	1	9.09	9	81.82
รวมทั้งหมด	9	81.82	1	9.09	1	9.09	11	100.00

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยมเพราะฐานะไม่ดี

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยมเพราะฐานะไม่ดี	เด็กกำลังทำอะไร							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อื่น ๆ เช่น บวชนเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	9		1		1		11	
รวมทั้งหมด	9	81.82	1	9.09	1	9.09	11	100.00

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยมเพราะลูกเรียนไม่ไหว

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยมเพราะลูกเรียนไม่ไหว	เด็ก							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อื่น ๆ เช่น บวชนเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	2	18.18		0.00			2	18.18
ไม่ใช่	7	63.64	1	9.09	1	9.09	9	81.82
รวมทั้งหมด	9	81.82	1	9.09	1	9.09	11	100.00

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยมเพราะลูกไม่อยากเรียนต่อ

ลูกไม่ได้เรียนต่อมัธยม เพราะลูกไม่อยากเรียนต่อ	เด็ก							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	1	9.09	1	9.09		0.00	2	18.18
ไม่ใช่	8	72.73		0.00	1	9.09	9	81.82
จำนวนทั้งหมด	9	81.82	1	9.09	1	9.09	11	100.00

ถ้าเลือกได้จะให้ลูกเรียนจนจบ 9 ปีหรือไม่

ถ้าเลือกได้จะให้ลูกเรียน จนจบ ม. 3 หรือไม่	เด็ก							
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		อื่นๆ เช่น บวชเณร		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ให้เรียน	64	94.12	1	1.47	1	1.47	66	97.06
ไม่ให้เรียน	2	2.94		0.00		0.00	2	2.94
รวมทั้งหมด	66	97.06	1	1.47	1	1.47	68	100.00

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะ พ่อแม่ ไม่ได้ทำนา-ค้าขายใช้ไหม

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะพ่อแม่ไม่ได้ทำนา-ค้าขายใช้ไหม	เด็ก	
	กำลังเรียน	รวมทั้งหมด
ใช่	1	1
รวมทั้งหมด	1	1

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะสุขภาพไม่ดีใช้ไหม

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะสุขภาพไม่ดีใช้ไหม	เด็ก	
	กำลังเรียน	รวมทั้งหมด
ไม่ใช่	1	1
รวมทั้งหมด	1	1

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะเป็นลูกผู้หญิงใช้ไหม

ไม่ช่วยพ่อแม่ทำงานเพราะเป็นลูกผู้หญิงใช้ไหม	เด็ก	
	กำลังเรียน	รวมทั้งหมด
ไม่ใช่	1	1
รวมทั้งหมด	1	1

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้านเพราะ ไม่มีงานในละแวกบ้าน

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้านเพราะไม่มีงานในละแวกบ้าน	เด็ก
	กำลังเรียน (ทั้งหมด)
ใช่	2
ไม่ใช่	1
รวมทั้งหมด	3

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้านเพราะ พ่อแม่เลี้ยงดูไหว

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้านเพราะ พ่อแม่เลี้ยงดูไหว	เด็ก
	กำลังเรียน
ใช่	2
ไม่ใช่	1
รวมทั้งหมด	3

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้านเพราะลูกยังเด็กเกินไปใช้ไหม

ลูกไม่ออกไปทำงานละแวกบ้านเพราะลูกยังเด็กเกินไปใช้ไหม	เด็ก
	กำลังเรียน
ไม่ใช่	3
รวมทั้งหมด	3

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะเป็นลูกสาวใช้ไหม

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะเป็นลูกสาวใช้ไหม	เด็ก					
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	4	40.00		0.00	4	40.00
ไม่ใช่	5	50.00	1	10.00	6	60.00
รวมทั้งหมด	9	90.00	1	10.00	10	100.00

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะลูกยังเด็กเกินไป

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะลูกยังเด็กเกินไป	เด็ก					
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	3	30.00		0.00	3	30.00
ไม่ใช่	6	60.00	1	10.00	7	70.00
รวมทั้งหมด	9	90.00	1	10.00	10	100.00

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะพ่อแม่เป็นห่วง

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะพ่อแม่เป็นห่วง	เด็ก					
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	6	60.00	1	10.00	7	70.00
ไม่ใช่	3	30.00		0.00	3	30.00
รวมทั้งหมด	9	90.00	1	10.00	10	100.00

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะพ่อแม่เลี้ยงไหว

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะพ่อแม่เลี้ยงไหว	เด็ก					
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	5	50.00			5	50.00
ไม่ใช่	4	40.00	1	10.00	5	50.00
รวมทั้งหมด	9	90.00	1	10.00	10	100.00

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะหางานต่างถิ่นไม่ได้

ไม่ให้ลูกไปทำงานที่อื่น เพราะหางานต่างถิ่นไม่ได้	เด็ก					
	กำลังเรียน		ทำงานละแวกบ้าน		รวมทั้งหมด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ใช่	3	30.00		0.00	3	30.00
ไม่ใช่	6	60.00	1	10.00	7	70.00
รวมทั้งหมด	9	90.00	1	10.00	10	100.00

ส่วนที่ 4 การไปทำงานนอกหมู่บ้านของคนในครอบครัว

ครอบครัวของท่านอยู่ที่นี้มานานเท่าใด

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
น้อยกว่า 1 ปี	1	1.2
1-4 ปี	1	1.2
5 ปีขึ้นไป	27	31.4
อยู่มาตั้งแต่เกิด	56	65.1
ไม่ระบุ	1	1.2
รวม	86	100

ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาในครอบครัวของท่านมีผู้ใหญ่ที่มีอายุเกิน 18 ปี ออกไปทำงานต่างถิ่นกี่คน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1 คน	20	23.3
2 คน	10	11.6
3 คน	2	2.3
4 คน	3	3.5
5 คน	1	1.2
ไม่มี	50	58.1
รวม	86	100

ลักษณะการออกไปทำงานของผู้ใหญ่ เป็นแบบใด

ลักษณะการออกไปทำงานต่างถิ่น	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไปเป็นประจำช่วงสั้น ๆ	11	30.6
ไปเฉพาะช่วงฤดูแล้ง	4	11.1
ไปทำงานนานกว่า 1 ปี	15	41.6
ไม่แน่นอน	3	8.3
ไม่ทราบ	1	2.8
กลับทุกเดือน	1	2.8
ไปเมื่อมีงาน	1	2.8
รวม	36	100

ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา ครอบครัวของท่านมีเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีออกไปทำงานกี่คน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1	9	10.5
2	3	3.5
3	1	1.2
4	1	1.2
ไม่มีเด็กออกไปทำงาน	72	83.7
รวม	86	100

อายุของเด็กที่ออกไปทำงานครั้งแรก

อายุ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
8- 10ปี	2	10.0
11-15 ปี	9	45.0
16-17 ปี	8	40.0
18 ปีขึ้นไป	1	5.0
รวม	20	100

ประเภทงานที่เด็กทำครั้งแรก

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
งานที่ทำงานเกี่ยวกับเสื้อผ้า / งานผ้า	2	12.5
งานที่ทำงานเกี่ยวกับร้านอาหาร	2	12.5
งานที่ทำงานเกี่ยวกับขนส่งสินค้า / ผู้โดยสาร	1	6.3
งานที่ทำงานเกี่ยวกับก่อสร้าง (กรรมกร)	1	6.3
งานที่ทำงานเกี่ยวกับอาหาร (โรงงานผลิต)	1	6.3
งานที่ทำงานเกี่ยวกับห้างสรรพสินค้า	1	6.3
อาชีพอิสระ	3	18.8
งานที่ทำงานเกี่ยวกับการเกษตร	4	25
งานดูแลบ้าน / เลี้ยงเด็ก	1	6.3
รวม	16	100

จังหวัดที่เด็กไปทำงานครั้งแรก

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
กรุงเทพมหานคร	5	25
ฉะเชิงเทรา	1	5
ชลบุรี	1	5
ชัยนาท	1	5
เชียงราย	1	5
นครปฐม	2	10
ราชบุรี	1	5
ลำปาง	1	5
ศรีสะเกษ	3	15
สมุทรปราการ	1	5
สิงห์บุรี	1	5
สุพรรณบุรี	2	10
รวม	20	100

รายได้ที่เด็กส่งให้ทางบ้านต่อปี

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ต่ำกว่า 1,000 บาทต่อปี	1	7.6
1,001-5,000 บาทต่อปี	6	46.2
5,001-10,000 บาทต่อปี	2	15.4
10,001-20,000 บาทต่อปี	2	15.4
20,001 ขึ้นไป	2	15.4
รวม	13	100

ขณะนี้เด็กยังทำงานอยู่หรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ทำ	12	60
ไม่ทำ	8	40
รวม	20	100

ส่วนที่ 5 ทักษะคิดและกระบวนการตัดสินใจให้เด็กเรียนต่อและทำงานต่างถิ่น

ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมส่งลูกเรียนชั้นมัธยมต้นหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
นิยม	46	86.8
ไม่นิยม	7	13.2
รวม	53	100

เหตุผลการไม่นิยมส่งลูกเรียนมัธยมต้น

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่มีเงิน	6	85.7
เป็นคนต่างด้าว	1	14.3
รวม	7	100

ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมส่งลูกเรียนชั้นมัธยมปลายหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
นิยม	26	50.0
ไม่นิยม	25	48.1
ไม่ทราบ	1	0.9
รวม	52	100

เหตุผลการไม่นิยมส่งลูกเรียนมัธยมปลาย

	จำนวน (คน)
ไม่มีเงิน/ค่าใช้จ่ายสูง	15
ส่งไปทำงานจะได้มีเงินช่วยพ่อแม่	1
เด็กไม่อยากเรียนเอง	1
เด็กต้องช่วยงานพ่อแม่ที่บ้าน	1
เป็นคนต่างด้าว	1
รวม	19

ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมส่งลูกชายหรือหญิงเรียนต่อ

	จำนวน (คน)
ลูกผู้ชาย	3
ลูกผู้หญิง	3
ทั้งผู้ชายและผู้หญิง	35
ไม่ทราบ	4
รวม	45

ตอนที่เด็กอยู่บ้านช่วยงานอะไรในครอบครัวบ้าง

	จำนวน (คน)
ทำงานบ้าน	40
ช่วยกิจการของครอบครัว	2
ช่วยทำงานรับจ้าง	18
ช่วยงานในไร่นา	17
ไม่ได้ช่วยงาน	3

ช่วยงานพ่อแม่ตั้งแต่อายุเท่าไร

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
น้อยกว่า 9 ปี	17	35.4
10-12 ปี	22	45.8
13-15 ปี	8	16.7
16 ปี	1	2.1
รวม	48	100

ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมส่งลูกไปทำงานข้างนอกหมู่บ้านหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่นิยม	36	41.9
ส่ง	45	52.3
ไม่ทราบ	5	5.8
รวม	86	100

สาเหตุที่ชาวบ้านไม่ส่งลูกไปทำงานนอกหมู่บ้าน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ต้องการให้เรียนหนังสือ	20	57.1
ไม่ทราบ	2	5.7
เด็กไม่ยอมไป	1	2.8
คิดว่าลูกยังเด็กอยู่	3	8.6
ช่วยกิจการของครอบครัว	2	5.7
เป็นห่วง	3	8.6
ความรู้น้อย	1	2.8
ให้ทำงานในหมู่บ้าน	3	8.6
รวม	35	100

สาเหตุที่ชาวบ้านส่งลูกไปทำงานนอกหมู่บ้าน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นคนจน	27	60.0
ไม่มีงานในหมู่บ้าน	6	13.3
ช่วยครอบครัวหารายได้	4	8.9
เด็ก ุ่อยากไป	2	4.4
เด็กไม่่อยากทำงานเกษตร	2	4.4
ไม่ทราบ	4	8.9
รวม	45	100

ชาวบ้านในหมู่บ้านส่งลูกหญิงไปทำงานนอกหมู่บ้านหรือไม่

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ไม่ส่ง	19	22.1
ส่ง	36	41.9
ไม่ทราบ	31	36.0
รวม	86	100

สาเหตุที่ชาวบ้านไม่ส่งลูกผู้หญิงไปทำงานนอกหมู่บ้าน

	จำนวน (คน)
เป็นห่วงกลัวลูกสาวมีภัย	7
ให้ลูกสาวเรียน	4
ทำงานหนักไม่ไหว	1
เลี้ยงไหวเพราะรวย	2
ไปทำงานแล้วมักแต่งงานกลับบ้าน	1
ไม่ทราบ	4
รวม	19

สาเหตุที่ชาวบ้านส่งลูกสาวไปทำงานนอกหมู่บ้าน

	จำนวน (คน)
ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยม	1
ลูกสาวหางานที่มีรายได้ดีกว่าลูกชาย	3
ลูกสาวส่งเงินกลับบ้านมากกว่าลูกชาย	4
ในหมู่บ้านไม่มีงานให้ทำ	2
ช่วยครอบครัวหารายได้	11
ลูกสาวหางานได้่่ายกว่าลูกชาย	2
ไม่มีเงินส่งให้เรียน	2
ลูกสาวมีความรับผิดชอบมากกว่า	1
ไปทำงานกับพ่อแม่/ญาติ	2
อยากไปทำงาน/ตามเพื่อน	2
เอ็นทรานซ์ไม่ติด	1
ไม่ทราบ	5
รวม	36

ใครเป็นผู้ตัดสินใจให้เด็กหญิงไปทำงาน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เด็กตัดสินใจเอง	13	15.1
พ่อ-แม่ หรือผู้ปกครองเป็นคนตัดสินใจ	9	10.5
ร่วมกันตัดสินใจ	8	9.3
ไม่ระบุ	56	65.1
รวม	86	100

ใครเป็นผู้ตัดสินใจให้เด็กชายไปทำงาน

	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เด็กตัดสินใจเอง	15	17.4
พ่อ-แม่ หรือผู้ปกครองเป็นคนตัดสินใจ	9	10.5
ร่วมกันตัดสินใจ	7	8.1
ไม่ระบุ	55	64.0
รวม	86	100

สาเหตุที่ท่านไม่ส่งลูกทำงานต่างกัน

	จำนวน (คน)
ต้องการให้เรียนต่อ	30
พ่อ-แม่เลี้ยงลูกได้	1
ต้องการให้ช่วยธุรกิจ-ทำไร่นา	1
ต้องการให้ช่วยทำงานบ้าน	1
รวม	33

การที่พ่อแม่ส่งให้ลูกออกไปทำงานมีผลดีต่อครอบครัวอย่างไร

	จำนวน (คน)
เพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว	63
ช่วยให้ครัวเรือนมีความสะดวก	3
ช่วยลดภาระการเลี้ยงดู	13
ช่วยให้ครอบครัวมีหน้ามีตา	2
เป็นการเสียสละให้เด็กรุ่นหลังได้เรียน	3
ดีกว่าอยู่บ้านเฉย ๆ	8
ไม่มีประโยชน์อะไรเลย	3

การที่เด็กออกไปทำงานมีผลดีต่อตัวเด็กเองอย่างไร

	จำนวน (คน)
เด็กมีโอกาสฝึกงาน	21
เด็กมีการพัฒนาเป็นผู้ใหญ่เร็วขึ้น	8
เด็กมีความรู้ ความคิดทันสมัย	3
เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์	11
ดีกว่าอยู่บ้านเฉย ๆ	5
ไม่เห็นว่าการได้ทำอะไร	7

การที่เด็กออกไปทำงานมีผลเสียต่อครอบครัวอย่างไร

	จำนวน (คน)
ขาดแคลนแรงงานในครัวเรือน	5
ภาระเลี้ยงดูหลานที่ลูกนำมาทิ้งให้เลี้ยง	4
ลูกไม่คิดกลับบ้าน	1
ลูกกลับบ้านไม่เคารพเชื่อฟัง	1
ไม่มีใครช่วยดูแลบ้าน	1

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว. 2535. การศึกษาสถานภาพและนโยบายเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาส : เด็กทำงาน. โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉันทนา บรรพศิริโชติ. 2540. ภาพรวมสถานการณ์แรงงานเด็กในประเทศไทย. สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉันทนา บรรพศิริโชติ, นิตยา กัทลิตระพันธ์ และ รัตนา จารุเบญจะ. 2540. ครั้วเรือนแรงงานเด็กในชนบท สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิตยา กัทลิตระพันธ์. 2541ก. โครงการสำรวจแรงงานเด็กในกิจการขนาดเล็ก จังหวัดสมุทรปราการ สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ สหภาพแรงงานกิจการปั้น-ทอแห่งประเทศไทย (พิพัฒนสัมพันธ์).
- นิตยา กัทลิตระพันธ์. 2541ข. แรงงานเด็กในภาวะงานรับจ้างเหมาของครั้วเรือน. โครงการวิจัยเพื่อพัฒนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย .
- นิตยา กัทลิตระพันธ์ และคณะ. 2543. โครงการศึกษาวิจัยวิเคราะห์สถานการณ์แรงงานเด็กในเขตกรุงเทพมหานคร. สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อ สำนักสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร.
- นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ. 2543. การประมาณการค่าใช้จ่ายของภาครัฐในการจัดการศึกษาตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542. ฝ่ายวิจัยแผนงานเศรษฐกิจรายสาขา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เสนอต่อธนาคารโลก.
- นิลบล ชัยอิทธิพรวงศ์. 2536. บทบาทของวิสาหกิจเอกชนในการคุ้มครองและพัฒนาแรงงานเด็ก : ศึกษากรณีแรงงานเด็กในธุรกิจก่อสร้าง. วิทยานิพนธ์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บริษัทที่ปรึกษาวิจัยภาคใต้ จำกัด. 2539. โครงการการศึกษาปัญหาและทัศนคติของนายจ้างในการแก้ปัญหาแรงงานเด็ก. เสนอต่อ ศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก มูลนิธิเด็ก.
- บัณฑิตย์ ธนชัยเศรษฐวุฒิ. 2542. “มิติทางเศรษฐกิจสังคมกับลูกจ้างเด็กตามกฎหมายคุ้มครองแรงงานใหม่.” ใน ปัญหาและทางเลือกแรงงานเด็กในภาวะวิกฤต. จัดพิมพ์โดย เครือข่ายแรงงานเด็ก.
- วรวรรณ เปรมสุข. 2534. ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการนำเด็กเข้าสู่ตลาดแรงงานกับสภาพการใช้แรงงานเด็กในภาคอุตสาหกรรมการผลิต : ศึกษาเฉพาะกรณีแรงงานเด็กที่มารับบริการจากโครงการแรงงานเด็ก มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. วิทยานิพนธ์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2538. รายงานสถานการณ์แรงงานเด็กในประเทศไทย. เสนอต่อ International Program on the Elimination of Child Labour (IPEC/ILO).
- สุดาศิริ วสวงศ์. 2538. "กฎหมายคุ้มครองแรงงานเด็กในปัจจุบัน." ใน รายงานสถานการณ์แรงงานเด็กในประเทศไทย. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เสนอต่อ International Program on the Elimination of Child Labour (IPEC/ILO).
- สุเทพ บุญซ้อน. 2537. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าสู่ตลาดแรงงานของเด็กในชนบท จังหวัดบุรีรัมย์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อรรถย์ อาจอ่ำ. 2532. แรงงานเด็กในภาคอุตสาหกรรมประมง : กรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสาคร. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาษาอังกฤษ

- Agarwal, Bina. 1997. "Bargaining' and Gender Relations: Within and Beyond the Household." *Feminist Econ.* 3(1): 1-51.
- Basu, Alaka Malwade. 1993. "Family Size and Child Welfare in an Urban Slum: Some Disadvantages of Being Poor but Modern." In *Fertility, Family Size and Structure*. Cynthia B. Lloyd, ed. NY: Population Council.
- Burra, Neera. 1995. *Born to Work: Child Labor in India*. Delhi: Oxford University Press.
- Correa, H. 1963. *The Economics of Human Resources*. Amsterdam: North-Holland.
- Grootaert, Christiaan. 1998. "Child Labor in Cote d'Ivoire: Incidence and Determinants." In *The Policy Analysis of Child Labor: A Comparative Study*. Christiaan Grootaert and Harry Patrinos, eds. Manuscript, World Bank, Washington.
- Grootaert, Christiaan and Kanbur, Ravi. 1995. "Child Labour: An Economic Perspective." *International Labour Review* 134(2): 187-203.
- Gupta, Manash R. 1998. "Wage Determination of a Child Worker: A Theoretical Analysis." *Review of Development Economics*.
- Heerink, Nico. 1994. *Population Growth, Income Distribution, and Economic Development: Theory, Methodology, and Empirical Results*. Berlin: Springer-Verlag.
- Lipton, M. 1983. *Labor and Poverty*. World Bank Staff working paper, no.616. Washington, D.C.: World Bank.

- Manser, Marilyn, and Murray Brown. 1980. "Marriage and Household Decision-Making: A Barriage and Household Decision-Making: A Bargaining Analysis." *Int. Econ. Rev.* 21(1): 31-44.
- Marshall, Alfred. 1920. *Principles of Economics*, 8th ed. London: Macmillan [Original pub. 1890].
- Mincer, Jacob. 1993. *Studies In Labor Supply: Collected Essays of Jacob Mincer*, Volume 2. Aldershot, England: Edward Elgar.
- Moehling, Carolyn M. 1995. The Intrahousehold Allocation of Resources and the Participation of Children in Household Decision Making: Evidence from Early Twentieth Century America. Northwestern University. (mimeo)
- Pigou, Arthur C. 1920. *The Economics of Welfare*. [References to 1962 ed. London: Macmillan.]
- Ray, Ranjan. 1994. "Analysis of Child Labor in Peru and Pakistan: A Comparative Study." *J. Population Econ.*
- Sen, Amartya K. 1990. "Gender and Cooperative Conflict." In Irene Tinker, ed., pp. 123-49, *Persistent Inequalities: Women and World Development*. New York: Oxford University Press.
- Standing, G. 1981. *Labour Force Participation and Development*. Second Edition. Geneva: ILO.
- United States Department of Labor. 2000. *By the Sweat and Toil of Children (vol. VI): An Economic Consideration of Child Labor*. Washington, D.C.: U.S. Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs.
- Van Der Veen, A., and Evers, G. H. M. 1984. "A Labour-supply function for females in the Netherlands." *De Economist* 132: 367-376.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

565 ซอยรามคำแหง 39 เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310

โทร. 02-718-5460 โทรสาร: 02-718-5461-62 Web site: <http://www.info.tdri.or.th>